

JÉ **7-8**
LEN
KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1967

*FERENCZY BÉNI: Két nő, fürdőben
(Modern Magyar Képtár, Pécs)*

Számunk szerzői:

ANGYAL ENDRE
ANTALFFY GYULA
BEDE ANNA
BODA MIKLÓS
BODOSI GYÖRGY
BODRI FERENC
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSORBA GYŐZŐ
CSUKA ZOLTÁN
DARVAS JÓZSEF
DIZDAR, MAK
FÁBIÁN ZOLTÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
HEITLER LÁSZLÓ
JENKEI JÁNOS
KASSÁK LAJOS
KERESZTURY DEZSŐ
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE
EMIL
KONDOR LÁSZLÓ
LIPTÁK GÁBOR
MAJOR MÁTÉ
MAKAY IDA
MARAFKÓ LÁSZLÓ
NAGY L. SÁNDOR
PÁKOLITZ ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
ROMVÁRY FERENC
RÓNAY LÁSZLÓ
RÓZSA LÁSZLÓ
SOBOR ANTAL
SÓS ENDRE
SZECSDI JÁNOS
SZEDERKÉNYI ERVIN
SZEPESI ATTILA
TAKÁCS IMRE
THIERY ÁRPÁD
TIMÁR GYÖRGY
TOLDALAGI PÁL
TÜSKÉS TIBOR
VASVÁRI ISTVÁN
VÁRKONYI NAGY BÉLA
WEÖRES SÁNDOR

Képek:

HENRY MOORE

PABLO PICASSO

*

BARABÁS MIKLÓS

BOKROS LÁSZLÓ

BORSOS MIKLÓS

SZ. EGYED EMMA

FERENCZY BÉNI

GICZY JÁNOS

HEITLER LÁSZLÓ

IRCSIK JÓZSEF

LIGETI ANTAL

ORLAY PETRICH SOMA

WEBER HENRIK

Kettős számunk tartalmából

Darvas József Zrínyi-drámája

**Csorba Győző, Kassák Lajos, Keresztury Dezső,
Pákolitz István, Takács Imre, Weöres Sándor
versei**

**Kolozsvári Grandpierre Emil esszéje — Portré Déry Tibor-
ról és Thurzó Gáborról — Balatoni írások — Major Máté:
Dobrovicsról — Picasso és Moore kiállítása — Borsos
Miklós és Ferenczy Béni rajzai**

JE- LEN- KOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

X. ÉVFOLYAM 7-8. SZÁM
1967. JÚLIUS-AUGUSZTUS

A Magyar Írók Szövetsége
Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

DARVAS JÓZSEF: Zrínyi (Dráma, I. rész)	579
KASSÁK LAJOS versei	609
KERESZTURY DEZSŐ verse	610
ANTALFFY GYULA: A Balaton felfedezése	612
CSORBA GYŐZŐ versei	619
BEDE ANNA versei	621
FÁBIÁN ZOLTÁN: A vizipálma (elbeszélés)	623
TOLDALAGI PÁL versei	630
TAKÁCS IMRE verse	631
TIMÁR GYÖRGY: Az élmény (szatíra)	634
SZEPESI ATTILA versei	640
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei	642
SOBOR ANTAL: Történet egy régi strandról (elbeszélés)	644
WEÖRES SÁNDOR versei	649
LIPTÁK GÁBOR: Hévízi tudósítás (I. rész)	651
PÁKOLITZ ISTVÁN versei	661
VASVÁRI ISTVÁN versei	662
MAK DIZDAR versei (Fordította Csuka Zoltán)	665

ÉLET ÉS KULTÚRA

BODOSI GYÖRGY: Pécsely	671
RÓZSA LÁSZLÓ: Értelmiség falun - falusi értelmiség	685
THIERY ÁRPÁD: Várak, játékok...	690

Irodalom

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Tragikum és komikum mai szemmel	698
POMOGÁTS BÉLA: Déry Tibor és novellái	703
RÓNAY LÁSZLÓ: Thurzó Gábor útja	709
SÓS ENDRE: Hevesi András	714

Művészet

TÜSKÉSTIBOR: Ferenczy Béni halálára	723
BODRI FERENC: Képzőművészeti krónika	727
ROMVÁRY FERENC: Múlt századi festmények a pécsi múzeumban	734
HEITLER LÁSZLÓ: Kiállítási napló	737
MAJOR MÁTÉ: A modern építészet szolgálatában (III. rész)	739

MÉRLEGEN

NAGY L. SÁNDOR: A köznap i forradalom - - - - -	743
VÁRKONYI NAGY BÉLA: „Kilépni önma- gunkból” - - - - -	748
ANGYAL ENDRE: Csuka Zoltán: Előretolt állásban - - - - -	750
BODA MIKLÓS: Pál József: Kék ablak mögül - - - - -	752
CSÁNYI LÁSZLÓ: Galambosi László: Sár- kányok és tűzfák - - - - -	753
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Tóth Eszter: Iker- monológ - - - - -	755
JENKEI JÁNOS: Cseres Tibor: Fekete ró- zsa - - - - -	756
KONDOR LÁSZLÓ: Molnár Géza: Haran- gos óra - - - - -	757
MAKAY IDA: Raffai Sarolta: Egyszál ma- gam - - - - -	758
SZECSÓDI JÁNOS: Gergely Mihály: At- lasz, mire rendeltettel? - - - - -	759
<hr/>	
SZEDERKÉNYI ERVIN: Folyóirat-szemle	760
THIERY ÁRPÁD: TV-szemle - - -	763
A Jelenkor krónikája - - - - -	765

KÉPEK

BORSOS MIKLÓS rajzai - 608, 629, 633, 650, 660, 742	
BOKROS LÁSZLÓ rajzai - - 618, 722	
FERENCZY BÉNI rajza - - - - 725	
HEITLER LÁSZLÓ rajza - - - - 733	
SZ. EGYED EMMA: Szőnyi István - 738	

Műmellékleten

PABLO PICASSO: Női mellkép Palóma és babája	
HENRY MOORE: Harcos, pajzssal Zsineg-figura	
BARABÁS MIKLÓS: Alföldi táj	
LIGETI ANTAL: Tájkép	
ORLAY PETRICH SOMA: Zách Felicián	
WEBER HENRIK: Női arckép	
IRCSIK JÓZSEF: Házak	
GICZY JÁNOS: Gyümölcscsoltó	

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 175. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekk számla száma
61 068.

Közületi előfizetési csekk számla: 61 066
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára

67-2562 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Zrínyi

(Dráma, 2 részben)

Ez a dráma a Baranya megyei Tanács vezetőinek, kulturális munkatársainak köszönheti a megszületését. Sose gondoltam rá, hogy Zrínyiről – s a két nagy közül különösen a hadvezérről – színdarabot írjak. Ők szólitottak fel erre, Szigetvár ostroma 400. évfordulója közeledtén. Eppen akkor, amikor – életem eddig legnehezebb napjaiban –, azt se tudtam: képes leszek-e még egyetlen sort is leírni... Érthető, hogy jólesett a bizalmuk. Az évfordulóra – tavaly volt – betegségem miatt a drámának csak egy részével, mondhatnám a vázlatával tudtam elkészülni. Most az egész darabot átnyújthatom már, szeretettel és tisztelettel, a „mecénásnak”, Baranya megyének.

D. J.

I. RÉSZ

Szigetvár, 1566 július. A vár egyik terme. Afféle kancellária, tanácskozóterem; nagyon egyszerűen berendezve

1. jelenet

ZRÍNYI GYÖRGY (30–35 év körüli fiatalember. Zrínyi Miklós fia.) ... Ez a hírhözö nem járt itt. Igaz?!

ALAPY GÁSPÁR (vele egykorú.) Itt járt éppen, de most lent húsöl a várpincében. Nagy a nyár; nagyon kimelegedett, míg Pécsről ideért. Le kell neki hütözni.

ZRÍNYI GYÖRGY Mért nem kergetted vissza Naszuf agához?

ALAPY GÁSPÁR A várpince jobb. Csak a falaknak fecseghet.

ZRÍNYI GYÖRGY De egyezzünk meg: nem járt itt.

ALAPY GÁSPÁR Jó. Nem járt itt.

ZRÍNYI GYÖRGY Apámuram semmit meg nem tudhat róla. Arról sem, hogy milyen hírt hozott.

ALAPY GÁSPÁR Semmit nem tud meg róla. Erről legalábbis. De Naszuf aga jó kém; sűrűn küldi a hírvivöket. Nagybátyám jól fizethet néki.

ZRÍNYI GYÖRGY Holnap reggelig már aligha jön másik.

ALAPY GÁSPÁR Aligha. Bár ki tudja? És holnaputánig, meg azutánig?

ZRÍNYI GYÖRGY Tudod jól: éjjel indulunk. Ha addig gyanús ember tűnik fel, téttesd azt is a várpincébe. És a várbeli népségből se jöjjön be senki.

ALAPY GÁSPÁR Attól tartok, tele lesz a pince hírhozókkal, ha mind oda csukatom, aki addig jön, míg nagybátyám csakugyan rááll az indulásra.

ZRÍNYI GYÖRGY (*támadón*) Ezt szeretnéd?!

ALAPY GÁSPÁR (*elhárítja*) Nem is tudom, mit szeretnék.

ZRÍNYI GYÖRGY Mondom: éjjel indulunk! (*Kis szünet.*) Nagyon nyugtalanok az emberek?

ALAPY GÁSPÁR Hírvivő nélkül is terjednek a hírek. Mintha a szél hozná. Mindenki arról beszél, amit ez a pap mondott.

ZRÍNYI GYÖRGY Szulejmán éppen hogy átkelt a Dráván. És a legtöbb hír eddig azt mondta, északnak megy, Eger felé. Nem így van?!

ALAPY GÁSPÁR A félelem előtte jár minden hadnak. Sokszor bizonyosabbat mond, mint a kémek jelentése.

ZRÍNYI GYÖRGY A félelem mindig csal.

ALAPY GÁSPÁR Úgy igazán, féltél már életedben?

ZRÍNYI GYÖRGY Nem.

ALAPY GÁSPÁR Azt hiszed, dicsőség? Inkább sajnálható. A félelem tisztára mossa az ember tekintetét és belsejét.

ZRÍNYI GYÖRGY (*gúnyosan*) Te most hát tisztán látsz és elhiszed, hogy a hír, amit ez a pap hozott Naszuf agától, igaz . . .

ALAPY GÁSPÁR (*megbántottan*) Én ezt a te helyedben nem mondtam volna.

ZRÍNYI GYÖRGY Én se szívesen. De nem szeretem, hogy az egyik napon így s a másikon úgy beszélsz. (*Élesen.*) Föl akarsz bontani a szövetséget?! Félsz ittmaradni?! (*Közben belép az ajtónálló.*) Mit akarsz?!

AJTÓNÁLLÓ Dandó Ferenc hadnagy van itt, és vele . . . (*Nem tudja befejezni; Zrínyi György rákiált.*)

ZRÍNYI GYÖRGY Menjenek a fenébe! (*Ajtónálló kimegy.*)

ALAPY GÁSPÁR (*nyugodtan*) . . . Én mindig egyféleképpen beszélek, unokatestvérem, György. A félelem ellen különben is legjobb a tiszta számvetés. Te mindenképpen elmegy innen. Én akkor is itt maradok, ha a nagybátyám nem megy el . . .

ZRÍNYI GYÖRGY De elmegy!

ALAPY GÁSPÁR (*tolytatja*) . . . Legfeljebb második embernek. Elsőnek lenni pedig mindig jobb . . . még a halál árnyékában is. A szövetséget hát, ne félj, nem bontom föl . . . Sose is bontottam föl, ha a másik is tartotta. De fiúnak lenni és tanítványnak, nem ugyanaz. Még, ha vérbeli rokona is az embernek a tanítómestere. A fiú sose csalódhat az apjában, . . . ha így hiszi, még akkor se. Tőle van a léte . . . A tanítvány a második énjét kapja a tanítójától; s mert ez az igazi; ez a tökéreneyebb . . . Most mit védjen? A mestere ballépését, vagy a hitét, amit tőle nyert?! . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Ez az! Te se tudod igazán, hogy mit akarsz! De én tudom, hogy apámuramnak mindenképpen el kell innen menni. És ez nem ballépés. Öreg is. Fáradt is. Beteg is. És Miksa császár ordréját se lehet csak úgy egyszerűen tudomásul venni . . .

ALAPY GÁSPÁR Ezt már sokszor elmondtad. Túl sokszor is. Magad akarod meggyőzni? Vagy apáduradat? . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Mert téged, ugye, nem lehet . . .

ALAPY GÁSPÁR Régen meggyőztél. Ettől már pihenhetsz . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Az igazságot mondom. Ha neked nem is tetszik . . .

ALAPY GÁSPÁR Mért nevezed igazságnak, ami mentség? Zrínyi Miklós várkapitánynak nincs szüksége mentségre, hogy elmehessen innen, ha akar. A kinevezése, tudtommal úgy szól, hogy még várvédelem esetén se köteles Szigetben maradni. Helyetttest állít és elmegy.

ZRÍNYI GYÖRGY Te leszel a helyettese! Nem örülsz neki?

ALAPY GÁSPÁR Ilyen áron nem!

ZRÍNYI GYÖRGY Milyen áron?

ALAPY GÁSPÁR . . . Ne tegyünk úgy, hogy be tudjuk csapni egymást. S kivált ne úgy, hogy őt, Zrínyi Miklóst.

ZRÍNYI GYÖRGY Ki akarja ezt?

ALAPY GÁSPÁR Te is; meg én is. Hát nem erre szövetkeztünk? Még ha nem is mondtuk. De tudtuk.

ZRÍNYI GYÖRGY Én nem.

ALAPY GÁSPÁR . . . Elhiszem a hírt, amit ez a pap hozott? Hoznia se kellett volna. Már régen tudtam: Szulejmán, a 72 éves szultán, ha maga vezeti a hadat, nem elégszik meg Egerrel. Neki Bécs kell. És Sziget útba esik. (*Kis szünet.*) De ezt te éppen olyan jól tudtad, mint én . . . Az elől szöktetjük el Zrínyi Miklóst, amire mindig készült . . . ami az élete tartalma volt . . .

ZRÍNYI GYÖRGY (*türelmetlenül*) . . . Akkor mondd is ki végre, amit mindig kerülgetél. Nem helyesled, hogy apámuram elmegy innen.

ALAPY GÁSPÁR Jó, kimondom. (*Kis szünet.*) De ne félj, a szövetséget, ahogy mondtam, tartom. A rossz híreket eltávoztatom. Minden hírhozót lecsukatok. Nagybátyámat rábeszélem, hogy ez éjjelen csakugyan induljatok el végre.

ZRÍNYI GYÖRGY Hány arcod van neked, öcsém, Alapy Gáspár?

ALAPY GÁSPÁR S neked hány? . . . Én, végül is, örömmel leszek első ember Szigetben. Neked, mióta itt vagy és engem vegzálsz, még csak egy arcodat ismerem. Arról se hiszem, hogy az igazi . . . Nem lehet jó így élni, György öcsém. Az embernek inkább legyen öt arca, vagy hat, hét; – de mikor kell, mindig az igazit mutassa. Különben maga is eltéved önmagában.

ZRÍNYI GYÖRGY Gondolj rólam, amit akarsz. Én csak egyet akarok: atyámat elvinni innen. Minden áron.

ALAPY GÁSPÁR Éngem csak egy nyugtat meg. Ha ugyan megnyugtat.

ZRÍNYI GYÖRGY S az mi?

ALAPY GÁSPÁR A te apád, és mégis megkérdedez?! Az, hogy amit mi tudunk, legálább annyit ő is tud. Ha elmegy, nem azért megy el, mert mi becsaptuk.

ZRÍNYI GYÖRGY (*elutasítón*) Készen állnak a szekerek?

ALAPY GÁSPÁR Tegnap is készen álltak. Tegnapelőtt is. Ott szárad ki a küllőjük az égő ég alatt.

ZRÍNYI GYÖRGY Mégse gúnyolódj, Alapy Gáspár!

ALAPY GÁSPÁR Eszembe sincs! (*Kint zaj, hangok, tülekedés.*)

2. jelenet

DANDÓ FERENC, HADNAGY (*Idős ember, ötvenen felül; öt-hat polgárral együtt bezúdul az ajtón.*) . . . A főkapitány urunkat keressük.

ZRÍNYI GYÖRGY (*dühösen, számonkérően*) Ki engedett be benneteket?

DANDÓ FERENC Csak az, aki el akart kergetni. Az ajtónálló. Ha neki nem is tetszett. De nekünk, tiszteknek, szabad bejárásunk van főkapitány urunkhoz!

ZRÍNYI GYÖRGY Ne ilyen hetykén, hadnagy uram!

ALAPY GÁSPÁR Nektek igen. De nem ilyen hadsereggel!

DANDÓ FERENC Úgy tolakodtak utánam, mint visitó malacok a gazdájuk után, ha viszi a moslékos vödröt.

ZRÍNYI GYÖRGY Kiváltképp, ha hívják is őket!

DANDÓ FERENC Bánjam, hogy jöttetek?!

ALAPY GÁSPÁR Akartad is!

DANDÓ FERENC Hadd hallják a saját fülükkel, hogy ocsmány hazugság, amit egyesek hírelnek.

ALAPY GÁSPÁR Mit hírelnek?

DANDÓ FERENC Most beszéljete!

I. POLGÁR . . . Zrínyi nagyúr elhagy bennünket! (*Bizonytalankodva teszi hozzá.*) . . . Azt mondják . . .

ASSZONY (*hisztérikusan*) Jön a török!

II. POLGÁR Ott állnak a kocsik, meg a szekerek!

DANDÓ FERENC Csak a családját küldi el. (*Zrínyi Györgyhöz*) Igaz?!

ZRÍNYI GYÖRGY Mi jogod ezt egyáltalán megkérdezni?!

DANDÓ FERENC Van jogom, kisuram! Egy közös élet joga; jóban és rosszban. Ez nem elég?

ALAPY GÁSPÁR (*rákiált*) Nem elég! Fogd be a szád!

ASSZONY Jön a török!

II. ASSZONY Mindent feléget! Elhurcol mindnyájunkat!

I. POLGÁR Csak Zrínyi nagyurunk tud megvédeni minket! Nem hagyhat el bennünket!

II. POLGÁR Nem hagyhat el bennünket! Nem engedjük! (*Általános hisztéria tör ki. Összevissza kiáltások hallatszanak: „Nem engedjük!” „Védj meg minket, nagyurunk!” „Jön a török, Sziget alá!” „Rabságra vagyunk szánva?” „A gyerekeink!” „A gyerekeink!” „Más csak a magáéra gondol?” – S miután itt nem tömeg, csak hat-hét ember van jelen és mindenki mond egy mondatot, a szenvedélyes felkiáltások még drasztikusabban, még inkább felelősségre vonóan hatnak.*)

ZRÍNYI GYÖRGY A kurványátok! Kifelé! És csönd legyen! Ki innen szemetek! (*Ebben a pillanatban belép Zrínyi Miklós.*)

3. jelenet

ZRÍNYI MIKLÓS (*55–58 év körüli, erős, férfias férfi. De most fáradt és kedvetlen.*)
 ... Hadi gyűlés, vagy medve-táncoltatás?! Én eddig úgy tudtam, hogy ez a hely egyikre se való. (*Alapy Gáspárhoz*) Te vagy a helyettesem. Mit keresnek itt ezek az ide nem való emberek?!

DANDÓ FERENC (*válaszol Alapy helyett.*) Velem jöttek be, nagyságos várkapitány uram.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem téged kérdeztelek. És ez különben se mentség!

DANDÓ FERENC Talán mégis, főkapitány úr! Azért jöttek, hogy hírt vigyenek az igazságról.

ZRÍNYI MIKLÓS (*Alapy Gáspárhoz*) Van ilyen?

ALAPY GÁSPÁR Még nem ismerem. De lehet, hogy van.

ZRÍNYI MIKLÓS (*Dandó Ferenchez. Zord és elutasító*) Na akkor!

DANDÓ FERENC Akkor kérdezzünk.

ZRÍNYI MIKLÓS Új szokás. Legalábbis én még nem találkoztam vele. Lehet, hogy nagyon fiatalok és tapasztalatlanok vagyunk, Dandó Ferenc?! Veled együtt...

DANDÓ FERENC Igenis, még nagyon fiatalok vagyunk, nagyságos főkapitány úr.

ZRÍNYI MIKLÓS Csak úgy betörni a belső termekbe! Se kérelem, se engedelem. És milyen nem létező igazságról akartok hírt vinni?

DANDÓ FERENC Arról, amelyik mégis létezik; mert léteznie muszáj! Vannak a várban, nem is kevesen, akik azt híreltik, hogy nagyságod...

ZRÍNYI MIKLÓS (*közbevág*) Ha már idehoztál másokat is, helyettük ne beszélj! Tudnak ők beszélni; emberek.

I. POLGÁR (*alázatosan*) Ne hagyjál el minket, nagyurunk!

ZRÍNYI MIKLÓS Mondtad te ezt már másképpen is. (*Rátörmed.*) Halljuk!

I. POLGÁR (*erősebb kéréssel*) Ne hagyjál el minket, nagyurunk!

ZRÍNYI MIKLÓS Ez már jobb. De még mindig nem az igazi!

I. POLGÁR (*kiáltva és követelőn*) Ne hagyjál el minket, nagyurunk! (*Ez felszabadítja a többiekben is a visszafojtott indulatot.*)

ASSZONY Jön a török! Szigetet elpusztítja.

II. ASSZONY Mindenkit megöl.

ASSZONY Mindenkit rabságba hurcol!

II. ASSZONY A gyerekeink!

ASSZONY A gyerekeink!

II. ASSZONY Más csak a magáéra gondol?!

II. POLGÁR Védj meg bennünket, gróf uraság!

II. ASSZONY Nem engedünk el, jötevőnk!

I. POLGÁR Téged fél a török! Ide se mer jönni, ha te itt maradsz!

ASSZONY Maradj itt, gróf uraság!

ZRÍNYI MIKLÓS Ez így már más! Hallani is lehet.

DANDÓ FERENC . . . Vannak a várban, akik azt hírelik, hogy nagyságos várkapitány urunk el akar innen menni. Most, amikor jön a török. Mondd, hogy nem igaz!

ZRÍNYI MIKLÓS Mondtam, te hallgas! (*A többiekhez.*) És azt honnan tudjátok, hogy jön a török?

II. POLGÁR Mindenki ezt beszéli a várban. Így szólnak a hírek.

ZRÍNYI MIKLÓS Miféle hírek?

II. POLGÁR Emberek hozzák. Vándorló kereskedők.

ZRÍNYI MIKLÓS Kába beszéd. Oktalan csácsogás. Valaki kitalál valamit; és a többi utána óbégatja. Tik is ezt csináljátok!

I. POLGÁR Menekülők is jöttek már, Pécs alól.

ZRÍNYI MIKLÓS (*egészen más, dühös hangon . . .*) Egymást ijesztgetitek, és összebújtok, bégetve, mint a rémült birkák. (*Fokozva.*) Gyávák vagytok! De ahhoz a pimaszsághoz volt bennetek bátorság, hogy énhozzám betörjete. Meg ahhoz is, hogy számonkérjétek tőlem: el akarok-e menni Szigetből?!

DANDÓ FERENC (*szólni próbál*) Mi csak . . .

ZRÍNYI MIKLÓS (*rákiált*) Hallgass! (*A többiekhez.*) Mi közöttök hozzá, hogy én mit akarok? Honnan vettétek a jogot, hogy egyáltalán megkérdézzétek?! És elmondjátok, amit elmondtatok. Még, ha biztattalak is rá. Orcátlanság! Bot jár érte és kaloda. Meg is kapjátok. Ez az igazság, amiért jöttetek; vigyétek! És kifelé!

I. POLGÁR (*újra nagyon alázatosan.*) Mi csak kérni jöttünk, nagyurunk.

ZRÍNYI MIKLÓS . . . Kérni néha ugyanannyi, mint pimaszul és orcátlanul számon kérni. Sőt, még több! Alázatosnak mutatja magát ez a kérés; aztán az arcodba köp. Takarodjatok! (*Dandó Ferenchez; miközben a népek kifelé iszkolnak.*) De te itt maradsz! Most már nem kell, hogy a más nevében szólj; és az se, hogy más beszéljen a te nevedben. Mit akarsz?!

DANDÓ FERENC Csak az igazságot!

ZRÍNYI MIKLÓS Te hívtad be ezeket az embereket?

DANDÓ FERENC (*dacosan*) Én.

ZRÍNYI MIKLÓS S te lázítottad, hogy felelősségre vonjanak!

DANDÓ FERENC Csak azt akartam, nagyuram, hogy a te szájadból hallják a hamis hírek megcáfolását.

ZRÍNYI MIKLÓS És csalódtál, ugye?!

DANDÓ FERENC Igen, nagyúr. Csalódtam.

ZRÍNYI MIKLÓS Mit gondolsz te?! Istenen és császáron kívül kinek tartozok én felelősséggel a cselekedeteimért?

DANDÓ FERENC Mindenkinek, akik szeretnek, tisztelnek, gróf úr.

ZRÍNYI MIKLÓS (*keserű gúnnyal.*) S azok hol vannak?

DANDÓ FERENC Sok helyen; de te oda se figyelsz. Félrefordítod a fejed s még a gyalázatba . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Ide hallgass, Dandó Ferenc! Tudod, hogy kedvellek. Tudod, hogy a legkedvesebb hadnagyom vagy. És szemérmetlenül visszaélsz velem.

DANDÓ FERENC Én hívtam be ezeket az embereket. De, ha tudom, hogy ilyen választ kapnak, nem engedem be őket.

ALAPY GÁSPÁR (*rászól*) Hallgass már, te szerencsétlen!

ZRÍNYI MIKLÓS Miért hallgatna?! Akinek van mit mondani, az ne hallgasson. Ez neked is szól, öcsém! (*Dandó Ferenchez.*) Neked nem tetszett a válaszom. Nekem meg az nem tetszik, hogy bújtotatod a várbeli népeket. Rebelliót akarsz?!

DANDÓ FERENC A kérés, azt mondta nagyuram, lehet számonkérés is.

ZRÍNYI MIKLÓS Azt mondtam.

DANDÓ FERENC Akkor én is elkövetem ezt a bűnt. Arra kérlek, nagyuram, ne menj el! Gróf Zrínyi Miklós, Sziget kapitánya, a végek népeinek legnagyobb reménysege, a török legnagyobb félelme, nem hagyhatja itt a várat. A szívünknek, mióta élünk, ez lenne a legemésztőbb csalatkozása. Ez ellen, ha kell, még rebelliót is csinállok. A szekérből kifogjuk a lovakat. A kerekek küllőit kiverjük. Elálljuk a várkaput.

ZRÍNYI MIKLÓS Én meg, hogy ne csinálhass rebelliót, a várpincébe csukatlak!

DANDÓ FERENC (*elszántan.*) Legalább nem látom a szégyent és a szerencsétlenséget.

ZRÍNYI MIKLÓS Jó, megkíméllek tőle. (*Alapéhoz*) Hívd be a strázsákat. (*Dandóhoz*) Te meg csatold le a kardodat! (*A belépő strázsákhoz.*) Kísérjétek le a várpincébe és adjátok át az őrizőknek!

4. jelenet

ZRÍNYI MIKLÓS (*kis szünet után; Alapéhoz*) Neked ez, ugye, nem tetszik? Rá van írva az arcodra.

ALAPY GÁSPÁR (*kitérőleg*) Nincs hozzá jogom, hogy bátyám cselekedeteit megítéljem.

ZRÍNYI MIKLÓS De, mint helyettesemnek, lehet ítéleted. És nekem jogom van azt ismerni. Te eltűröd majd, akár a legjobb katonádtól is, hogy ellene tegyen az akaratodnak?

ALAPY GÁSPÁR Azt nem!

ZRÍNYI MIKLÓS Különösen hangsúlyozol. Látom, mégis van ítéleted a dolgokról. Néhány napja úgy jársz-kelsz körülöttem, mint akinek az orra vére folyik. Nem örülsz a helyetteségnek?

ALAPY GÁSPÁR Még nem vagyok helyettes.

ZRÍNYI MIKLÓS Még ma megtörténik az installáció. De mért ez a csűrés-csavarás? Tudom, te se helyesled, hogy elmegyek innen.

ALAPY GÁSPÁR Bátyámnak joga van úgy tenni, ahogy akar. És csak kigyelmed tudhatja, mit miért teszen.

ZRÍNYI MIKLÓS Neked talán inkább fiskálisnak kéne lenned, vagy diplomatának; nem várkapitány helyettesének. (*Zrínyi Györgyhöz.*) Te mit mondasz ehhez?

ZRÍNYI GYÖRGY Gáspár jó helyettes lesz. S én tudom, örül is a kiténtetésnek.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem nagyon mutatja.

ZRÍNYI GYÖRGY Senkire bátorságosabban nem bizhatnád Szigetet.

ZRÍNYI MIKLÓS Igaz ez?

ALAPY GÁSPÁR Igyekszem jó tanítványnak mutatkozni . . .

ZRÍNYI MIKLÓS (*enyhe gúnyval.*) Na, miután ilyen szépen megértitek egymást, már csak egy dolog van hátra. Állítsátok elem a mai hírhozót.

ZRÍNYI GYÖRGY (*meglepett szünet után*) Ma még nem jött hírhozó. Úgy vélem, már nem is jön.

ZRÍNYI MIKLÓS Naszud agát én nem hiába fizetem. Ma is jött Pécsről hírhozó. De ti lecsukattátok a vár pincéjébe, hogy én ne szólhassak vele. (*Alapéhoz*) Igaz, főkapitány helyettes uram? (*Alaply nem telet.*) Taknyos kisgyerekeknek gondoltok, aki egy hírhozó híradására megváltoztatja, amit határozott. Nos tehát?

ZRÍNYI GYÖRGY Igaz, jött hírhozó. De semmi érdemes hírt nem hozott.

ZRÍNYI MIKLÓS Ezért dugtátok el előlem a várpincébe. Büntetésből. (*Alapéhoz.*) Azonnal hozasd föl!

ALAPY GÁSPÁR Parancsod szerint, bátyám. *(Kimegy; közben szemrehányó tekintetet vet Zrínyi Györgyre.)*

ZRÍNYI MIKLÓS *(a fiához)* Nem szeretem, ha csácsogó kisgyerekek néztek. Nem is tűröm el. Nem vagyok még olyan vén, hogy úgy kelljen velem bánni, mint aki újra meséken aluszik el.

ZRÍNYI GYÖRGY Csak kímélni akartuk apámuramat.

ZRÍNYI MIKLÓS Az nem kímélet, ha elámitják az embert. Tudod jól: elhatároztam, hogy elmegyek innen. Magam, a legjobb eszméletem szerint határoztam így. És állom is. Hiába nem fogadta el Miksa császár a lemondásomat. A sok tisztségem még megvan: tárnokmester, dunántúli főkapitány, Szigetvár kapitánya; de lélekben már csak magam vagyok, Zrínyi Miklós.

ZRÍNYI GYÖRGY Sokan vannak veled, apám s ne legyél ilyen megkeseredett.

ZRÍNYI MIKLÓS Hol vannak? S hogyan vannak? Az egyiket most csukattam le. A másikkal magam se tudom, hogy vagyok? Vagy inkább: ő hogy van velem? A legjobb tanítványomnak tartottam... És most mégis: merjem rábizni a várat?... Haggyam őt itt egyedül?

ZRÍNYI GYÖRGY Még mindig töprengsz?! Innen el kell menned! Ahol úgy bántak veled, mint a hűtlen cseléddel. Csak az nem tetszik, megmondom, hogy hétről hétre, napról napra halogatod az indulást.

ZRÍNYI MIKLÓS Senki ne mondhassa, hogy úgy mentem el, mint egy áruló zsoldos vagy egy szökött jobbágy. De az éjjel indulunk. Készen állnak a kocsik és a szekerek?

ZRÍNYI GYÖRGY Hetek óta mindig készen állnak. Ideje indulni. Mustohaanyámnak, meg a kicsi öcsémnek már nem jó itt. Hátha csakugyan errefelé fordul Szulejmán...

ZRÍNYI MIKLÓS Hátha? Egészen bizonyos. És ezt te is tudod. Mért áztatnánk egymást, György fiam?

ZRÍNYI GYÖRGY Ez a pap is ilyen hirt hozott.

ZRÍNYI MIKLÓS Pap?

5. jelenet

JÁNOS PAP *(40–50 év között; egyszerű ruhában, gyűrött. Alapval együtt jön be.)*
A Jézus Krisztus nevében! Vendégmarasztaló hely ez, nagyuram. De jártam már olyan helyen is, ahol nem a vártömlöcben terítenek a vendégnek.

ZRÍNYI MIKLÓS *(gyanakodva nézi a papot.)* Téged küldött Naszuf aga? Mióta használ hírvivőnek papokat?

JÁNOS PAP Nem küldött.

ZRÍNYI MIKLÓS Hát akkor? Csak kiadod magad hírvivőnek?

JÁNOS PAP Nem küldött. Magamtól jöttem. Nála is megtapasztaltam a börtönt. Aztán, amikor megtudta, hogy nagyuramhoz igyekszem, elengedett és izenetet bízott rám...

ZRÍNYI MIKLÓS *(eszmélkedően közbeszól)* Várj csak, pap! Én téged ismerlek. *(Zrínyi Györgyhöz)* Te nem emlékszel rá?

ZRÍNYI GYÖRGY Vélekszek, hogy láttam már. De annyi papot láttam életemben.

JÁNOS PAP Megtisztelsz, nagyuram, ha emlékszel még rám. János pap vagyok...

ZRÍNYI MIKLÓS *(iolytatja)*... Pozsonyból, Forgách püspök kíséretéből. Három éve, az országgyűlésen... te lettél volna köztünk a békeség szerző. No, az nevezetes beszélgetés volt. Igaz?

JÁNOS PAP Még nagyobb tisztesség rám nézve, ha erre is emlékszel. Talán mégse beszéltem hiába.

ZRÍNYI MIKLÓS (*fenyegetően*) Hogy tisztesség-e, azt majd meglátjuk. A kémeket mi könnyen karóba ültetjük. Akármilyen gúnyát viselnek. (*Alapy Gáspárhoz.*) Mit találtak nála?

ALAPY GÁSPÁR Semmit. Csak az úti motyóját.

ZRÍNYI MIKLÓS Most kinek a kémje vagy? Még mindig Forgách püspöké?

JÁNOS PAP Még mindig a Jézus Krisztusé.

ZRÍNYI MIKLÓS Kisebb urat mondjál!

JÁNOS PAP Nekem ő a legnagyobb és a legkisebb.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem megint Forgách püspök küldött? Hiába békítettél bennünket, ő még mindig a megölő ellenségem. Igaz, különös békéltetés volt az . . .

(Szin hirtelen változik. Pozsonyban vagyunk, 1563 augusztusában, a királyválasztó országgyűlés kezdetén. Egy patricius ház nagyterme, összevissza rendetlenségben. Szolgák és apródok bútorokat cipelnek. Zrínyi Katalin, Zrínyi Miklós lánya irányítja a rendezkedést. Vele van Dandó hadnagy is.)

6. jelenet

ZRÍNYI KATALIN És itt lakjon atyámuram? Ebben az eb-ólban? Itt fogadja, akik jönnek hozzá?

DANDÓ FERENC Csak amíg kihajigáljuk főtisztelendő Forgách püspök urékat a nekünk kijelölt szálláshelyről.

ZRÍNYI KATALIN S így kezdődjek a királyválasztó országgyűlés. Verekedéssel. A tárnokmester és a váradi püspök emberei között. (*Közben rendelkeznek.*) Azt ne oda! Emide.

DANDÓ FERENC Valahogy annak is el kell kezdődni.

ZRÍNYI KATALIN De nem ilyen hősi bajvivással. (*Reménykedően.*) Atyámuram panaszt tett a császárnál.

DANDÓ FERENC Ferdinánd császár urék még nincsenek itt. Mink meg itt vagyunk. Forgách püspök urék is. Tudták, hogy a mi szálláshelyünk; mégis beültek oda. Kiverjük hát őket. Hiába érkeztek előbb! Én vagyok a szállás csináló; majd megcsináljuk hát azt a szállást. Ne is nagyon rendezkedjék be itt kiskigyelmed.

ZRÍNYI KATALIN Muszáj elkerülni azt a skandalumot. Atyámuram nem is engedné.

DANDÓ FERENC Mért kellene neki tudni róla? Különben se az egyetlen skandalum lesz ez most Pozsonyban. Még ez lesz a legkisebb. (*A terem ablakain át kilátni az utcára, ahol lovasok léptetnek-vágtatnak föl-alá. Itt van most Pozsonyban az „egész ország.” Ferdinánd hiába tiltotta, az egyes főurak mégis nagy bandériumokkal jöttek; szinte a rákosi királyválasztó gyűlések hangulata érzik.*)

JÁNOS PAP (*jön be.*) Zrínyi nagyuré ez a szálláshely?

ZRÍNYI KATALIN Dicsértessék a Jézus Krisztus!

JÁNOS PAP Mindörökké! A tárnokmester úrral lenne szóm. Ha ugyan jó helyre tévedtem.

DANDÓ FERENC Jóra is, meg rosszra is, szentatyám.

JÁNOS PAP Főtisztelendő Forgách püspök úrtól hoztam üzenetet.

DANDÓ FERENC Akkor a legrosszabb helyen jársz. Mondom: a legjobb helyen.

JÁNOS PAP És most melyik az igazán igaz, vitéz hadnagy úr?

DANDÓ FERENC Irva vagyok: néha még pokol és menyország is határosak.

JÁNOS PAP Hol nagyon ez irva?

DANDÓ FERENC Nálam, atyám. (*Zrínyi Katalinhoz.*) Akkor ez így már jó is kiskigyelmed. Arra a kis időre, amíg itt tanyázunk.

ZRÍNYI KATALIN (*János paphoz*) Atyámuram nincsen itthon. Alig megérkeztünk, még a port se moshatta le magáról, máris tanácsba hívták.

JÁNOS PAP Ahány ház: annyi a tanács most Pozsonyban.
DANDÓ FERENC (*Zrínyi Katalint tuszkolná kifelé a szavaival.*) Pihenjél le; rád fér.
(*Rákiált a szolgálókra.*) Elég! Most már csak rendetlenséget tudtok csinálni. (*Azok kitakarodnak; Zrínyi Katalin is kimegy, vonakodva.*)
ZRÍNYI KATALIN Dicsértessék!
JÁNOS PAP Mindörökké, húgom.
DANDÓ FERENC És mi lenne az üzenet, atyám?
JÁNOS PAP Kancellista vagy itt, hadnagy úr?
DANDÓ FERENC Még annál is több. Úgy, hogy csak mondjad.
JÁNOS PAP Forgách püspök úr szeretné tiszteletét tenni tárnokmester urunknál.
DANDÓ FERENC (*felháborodva*) A tiszteletét! . . . Azok után, amiket véle tett s róla hírelt?! És még most is: elfoglaltatok a nekünk kijelölt szálláshelyet. Nem, atyám; a legnagyobb ellenségünkkel mink nem állunk szóba! Illetve: majd úgy a magunk módján. Kiverünk benneteket!
JÁNOS PAP Találkoznak éppen az se lenne rossz. De nem egészen bizonyos, hogy a haza most ezt szükségeseli.
DANDÓ FERENC A haza mink vagyunk! A miénk itt a legnagyobb bandérium!
JÁNOS PAP (*derűs gúnnyal.*) Teljességgel meggyőztél, hadnagy úr. De, ha nem bánád, mégis megvárnám Zrínyi nagyurunkat. . .
DANDÓ FERENC Ő se mond másat.
JÁNOS PAP Semmi kételkedés nem maradt bennem. Jobb azért, ha mindezt tőle halom . . .
DANDÓ FERENC (*miközben valahonnan, a legképtelenebb helyről papírtekercset kotor elő s úgy tesz, mintha komolyan tanulmányozná*) . . . Különbösen se érnék rá. Minden időnk már valakié. Ha nem tudnád, atyám, ennek a sereglésnek most mink vagyunk a középpontja.
JÁNOS PAP Fordítva tartod azt a tekercset.
DANDÓ FERENC (*egy kicsit meghökken; aztán kivágja magát.*) Mifelénk így irunk!

7. jelenet

(*Zrínyi Miklós jön be; vele van a fia, György, Alapy Gáspár és Zrínyi Katalin férje, Tahy Ferenc. Zrínyi jókedvű, felajzott szinte, és nagyon magabiztos.*)

ZRÍNYI MIKLÓS (*nevetve*) . . . Mondtam neki: lehet még, hogy farsangi sereglést is vezetek. Akkor besorolhat ilyen maskara bandériummal. De országgyűlési parádéba nem.
TAHY FERENC Vágott is olyan képet, mint aki vackorba harapott.
ALAPY GÁSPÁR A miénk a legszebb bandérium.
ZRÍNYI GYÖRGY Csak a bárdos katonákat apprehendálják némelyek. „Mi az, fejeket akartok metszeni?”
ZRÍNYI MIKLÓS (*dölyfösen*) Az a fejek gazdájától függ! (*Észreveszi János papot.*) Lakás-szentelni jöttél, szentatyám? Vagy már a jövődő holtakról tudakozódní?
JÁNOS PAP Ha valamelyiket, úgy inkább az elsőt.
DANDÓ FERENC Forgách püspök úr követe. A püspök atya tiszteletét kívánná tenni nagyuramnál.
ZRÍNYI MIKLÓS (*meglepődve.*) Csakugyan ezért jöttél?
JÁNOS PAP Ez a tisztem. Az időt kérdezi a főtisztelendő atya: mikor jöhet?
ZRÍNYI MIKLÓS Tehát csak az időt. . . (*A többiekhez.*) Mit mondtok hozzá: csak az időt?!
DANDÓ FERENC Megmondtam neki: minden időnk kötve vagyon.
ZRÍNYI GYÖRGY Szólnék valamit. De pap előtt mégse illik.

TAHY FERENC Legalább rámondja az áment.

ZRÍNYI MIKLÓS *(nevetve; Dandó Ferencre int.)* Hallottad az én főjebbvalómat? Minden időnk kötve vagyok. *(Hirtelen elhatározással.)* Hanem tudod mit, te pap?! Mégse ezt az üzenetet vigyed. Szives örömet látom a szentséges gazdát; akár mingyárt. *(Dandó Ferenchez; tréfás kérleléssel.)* . . . Oly igen régen volt találkozásom az én kedves püspök barátommal. Hírelik ugyan, hogy ő sokat és szívesen foglalatoskodik az én dolgaimmal; de az illető személyesen megköszönni. Menjél! Vidd a feleletet.

DANDÓ FERENC *(duzzogva)* Akkor legalább én mehessek a hírrel . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Egyedül?

DANDÓ FERENC Mondjuk . . . nem egészen.

ZRÍNYI GYÖRGY A bárdosokkal, mi?

DANDÓ FERENC Elég, ha kardosokkal.

ZRÍNYI MIKLÓS *(nevet.)* Nem! Még félreértené a püspök atya.

DANDÓ FERENC Úgy végeznénk, hogy ne lehessen félreérteni . . .

ZRÍNYI MIKLÓS *(elkomolyodva)* Na, elég! Sehová nem mozdulhatsz a házból! *(János paphoz.)* Várom a főtisztelendő püspök urat. *(Alapy Gáspárhoz.)* Mikorra lehet összeszedni a bandériumokat?

ALAPY GÁSPÁR Estefelére.

ZRÍNYI MIKLÓS Indulj! Muszáj próbát állani. Néhány nap és itt lesznek a király úrök.

JÁNOS PAP *(vár)* Nekem még lenne néhány szóm. Ha meghallgatsz, gróf uraság.

ZRÍNYI MIKLÓS Hallgatlak.

JÁNOS PAP Kettesben, ha lehetne, tárnokmester uram . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Ez is a küldetésedhez tartozik? *(A többiekhez)* Menjetek!

JÁNOS PAP *(már kettesben)* Én a küldetésemhez tartozónak vélek mindent, ami a köznek jó.

ZRÍNYI MIKLÓS Akár megbíztak vele, akár nem?

JÁNOS PAP Magam bíztam meg vele magamat.

ZRÍNYI MIKLÓS Nagy lehet az eklézsiád. S a köznek abból mi jó, hogy velem beszélsz?

JÁNOS PAP Én örülök, hogy olyan jókedvű vagy, tárnokmester úr. De arra kérlek, *komolyan* váltsál szót az én püspök urammal.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem üzentem neki?

JÁNOS PAP De tréfára készülsz.

ZRÍNYI MIKLÓS *(elhárítón)* Nincs rá okom, hogy tréfálkozzak a váradi püspökkel.

JÁNOS PAP Akkor meg bosszúra készülsz.

ZRÍNYI MIKLÓS Vallató szerszámokat nem hoztál magaddal?!

JÁNOS PAP Lehet, hogy ő sokat vétett ellened. De most békülni jön . . . A nádor csak te lehetsz, gróf úr! *(Zrínyi elhárító mozdulatot tesz; de János pap szinte lerohanja a szavaival.)* Ferdinánd és Miksa nem akar nádort; de az urak egyrésze akar. Az kell, hogy mind akarjon és mind téged akarjon. Ezt a szegény országot már csak te tudod megmenteni . . .

ZRÍNYI MIKLÓS S ezt kinek a nevében mondod?

JÁNOS PAP . . . Fráter Martinuzzi testvéri jóbarátom volt. Mióta megölték a császáriak . . . Castaldó . . ., járom az országot, mint a megháborodott és keresem az igazságot . . . Így leltem rád, gróf úr. A te neved mondták a füvek, a fák, a félelemben élő szegény népek.

ZRÍNYI MIKLÓS A füvek, meg a fák nem választanak nádort. S a szegény népek se. És te is, úgy látom, a váradi püspökre leltél rá.

JÁNOS PAP Ne térjen ki a felelet elől, nagyságod. A szegény népek nem választanak nádort; de választanak maguknak valakit, akibe a reménységüket helyezhetik. Ha már nagyon nagy rajtuk a kínzás.

ZRÍNYI MIKLÓS Választhatják az Istent, annak egyszülött fiát és a szüzanyát. A szentháromságot.

JÁNOS PAP És ha ezek se segítenek?

ZRÍNYI MIKLÓS Különös kérdés ez egy paptól. Furcsa igazságokra lelhetnél országos vándorlásodon. Érdemes volt ezekért koptatni a sarudat?

JÁNOS PAP Kétely csak ott van, ahol hit is van. Ezek édes tejttestvérek. Bennem nagyon erős a hit; nagyon erősen gyötör hát a kétkedés is. Veled én, nagyuram, a legőszintebben beszélek. Ez a te részedre lehet teher, kényelmetlenség; az én részemről lehet orcátlan merészség. Kérdezheted: honnan veszem ehhez a jogot?

ZRÍNYI MIKLÓS Kérdezem is.

JÁNOS PAP Onnan, hogy én már csak a szegény népekre figyelek. És ha ők egyedül terád néznek föl reménységgel, erre téged valakinek figyelmezní kell.

ZRÍNYI MIKLÓS Most aztán már igazán nem tudom, kinek a követeként jöttél hozzám?

JÁNOS PAP Béküljél ki Forgách püspökkel. Neki nagy táborá van. De tudják: veled, gróf úr, számolni kell. És béküljél mindenkivel. A legnyájasabb arcodat mutasd mindenfelé. Amíg a hatalom a kezében nem lesz.

ZRÍNYI MIKLÓS (*gúnyosan*) Fráter Martinuzzinak is te adtad a jó tanácsokat?

JÁNOS PAP Inkább ő adott nekem tanácsokat. Tudta, hogy megölik. A halála előtt történt egy hosszú beszélgetésünk. Akkor még nem sejtettem: ez a hagyatkozása. „Az alkudozás a hataloméért, – mondta, – ravaszkodni jobbra és balra, a szultán felé és a császár felé, kénytelenség volt. A széttöredezett, kicsi ország egyezéséért. Ezt sose szégyellem. De azt igen, hogy az ügyességgel szerzett hatalom törekeny jószág. Ha nincs mögötte erő. És ez sose lehet a nagyurak érdekinkossága. Csak a szegény polgári és jobbágy népek ereje.” Elmondtam a hagyatkozást. Mert hitem szerint neked szól, tárnokmester úr.

ZRÍNYI MIKLÓS Egy elmeháborodott hagyatkozása ez. Aki belégubancolódott a maga ravaszkodásainak a gombolyag-fonalába. Ha egyáltalán igaz az, amit elmondta. A szegény polgári és jobbágy népek: nem erő.

JÁNOS PAP Tedd, hogy az legyen belőlük.

ZRÍNYI MIKLÓS Kiáltsam őket össze és gyűjtassak velük kastélyt? Mint székely Dósa György? Aki a török helyett az urakra ment? Szépekre biztatsz, mondhatom, te pap.

JÁNOS PAP Szerezz hatalmat, aztán szerezz nekik könnyebbséget. És szerezz nekik új hitet, ami formát adna a formátlanságnak; belső, lélekbéli rendet teremtené a rendtelenségben.

ZRÍNYI MIKLÓS És mi légyen az az új hit?

JÁNOS PAP Nékem ifjú koromban Márkiai Jakab, a nagy inkvizitor volt a példaképem. Gyűlöltem a reformátori hitet . . . De, ha felnőttem bennem sok kétely, ezek közül egy: igazam volt-e? Így élni tovább ebben az agyonsanyargatott országban nem lehet. S az új élethez új igazságok kellenek . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Tehát még meg is akarsz téríteni és újrakeresztelni.

JÁNOS PAP . . . Azt hírelik, nagyságod előtt se gyűlöletesek a reformátori eszmék . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Ezt is a szegény népek hírelik? (*Eszmélkedve.*) Vagy inkább a gazdád udvarában?! S te nem is csak követnek, hanem egy kicsit kémnek küldetted ide. Beugratónak. Valld be, hogy ez az igaz! Különben könnyen meg lehet, hogy bejáratot leltél e házba, de kijáratot már nem találsz.

JÁNOS PAP (*megbántottan*) Soha, senkinek így még nem vallottam. Mért érdemlem ezt a gyanúsítást?

ZRÍNYI MIKLÓS Ha meg nem kém vagy, elmeháborodott vagy te is. Országos futóbolond. (*Kikiált.*) Ferenc hadnagy.

JÁNOS PAP (*kétségbeesett erőfeszítéssel*) . . . Ferdinánd és Miksa még napokig késnek . . . Bécsben leszakadt a Magyarországra vezető karintiai kapu . . . Ez figyelmeztető jel, nagyúr . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Lám, még babonás is vagy. Egy babonás pap! . . .

JÁNOS PAP Van időd, hogy gondolkozzál és okosan cselekedjél.

ZRÍNYI MIKLÓS Várom a gazdád. S majd elmesélem neki, hogy milyen szépen elbeszélgettünk. (*Dandó Ferenchez, aki közben bejött.*) Kisérd ki az atyát, nehogy eltévedjen!

DANDÓ FERENC Új vendégek jöttek.

ZRÍNYI MIKLÓS Kik?

DANDÓ FERENC Úgy látszik, nálunk ma böjti nap vagyon. Az esztergomi érsek úr önagsága van itt. S Batthyányi Ferenc uraság.

ZRÍNYI MIKLÓS Jöjjenek be.

DANDÓ FERENC (*János papra mutat.*) Hazakisérhetem?

ZRÍNYI MIKLÓS (*nevet*) Itt maradsz az ajtó előtt és örködsz. Szóljal György úrnak, hogy ő is jöjjön be.

8. jelenet

(*Oláh Miklós esztergomi érsek, Batthyányi Ferenccel együtt, a teljesen Ferdinánd-párti csoport feje. Zrínyivel lényegében egy táborban vannak; mégis érződik közöttük valami feszültség. Ők tartanak Zrínyi kiismerhetetlen, külön útjaitól; Zrínyi viszont lenézi őket, talpnyaló aulikuságukért. Ez a viszony belejátszik az egész beszélgetésbe.*)

ZRÍNYI MIKLÓS (*kissé csinált reverenciával fogadja az érseket.*) Dicsértessék, főtisztelendő atyám. Ilyen zavarba hoz engem . . . Igazán üzenhetett volna, hogy beszéde van velem. Az lett volna az illő tisztesség, hogy én menjek főtisztelendőségedhez . . .

OLÁH MIKLÓS Mindörökké, mindörökké! Egy ügyet szolgálunk; nem számít, ki megy kihez . . . Csak az ügy számít; a jó ügy. (*Szétnéz.*) Hallottam a váradi püspök impertinenciájáról.

BATTHYÁNYI FERENC Reményilem, Miklós úr, nem nyugszol bele ebbe a szállásfoglalásba.

ZRÍNYI MIKLÓS (*iróniával*) Főtisztelendőséged, mint az egyház feje, nem inkább a békességszerzést kívánná ebben a viszályban?

OLÁH MIKLÓS De igen . . . igen . . . S nem csak ebben; mindenben. Persze, nem elég, ha csupán az egyik fél akarja . . . Azért is jöttünk . . .

ZRÍNYI MIKLÓS (*közbevágt*) . . . Talán nem haragszanak uraságodék, ha a fiamat is ide hívtam. Ti ketten vagytok; én egyedül. Oly kínos ez nekem. Mintha audienciára járultatok volna hozzám.

OLÁH MIKLÓS Bene, bene. És a jövődö utódok is hadd tanulják a közügyek bölcs intézését . . .

BATTHYÁNYI FERENC Miklós úr és az utód! Fiatal ember! Nősülni készül. Igaz a hír, hogy kézfogót is ülünk az országgyűlés idején?

ZRÍNYI MIKLÓS (*hidegen, elutasítón*) . . . Ez csak rám tartozik, Ferenc úr, s nem a közügyekhez!

BATTHYÁNYI FERENC De bizony, hogy közügy ez!

ZRÍNYI MIKLÓS (*élesen*) Hagyd, hogy ezt én ítéljem meg! S ebbe senki ne üsse bele az orrát, mert én törülöm meg. És attól könnyes lesz a szeme.

BATTHYÁNYI FERENC (*békítőn*) Jó, jó, jó . . . (*Kényelmetlen csend.*)

OLÁH MIKLÓS Bene, bene! Ezen csak nem marakodunk össze? És éppen mi . . . (*Közben bejön Zrínyi György.*)

ZRÍNYI GYÖRGY Hivattál, atyámuram.

ZRÍNYI MIKLÓS Ül j le. (*Oláh Miklóshoz*) Figyelmezlek, érsek úr.

OLÁH MIKLÓS Tudod, ugye, hogy a felségek késnek?

ZRÍNYI MIKLÓS Tudom.

ZRÍNYI GYÖRGY Azt hírelik, leszakadt a karintiai kapu. Igaz ez?
 OLÁH MIKLÓS Rossz omen.
 ZRÍNYI MIKLÓS (*elneveti magát*) Minden pap babonás?
 OLÁH MIKLÓS Tessék?
 ZRÍNYI MIKLÓS Semmi, semmi. Mondjad csak, főtisztelendő atyám.
 OLÁH MIKLÓS Te vagy, mint tárnokmester, az összes bandériumok feje. Mire a fel-
 ségek megérkeznek, haza kell parancsolni a bandériumokat.
 ZRÍNYI MIKLÓS (*meglepetten*) És miért?
 OLÁH MIKLÓS Ferdinánd király úr futárt küldött hozzám. Nehézményezi, hogy a
 legszigorúbb tiltása ellenére ilyen nagy bandériumok gyűltek össze Pozsonyban.
 Mikor minden fegyveresre szükség van a várakban, a török ellen . . .
 ZRÍNYI MIKLÓS S ezt ugyan honnan tudta meg Ferdinánd király úr? Amikor meg-
 lepetésnek szántuk a díszpompát . . .
 BATTHYÁNYI FERENC Hány fegyveres van Pozsonyban?
 ZRÍNYI GYÖRGY Három és fél, vagy négy ezer.
 ZRÍNYI MIKLÓS De abban a tiéid is benne foglaltatnak. Mert te is bandériummal
 jöttél. S főtisztelendőséged is.
 BATTHYÁNYI FERENC De te a legnagyobb!
 OLÁH MIKLÓS És azok a bárdos katonák!
 ZRÍNYI MIKLÓS Csak nem fél tőlük valaki?!
 OLÁH MIKLÓS Ferdinánd úr nem akar a fegyverek fenyegetése alatt tanácskozni.
 ZRÍNYI GYÖRGY Talán le se szakadt az a kapu? . . .
 ZRÍNYI MIKLÓS Tiszteletadásra s nem fenyegetésre vannak itt azok a fegyverek.
 Vagy főtisztelendőség esetleg más szándékkal vezette ide az embereit? Királyt
 választunk; s az nem lehet olyan, mint egy falusi zsbivásár. Tartozunk ennyivel
 az új királynak és magunknak is; az országnak.
 OLÁH MIKLÓS Választunk? Királyt választunk?
 ZRÍNYI MIKLÓS Jó, nem választunk. Installálunk. Koronázunk. Nem a forma a lé-
 nyeg.
 OLÁH MIKLÓS Van, amikor éppen a forma a lényeg. Megijesztesz, tárnokmester
 úr, hogy ilyen könnyen bánsz a szavakkal. Most már aztán igazán félek, hogy a
 tiszteletadásból fenyegetés lehet.
 ZRÍNYI MIKLÓS Miattam félsz, főtisztelendő érsek úr? Ne kerülgesd, mint eb a göd-
 röt; ugorj bele! Mondd ki! Mondd ki, amit rólam gondolsz.
 OLÁH MIKLÓS Tudod jól, Ferdinánd úr nem akar választást. Öröklés alapján akarja
 Miksának a trónt.
 ZRÍNYI MIKLÓS Tudom.
 OLÁH MIKLÓS S azt is tudod, hogy ez nem formáság. Egy választott király ebben
 a kutya-vásárban, ami ma az ország, sose tud rendet teremteni. Egy választott
 királlyal mindig lehet alkudni. Vagy engedsz, fizetsz; vagy elmegyek szolgálni
 a másik királyhoz. Mit gondolsz, azok a sok urak, akik a királyválasztást óbé-
 gatják, miért óbégatják, miért teszik ezt?
 BATTHYÁNYI FERENC (*közbeszúrja*) És a nádorválasztás! Erről mint vélekedsz,
 gróf úr?
 ZRÍNYI MIKLÓS Tavaly elhött szegény jó Nádasdy Tamás. Isten nyugosztalja. Tehát
 nincs nádor. Ha nem tévedek, te helyettesíted őt, Batthyányi Ferenc. A koroná-
 zási menetben is te viszed majd a koronát.
 BATTHYÁNYI FERENC Most te vagy az eb, aki a gödröt kerülgeti.
 ZRÍNYI MIKLÓS (*derüsen*) Nem is ugrok bele.
 OLÁH MIKLÓS Csak engem toszogtattál?
 ZRÍNYI MIKLÓS Nem sok sikerrel, szentatyám. Még mindig nem mondtad ki, amit
 gondolsz.
 OLÁH MIKLÓS Inkább kérdezek.
 ZRÍNYI MIKLÓS Egy kérdés néha többet mond, mint az állítás.
 OLÁH MIKLÓS Haza parancsolod hát a bandériumokat?

ZRÍNYI MIKLÓS Nem!

OLÁH MIKLÓS Pedig Ferdinánd úr üzenete egyenesen neked szól.

ZRÍNYI MIKLÓS Hozzám nem küldött követet.

OLÁH MIKLÓS Én vagyok a követ.

ZRÍNYI MIKLÓS Így hát nála jártál Bécsben. Árulkodni.

OLÁH MIKLÓS A veszélyre figyelmeznem, ami itten gyúlik, Pozsonyban. S ő biztosan remélte, hogy melléje állsz.

ZRÍNYI MIKLÓS Sose is álltam más mellé.

BATTHYÁNYI FERENC Ferdinánd király úr neked mindig atyai jóakaród volt.

ZRÍNYI MIKLÓS Sose is voltam hálátlan. Nem is leszek.

OLÁH MIKLÓS A hála legigazibb formája a hűség. De kihez szítol te most, Zrínyi gróf?

ZRÍNYI MIKLÓS Embernek, akár a legmagosabban áll is, csak hála jár. Ha megérdemli. Hűség csak az eszméhez kössön. S az ügyhöz, amiben az eszme testet ölt.

BATTHYÁNYI FERENC Az eszmét emberek képviselik.

ZRÍNYI MIKLÓS De vallasd meg őket, hogyan képviselik? Ha előre mindenre rábólintasz, kócbábu vagy; nem ember. A szavakat még Ferdinánd úr mondja; de a gondolatok Miksáé. A mi legszentebb ügyünk: a háború a török ellen. Engem semmi más nem érdekel. Se intrika, se praktika. Mit gondol ő erről? Hogyan akar cselekedni? Hogyan vélekszik a tavaly megkötött békéről; ami álságos béke. Hazug béke. Van jogunk mindezt tudni? Mielőtt azt kiáltjuk: „vivát Miksa király!”

OLÁH MIKLÓS Velem ezt üzenetnek az üzenetre?

ZRÍNYI MIKLÓS Csak nem szaladsz megint Bécsbe, szentatyám? Kipálík a feneked a kocsitulésen.

DANDÓ FERENC (*jön be s diadalmasan jelent*) Forgách váradi püspök úr megérkezett. (*Oláh Miklós és Batthyányi Ferenc zavartan, meglepetten néznek össze. Zrínyi láthatóan élvezi a zavarukat.*)

ZRÍNYI MIKLÓS Várjon egy kicsinyt. Mondjad neki: érezze magát otthon.

DANDÓ FERENC (*miközben kimegy.*) Hiszen itt van otthon . . .

BATTHYÁNYI FERENC Mit keres itt Forgách püspök? A legnagyobb ellenséged.

ZRÍNYI MIKLÓS Úgy vélekszek, a neki rendelt szálláshelyet jött szemrevenni . . .

BATTHYÁNYI FERENC Az ilyen szállás szemre vevések nem mindig végződnek szerencsével . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Fenyegetsz, nádorhelyettes úr?

BATTHYÁNYI FERENC Nem . . . nádori kandidátus ur . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Ez mit akar jelenteni?

BATTHYÁNYI FERENC Semmi másat, csak amit jelent. Egész Pozsonyban ezt beszél. Jelölt már van. De ki a jelölt?

ZRÍNYI MIKLÓS Gyanúba fogsz, Ferenc úr?!

BATTHYÁNYI FERENC Nem. Dehogy! Csak az a te legszentebb ügyed . . . Azzal mi leszen, ha Ferdinánd úrékkal visszavonást szítunk . . . ha itt Pozsonyban egymás torkát markolásszuk . . . s az országos kutyavásár még zajosabb leszen . . . A török majd a markába nevet . . .

OLÁH MIKLÓS Bene, bene. Most ne kezdjünk új diskussziót. (*Zrínyihez.*) A bandériumok hát?! . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Megmondám. Maradnak!

OLÁH MIKLÓS Ez a legutolsó szavad?

ZRÍNYI MIKLÓS Ez! (*Oláh Miklós és Batthyányi Ferenc feláll. Zrínyi, enyhe gúnynyal egy másik kijáratra mutat.*) Erre is lehet távozni. Ha az esztergomi érsek nem kíván találkozni a váradi püspökkel. (*A vendégek némi habozás után, az eredeti kijáratot választják. Zrínyi még utánuk szól.*) Estvére nagy próbát csinálunk a bandériumokkal. Hogy illően fogadhassuk király úrékat. Reményelem, tik se vonnyátok ki belőle a magatokét! (*A vendégek szó nélkül kivonulnak. Zrínyi Miklós hallgatás után Györgyhöz.*) Nem sokat beszélte. Inkább hallgattál.

- ZRÍNYI GYÖRGY Gondolom, tanulni hívtál, apámuram.
- ZRÍNYI MIKLÓS S tanultál?
- ZRÍNYI GYÖRGY (*kitér*) Mondd, atyám! De tiszta szivedből, egyenesen. Szeretnél nádor lenni?
- ZRÍNYI MIKLÓS Ha úgy irányul a közóhaj, mit tegyen az ember?
- ZRÍNYI GYÖRGY Nem ezt kérdeztem. *Te* szeretnél nádor lenni?
- ZRÍNYI MIKLÓS Igen.
- ZRÍNYI GYÖRGY Akkor ne várasd a váradi püspököt.
- ZRÍNYI MIKLÓS (*elneveti magát*) Annyira azért nem szeretnék, hogy legalább ezt meg ne tegyem vele!
- ZRÍNYI GYÖRGY Batthyányi Ferenc úrnak igaza van. Lesz ebből akkora rebellió, hogy csuda. Megéri?
- ZRÍNYI MIKLÓS (*indulatosan*) Mindig, mindenre ez a kérdésed: „megéri?” Mint-ha nem én, hanem te lennél ötvenöt éves. Vagy inkább hetven . . . Agg, kiszáradt fa. „Megéri?” Hát az egész élet megéri?
- ZRÍNYI GYÖRGY Az élet, az igen. Élnél bár te is szépen, nyugodtan. „Az eszme . . . az ügy . . .”: mondd; s becsapod magad. Akik most a neved hordozzák, azoknak talán az eszme, az úgy a fontos? Fenét! A maguk érdeke. Jobb lenne, atyám, ha neked is az lenne. És nem bonyolódna áldatlan harcokba. Nem vagy már fiatal.
- ZRÍNYI MIKLÓS Te féltékeny vagy az öcsémre, Gáspárra . . .
- ZRÍNYI GYÖRGY (*élesen tiltakozik*) Nem!
- ZRÍNYI MIKLÓS Te mondd: nem. De én tudom: igen. Mert őt választottam az utódomnak . . . a tanítványomnak. Hát nem szívesebben választottam volna az édes fiamat? Ám neki mindenre csak ez a kérdése: „megéri?!” . . . (*Kis szünet után, más hangon.*) . . . Délután Rosenberg cseh kancellár úr . . . és Éva leányasszony visszaadják a látogatást . . . Az az akaratom, hogy szépen, tiszteSSéggel fogadjuk őket. S a családból mindenki legyen itt.
- ZRÍNYI GYÖRGY . . . Ha megengednéd, atyámuram, én inkább elmaradnék . . .
- ZRÍNYI MIKLÓS (*élesen.*) Nem engedem! Itt leszel! (*Kint dűbörgés hallatszik; Alapy Gáspár, Tahy Ferenc, Dandó Ferenc és más tisztek rontanak be. Zrínyi rájuk kiált.*) Az ajtót nem törnétek ránk?
- ALAPY GÁSPÁR (*fölhevűlten.*) A Batthyányi Ferenc úr bandériuma és az Erdődi Péter úré, egymásra mentek. Fegyverrel.
- TAHY FERENC Többen meg is hóttak.
- MÁSIK TISZT Öten. És sok a sebesült.
- ZRÍNYI MIKLÓS Hogyan történt?
- ALAPY GÁSPÁR Az Erdődi Péter katonái kiáltozták: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós!” A Batthyányi Ferenc úr katonái meg: „Le, Zrínyivel!” S aztán egymásra rontottak.
- ZRÍNYI MIKLÓS Reményelem, tik pártatlanok maradtatok.
- ALAPY GÁSPÁR Csak széjjel választottuk őket.
- DANDÓ FERENC De alaposan?
- TAHY FERENC Alaposan.
- MÁSIK TISZT Különben még több halott lett volna. (*Közben kint, a ház előtt, – az ablakokból látni – lovas, tegeveres banderisták vonulnak fel és zúg a kórus: Vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós!” „Vivát!” „Vivát!”*)
- ALAPY GÁSPÁR (*elragadtatva*) Ki hitte volna, hogy erre lesz érkezésünk Pozsonyba?!
- ZRÍNYI GYÖRGY Mit tudhatod te még, mire lett érkezésünk?!
- ZRÍNYI MIKLÓS Most mindenki kifelé! Ezeket a kiáltozókat távoztassátok el a ház elől! (*Alapy Gáspárhoz.*) A mi bandériumunk állandó őrzőjártatot tartson. Rendetlenséget, kiáltozást, még ha engem „vivát”-oznak is, sehol ne engedélyezetek. Estére azért megtartjuk a próbát! (*Dandó Ferenchez.*) És most már jöjjön be Forgách püspök úr!

DANDÓ FERENC Amíg itt időzik, nem hurcolhatnánk át ide a poggyászatát?
ZRÍNYI MIKLÓS Menj a csudába! Te is verekedni akarsz?
DANDÓ FERENC Hát, ha már úgyis elkezdődött . . .
ZRÍNYI MIKLÓS Továbbra is az ajtó előtt maradsz! *(Mind kimennek.)*

9. jelenet

(Bejön Forgách püspök. Zrinyinél fiatalabb; ravasz, intelligens. A két régi, nagy ellenfél végre szembenáll egymással. Régi közöttük a gyűlölködés. S ennek első sorban nem is személyi okai vannak. Zrinyi mindig azt vallotta: a törökkel szemben csak egy hatalmas világbirodalomra támaszkodva tudunk helytállani. Ezért tartott ki tűzön-vizen át, – olykor még a kétségeit is legyőzve, – Ferdinánd mellett. S ezért gyűlölte a két király – Ferdinánd és Szapolyai János, illetve János Zsigmond – között „lavírozókat”. Forgách püspököt is. Forgách viszont a feltétlen Ferdinánd-hűségéért, a szerinte karrierista aulikuságáért nézte le Zrinyit. Forgách magatartását különben személyes motívumok is irányították: ő szeretett volna esztergomi érsek lenni . . . Most szembenállnak s egy darab ideig nem tudnak egymással mit kezdeni. Végül Forgách kezdi . . .)

FORGÁCH *(elfogulatlanul)* . . . Okosabbnak hittelek, tárnokmester úr! Ha megengedsz mingyárt egy jó tanácsot: nagy dolgokért kicsi bosszút ne álljon az ember, mert azzal ő lesz kisebb.

ZRÍNYI MIKLÓS Köszönöm az okítást, Forgách püspök úr. Volt már benne részem tőled; – de csak úgy messziről, a híreken át. Különben gondoltam: ha vársz egy kicsinyt, az nem lesz haszon nélkül való. Megnézed a neked kijelölt szállást.

FORGÁCH És arra nem gondoltál: a te szálláshelyed elfoglalása csak azért történt, hogy ok legyen eljönni hozzád? Gráciádat kérni?

ZRÍNYI MIKLÓS Erre nem gondoltam. Úgy látszik igazad van: csakugyan nem vagyok elég okos. Nagy vétségekért kis dologban gráciát kérni: ez a legokosabb okosság . . .

FORGÁCH Az elmúltakról beszéljük; vagy az eljövendőkről?

ZRÍNYI MIKLÓS Az eljövendőkről nehéz beszélni az elmúltak nélkül. És honnan tudnád, hogy ami elmúlt, – elmúlt-e igazán? Csak, ha beszélsz róla.

FORGÁCH Jó, beszéljünk. De javallom: már egy új békesség alapjáról. *(S kezét nyújtja.)*

ZRÍNYI MIKLÓS *(úgy tesz, mint aki nem veszi észre a kézníujtást.)* És mi legyen az új békesség tartalma?

FORGÁCH Megint nem voltál okos, gróf úr . . . Baj!

ZRÍNYI MIKLÓS Elégség az, ha te okosabb vagy, szentatyám . . .

FORGÁCH Nem elégség. Nyíltan beszélek veled. Én már úgy vizsgállok, mint eljövendő szövetséges társamat. Tudnom kell: kiféle az, akinek szövetséget ajánlok. És testvéri barátságot.

ZRÍNYI MIKLÓS Úgy vizsgálsz, mint lócsiszár lovat a vásárban? Nem kehes-e? Mennyi időt mutatnak a fogai?

FORGÁCH Nem vagy ló; én se lócsiszár. Mégis, minden szavaddal ódalba rügsz.

ZRÍNYI MIKLÓS Ha igaznak tartod mindazt, amit rólam híreltél, hogyan ajánlhatsz szövetséget? Hát még testvéri barátságot!

FORGÁCH Csak arról legyen szó, amit én tettem ellened? És amit te tettél ellenem?!

ZRÍNYI MIKLÓS . . . Megakasztottam, hogy esztergomi érsek lehessél. Mára is azt vallom: igazam volt.

FORGÁCH Akkor én is csak azt vallhatom: nekem is mindenben igazam volt.

ZRÍNYI MIKLÓS *(féláll)* S akkor, ugye, be is végeztük a tanácskozásunkat.

FORGÁCH Ne indulatoskodjál, Zrínyi gróf úr. Sokkal komolyabbak az elibénk jövő idők, semhogy ilyet megengedhessünk magunknak. Ha már egyszer, legalább eleven szóra, összebékültünk.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem püspöknek születél te, szentatyám; inkább iskolamesternek. Szüntelenül okítod az embert. Ez is baj ám! Szeretnéd, ha előtted mindenki pendelyes gyerekként állana.

FORGÁCH S miért nem születtem esztergomi érseknek? Oláh Miklós úr talán jobb szövetségese lett, mint én lehettem volna?

ZRÍNYI MIKLÓS Abban, hogy én ki mellé teszem magam, sose a szövetséget néztem. Mindig a nagyobb érdeket.

FORGÁCH *(enyhe gúnyval)* Ki mondja ezt másként?

ZRÍNYI MIKLÓS Ki *cselekszi* másként? Ez a mérték.

FORGÁCH És én másképpen cselekedtem. Te nem! És Oláh Miklós érsek úr se!

ZRÍNYI MIKLÓS Ő legalább nem ugrált Ferdinánd és János Zsigmond között, mint az ügyes bolha.

FORGÁCH Nem ám, mert úgy belebujt Ferdinánd úr fenekibe, hogy mozdulni se birt.

ZRÍNYI MIKLÓS Akár én . . .

FORGÁCH Ezt nem mondom . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Most nem. De mindig ezt hírelted rólam. *(Kint, az ablakok alatt újra felhangzik a kórus: „Vivát!” Zrínyi kikiált Dandó Ferencnek.)* Hadnagy úr! *(Dandó Ferenc bejön.)* Nem megmondám, hogy kergessétek el a kiáltozókat?!

DANDÓ FERENC Azokat elkergettük. Mások jöttek.

ZRÍNYI MIKLÓS Ezeket is tereljétek el. És újakat ne engedjétek a ház elé!

DANDÓ FERENC Parancsodra, tárnokmester úr! *(De nem mozdul; jelentőségteljesen nézegeti Forgách püspököt.)*

ZRÍNYI MIKLÓS Mit akarsz még?

DANDÓ FERENC Továbbat is csak álljak az ajtó előtt?

ZRÍNYI MIKLÓS Oda parancsoltalak! *(Dandó Ferenc kimegy.)*

FORGÁCH Különös hadnagyod van neked, gróf úr. Már odakint is, míg váráttal, úgy nézegetett, mint kígyót a kígyóbüvölő.

ZRÍNYI MIKLÓS Ez a szokása. Leginkább, ha püspököt lát. Nem kell rá adni!

FORGÁCH Furcsa szokás. *(Más hangon.)* De a kiáltozókat én nem kergetném el.

ZRÍNYI MIKLÓS Pozsonyban rend legyen! Ez az én tisztem. Az imént két bandérium már egymást ölte. Még igaza léssen Ferdinánd király úrnak, ha tiltotta a bandériumokat.

FORGÁCH *(jelentőségteljesen)* Miksa császárnak!

ZRÍNYI MIKLÓS *(kis várakozás után)* Miksa császárnak . . .

FORGÁCH Erről vagyon szó! Ezért ülök én most nálad. Ami volt: volt. Most új helyzet vagyon; s ennek a kulcsát te tartod a kezekben, Zrínyi gróf úr.

ZRÍNYI MIKLÓS *(kitérően)* Kulcsot még sose markoltam; inkább csak kardot. Most se érzek semmiféle kulcsot a kezemben.

FORGÁCH Csak ne szerénykedjél, tárnokmester úr. Miksa császár úr, – nem Ferdinánd! – öröklést akar. A rendek java választást. Miksa nem akar nádort; – a rendek java akar. És akarják a sértések gyógyítását is. A királyi várakból ki a beültetett német várbiztosokat és a kezünkre adni azokat újra, minden terhével s minden javával . . .

ZRÍNYI MIKLÓS *(közbevág)* Főleg a javával, ugye?

FORGÁCH Te talán csak a terhét viseled annak, amit uralsz?

ZRÍNYI MIKLÓS De legalább azt is.

FORGÁCH És amikor a király eladósodik nálad, benyújtod a számadást.

ZRÍNYI MIKLÓS De csak *egy* királynak. Nem kettőnek; hogy licitáljanak!

FORGÁCH Nem jól vagyon ez gróf úr. Mindig csúszós partra mászunk a szavainkkal. A végén letaszítjuk egymást. Pedig most más a szükség . . . *(Kint zaj támad; Homonnai Miklós zúdul be a tisztjeivel. Homonnai fiatal.)*

HOMONNAI MIKLÓS Miklós bátyám! Téged vivátozni gyűltünk ide! S a te katonáid minket taszigálnak, vernek! Hogy vagyon ez?!

ZRÍNYI MIKLÓS (*emelt hangon*) Az hogy vagyon, Miklós öcsém, hogy immár minden tisztelet elmarad?! Tanácsot ülünk itt s tik csak úgy betörtök ide! Különbben is várjátok meg a császár és király úrékat és majd nekik kiáltsátok: „vivát!”

HOMONNAI MIKLÓS Nekik is kiáltjuk majd. De előbb tenéked, bátyám!
FORGÁCH Kiáltsátok csak!

ZRÍNYI MIKLÓS Ilyen kiáltozásra nincsen szükség.

HOMONNAI MIKLÓS És ha vannak, akik azt kiabálják: „abcug Zrínyi Miklós?”

DANDÓ FERENC Azoknak állítsátok be a száját!

ZRÍNYI MIKLÓS (*Dandó Ferenchez*) Téged senki nem kérdezett. (*Homonnai Miklóshoz.*) Ha igazán becsültök, abban segédkeztetek, hogy ne legyen rendetlenség Pozsonyban.

DANDÓ FERENC (*dörmögve, Homonnaiékhoz*) Ehhez az is megkívántatik, Miklós úr, amit az imént mondtam.

ZRÍNYI MIKLÓS És most vonuljatok a szálláshelyetekre! (*Homonnaiék kimennek; de Homonnai az ajtóból visszaszól:* „De azért: vivát nádor gróf Zrínyi Miklós!”
A tisztjei rákiáltják: „Vivát!” „Vivát!”)

FORGÁCH Ha valaki, a nádor csak te lehetsz, gróf úr.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem akarok nádor lenni.

FORGÁCH (*meglepetten*) Nem?

ZRÍNYI MIKLÓS Nem!

FORGÁCH S ha a köz kívánja?

ZRÍNYI MIKLÓS Legfeljebb, ha az ügy kívánja! (*Nagy elhatározással.*) Én nem bujkálok tovább a szavakkal teelöled, váradi püspök úr! Nem mesterségem ez nekem. Ha már leültem veled az asztalomhoz, lássad is, ki vagyok!

FORGÁCH Így kínáltam az imént szövetséget . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Nem egészen az, akinek eddig híreltél . . . Az ember, amikor kicsiny, az anyja melléről szítja magába a tejet, a tejjel az életet. És magába szítja az első érzületet is, ami egész életében sose hagyja el. Amit én magamba szittam: a töröknek a gyűlölete. Legidősebb testvéremet, Mihályt, Mohácsnál ölték meg s anyám ezt sose felejtette . . . Amikor ember lettem, ésszel bíró s nem csak érzülettel, arra is ráeszméltem: nem elég gyűlölni, karddal vagdalózni, minél több törököt levágni. Ha nem akarunk vele kiegyezni, ami a meghódolás, ellene önmagunkban nem, csak egy nagy világhatalomra támaszkodva tudunk megállni. Ezért törtem lándzsát Ferdinánd mellett. Ezért bújtam a fenekébe, ahogy váradi püspök úr, te mondanád . . . Mondtad is! . . . Ezért tartottam ki mellette, tűzönvízen át . . . Azt hiszed, engem nem égettek sértések? Nem álltak föl bennem kétségek? Magamba fujtottam azokat; mint vízbe fujtja az ember a nyávogó macskakölyköket, ha fölősek, hiába sajnálta őket . . . (*Kicsit megáll*) Az apja emlékét mindig tisztelje az ember . . . De most legyél pap, mert én gyónok neked, szentatyám . . . Én, hiába akarom, nem tudom tisztelni atyám emlékezetét. Anyám, a tejjel, belémcsöpögtetett egy mély érzületet. S ő meg mit cselekedett? Rontotta ezt bennem, mindennap. Olyan volt, mint a kupec, aki szünetlen árulja magát, – és egyszerre többnek is eladja. Felajánkozott Ferdinándnak, II. Lajosnak, a töröknek. És becsapta mindet. De legfőképpen azokat, kiknek rája felnézni kellett volna. Éngem tán legkivált! . . . Megátkoztam magamban s akkor tettem az esküvést: „Helyezzed rá egy valamire az életedet és tarts ki mellette, akármi jó. Akármit követel tőled ez a hűség! . . . Lehet, hogy hírt ad, dicsőséget, vagyont. Máskor vádat és megaláztatást! Akkor is! Mert másként tisztességes ember nem lehetsz és magaddal békében nem élhetsz!” (*Megáll*) Tudod már, ki vagyok? S érted, miért gyűlöllek?!

FORGÁCH . . . Már tudom, hogy mit tartasz magadról.

ZRÍNYI MIKLÓS (*lehülve*) Kitértam mindent s te ennyit mondasz?

FORGÁCH Amit az ember magáról tart, az sose igaz. Legalább ennyire az, amint mások vélekednek felőle.

ZRÍNYI MIKLÓS De ez rád is pászol, atyám!
 FORGÁCH Itt engem máma, eddig, csak te minősítettél, gróf úr! Ha nem a közös érdeket tekinteném, már el is mentem volna.

ZRÍNYI MIKLÓS Én vallottam. Valljál te is!
 FORGÁCH Te gyóntál. S te nem vagy pap, hogy én is gyónjak neked. Ennyit megvallok: pap vagyok, tisztelem a gyónás szentségét, – de a gyónókat sose értetem. A gyónás mindig a múlt, a jóvátehető. És engem igazán csak a jövő érdek. (*Vallatón.*) Egyezel te azzal, amit eddig Ferdinánd szájával Miksa csinált?

ZRÍNYI MIKLÓS Mire gondolsz?
 FORGÁCH Megtörni a nádor hatalmát . . . meghalasztani szegény Nádasdy Tamást . . . német hatalomba vonni a várakat . . . és könyves, lajstromos számonkérést ott is, ahol nem ő az úr . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Szegény Nádasdy Tamást nagyon sajnálom. De, ha rendet akar ebben a kutya-országban, akkor egyezek vele. Csak mire ez a rend?! Ez a legfontosabb.

FORGÁCH Meg kell ezt kérdezni, mielőtt koronát helyezünk a fejére?
 ZRÍNYI MIKLÓS Meg kell kérdezni. Mást se vallok, csak ezt!
 FORGÁCH És ki kérdezze meg?
 ZRÍNYI MIKLÓS Együtt, az egész koronázó országgyűlés.
 FORGÁCH Nem! Sok hang együtt sokszor kevesebb, mint egy külön. Kérdezze meg a nádor, akit *előbb* megválasztunk, mint a királyt! És az csak te lehetsz, Zrínyi Miklós úr! Te eltávoztattad innen a kiáltókat. Helyettük is mondom: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós!”

ZRÍNYI MIKLÓS És ezt te szívből kiáltod?
 FORGÁCH Ne csapjuk be egymást; igazad van. A felvonuló és vivátozó bandériumok mögött mink is ott vagyunk, akik téged nem nagyon szívelünk. De most egy az érdekünk. A király úrék, ha egyáltalán elfogadnak nádort, legfeljebb téged fogadnak el. Így hát mögéd állunk.

ZRÍNYI MIKLÓS Foglyul akartok ejteni, püspök úr?
 FORGÁCH Fogoly vagy te már! A magad foglya. (*Más hangon; rábeszélőn.*) Ha a nádor és az esztergomi érsek összefognak, sokmindent elvégezhetnek . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Én csak egyet akarok elvégezni . . .
 FORGÁCH S én is.
 ZRÍNYI MIKLÓS Úgy szólsz, mintha már esztergomi érsek lennél.
 FORGÁCH És mintha már te nádor. De ez most már csak a szövetségünkön áll. Állod, gróf úr? (*Zrínyi Miklós bizonytalan mozdulatot tesz.*) Csak megmondom: nem akarom úgy végezni, mint Katzianer János. Se úgy, mint Keglevich Péter . . .

ZRÍNYI MIKLÓS (*telhörken*) Szövetséget kínálsz s ezeket idehozod!
 FORGÁCH Éppen ezért! Semmi másért! Az egyik anyádat anyjának fogadta, téged testvérének; mégis megölted, a saját váradban, a saját kezeddél! A másikat, pedig nevelőd, ifjúkori jótevőd volt, a császár kezére adta . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Árulók voltak! Alkudtak Jánossal, a törökkel. Katzianer még engem is hűtlenségre akart bírni. Megmondám: gyűlölöm az árulókat!
 FORGÁCH De az ötezer forintokat is elfogadtad az egyik vééréért. S a másikért Muraközt!
 ZRÍNYI MIKLÓS Az ügyért tettem! És újra is megtenném!
 FORGÁCH Az ügyért! Katzianer János jó barátom volt. Tudom: nem akarattal vesztette el az eszéki csatát. Se Jánossal, se a törökkel nem alkudott még, amikor pörbe fogták. És ezt te is tudtad!

ZRÍNYI MIKLÓS A bukás és e vád után is tartott volna ki! Utólag igazolni egy vádat: annyi, mint előlegezni önmagunk fejére az ítéletet!
 FORGÁCH Oly könnyedén ítélsz te, tárnokmester úr. Kivált, ha másokról vagy szó. Arra nem is gondolsz, hogy talán te voltál áruló? „Az ügyért!” – kiáltod és már markolod is az ölé kést. S hálha az ügy éppen az alkudozást kívánja; védeni a hátadat . . .

ZRÍNYI MIKLÓS A hátadat csak az igazságnak vetheted!
FORGÁCH S annyira tudod, mi az igazság?
ZRÍNYI MIKLÓS Tudom!
FORGÁCH Jó neked! *(Feláll.)* A szövetségről gondolkozz! Ha állod, oda kell jönnöd
közénk és esküvést tenni.
ZRÍNYI MIKLÓS Előbb tudnom kell, mit akarnak király urék.
FORGÁCH Félek, akkor már késő lesz. Ha meggondolod magad, adjál üzenetet...

(Kimegy. Zrínyi Miklós elgondolkozva néz utána. Aztán a szín lassan elsötétedik.)

10. jelenet

*(Ugyanabban a helyiségben vagyunk, aznap délután. A nagy asztal uzsonna-
vendégeknek terítve. Zrínyi Kata még igazít egyet és mást az asztalon. Egyelőre
csak ő és György van a teremben; később jön be Tahy Ferenc, aztán Alapy Gás-
pár és végül, – már a vendégekkel – Zrínyi Miklós.)*

ZRÍNYI GYÖRGY Haggyad már! Elkopnak, annyit fogdosod.
ZRÍNYI KATA Legalább az asztal legyen szép. Ha már ebben az ebőlban kell fogadni
a vendégeket.
ZRÍNYI GYÖRGY Pedig úgy vélem, maradunk is ebben az „ebőlban”. Ahogyan te
szereted emlegetni. Apánk egy szót se szólt, végzett-e valamit erről Forgách
püspökkel. *(S mert Kata még mindig igazgat, újra rászól.)* Mondtam, hogy hagy-
gyad! Félsz, talán, hogy megpirongat a jövő mamád?
ZRÍNYI KATA Ne légy utálatos, György.
ZRÍNYI GYÖRGY Csakugyan, kishúgom, hogyan szólítod majd? „Asszonyanyám?”
Vagy: „Éva húgomasszony?” Hiszen fiatalabb nálad.
ZRÍNYI KATA Velem csúfolódsz, vagy apámurammal?
ZRÍNYI GYÖRGY Egyötökkel se. Csak röstelkedek.
ZRÍNYI KATA Nincsen igazságod. Fiatal, mint Rosenberg Éva, nem szeretheti apán-
kat? És ő nem szerethet fiatalt?! Milyen törvény tiltja ezt? Inkább örülnél neki,
hogy lesz még egy kis öröme az életben. Különben apámuramat oda nem adnám
én két fiatalért. *(Közben bejön Tahy Ferenc.)*
ZRÍNYI GYÖRGY Annyi éppen ki is tellene az éveiből.
TAHY FERENC Veszekedtek? Akkor csakis atyánkról lehet szó! Az én Katám, csak
akkor pöröl, ha az apjaurát kell védeni.
ZRÍNYI GYÖRGY A mamát várjuk. Félünk, hogy megver. Dá! Dá! Haszontalan
gyerekek!
ZRÍNYI KATA *(Tahy Ferenchez.)* Kigyelmed se ad nekem igazat?
TAHY FERENC *(Trétás ijedséggel.)* Dehogynem! Csak miben?
ZRÍNYI KATA Kigyelmed is undok. Minden férfiember az!
TAHY FERENC Kivéve apáduradat. *(Zrínyi Györgyhöz.)* Csak nagy ember lányát ne
vegged feleségül! Mindig ahhoz mér s te ilyen aprócska maradsz. *(Mutatja.)*
ZRÍNYI GYÖRGY *(Katóhoz)* Te azt véled, apánk érdekét te véded. Én tudom, mit
beszélnek róla, csúfoskodva, „Cseh birtokok kellene már neki, mert a mosta-
niakat elveszi a török.”
TAHY FERENC S te figyelsz az irigy beszédre?
ZRÍNYI GYÖRGY És mindenféle beszédre figyelmezek. Elrendezem magamban s
akkor ahhoz mérem a cselekedeteimet.
ZRÍNYI KATA Ezért is van, hogy mindig aggályoskodsz és semminek se tudsz örülni.
De mást legalább haggyál!
ALAPY GÁSPÁR *(jön be)* Bátyám? Jelenteni szeretnék neki.

ZRÍNYI KATA Nem talátdat kint? A vendégeket várja.
 ZRÍNYI GYÖRGY Most aligha érdeklí, amit te jelentenél neki . . .
 ALAPY GÁSPÁR Azt beszélík, király és császár urék holnap megérkeznek.
 ZRÍNYI GYÖRGY (*meglepődve*) Hiszen azt mondta a hír, hogy még napokig késnek!
 A karintiai kapu leszakadása miatt.
 TAHY FERENC Lehet, csak vakhír volt.
 ZRÍNYI GYÖRGY Vagy valamiért nagyon sietnek . . .
 TAHY FERENC (*Alapy Gáspárhoz*) Most csöndesség van a városban?
 ALAPY GÁSPÁR Azt csináltunk. Az őrségek járják az utcákat. Nagy respektusa van
 a bandéristáinknak. (*Nevet.*) Kivált a bárdosoknak. Csak azt nem helyeslem,
 hogy azokat is elhallgattassuk, akik mellettünk kiáltják: „vivát!”
 ZRÍNYI GYÖRGY (*gúnyoros csodálkozással*) Akad valami, amit te nem helyeselsz,
 ha apámuram mondja?!
 ALAPY GÁSPÁR (*visszavág*) S akad valami, amit te helyeselsz, ha én mondom, vagy
 csinálom? . . .
 ZRÍNYI KATA Akárki!
 ZRÍNYI GYÖRGY Nem az a jó tanítvány, aki mindenre a fejét bölintja: „igen.”
 ALAPY GÁSPÁR S nem az a jó unokatestvér, aki mindenre a fejét rázza: „nem!” . . .
 TAHY FERENC Öltre ne menjetek már! Bárdos katonát állítsak közétek is?! (*Elhall-
 gatnak, mert belép Zrínyi Miklós, maga előtt tessékelve a vendégeket: Rosenberg
 cseh kancellárt és a húgát, Évát. Rosenberg 40–45 körüli; Éva talán 25. Zrínyi
 kamaszosan esetlen s ezt nagy hangossággal próbálja ellensúlyozni.*)
 ZRÍNYI MIKLÓS . . . Itten lakozunk . . . Nem éppen a legszebb ház Pozsonyban, de
 az egyház hű szolgája, Forgách püspök, elorozta a nekünk megjelöltet. Legyen
 vele boldog. Kiverhetnénk őket onnan, de éppen mink csináljunk rebelliót? Ami-
 kor a rend reám vagon bízva?! (*A családjára mutat.*) Ez itten a családom . . .
 Igaz, csak a kisebbik fele . . . Többet nem mertem magammal hozni . . . Így is
 vannak, akik beszélík, hogy túl sok a Zrínyi Pozsonyban . . . (*Nevet.*)

(*Rosenbergék és a Zrínyi-család tagjai most találkoznak először. Prágában csak
 Zrínyi Miklós járt, „háztűznézőben”. Kicsit zavartan állnak szemközt. Zrínyi
 Kata oldja fel a zavart; odalép Évához, megcsókolja.*)

ZRÍNYI KATA Isten hozott, kedves! Reménylem, mondhatom ezt még az igazi ott-
 honunkban is; és minél hamarább . . .
 ÉVA (*kicsit meghatottan*) Én is reménylem . . . És köszönöm . . . (*Általános, kölcsönös
 üdvözlés.*)
 ZRÍNYI MIKLÓS Az embernek minden gyereke egyformán kedves. De ő az egyfor-
 mán kedvesek közt a legkedvesebb. A neve s mindene az anyjáié . . . Ő a fiam,
 György. Őt is szeretem; csak vele sosem egyezünk. A vöm, Tahy Ferenc. Az
 unokaöcsém; a tanítványom s egy kicsinyt vagy egészen már a helyettesem
 is . . .
 ÉVA Hírből már mindenkit ismerek . . .
 TAHY FERENC (*duzzogva*) Mindenkiről mondott kigyelmed valamit. Csak rólam
 semmit.
 ZRÍNYI MIKLÓS Dehogynem. Mondtam, hogy a vöm vagy.
 TAHY FERENC S ez a legtöbb?
 ROSENBERG Néha ez se könnyű hivatal. (*Nevetnek.*)
 ZRÍNYI MIKLÓS Csudálatosan jó lovas is. Megláthatják máma este, a próbán. Re-
 ménylem, megnézik cseh kancellár uramék?
 ROSENBERG Ha a húgom is akarja . . .
 ÉVA (*sietve*) . . . Akarom . . .
 ALAPY GÁSPÁR (*Zrínyi Miklóshoz*) Többek távol tartják a bandériumukat a pró-
 bától. Pedig úgy vélem, ez lehet az egyedüli. Holnap érkeznek Ferdinánd és
 Miksa úrék.
 ZRÍNYI MIKLÓS (*megdöbbenve*) Mit beszélsz?
 ALAPY GÁSPÁR Ez az új hír. Holnap érkeznek.

ZRÍNYI MIKLÓS Kancellár uramnak ezt jobban kell tudni. Nekik már koronázott királyuk Miksa.

ROSENBERG Mielőtt ide indultunk, én is ezt az új hirt vettem.

ZRÍNYI MIKLÓS Délelőtt még az volt a hír, hogy több napot késnek.

ZRÍNYI GYÖRGY (*Zrínyi Miklóshoz*) Mondottam én: tán le se szakadt az a karintiai kapu.

ROSENBERG A kapu leszakadt. Úgy is volt, hogy késnek a felséges vendégek. De kerülővel mégis elindultak. Zavaró hír?

ZRÍNYI MIKLÓS (*sietve*) Nem... nem... Csupán váratlan. Nem lesz idő a bandériumok felkészítésére...

ROSENBERG Hallottam pedig, eddig úgy készültek, hogy ölték egymást. Igaz, hogy halottak is vannak?

ZRÍNYI KATA (*télre vonja Évát*) Haggyuk a férfinépet. Úgyse tudják, csak a magukét mondani. Te, kedves, milyen ruhát öltesz az udvari bála?

ÉVA Tiszta fehérét gondoltam, nyest-prémmel. De azt beszélik, elmarad az udvari bál...

ZRÍNYI KATA Miért jöttünk akkor mi, asszonyi népek, Pozsonyba?! Királyt választani nélkülünk is tudnak. De a kézfogódon mégis táncolunk! (*Más hangon.*) Tegyed boldoggá, Éva, apámuramat.

ÉVA. Akarom. S téged is, máris, igen megszerettelek. Örülök, ha mindig a közelemben tudhatlak. Tudod, kedves, van bennem egy kis félelem...

ZRÍNYI KATA Ugyan! Csehet nem eszünk mink. Csak törököt...

ÉVA Bátyád, György se? Egészen úgy nézett, mint aki meg akar enni. S nem is jóétvággal...

ZRÍNYI KATA Ő mindig ilyen durcás, morcos. Az egész világgal. Nem kell törődni vele.

(*Most telerősödik a tértiak beszélgetése*)

TAHY FERENC (*buzgón magyaráz*)... A lovak patáját olvasztott faggyúval kengetjük. De kicsikó koruktól fogva ám. Nálunk sosincs lesántult ló.

ROSENBERG Én illet még sose hallottam. Pedig híres ló-felcserek vannak nálunk is.

TAHY FERENC Nem ló-felcserektől tanultam én ezt. A ló-pásztoroktól. Többet tudnak, mint a felcserek. Van nekem egy öreg jobbágyom. Az minden ló-nyavalyát meg tud gyógyítani. Még a kehecséget is. És mindent csak olvasztott faggyúval...

ROSENBERG Szívesen beszélnek vele.

ÉVA Bátyám, úgy látom, jó társra akadt. Mindene a lovak.

ZRÍNYI KATA Az én férjem-uram máshoz se ért.

ROSENBERG Az asszonyi népekhez sem?

ZRÍNYI KATA Néha azokat is lovaknak nézi.

ZRÍNYI MIKLÓS (*nevet*)... S megsimogatja őket. Megveregeti a hátukat, a szügyüket...

ZRÍNYI KATA Le is csapnám a kezét, amelyikkel csinálná. (*A beszélgetés közben szolgák jönnek be s kínálják a tálakat, kupákat.*)

ZRÍNYI MIKLÓS Szigetben szeretném én már vendégül látni kigyelmedet, cseh kancellár úr. Ottan nincs ilyen nagy folyó, mint itt Pozsonyban a Duna. Még olyan se, mint Prágában a Moldava. Csak egy kicsiny patak; az Almás. De mintha két karja lenne, úgy öleli körül Szigetet... Ótalmazza, akár az anya a gyerekeit. Hegyek sincsenek arrafelé... sük föld ott minden, – de annál szebb sehol nincsen... (*Érezni, hogy mindezt nem Rosenbergnek, inkább Évának mondja.*)

ROSENBERG Oly szépen dicséred, tárnokmester úr, hogy szinte máris mennék.

ZRÍNYI GYÖRGY Mocsár van ott a vár körül... s így nyáron sok a szúnyog...

ZRÍNYI MIKLÓS (*élésen*) És az, hogy a mocsár védi a várat? Az talán elmellőzhető?...

ÉVA (*csitítón közbeavatkozik*) Mindenben nagyon jó és rossz. Én különben szeretem hallani, ahogyan a szúnyog muzsikál.. Csíp, igaz, de muzsikál is...

ZRÍNYI KATA (*Györgyhöz*) S van jószág, amelyik csak csíp... (*S ügyesen ügytereli a jelenlévőket, hogy Zrínyi Miklós és Éva kettesben maradhassanak.*)
...Erről az asztalról itt még nem is kóstoltunk semmit...

ZRÍNYI MIKLÓS Amikor tavaly vállaltam a várkapitányságot, előbb rád gondoltam, Éva leányasszony. A Nádasdy-bástyáról a te szemeddel néztem szét: szeretsz-e majd itt?

ÉVA Én mindenütt szeretek, ahol kigyelmed vagyok.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem is véled, milyen öröm ezt a fülemnek hallani. Sokan beszéltek: milyen bolond ez a Zrínyi Miklós. Várai vannak, temérdek földje, marhája s mint egy szegény zsoldos, várkapitányságot vállal. Beszéltem volna nekik arról, hogy hét éve, mikor a török Szigetet vívta, életemben először sebet kaptam s a vérem arra a földre csurgott? Akarom, hogy a véremből az is a tiéd legyen.

ÉVA ... Én meg annak örültem, hogy most, amikor ide beléptünk, a legelső szavával szinte, az első asszonyát, a gyerekei anyját említette kigyelmed.

ZRÍNYI MIKLÓS Nem bántott? Még féltem is...

ÉVA Ezt beszéltem: örültem neki. Arra gondoltam: ha nem tagadja meg a volt asszonyát, még hallgatással sem, akkor engem se tagad meg...

ZRÍNYI MIKLÓS Sokszor gondolok arra, hogy megérdemlem-e én a te fiatalságodat? „Ó, te vén kandúr!” – intem meg magam. – „Szabad egy ilyen ifjú életet a tiéddelel összecsomózni?”

ÉVA Ne beszéljen így kigyelmed! Ezzel csakugyan megbánt.

ZRÍNYI MIKLÓS Olyan nehéz elhinni, hogy engem szeretsz s nem csak a híremet...

ÉVA Én kigyelmednek mindig igazat akarok szólni. Nem tagadom le, hogy előbb csak a hírét szerettem...

ZRÍNYI MIKLÓS Ugye, hogy igazam van!

ÉVA (*folytatja*) ... De mióta jobban megismertem kigyelmedet, már csak azért szeretem a hírét, mert az kigyelmedé...

ZRÍNYI MIKLÓS (*áradón*) Akarsz az ország első asszonya lenni? Akarsz nádorné asszony lenni?!

ÉVA A kigyelmed asszonya akarok lenni! (*Kis szünet.*) És erősen félttem kigyelmedet.

ZRÍNYI MIKLÓS (*nevet*) Az jó, ha féltesz engem! Csak azt félti az ember igazán, akit szeret.

ÉVA Én sose szerettem a köz dolgokkal törődni. Még hallani se szerettem, ha a férfemberek arról beszélnek. De mióta Pozsonyban vagyunk, szüntelen figyelmeznem kell. Mert akárhányan vannak együtt, a beszélgetésből mindig a kigyelmed nevét lehet kihallani... Ha közelebb megyek, elhallgatnak... Igazán, úgy félttem kigyelmedet!...

ZRÍNYI MIKLÓS (*tőlényes, magabiztos*) Hadd beszéljék csak a nevemet! Az még mindig jobb, mintha némák felőlem... (*Dandó Ferenc jön be.*) Mit akarsz hadnagy. Mondtam: az ajtó előtt állj és senkit be ne engedj! Még magadat se.

DANDÓ FERENC Ez a pap van itt megint.

ZRÍNYI MIKLÓS Kergesd el.

DANDÓ FERENC Én szíves-örömet. De azt mondá, jöjjen csak be bátorsággal, nagyuram nem lesz haragos, mert ő egy olyan sürgős és fontos üzenetet hozott...

ZRÍNYI MIKLÓS Ha olyan sürgős, üljön le és várjon türelemmel. A türelem szent erény. (*Utánaszól Dandónak.*) És mulassatok egymással. Papnak legalább olyan csavaros eszé, mint te vagy hadnagynak. (*Dandó Ferenc kimegy. Évához.*) Este, a próbán, mindig arra nézek majd, ahol te állsz...

ÉVA S én mindig oda, ahol kigyelmed. Lovon ül majd?

ZRÍNYI MIKLÓS Vezetni a sok bandériumot másként nem is lehet.

ALAPY GÁSPÁR (*felhevülten magyaráz*) ... Ez a Dandó Ferenc a legjobb hadnagyunk. S mi volt előtte? Jobbágy. A bátyám emelte föl...

ROSENBERG Egy-egy ilyen is lehet.

ALAPY GÁSPÁR Nem egy-egy! Én csak polgárokból s jobbágyokból nevelnék hadnagyokat és más tiszteket. Ők legalább tudják, mit védenek...

ZRÍNYI MIKLÓS (*csittitja*) Tudom, ha rád lenne bízva, nem is maradna jobbágy. Csak éppen ki művelné meg akkor a földeket? Ki szolgáltatna robotot, adót? Miből fizetné a hadnagykot és a zsoldos katonákat?

(*Szín hirtelen változik*)

11. jelenet

(*Kint vagyunk az elő-teremben, ahol János pap vár és Dandó Ferenc őrzi a bejáratot. Igen bizalmatlanul nézegetik egymást; különösen Dandó a papot...*)

JÁNOS PAP (*kényelmetlenül teszeng*)... Mi van mögöttem a falon?

DANDÓ FERENC Az árnyékok.

JÁNOS PAP Azt nézed oly igen nagyon?

DANDÓ FERENC Nem. Azt, aki az árnyékokot veti.

JÁNOS PAP Mit látsz rajtam?

DANDÓ FERENC Éppen azt nézem.

JÁNOS PAP Híred van már. Forgách püspök atya is emlegette: van itten egy hadnagy, aki, míg itt várt, egyre csak bővölte a tekintetével...

DANDÓ FERENC De csak azt nézem így, aki a Forgách-hadhoz tartozik. Mert ezt a hadat én igen kedvelem... Hiszen már mondtam...

JÁNOS PAP Azt is mondtad, hogy milyen elüljáró ember vagy te itt. Úgy látom, inkább *elülálló*... Szép hivatás ez egy hadnagy számára: ajtónállónak lenni.

DANDÓ FERENC Ajtaja válogatja.

JÁNOS PAP És hadnagya nem?

DANDÓ FERENC Az is.

JÁNOS PAP Szereted te a gazdádat, hadnagy úr?

DANDÓ FERENC S te a tiédet, atyám?

JÁNOS PAP Rossz a visszakérdés. Az én gazdám nem e földön lakozik...

DANDÓ FERENC (*csodálkozik*) Forgách püspök úr a mi szállásunkról már a menyekbe költözött? Hiszen máma délelőtt még itt járt...

JÁNOS PAP Forgách püspök úr nem a gazdám...

DANDÓ FERENC (*gyanakodva*) Nem-e? Akkor kinek a képiben jössz mindig ide?...

JÁNOS PAP Csak, hogy segítsen a jót...

DANDÓ FERENC Ide hoztad Forgách püspök urat. Aki az én gazdámnak ölé ellen-sége. Azzal is a jót segítetted?...

JÁNOS PAP Majd láthatod, hogy azzal is...

DANDÓ FERENC Tudod, atyám, ha te becsapod az én gazdámat, és rosszat csinálsz neki, ezzel a két kezemmel fujtalak meg! Papot még nem öltem, – de akkor ölök... Ha utána engem ölnek is meg és elkárhozok. Különben egy hazug, rossz papért aligha kárhozik el az ember... Igaz?!

JÁNOS PAP Szépeket kérdezel...

DANDÓ FERENC Mindenkinék – nekem is csak egy életem van. De azt az egyet is odaadnám Zrínyi Miklós nagyúrért. Hiszen ő adta nekem... (*Sietve hozzáteszi.*) No, nem úgy, ahogy vélnéd... Jobbágy gyerek voltam – és hadnaggyá tett...

JÁNOS PAP S a többi testvéreid?

DANDÓ FERENC Otthon vannak, Siklóson. Nagyon régen láttam őket; ki tudja, élnek-e? Vagy elhurcolta valamelyiket a török...

JÁNOS PAP Az szép, hogy téged a te gazdád hadnaggyá emelt. De az lenne az igazság: olyan hitet szerezni, amelyik minden szegény népeket legalább emberré emeli...

DANDÓ FERENC (*gyanakodva*) Milyen hit lenne az, te pap?...
 JÁNOS PAP Igazság az, amit beszéltem, vagy nem igazság?!
 DANDÓ FERENC ... Amikor még otthon voltam ... süldő kisgyerek voltam ... az
 öregek, ha téli esteiken összebújtak a kemence-padkán, mindig meséltek egy bi-
 zonyos székely Dózsa Györgyről ... Az nem pap volt, – de olyanokat beszélt,
 mint te. Rossz vége is lett, nagyon ...
 JÁNOS PAP (*nyomatékkal megismétli.*) Igazság az, amit beszéltem, vagy nem igaz-
 ság?!
 DANDÓ FERENC ... Hallgattam azokat a régi meséket s úgy véltem, igazsága volt
 annak a székely Dózsa Györgynek. Aztán eltávoztattam magamtól ezeket a gon-
 dokat. Te se háborgass hát újra ilyenekkel! Az én gazdám tudja, hogy mi az igaz-
 ság és én csak öhozzája igazítom az életemet ...
 JÁNOS PAP Hátha neki is nyitogatni kell a szemét?
 DANDÓ FERENC S ezt te akarod ... Csak aztán a tiéd meg le ne hunyódjon, örök-
 re ... (*Más hangon.*) Nem jó pap vagy te! Nem nyugalmat szerzel az embernek,
 hanem nyugtalanságot ültetsz belé ... Üljetek és hallgass!
 JÁNOS PAP (*ravaszul*) Én úgy vélem, terád erősen figyelmezz a gazdád ...
 DANDÓ FERENC Erősen! Mondám neki: hagyjuk nyugton ezeket a Forgách püspök
 urékat azon a szálláshelyen. S nem nyugton vagytok?! ... (*Észreveszi magát.*)
 De ezzel megint mit akartál?
 JÁNOS PAP Semmit ...
 DANDÓ FERENC Ne is! Mondom: üljetek és hallgass! (*Hosszú hallgatás után ő kezde-
 ményez.*) Mégis, mire kellene figyelmezzzen Zrínyi nagyúr? (*János pap hallgat.*)
 Hallod, te pap?
 JÁNOS PAP Kétszer is mondtad: üljetek és hallgassak.
 DANDÓ FERENC S ha most másat mondok?
 JÁNOS PAP Akkor is! ...

12. jelenet

(*„Visszavágunk” az előbbi képre. A vendégek már menendőben. Rosenberg és
 Zrínyi félrehúzódva beszélget.*)

ROSENBERG ... A kézfogót melyik napra gondolod, tárnokmester úr?
 ZRÍNYI MIKLÓS Mingyárt a koronázás napja után. Ha te is így véled, kancellár úr.
 ROSENBERG Rokonok leszünk ... Egy kicsinyt talán már azok is vagyunk ...
 ZRÍNYI MIKLÓS (*közbevetéssel*) ... Én úgy vélem, nem is egy kicsinyt ...
 ROSENBERG Lehet, hogy nem kéne mondanom ... Én egy más országból vagyok;
 nem szólhatok bele, mit s hogyan végeztek ... De az mégse mellékes nekem,
 hogy a kedves húgom urával mi s hogyan lesz ...
 ZRÍNYI MIKLÓS Ne kerülgessed, cseh kancellár úr.
 ROSENBERG Vigyázzál Miksa császár és király úrral! (*Sietve hozzáteszi.*) Bizonyo-
 san jó királyotok lesz. Csak fiatal még; akaratos ...
 ZRÍNYI MIKLÓS Ha jót akar, ez nem hiba. Inkább jó.
 ROSENBERG Te hogyan vagy vele?
 ZRÍNYI MIKLÓS Alig volt még találkozásunk.
 ROSENBERG (*kimondja*) Az a hírem, hogy ő téged nem nagyon kedvel ...
 ZRÍNYI MIKLÓS (*meghökken*) S ez miért lenne? ...
 ROSENBERG Nem tudom. Lehet, hogy a hír se való. De úgy véltem: jó, ha tudod ...
 (*Kis szünet.*) Ez a nádori vívatozás szerencsés dolog? ...
 ZRÍNYI MIKLÓS (*elutasítón*) Nem vagyok jövőmondó jós. És én senkit nem vi-
 vátoztatok; inkább csöndesítek. (*Enyhítőn hozzáteszi*) Ne haragudjál, hogy így
 feleltem, kancellár úr. És köszönöm, amit elmondtál ... (*Évához*) Estére akkor
 találkozásunk lesz ...

ÉVA Igértem. Csak nagyon vigyázzon kigyelmed; meg ne bokrosodjék az a ló! . . .

ZRÍNYI MIKLÓS *(nevet)* Ló énalattam még meg nem bokrosodott. Nem olyan könnyű engemet a földre dobni! *(Miközben Katával együtt a vendégeket kikíséri, még visszaszól.)* A férfi-emberek maradjanak. Még beszédem van veletek! *(Kimennek.)*

ALAPY GÁSPÁR *(Zrínyi Györgyhöz)* Mit mondasz a jövődő mustohádhoz? Én igem megkedveltem. De te nem voltál véle valami kedves.

ZRÍNYI GYÖRGY *(nem felel Alapynak. Tahy Ferenchez.)* . . . Tehát az olvasztott faggyú mindenre használ . . .

TAHY FERENC *(komolyan veszi a kérdést)* . . . Csak tudni kell, milyen meleg legyen és mivel keverjed . . .

ZRÍNYI GYÖRGY S egy cseh kancellárnak kellett idejönni, hogy mindezt meghalljam tőled?

TAHY FERENC Sose érdekeltek a lovak.

ZRÍNYI GYÖRGY Mától magad mellé veszel és okitassz! Új rokonság; új tudomások . . .

TAHY FERENC *(boldogan)* Szívesen csinálom.

ALAPY GÁSPÁR Vigyázz, Tahy Ferenc! Nem látod, hogy mulatságot csinál veled?!

ZRÍNYI GYÖRGY *(ártatlan csodálkozással.)* Én?! A lelkemre vennék ilyet?!

ZRÍNYI MIKLÓS *(jön vissza, János pappal)* Mi hát az az igen sürgős és fontos üzenet? Mondd nyugodtan. Ők is hallhatják.

JÁNOS PÁP Forgách püspök úr tudatja veled, nagyúr, hogy a császár és király úrék holnap megérkeznek Pozsonyba.

ZRÍNYI MIKLÓS Köszönöm, hogy tudatja. De már tudom.

JÁNOS PÁP S hogy akkor, ennek kapcsán, van-e visszaüzenet?

ZRÍNYI MIKLÓS Nincs.

JÁNOS PÁP Semmi?

ZRÍNYI MIKLÓS Semmi. S ezzel el is mehetsz. Kár volt ugy-e, várakoznod?

JÁNOS PÁP Ha lenne mégis, ez a hadnagy engem meglel . . .

ZRÍNYI MIKLÓS Nocsak! Úgy összebarátkoztatok?

JÁNOS PÁP . . . Az lenne jó, tárnokmester úr, ha ez a hadnagy máma mégis megkeresne! . . . *(Kimegy.)*

ZRÍNYI MIKLÓS Nem akarom a szavazatokat. Azt csak én dönthetem el, hogy mit s hogyan csináljak? De akarom, hogy tudjátok: Forgách püspök nekem máma szövetséget kínált . . .

ZRÍNYI GYÖRGY Mire?

ZRÍNYI MIKLÓS A nádor-választásra.

ZRÍNYI GYÖRGY *(felkiált)* Ne fogadd el, apám!

ZRÍNYI MIKLÓS A te szavazatodat se kértem!

ZRÍNYI GYÖRGY Akkor is szavazok! Ne fogadd el! Vezesd a bandériumokat. Vigyed az aranyalmát a kereszttel; ami a tisztéd és térdelj le a király elé! Én majd viszem Dalmácia zászlaját, ahogy ki vagy on oszta. Tartsd meg a kézfogót. Még táncolok is, ha kívánod. De aztán menjünk . . . menjünk . . . menjünk hazal . . . Olyan dologba kevernek itt, apámuram, amelyikről te azt hiszed, hogy irányítod, pedig téged terelnek egy rossz akolba . . .

ZRÍNYI MIKLÓS *(kirobban.)* Szűnyog vagy te; de olyan, amelyik csak csip és nem muzsikál. Lám, még a kézfogót is engedélyezed . . . S akkor mért csináltál itt olyan arcokat, mintha a fogadat húznák? Bántottál vele engem is; azt is, aki nekem kedves. Elég, hogy így beszélj velem. Táncolsz, bizony és a nótát én füttyölöm!

13. Jelenet

(*Aznap, késő este, Forgách püspök szállásán. A vele tartó főurak vannak együtt; tizen-tizenöten. Gyertyák égnek; az asztalon kupák. Időnként isznak; néhányan kockáznak, azzal ütik agyon az időt. Az egész képen érződik a hosszú és egyre türelmetlenebb várakozás hangulata.*)

- BÁTHORY ENDRE . . . De hát küldött üzenetet, hogy jön?
FORGÁCH Nem. (*János paphoz, aki hol bejön, hol kimegy.*) Atyám, nem jött az a hadnagy?
JÁNOS PAP Nem.
PERÉNYI PÉTER Akkor hiába is nyűjük itt az időt. (*kockát vet.*) Hét . . .
FORGÁCH Nem küldött üzenetet. S mégis eljön.
ERDŐDY GÁBOR A bandériumok próbájának régen vége. Attól már régen itt lehetne. Ha jönni akar.
HOMONNAI MIKLÓS (*lelkésülten*) Csudálatosan irányozta a próbát. Mintha minden ló zabláját ő fogta volna, úgy lépkedtek, egyszerre.
PERÉNYI PÉTER Hiszen parádéztatni mindig tudott.
HOMONNAI MIKLÓS Csak azt-e? Ilyet ne mondjál, Perényi Péter úr! Kérdezzed meg a törököt. Az bizonyosan másat mond.
PERÉNYI PÉTER Nekem most minden dobás hét. Ha megint hetet dobok, várjunk.
BÁTHORY ENDRE S akik bandériuma nem volt a próbán, ott lesz-e az igazin? Hogyan igazítja el ezt Zrínyi Miklós?
ERDŐDY GÁBOR Lesz-e igazi? Ezt kérdezzed előbb.
FORGÁCH Kell, hogy legyen. Nekünk az nem lenne haszon, ha elmaradna. Ilyet legfeljebb Miksa akarhat.
PERÉNYI PÉTER Őt . . . Ne várjunk. Nem jön.
FORGÁCH De várjunk, urak! Jön! (*Iróniával.*) Ő különben szeret késni. Buda ostromáról is késett, a négyszáz lovasával. Ferdinánd utána mégis megtette bának . . .
HOMONNAI MIKLÓS De ő fordította meg a vereséget. A négyszáz elkésett lovasával. Ő szalasztotta meg a törököt.
FORGÁCH Késni okosan kell tudni. És ő ehhez ért . . .
PERÉNYI PÉTER Kivetem, hogy mi várunk, ő meg addig az ifjú mátká szoknyáján ül . . .
BÁTHORY ENDRE Kicsinyt vének már a csontjai; nehezen bír felállani onnan. Azért várat magára. (*Nevetnek.*)
PERÉNYI PÉTER Ugyan ki segít egy ilyen vén csontnak majd az ifjú házasságban? Segítség nélkül az ilyesmi már nemigen megyen.
ERDŐDY GÁBOR Magadról veszel mértéket? (*Még jobban nevetnek.*)
BÁTHORY ENDRE Az is lehet ám, hogy ezzel a cseh leányasszonnyal is úgy teszen, mint az Erdődy Péter lányával. Csak a birtok kell; aztán eltaszítja magától.
ERDŐDY GÁBOR Az azért nem egészen úgy volt, ahogyan hírelik. Én tudom, mert rokon vagyok az Erdődy Péteréknél.
PERÉNYI PÉTER Az első felesége, Frangepán Katalin öccsét, szegény Istvánt talán nem forgatta ki a vagyonból?
BÁTHORY ENDRE Rokon nem szívesen lennék vele, az szent.
PERÉNYI PÉTER (*heccelve*) Ehhez mit mondasz, Homonnai Miklós? Azt beszélük, sűrűn vagy náluk vendég s van még egy lánya, az Ilona, aki hajadon . . .
HOMONNAI MIKLÓS (*hevesen*) Azt mondom, bátyám, fékezzed a hegyes nyelvedet. Várjuk, nádornak akarjuk s minden csúfokat beszélünk róla. Én inkább eléje megyek s megmondom: ide ne jöjjön!
FORGÁCH (*élesen*) Véle tartasz, vagy velünk?! Ezt mondjad meg legelőbb!
HOMONNAI MIKLÓS Mélyen tisztelem Zrínyi Miklóst. S ha ide jön, már együtt leszünk. Miért kell őt egy ilyen kérdéssel elkülönözni?!

FORGÁCH Idejön s mégse leszünk még együtt.
 ERDŐDY Csak, ha fogadalmat teszen.
 FORGÁCH Akkor se bizonyosan . . .
 PERÉNYI PÉTER Értelek, püspök úr. Zrinyi Miklós nem mindig jeleskedett a fogadások megtartásában. Sokan tudnának erről szólni. Példaként Katzianer János, – ha tudna még beszélni . . .
 BÁTHORY ENDRE Akkor meg mért szövetkezzünk vele?!
 HOMONNAI MIKLÓS Én is így vélem. Ha előre azt tartjuk felőle, hogy úgylis hűtelen lesz, miért állunk melléje?! De én ezt nem hiszem.
 FORGÁCH A szövetkezés azért szövetkezés, mert valakik még úgy vélik, hogy csak összefogva tudják védeni a maguk külön érdekét . . . Akik összeszövetkeznek, szorosan megfogják egymás kezét; – de e kézfogásban már benne van a birkozás mozdulata is . . . S azért is fogják egymást, hogy a másik másfelé ne mozdulhasson. *(Homonnai Miklóshoz)* Lehet, hogy neked ez így nem tetszik . . .
 HOMONNAI MIKLÓS *(közbevág)* Nem tetszik!
 FORGÁCH Mert te még nagyon fiatal vagy; járatlan az életben. S a szíved nagyon is egyfelé húz. Ahelyett, hogy az eszedre hallgatnál. Vigasztaljon, hogy Zrinyi Miklós mindez éppen olyan jól tudja, mint mink. *(Közben János pap jön be; sűg valamit Forgáchnak.)* . . . A téren át valakik errefelé tartanak . . .
 ERDŐDY GÁBOR *(Perényi Péterhez)* Mégse igazat dobtál . . .
 FORGÁCH Míg itt vannak, vitatkozás közöttünk ne legyen! Ha valaki úgy véli, nem tud egyezni, inkább most menjen el! *(Végignézz a társaságon; Homonnain legtovább. Senki nem mozdul.)* Ezt hát úgy veszem, hogy alam adtátok magatokat.
 PERÉNYI PÉTER Úgy veheted, püspök úr! *(Kint dulakodás zaja hallatszik; néhány tiszt élén Oláh Miklós érsek és Batthyányi Ferenc zúdul be a terembe. A kavarodásban János pap kisurran az ajtón. A Forgách-pártiak döbbenetesen felugrálnak; némelyek kardot rántanak.)*
 OLÁH MIKLÓS Vissza a kardokat! Szót érteni jöttünk! Hozzád mindenekelőtt, Forgách testvérem.
 FORGÁCH Különös kezdet a szó értéshez, érsek atyám. Fegyveresekkel betörni! . . .
 OLÁH MIKLÓS Csak kísérők. Nem fegyveresek.
 FORGÁCH S akik a ház körül állnak, banderisták?
 BATTYÁNYI FERENC Azok is csak kísérők . . .
 PERÉNYI PÉTER Mindig ilyen előkelő kísérettel jártok vendégségbe? Vagy csak miniket tiszteltek így? . . .
 FORGÁCH Tartsuk magunkat fogolynak?
 OLÁH MIKLÓS Isten ments, püspök testvérem! Mondám: szót érteni jöttünk. Az érsek és a nádori helytartó. Kik egyházi és világi hatalmasságként, hivatalból, legelsőként vagyunk felelősek az országgyűlés rendjéért . . .
 FORGÁCH Itt mind egyenlők vagyunk.
 OLÁH MIKLÓS Bene, bene, testvérem. De az egyenlők közt is kell elsőknek lenni. Akikre a legnagyobb teher esik. S azok ezt viseljék alázattal. *(Más hangon; rábeszélőn.)* Holnap érkeznek a felséges császár és király urék. Olyan visszavonással, zürzavarral, ami most vagyunk a körünkben, nem fogadhatjuk őket. Eljöttem hozzád, Forgách püspök úr, testvéri szívvel . . .
 BÁTHORY ENDRE *(közbevág.)* Testvéri kísérettel! . . .
 OLÁH MIKLÓS Rakjunk félre minden bántást, minden haragot. Nézzük csak az egyház és az ország ügyét. Álljunk egybe mink, az egyház fejei, bocsánatot adva egymásnak és szerezzünk egységet.
 PERÉNYI PÉTER De szépen beszélted, szentatyám! Csak eddig mért nem mondtad így? S leginkább: mért nem cselekedted?!
 FORGÁCH *(leinti Perényit.)* Milyen egységet szerezzünk érsek atya?
 OLÁH MIKLÓS Amelyik egyezik a jövődö királlyal s az egyháznak és az országnak is hasznos.
 FORGÁCH Eddig derék! De ebben mi vagyom?!
 BATTYÁNYI FERENC Nem kell nádor! . . .

HOMONNAI MIKLÓS *(eddig hallgatott, figyelt; most kirobban)* Az országnak ebben mi a hasznos?! Akik együtt vagyunk Pozsonyban, a legtöbben kiáltjuk: „vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós!”

FORGÁCH *(rászól)* Mi volt az egyezés?!
HOMONNAI MIKLÓS Volt egyezés. De nem erre.
PERÉNYI PÉTER A királyi várakkal mi leszen?!
BÁTHORY ENDRE S a királyi birtokok is a közé! A szavunk nélkül ne lehessen erre és arra osztani! Erre a nádor!
ERDŐDY GÁBOR Kié ez az ország?! A kutyaúristenit?!
PERÉNYI PÉTER Jobbágyi adót a királynak is? Néha még a töröknek is? Mitől óv meg minket a király?! *(Hatalmas zaj támad)*
FORGÁCH *(kiabál.)* Csöndesség! Csöndesség! Csöndesség! *(Amikor csend lesz, gúnyosan mondja Oláh Miklósnak.)* Van itt egység, érsek atyám. Mit akarsz még?
OLÁH MIKLÓS ... Téged innen elvinni!
FORGÁCH Elvinni? Elvitetni ...
OLÁH MIKLÓS Elvitetni.
FORGÁCH A „testvéri” kísérekkel?
OLÁH MIKLÓS A kísérekkel.
FORGÁCH Nem megyek. Megkötözhettek, leszúrhattok; de nem megyek.
OLÁH MIKLÓS Akkor az egyház hatalmával. Jössz és örökre kolostorba költözöl! Térdelj le. Forgách püspök! *(Forgách nem mozdul.)* Térdelj le és szállj magadba! *(Forgách mereven áll.)* Térdelj le, mert a fölötted álló azt képviseli, aki mindünk felett áll! ... Véle is dacolsz, Forgách püspök, testvérem s az átkát akarod?! Térdelj le! *(Forgách térde már-már meghajlik, amikor kint az előbbinél még nagyobb zaj támad. És Zrínyi Miklós ront be, Alapyval, Dandó Ferencsel, s más tisztekkel. János pap arca is felvillan.)*
ZRÍNYI MIKLÓS A fegyvereket le! Mindenki le! Kint bárdosok állanak s a bárdok élesre vannak fenyve. *(Oláh Miklóshoz.)* Áldást akartál osztani, érsek úr? Akkor éppen jókor jövénk, hogy még mink is részesüljünk belőle.
OLÁH MIKLÓS Fegyveresekkel ránk törni? Amikor a szót értést készítjük?!
ZRÍNYI MIKLÓS Azt mondad, érsek úr, a bandériumokat el Pozsonyból. Gondoltam, a tied s a tied is *(Batthyányi felé int)* már haza is ment. Hiszen a próbán nem jeleskedtek. Vagy tán ez itt a próba?!
OLÁH MIKLÓS Felszólítalak, tárnokmester úr ...
ZRÍNYI MIKLÓS *(közbevág)* ... Semmire se szólítsál fel, érsek atya. Az országgyűlésért te, Pozsony rendjéért én felelek. Országgyűlés még nincs; csak gyűlekezés. De a rendet *ti* megszegették. Rátámadtatok egy házra. *(Alapyhoz)* Kíséretek haza a szállására az esztergomi érsek urat és a nádorhelyettes urat. Késő vagyon; aludniok is kell. A kíséretüknek mondjátok meg, hogy a *mi* hazakisérésünket ők kérték ... Ha nem értenék, a kellő magyarázat se árt.
DANDÓ FERENC Értve vagyon. Ez utóbbi legfőként.
BATTHYÁNYI FERENC Mint nádorhelyettes, tiltakozom ...
ZRÍNYI MIKLÓS *(leinti)* Azt lehet! Tiltakozzék majd az országgyűlésnél. De ahhoz nekünk is lesz szavunk. Igaz, urak? *(A Forgách-urak: „Igaz!” „Igaz!” Alapyhoz)* Tehát minden értve vagyon?
ALAPY GÁSPÁR Értve. De én s még néhányan ne maradjunk inkább itt? ...
ZRÍNYI MIKLÓS Egyedül maradok ...
ALAPY GÁSPÁR *(Oláh Miklóshoz és Batthyányihoz)* Akkor induljunk is talán esti nyugovóra.
DANDÓ FERENC *(visszalép Zrínyihez)* Ha már itten vagyunk, nem lehetne ezeket is átszállásolni az igazi helyükre?! *(És Forgáchra int.)*
ZRÍNYI MIKLÓS Menj, te bolond! *(Mindenki kivonul, csak a Forgách-tábor és Zrínyi Miklós maradnak. Szemközt állnak; csönd.)* ... Nem üzentem, s mégis itt vagyok.
FORGÁCH Tudtam, hogy eljössz, Zrínyi tárnokmester úr ...

ZRÍNYI MIKLÓS Egy fertály órája még én se tudtam . . .

FORGÁCH De itt vagy. S a legjobbkor érkezted.

ZRÍNYI MIKLÓS . . . És ha nem jövök, azt a térdreállást megtetted volna? (*Forgách hallgat.*) Megtetted volna, püspök úr! Láttam, már a térdedet hajolni. És én most fogadjak nektek?! (*Forgách hallgat.*)

HOMONNAI MIKLÓS (*telkiált*) Fogadjál, Zrínyi Miklós úr! (*Kiáltások: „Fogadjál!” „Fogadjál!”*)

FORGÁCH Fogadjál; megtartjuk!

ZRÍNYI MIKLÓS Csak egyet fogadhatok. Ha mellettem álltok, én is mellettetek állok.

A király urat, Miksát, mielőtt király lesz, megkérdem: „mit akarsz az országgal.” (*Kiáltások: „Kérdezd meg!” „Vallasd meg!” „Ez a nádor dolga.”*) . . . S ráirányítom, hogy jót akarjon! Ezt fogadom . . .

FORGÁCH (*kiált*) Nem elég! Nem elég! Többet fogadj!

HOMONNAI MIKLÓS De elég! Elég! Vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós.

ZRÍNYI MIKLÓS . . . Akkor én is azt mondom: „Térdre, Forgách püspök úr!”

(*A Homonnai kezdte kiáltás átterjed a többi „Forgách urakra”, aztán ki az utcára, az ott örökös Zrínyi banderistákra. Nagy hangerővel zúg: „Vivát nádor, gróf Zrínyi Miklós! Vivát! Vivát! Vivát!”*)

(*Vége az első résznek*)

BM 10764

BORSOS MIKLÓS rajza

REMÉNYEIM ÍGÉRETE

Miért bújt odújába a nap
miért szellőzteti
fekete vásznait
az ősz.

Évszakváltás
a termékenység rovására.

De asszonyaink nem fogadják el a törvényt.
Szépen gömbölyödnek
dajkálják
a láthatatlan jövevényeket
akik elvetik az új magot
és szétosztják
a pipacsok vörös koszorúját.

MIÉRT ÉS MEDDIG

Mennydörög
és meghasad az ég
hogy ránszórja
tűz cik-cakjait.

Az erdő szenved meg legfájdalmasabban.

Falunk nyája
gazdátlan bolyong a mezőn
a megfogamzott veszedelmet szimatolja.

A károgó varjú elhallgat
de megszólal a hangok kórusa
és a gyermek
aki felriadt álmából
elkiáltja első panaszait.

EMLÉKEZÉS, VÁGY

Fellebben, lassan köröz az emlékezés.

Kép képre fordul szárnya alatt: gyermekkorom képei,
szülőhelyem virágos utcái; termék, pódiumok; álcás
s felszabadultan nyüzsgő társaim, tűz körül, bálon; aszfalt
medrében emberár: gangokon lakás-odukba; láng
test parfümjé szénaillattá könnyül, s oly szomorú
mint kis temető füze, melyben a sziveszakadt lány
sír: zokognak a hurcolt holmik; fegyver, dúlt nép; sziréna
után visszhangos csend: sietni! rohanni!

Siklik a szárny: utak úsznak, márványhomloku ormok
közt víz zúg: tülevél lombszőnyegéből mint rozsdás
pengék, fák tépnek az égbe; tő lágy tükrén alkonyi ég
varázsa; orkán zúzza az éj kristály pihenését;
fanyar füst száll; hant omlik; zápor mossa az utcák
szennyét; házsorok árnya fölé kék ég s csillag száll;
elsápadnak a lámpák; dér hull és a fenyők
lobognak, mint koromzöld fáklyák.

Visszatekint: kögörgeteg fül a szomjú homokba;
köznapok únt folyosóin rácsok ragadnak torkon;
holtra riadt arcok sodródznak s hullnak semmibe:
Mit tettek velünk?! Az élet, az ittas szív: látvány
lett: film, kutatás, kirakat, műemlék
történelmünk észvesztő panoptikumában
s pantheonokban égreemelt sok törtszívű hős: gög
s bámulat fétisei – s elnyeli mind az idő.

Formát vált a madár: suhanó fény: szárnyal a vágy.

Csira fakad s rügy; mint tűzvészben a nádas,
lombbal lángol a föld; héj, bőr, szem fényesül, hullám
kél, hol támad az örvény: felkavarultan
zúdul a vérben a fény, éj, édes iszony: szerelem.
Futnál már az atom világ-viharától; jobb lenne élni
éretten is a vágy erejével, angyal ölen, s mint borban a jó ízt,
mámort: érezni biztos cél örömét.

Megdermed s totemállat már, ölyü, sas: vexilla regis
prodeunt! véres kardok után lobogók, transzparenszek:
velük ad s kap jelt az üzött, fegyelemre parancsolt
s fellázadt sokaság; földi siralmak völgye utánra
mennyet s poklot álmodik, jó s rossz
fényсарlója tépi s forrasztja az ember
tört világát: a vesztett Éden helyett ott
leng a reménység álma: jövőnk.

Felcsap, új lázban lobogva messzesuhan,
szívja az ég nyílt végtelensége: izzó
csillagfény; – s ahogy felvillan diadallal:
a kárpitos éjszaka hangtalan árnyai
hullnak rá, éjszárnyú dögkeselyű kard-karmai,
vagy ami ott van az álmok, szándékok,
szerelem, tettek mélyén, az istenek útját
is sodrába nyelő sors.

S lám itt köröz újrászületve megint a madár.

A vágy ős éneke zeng a szivemben:
fénylő hattyudal: ő énekli a belső
világ égboltja alatt. Tollára vér pereg.
Célba talál, vagy maga lett cél? Menekül? Otthont keres?
Követi a hívást, mit ösztöne ért: az a tiszta
biztonság, amit akkor tudunk csak, hogyha már
elveszítettük. – Az emlékek felhőnél foszladóbbak
s mindenek egybemosódnak.

Csak bennem él hát mind, ami volt s lehet?!
Ősfát, alpeseket, a természet alakzatait
megőrli eső, fagy, szél; a nap kél s nyugszik közönnyel.
De másként él, amit őriz az emberi tér s idő
s ami új sziveket gyujt. Egyetlen szigorú éj
megfojtja a lombot, de élnek a csírák;
s bár elhamvadnak az ember művei, újra
támad: emlékezik s alkot a lélek.

A végső magány óráján, ha számot vetsz életeddel
s akik éltek, hívnak a távoli útra, hamvad,
kihül a föld és egymagad indulsz, – akkor
mit válogat egybe az emlék s mit költ hozzá a képzelet?
Amit most sejtess csak: bizonyos lesz: a pillanatban
egy az emlék, vágy, ut, cél. Kristállyá érik a vágy,
mely éltetett, hogy túlléphess majd sírodon
valami boldog öröklét egységébe.

*Akkor válladra száll a madár és énekel:
álm-valóság, újuló dallam, örök búcsu s elindulás.*

A Balaton felfedezése

1.

– *A Balaton remek szépségei láttán mindenki sajnálja e hazában, hogy Közép-Európa legnagyobb tavának alapos és tervszerű tanulmányozása még nem történt meg* – ezekkel a szavakkal vezette be Lóczy Lajos a Magyar Földrajzi Társaság 1891. évi első választmányi ülésén azt a javaslatát, hogy „*a Balaton tétessék a legbehatóbb tanulmányozás tárgyává*”.

A fürdőélet abban az időben kezdett fellendülni a tóvidéken. Igaz, hogy a déli part jó része a 90-es években még fátlan, kopár, zsombékos terület volt, de már épült Siófok két szállodája, a Hullám és a Sió, a hetven kilométer hosszú homokpart nádtorzsás, sivar legelőin, vadon mezőin pedig már kezdtek kialakulni a későbbi üdülőtelepek első nyomai. A fürdőélet megindulásával élénkebb lett az érdeklődés a Balaton keletkezése, élete, természeti viszonyai iránt. Ez a fokozódó kíváncsiság indította a negyvenéves Lóczyt arra, hogy hátralévő egész életét a tóvidék tanulmányozásának szentelje.

Valósággal fel kellett fedezni a tudománynak a Balatont, hiszen ez időben még csaknem ismeretlenek voltak a tó életmegnyilvánulásainak okai, nem is beszélve geológiai kialakulásának körülményeiről. Lóczy Lajos vállalkozott arra, hogy az érdekelt szaktudományok legkitűnőbb hazai művelőit megnyeri a vállalkozásnak, s mielőtt még a kellő anyagi fedezet biztosítva lett volna, merészen belevágott a nagy vállalkozásba. Így kezdődött meg 1891 tavaszán a legnagyobb szárazföldi szervezett kutatómunka, melyet az ideig bármely földrajzi társaság magára vállalt. És nemcsak vállalt, de harminc év alatt be is fejezett, egy nagyszerű, lelkes tudósgárda segítségével.

A feladat merőben újszerű volt. Egy bonyolult tájegység hasonló részletességű és mélységű tanulmányozására még nem volt példa. Mindent mint újat kellett csinálni: a cél kitűzését, a szervezést, a kutatás és a feldolgozás irányelveit. Nem kevesebbről volt szó, mint felölelni a Balatonnak és tág környékének mindennemű vizsgálatát, a táj és a tó földtanát, öslénytanát, víztanát, állattanát, növénytanát, embertanát, néprajzát. Lóczy kiváló szervező tehetségére volt szükség, hogy ehhez az ezer ágra bomló feladattömeg elvégzéséhez a tudós kutatók seregét mozgósítsa. Ahogy szélesedett a munka, úgy vont be egyre újabb és újabb munkatársakat. Részt vett a legkülönbözőbb nemzetközi kongresszusokon, és igen sok kitűnő külföldi tudóst is bekapcsolt a Balaton-kutatás munkájába.

Az első esztendőben főleg a mérnöki felmérések és a meteorológiai munkák folytak nagyobb erővel, de a tó fizikai jelenségeit, áramlási viszonyait, színeváltozásait, a befagyás és az olvadás tünetényeit is kezdettől fogva tanulmányozták. 1893-ban a tó állat- és növényvilágának élénk vizsgálata folyt, és ugyanebben az évben kezdődött meg a tóparti lakosság néprajzi tanulmányozása. A munka oroszlánrészét, vagyis a geológiai vizsgálatokat Lóczy magának tartotta fenn, s hogy milyen hihetetlen alaposággal és fáradhatatlanul végezte, azt 1894. évi beszámolójának egyetlen mondata érzékeltetheti: „1893 nyarán a Balatonnak Veszprém és Zala megyékbe eső partjait és a partihoz tartozó távolabbi környéket lépésről lépésre bejártam, ugyanakkor a tó fenekét sok-sok túrással vizsgáltam...” Pirkadattól talpon volt a hosszú nyári napokon. Forró hegyeket mászott, követ tört, kőzeteket cipelt, vagy a tüzes homokú parton vizsgálta a parti szél jelenségeit, a hullámok munkáját; tutajon imbolygott a tó közepén munkatársaival, mérték a párolgást, a porlerakódást, az áramlások

erejét. Ha a téli munka szobába kényszerítette, az éjjelt is nappallá tette, hogy feldolgozza a nyáron gyűjtött anyagokat, adatokat.

Elsősorban a Balaton keletkezésének és időbeli változásának a kérdéseit igyekezett megfejteni. Temérdek különféle elképzelés élt akkoriban a tó medencéjének kialakulásáról, vizének eredetéről. Volt olyan felfogás, hogy a Balaton valamikor egy nagyobb folyamnak, esetleg a hajdan erre folyó Dunának a meder-maradványa, más elgondolások szerint egykori gleccserek, jégárok által kivésett teknőben alakult ki a tó; legszélesebb körben azonban az a vélemény uralkodott, hogy a Balaton tenger-maradvány. A tónak és környékének tüzetes vizsgálata mindezeket a feltevéseket megdöntötte.

Lóczynak és munkatársainak évtizedes munkája során világosság derült a Balaton keletkezésének homályos kérdéseire. Eszerint a hazánkat elborító utolsó tenger elvonulása után, mintegy kétmillió évvel ezelőtt, szárazra került az egész Dunántúl, majd sorban a Kisalföld és a Nagyalföld is. A Pannon-tenger helyén csodálatosan egyenletes síkság maradt. A homokos, agyagos tengeri üledékek vastagon takarták be a Balaton mai medencéjét s közeli, távoli környékét. Ebből a hatalmas síkságból alacsonyan emelkedett ki a Dunántúli-középhegység vonulata. Az innen lezuhanó vad északi szelek aztán időnként folyamán a hegység lábánál vastag réteget hordtak el a Pannon-tenger üledékeiből, ugyanakkor a Föld belső erői is működésben voltak, és árokyszerű beszakadás keletkezett a Bakony lábánál. A Föld külső és belső erői – a szél és a kéregmozgások – így alakították ki közösen a Balaton medencéjét, melyben azonban ekkor még nem volt víz. A jégkorszak végének csapadékosabbra forduló időjárása következtében kezdett gyűlni a víz a Balaton árkában, s lassan megtelt vele a hosszúkás medence. Így született meg a „magyar tenger” a legutóbbi százezer esztendőben, annak is a vége felé. A virágpor-kutatáson – a pollen-analízisen – alapuló legújabb vizsgálatok húszezer évre teszik a Balaton életkorát.

A tó múltját fenékfúrások egész sorával igyekeztek kitapogatni Lóczyék. Az 1894–96 között végzett fúrások eredményeképpen a tó 10–20 méter vastag lerakódásából ugyanolyan csigák és kagylók héjai kerültek elő, mint amilyenek ma is élnek a Balaton vizében – amikor azonban a fenék anyagát alkotó finom homokrétegbe hatolt be a fúró, 100–120 méter mélységig mindig csak tengeri kagylókat hozott fel. A Balaton-fenek anyagával azonos tengeri üledékekből vannak a somogyi halmok (felületükön vastag lösztakaróval, mely a jégkorszakban ideszállott hulló porból alakult ki), s a Tapolcai-medence, valamint a Tihanyi-félsziget vulkáni eredetű kőzetekkel takart alacsony hegyei is. A jégkorszak viharos szelei sem tudtak megbirkózni a lávasapkával vagy tufasüveggel fedett pannon agyaggal, homokkal, a kemény kőzet-takaró alatt mindmáig megmaradt a tengeri üledékekből álló eredeti térszín.

A fenéken és a tó környékén végzett fúrások eredményeinek összehasonlításából állapították meg a kutatók, hogy a Balaton korábban jóval magasabb vízállású, lényegesen nagyobb kiterjedésű volt, mint manapság. A Badacsonyi és a Keszthelyi-hegység között messzire felnyúlt északra, betöltötte a Tapolcai-medencét, szigetként emelkedett ki hullámai közül Szigliget hármass halomcsoportja, a Szentgyörgy-hegy kupolája és a Gulács hegyes piramisa. A tó legészakibb partvonala ott húzódott, ahol most Tapolca városa áll. Az erősen tagozott déli parton is nagy öblök sorakoztak egymás mellett. A legnagyobbak Földvár, Lelle, Boglár és Fonyód mellett nyúltak be mélyen a somogyi dombvidék tág völgyeibe. Az állandó hullámverés aztán lassan-lassan hosszú homoktorlaszt épített az öblök elé, elzárta őket a nyílt tótól, lagunákká, holt vizekké változtatta. A partszegély szépen kiegyenesedett, a hajdani nagy öblök pedig mocsarakká váltak, nádas, ingoványos posványokká; majd vizenyős rétekké, ún. berkekké szelídültek. A széles, hosszú homokturzásokon sorakoznak ma az egymást csaknem végeszakadatlanul követő fürdőhelyek, üdülőtelepek.

A Balaton mellékét rendkívül változatos tájrészletek követik. Lépcsőzetesen kidolgozott lejtők, magas partok, sima homokstrandok, nyájas dombvonulatok, merészen feldudorodó vulkáni tanúhegyek, meredek löszfalak, széllel vándorló bucka-

sorok, tőzeglápos berkek – s mindegyik külön-külön is jellemezhetné a tó partvonalát. Ebben a változatos tájaktól körülvelt teknőben fekszik el hosszan a Balaton. Méreteit Lóczyék állapították meg először. Tőlük tudjuk, hogy a tó tengerszint fölérti magassága 106 méter, felülete 595 négyzetkilométer, hossza 77 kilométer, szélessége pedig 8–14 km között változik, de Szántód és Tihany között mindössze 1,5 kilométer. Mélysége átlagosan 3 méter, csak a tihanyi szorosban mélyül le 11 méterig. A déli part a tó egész vonalán kemény és homokos, az északi oldalon, a Bakony szélárnyékában, viszont több méter vastagságú lágy iszap fedi a tófeneket. A Balaton partvonala 196 kilométer hosszú, s középvízállás idején 1800 millió köbméter víz van a medencéjében. Ezek a felmérések voltak a balatoni kutatók munkájának első eredményei, a tó vízrajzának tanulmányozása során. Az eredmények publikálása 1897-ben – hetven esztendővel ezelőtt – lett nagyobb mérvű, s 1913-ig szakadatlanul folyt, mígnem egybeállt a nagy mű.

A tömedence felépítésével, a Balaton körüli térszín anyagával és alaktanával való ismerkedéssel egyidejűleg folyt magának a víznek, a vizen kialakult érdekes természeti jelenségeknek, a növény- és állatvilágnak a vizsgálata is. Az egyre szélesedő kutatási területtel arányosan növekvő feladatok mihamar megkövetelték, hogy a munkálatok vezetője és irányítója minden szabad idejét a tóvidéken töltse. Ezért aztán 1892-ben egy kis nyaralóházat vásárolt Lóczy a csopaki határban, néhány hold szőlővel. Beköltözött a tájba, melynek titkait kutatta, hogy művével együtt maga is teljesen összeforrjon vele. Ez a csopaki nyaraló lett aztán a Balaton-kutatás főhadiszállása. A kúriaszerű villához vincellérlak is tartozott, annak egyik szobájában üttették fel tanyájukat az asszisztensek – élükön Cholnoky Jenővel –, akik a terepen együtt dolgoztak a mesterrel. A temérdek megfigyelés megszerezése és feldolgozása Budapesten, az egyetemi Földrajzi Intézetben folyt, Lóczy közvetlen irányítása mellett, s általában a téli időszakban.

2.

Ha ma kiülünk a tópartra, csak némán gyönyörködünk a nagy állóvíz életjelenségeiben; mozgásában, fényeiben, színeiben. A Balaton első kutatóinak mindez vizsgálati anyag, megfejtendő titok volt. A kezdeti feladatok egyikeként ki kellett kutatni, honnan kapja vizét a tó. A múlt század végén még úgy vélték, hogy a Balatont a fenekén fakadó források táplálják, éltetik. A tó medencéjének és vizének a beható vizsgálata azonban kétségtelenné tette, hogy a Balatonnak nincsenek fenékforrásai, hatalmas teknőjét a beléhulló csapadék és a beléfolyó patakok vize tölti meg. Az északi hegyvidékről harminckét patak – úgynevezett séd –, Somogyból tizenegy árok, ezenkívül a Zala folyócska s a veszprémi partszegélyen három-négy forrás szolgáltat vizet a Balatonnak. Összesen mintegy 5000 négyzetkilométernyi felület csapadékát szállítják ezek a kis vízfolyások a tóba, másodpercenként mintegy 15 000 literrel. Hatalmas vízgyűjtő medence tehát a Balaton, vízállásának ingadozását a hőmérséklet, az elpárolgás szabja meg.

A tó vizének összetételét, kémiai tulajdonságait is gondos elemzés alá vette a kutatócsoport. Megállapította, hogy a magyar tenger vize oldott ásványi anyagokban igen gazdag, gyógyító tulajdonságainak kibontakozásában azonban sok más tényezőnek is fontos szerepe van. A balatoni fürdés jótékony hatását nem utolsósorban az okozza, hogy a folytonos hullámzástól állandóan finom iszapszemcsék lebegnek a tó vizében, izgatják a bőrt, élénkítik a vérkeringést, fokozzák az anyagcserét. A balatoni fürdés után valami rendkívül kellemes bágyadság fogja el az embert, idegzete megpihen, jó közérzete támad. Ezt a hatást részben a bőséges napsugárzás is okozza. A gyógyhatású víz és a napfénygazdag éghajlat valósággal újjáteremti a balatoni üdülőket, s különösen mély lelki gyógyhatása van a táj kedves bájának, nyugtató szépségének, a tófelszín ritmikus mozgásának, tengerszerűségének. A régiek még a dagály és az apály jelenségeit is észlelni vélték a Balatonon, mivel megfigyelték, hogy

a partokon a víz magassága néhány óras időközökben többször változik. Ez a vízszint-különbség egy nap alatt elérheti a 30 centimétert is, ami majdnem olyan nagy, mint az Adriai-tenger vízszint-ingadozása Fiuménál.

A Balaton-kutatók egyik első tennivalója volt ennek az igen érdekes kérdésnek a vizsgálata, a sajátos tünetek okainak felderítése. Siófokon, Keszthelyen és Tihanyban önműködő műszereket állítottak fel, melyek állandóan jegyezték a vízmagasságot. Az automatikus feljegyzésekből zezugos, görbe vonalak származtak, ezek tömkelegéből hámozták ki a kutatók az áramlás és vízlengés magyarázatát. Ha északi szél fúj, akkor a déli parton megduzzad a víz, az északon pedig lepad. Amikor azonban a szél nyomása így kimozdítja a tó felszínét vízszintes helyzetéből, a megbomlott egyensúly helyreállítására a víz a mélyben a széliránnyal szemben visszafelé áramlik. A Balaton tanulmányozása előtt ez a vízlengés igen sok tudományos vitára adott alkalmat, de a tó vízszint-ingadozásainak kikutatása véglegesen megoldotta ezt a kérdést is. Kiderült, hogy ezek a mozgások függetlenek a Nap és a Hold vonzásából származó kozmikus erőktől, melyek a tengerjárást létrehozzák. Okozójuk a szél; ez idézi elő az ár-apályszerű mozgást a Balatonon.

A balatoni vízmozgás tanulmányozásának egyik rendkívül érdekes eredménye volt a tó legnagyobb lengésének felismerése és megmérése. A Balaton hosszában futó szelek, ha keletről fújnak Keszthelyen, ha pedig nyugatról, akkor Kenesén emelik fel a vizet, míg a tó ellenkező végében egyidejű apadást okoznak. Ha a szél, mely a tó felszínét kimozdította vízszintes helyzetéből, megszűnik, a tó egész víztömege igyekszik visszalendülni nyugalmi helyzetébe, de az ingalengés szabályai szerint túlödül a másik irányba. Ez a lassú kiegyenlítő ingás ismétlődik, amíg a fokozatosan lecsendesülő víz a súrlódás következtében nyugalomba nem jut. Keszthely és Kenese között tíz-tizenkét óra hosszat tart egy ilyen nagy lengés, s azt az ingát, mely ugyanennyi idő alatt végezne el egy lengést, jóval a Holdon túli magasságban kellene felfüggeszteni. A Balatonnak ez a nagyszerű, szabályos ingadozása a leghosszabb lengés, melyet valaha ember a földön mért, ezért keltette fel a külföldi szakemberek érdeklődését is.

A tó hullámozgásának a vizsgálata több mint egy évtizedet vett igénybe. A Balatont szinte a legkisebb szellő is megmozgatja, úgyszólván egy percre sem marad nyugodtan vízmezeje. Ha a szél nagy erővel támad a tóra, igen tekintélyes hullámok keletkeznek. A tengeré mellett ugyan eltörpülnek a balatoni hullámok méretei, de mivel sokkal meredekebbek, igen veszedelmesek tudnak lenni. A víz sekélyége miatt a Balaton hullámai a legerősebb orkánban is legfeljebb hét méter hosszúak és egy méter magasak. Merőlegesen a szélirányra, hosszú gerincekben követik egymást a hullámhegyek, szegélyük fehéren tarajozik. A hullámok habzó taréja gyorsan kieleződik, előrehajlik, majd átbukik, s a hullám egy darabig simán gördül tova. De máris ugyanannak a hullámnak a szomszédos részei emelkednek föl, és tarajoznak vadul egy vég nélküli folyamatban. A tarajozva átbukó hullámozgást az okozza, hogy a fenék nincs mélyen, így a hullámok felső részének szélhajtott vize megelőzi az alsó rétegek vizét, melyeknek mozgását a fenékhez való súrlódás lényegesen lassítja. A meglehetősen rövid, de aránylag magas hullámok okozzák a Balaton erős háborgását, amely szabályos tengeribetegségbe dönti a viharban hajózókat. A bakonyi szelektől megkavart Balaton felszíne olyan, mintha gőzekék szántották volna fel.

A vihar hullámai vad rohamokkal vágódnak a mólókhoz, a csendes hullámok halk morajlással futnak ki a parti homokra. Az óceánok hullámainak fülsiketítő zúgása, partot pusztító veszett csattogása kedves zsongássá szelidül itt, mint ahogy a tenger dinamikus tüneteit kismértékben mind megfigyelhetjük a Balatonnál. A hullámverés itt is éppúgy kiépíti a parti homokgátakat, mint a tengeren. A déli part lankás homokszegélyére hosszú csatárláncokban gördülnek ki az egymást követő lomha hullám-sorok, s apró sáncokat raknak a magukkal hozott homok- és kavicszemekből, hínárfoszálgyökéből, kagylóhéjakból. Ezeket a hullámhordalékból épített gátakat nevezi a Balaton melléki nép „turzásoknak”. Az északi szelektől üzött hullámok nem ritkán még a Balaton-felvidék kőzetanyagából is átszállítanak a déli partra gömb alakúvá görgetett diónyi kővecseket.

A hullámzás különböző formáival függnek össze a Balaton megragadó fényjelenségei, szintüneményei is. A rendkívül aprólékos, sok időt igénylő vizsgálódások megállapították, hogy a tó színe két méter mélységben mindig palackzöld – ha nincs fölkarvarva a víz. Ez a természetes balatoni szín azonban állandóan változik, s függ a nap állásától, a hullámvonulástól, a hőmérséklettől, a felszínen lebegő parányi életközösségektől, de legfőképp az égbolt felhőzetétől. A tó színének finom változatai szinte kimeríthetetlenek, s elsősorban a tükrözés tüneményéből származnak. A hullámok ferde tükrökként működnek, lejtőik az ég különböző részeinek a színét verik vissza. Teljesen derült, felhőtlen, tiszta időben a tó kék, mert a hullámok minden irányú és hajlású lejtője az ég színét vetíti szemünkbe. Ha azonban felhők takarják el a mennyboltozatot, akkor a vízmező nem kap olyan sugarakat, melyek szemünkbe verődnek vissza, csak a szétszórt fény világítja meg a tó belsejét, melyből a mélység sárgászöld színei törnek elő. A partok felhőborulata komor ólomszürkére festi a tavat, ha pedig szél csap le a víztükörré, sötét foltokban borzolja fel. Átvonuló zivatarban a partnak rohanó hullámok igen meredek lejtőket fordítanak felénk, s ezeken át valószínűleg lelátunk a tó belsejébe, melynek sárgászöld színe uralkodik ilyenkor. Ezt a színhatást nagyszerűen fokozzák a smaragdzöld vízből felcsapó tarajos hullámok hófehér tajtékjai.

Felhős, borús estéken a tótükör komor sűrű mező, derült alkonyokon az égalj violaszín, vörösés tónusát tükrözi. A legszebb alkonyi színjátékok erős nappali hullámjárás után jelentkeznek. Ha estére kelve elül a szél, s lapos, sima, tarajtalan hullámok gördülnek végig méltóságteljesen a tavon, elbűvölő látvány tárul elénk. A hullámok különböző hajlású lejtői a legváltozatosabb színekben pompáznak. Elülső lejtőjük az égtető kékjét s az égalj sárgáját meg vörösét egyszerre villantja meg, hátsó lejtőik pedig a partok sötét árnyképeit tükrözik csodálatos teltséggel és mélységgel. Egyik legszebb fényjelensége a tónak a felkelő és a leáldozó Nap aranyhidja, és a magasan járó Hold ezüsthidja. Ha teljesen sima lenne a víz felszíne, az égitest egyetlen tükröképét látnánk, de a szélről fodrozott tavon minden kis hullám egy-egy kicsiny tükör, s a káprázatos fény-hidakban száz és százezer parányi Nap vagy Hold villózik, csillog, remeg felénk. „*Ti, Balaton környékének – Szép természet játéki*” – kiált fel Kisfaludy azoknak a tüneményeknek láttán, melyek okait sorban felderítették a Balaton titokfejtői.

3.

Amikor megfogyatkozott a fény, elfakultak a színek és befagyott a tó, a kutatók a jégre tették át főhadiszállásukat. Bezzeg más világ van ilyenkor, mint nyáridőben! Valóságos sarkvidéki kép fogad a jégmezőn. Hát még ha lerohan a Balaton-felvidék magasáról a bóraszerű északi szél! A zöldesszürke, acélos jég hátán gyorsvonati sebességgel száguld a vihar-hajtotta por, kavics és a felröppentett hó. Először keskeny háta halmozódnak föl belőlük, majd a szél irányára merőlegesen buckák hosszú sora alakul ki. A frissen hullott hó épp úgy viselkedik a szélben, mint a futóhomok. Míg poros a hó, a szélhajtotta buckák füstölögve vonulnak végig a tavon. A féldalalás halmok függőleges fallal állnak a szélirányban, hosszúkás lejtővel a szél ellenében. A szél a lankás oldalon hajtja maga előtt a hókristályokat a bucka tetejéig, ahonnan a fehér csillagocskák sorban legördülnek a szélcsendes oldalon. Így haladnak a hó-buckák lassan előre, míg csak valahol partot nem érnek, vagy egy nagyobb hótörleszzen fenn nem akadnak. A kissé megolvadt, majd újra összefagyott balatoni hó pedig épp olyan, mint a magas hegységek gleccserjege. Félelmetes szépségű a Balaton befagyott háta a ködbe vesző partok végtelenségében. Ha a felvidék völgyeinek „fűvöcsöveiből” lesüvit az északi szél, jajgatva üvölt fel a dermedt tó; ha pedig a növekvő fagy összébb húzza jégmezejének a felületét, éles dörrenésekkel repedezik meg a jégpáncél. Erre a síró, nyögő, süvöltöző jégmezőre telepedtek rá, ebbe a sarkvidéki dermedtségű tájba költöztek be a Balaton-kutatók, s hetekig laktak a jég hátán felállított sátrakban, fakunyhókban.

A tél épp oly sokféle kivizsgálásra váró tüneménnyel járt a tavon, mint a nyár. Elsősorban Eötvös Loránd tanulmányozta a befagyott Balaton jegén a nehézségi viszonyokat, hogy rendkívül érzékeny ingájával a Föld felszíne alatt fekvő, különböző sűrűségű kőzetek elhelyezkedését meghatározza. Saját találmányú műszerével – amely csaknem 20 kilométer mélységig érzékelni tudja a kőzetek sűrűségének különbségeit – ki is mutatott egy kristályos kőzetekből álló, elsüllyedt hegyláncot, nagy mélységben a Balaton medre alatt. Eötvös Loránd negyven helyen végzett nehézségierő-méréseket a tó jegén, ugyanakkor más kutatók – így maga Lóczy és közvetlen alvezére, munkatársa Cholnoky – a jég mechanikáját s általában a befagyott Balaton jelenségeit tanulmányozták. A jég mechanikájának balatoni vizsgálata olyan jelentős eredményekre vezetett, hogy még a sarkvidék tüneményeinek egy részét is a Balaton jegének tanulmányozása alapján lehetett megmagyarázni.

A jégmezőn tanyát ütött tudósok a legaprólékosabban megfigyelték a tónak a befagyás és a jég pusztulása közti valamennyi téli jelenségét. Különösen a *túrolás* és a *rianás* keletkezését. Az acélos jég felületén a továbbhüléskor fellépő húzófeszültség következtében finom repedések keletkeznek, hangos durranások, pengések, zengések kíséretében. E vékony repedések közül némelyek, ha fokozódik a hideg, lassan tágulni kezdenek, s elérhetik a fél méter szélességet is. Ha aztán melegebbre fordul az idő, a jégpáncél kiterjeszkedik, s az összszaruló repedések mentén feltorlódnak a jég. Mint a háztető cserepei, úgy támaszkodnak egymáshoz ilyenkor hosszú sávban a feltorlódtott darabok. A repedések mentén így keletkező jégtorlaszokat nevezik igen szemléletes tájszóval *túrolásnak* a Balaton mellékiek. Olvadásra forduló időben aztán a *túrolások* feltürt táblái elkásásodnak, összeomlanak, s a repedések vizeiben „*tutajoznak*”. Az ilyen veszedelmes, nyílt vizű csatornák az úgynevezett *rianások*. Ez az elnevezés állítólag onnan származik, hogy a jégre szokott ló megriad előtte. A meleg hatására kiterjedő jégen támadó vízszintes nyomás a partok közelében, a fenék ellennyomásának találkozási pontján nagyívű felhajlást idézhet elő, ilyenkor a széttöredező táblák boltozatosan torlódnak egymásra.

Éveken, évtizedeken át így folyt télen-nyáron szakadatlanul a tóvidék vizsgálata, s a múlt század utolsó esztendeitől kezdődően már sorozatos kiadványokban napvilágot is látnak a tanulmányozás első eredményei. Maga Lóczy 1891-től 1913-ig, több mint két évtizeden át dolgozott a Balaton környékének földtanán, egyre szélesítve kutatási területét, amelybe végül már belefoglalta az egész Bakonyt is. 1913. tavaszára elkészült a nagy mű törzssanyaga, s meg is jelent magyar és német nyelven. A *Balaton tudományos tanulmányozása* címen közreadott munka 32 kötetben, csaknem 7000 oldalon foglalta össze Lóczynak és hatvan munkatársának kutatási eredményeit. A magyar tudományos irodalom egyik legnagyobb büszkesége ez az egész kis könyvtárra rügő tanulmány-sorozat, mely máig is a leghatalmasabb monográfiája egy földterületnek. A nagy mű felöleli a tóvidék felszínének ismertetését, alaktanát, földtanát, az őslénytani anyagot, a nehézségi méréseket, a földrengésekkel kapcsolatos jelenségeket; magába foglalja a tó vizének mindennemű tanulmányozását, a víz kémiai összetételére, mozgására, színére, tükrözésére, fagyási viszonyaira vonatkozó megfigyeléseknek az eredményeit, a tónak és környékének növény- és állatvilágát. A munka egyetlen jelenség elemzését sem hagyta ki. Külön kötetek foglalkoznak a Balatonvidék régiségtanával, a táj régi és újabb történetével, néprajzával, gazdasági viszonyaival.

Lóczy olyan monográfiát teremtett a Balatonról, melyhez hasonló munka a földkerekség egyetlen tavaról sem jelent meg. És e nagy tudományos kincsben a legértékesebb gyöngyszem az ő saját munkája, melyben a Balatonnak és környékének földtanát tárja fel. Ezzel a nagyszerű tanulmánnyal mesteri és megragadó művet adott a geológusok kezébe. A remek táblákkal, térképekkel és képek ezreivel díszített kiadványok világszerte nagy érdeklődést keltettek, s teljes elismerést váltottak ki. Lóczy nagyszabású és eredményekben dúsgazdag vállalkozását a nemzetközi kritika általános dicsérettel illette. A külföldi bírálók egyöntetűen megállapították, hogy a Ba-

laton és környéke a hatalmas monográfia révén a Föld legtökéletesebben ismertetett területévé vált.

A Balaton felfedezésének több mint két évtizedes munkájában kezdettől fogva résztvevő Halász Gyula így tekintett elkészülte után a roppant műre: „Aki nagyon megért valamit, egy kicsit újra is teremti. Lóczy Lajos, amikor csopaki szőlőjéből, az arácsi hegy lejtőjéről végigfuttatta tekintetét a Balaton szelíden hullámzó tájain, azt a gyönyört érezhette, ami a teremtés, az alkotás gyönyöre. Olyanformán nézhetett végig a táj fölött, mint aki tulajdon művében gyönyörködik.” Most sirja tekint le az arácsi dombokról a tóra s a legderüesebb hazai tájra, a balatoni Riviérára; a nyers, faragatlan sziklatömb, vörös homokkővébe ágyazva Stein Aurél utolsó üdvözlésül küldött himalájai havasi gyopárjával.

BOKROS LÁSZLÓ rajza

CSORBA GYŐZŐ

POLITIKA

A politika a konyhában,
az a politika.
A politika a szobában,
az ágyban, asztalnál, a munkapadnál
s a szív rejtekhelyein,
az a politika.

Mert írni könnyű
és beszélni is.
De hogy mit érnek:
a konyha rá a bizonyosság,
a szoba, asztal, ágy és munkapad
s a szív rejtekhelyei.

CSAK AZT NEM

Aki dudás akar lenni,

Dudás lenni nem akartam,
éltem volna nyugalomban.
Most is inkább, hogyha tudnám,
a dudámat elhajítnám.

pokolra kell annak menni,

Bizony mentem én pokolra,
hol békésen, hol morogva,
vagy ha már végképp rühelltem,
a pokol szállott meg engem.

*ott kell annak megtanulni,
hogyan kell a dudát fújni.*

Pokol bennem, én pokolban,
közben ezt, azt megtanultam,
várni, tűrni, hinni, félni,
boldog lenni, sírni: élni,

csak azt nem, a dudát fújni,
azt nem tudtam megtanulni,
azt tanulni kell még váltig,
azt egészen a halálig.

A JELEN ÖRÖMEI

Kongó idő: egyetlen álmos
ásítás eltörött cserép
sivatag-táj kulissza-város
légben forgó kocsikerék

egyetlen ásítás amelybe
cél hit minden beléveszik
se békéje se gerjedelme
csak tátog tátog úrt eszik

– Majd a napok megrövidülnek
egymáshoz közelebb kerülnek
számolhatóvá kevesülnek
mint mélybe súlyos kő repülnek –

S e percek némasága akkor
hömpölygő csupazene lesz
e szürke és amorf burokból
szivárvány kél tündökletes

csodatár lesz e pléh-üresség
egy-ámulat minden zuga
kívánatos tökéletesség
szorongató nosztalgia

S jönnék kapkodnám lelkesedve
jönnék habzsolná szám kezem
ami zuhogna most ölembe
s most mégse kell nincs rá szemem.

SZERETET

A legyeket csapóval gyilkolom,
az esti lepkéket meg ujjaimmal.
Kislányom tenyerébe szálka ment:
holnap feltétlen orvoshoz viszem.

BEDE ANNA

MÁSİK OTTHON

(Henry Moore: Pihenő alak)

Markával fojtotta meg az óriáshüllő-felhőket
mert eltakarták előle az eget
öklével sújtotta agyon a szörnyetegeket
akik értelem nélkül nyüzsögtek a partokon
Azután a riadt csöndben megpihent a dögök között
és az élvehagyottak a bozót mögül lesték
mit tesz majd ha újra talpraugrik
mert talpraugrik és ítélkezik
és jaj azoknak akiket halálra-szán

A karmos sárkányfiak halomba haltak
kifultak a nagyszarvú csordák
ő megmaradt
isteneket teremtett és leszédítette útjáról a holdat
a férgék merték csak kikezdeni
csigák nyálasták piócák szívták
de kitalálta a rothadás ellen a szerelmet

A mozdulat ahogy megpihent
ahogy kifulladás után kapott
A mozdulat ahogyan elalélt
de még szétnézett a veszélyektől sűrű
a lázongással vemhes levegőben
a leborulás a felugrás
a védekező lebegő fenyegető a lefoghatatlan
Ott maradt az ércekben a sziklákban
és ott várja őt ma is hogy egyszer
midőn a hegyek a tengerekbe borulnak
még előlép az élete mögül
és ráismer a fekete alakra
mely lekopva megcsonkítva mered a horizonton

Igen
ez voltam én

Ez voltam én amíg meg nem mérgezték a kutak vizét
de már megmérgezték a kutak vizét
ez voltam én amíg bohócokká nem váltak a bölcsek
de már a bölcsek bohócokká váltak
ez voltam én amíg a szimfóniába
bele nem vonyítottak a kutyák

Egy másik otthonból jöttem ahol az égboltozat
másként fordul és másként bomlik fel a fény
Egy másik otthonba megyek a tér szakadékos útjain
és ittmarad jelem a virrasztó szobor

KÖLTÖZÉS

Már megint meg kell tanulnom
merről süt be a nap
kik mennek el az utcán az ablak előtt
és hogy kinek milyen a járása
És a tisztítót a postát a sarkon
a szagokat és hangokat
a nevetést a kutyavicsoritást
És fel kell fogni
a falak rezgéseiben
a régmegholtak küzdelmeit és összeomlásait
és nem ijedni fel éjjel
a hajópadló reccsenéseitől
Helyet kell találni az állólámpának
helyükre kell tenni a gondolatokat
keresni egy sarkot ahová le lehet dőlni pihenni

s berendezkedni azután befűteni
meleget teremteni világosságot
színeket összehangolni
valami kuckót elkeríteni
a jajgatásra és az elmélkedésre

Azután ősszel megint máshova menni
felülni a nagy kocsira egy élet roncsaival
újrakezdeni
berendezkedni
elmenekülni
odatalálni

Csak amikor megégetnek és a stanicliba tesznek
akkor nem lesz már több költözés
és végre átengedhetem magam
a szelek kedvének s a tárgyilagos idő
ítélőszékének

A vízipálma

Az ablakban vízipálma állt. Keskeny, hosszú levelei hátrakunkorodtak és áttetsző zöldek voltak; rézsút felülről közéjük tűzött a nap. Gyenge, téli napsütés volt.

– Ki kell borítani – mondta az asszony csendesén. – Egyszer végre ki kell borítani.

– Mit? – kérdezte a férfi.

– Mit, mit; úgy teszel, mintha nem tudnád.

– A vizet?

– Nem a vizet.

A férfi bólintott, s bement a fürdőszobába; kihozta régi katonaládáját, amelyben évek óta a szennyesruhát tartották. A szoba közepén a szőnyegre tette, felnyitotta a tetejét, s felesége lába elé borította a szennyest:

– Tessék, parancsolj. Itt van.

Az asszony nem szólt rá semmit, a fotel alá húzta a lábát.

Minden délután ugyanazzal kezdték: semmivel, ostobasággal. Hónapok óta. Ma ingerültebbek voltak, – a férfi már kiabált.

– Most mondd azt, hogy strici vagyok. Tessék: mondd, üvöltsd!

– Nem szoktam üvölni.

– Nem, te nem szoktál üvölni; te jónevelt nő vagy, intézetben nevelkedett úrinő.

– Mindenesetre jobb a neveltetésem, mint a tiéd.

– Ó, persze, én egy utolsó, egy . . . egy vadállat, egy . . . egy . . . Tessék, mondd!

– Nem mondom.

– Miért nem mondd?! Miért nem?! Engem nem az angolkisasszonyok neveltek, én csak vonatozó diák voltam, bejáró. Ott tanultam az ocsmány beszédet, a vonaton; az én intézetem az volt. Keréken járt, kattoogett, és a kalauz elől a vécébe bújtunk cigarettázni.

– Hagyd az intézetet! Amit mi rontottunk el, azért mi vagyunk a felelősek.

– Ami igaz, az igaz: jól elrontottuk.

Az asszony a vízipálmát nézte, de a gyerekre gondolt, a fiukra:

– Persze, a gyerek – mondta.

– Nem a gyerek!

– Ne üvölts, kérlek!

– Mondtam már, hogy nem a gyerek miatt.

– Jól van, tudom, mondtad már: a triász meg az ősgyíkok miatt. Ez az ok, semmi más.

– Ne hazudd, hogy nem érted. – Megállt, oldalvást felesége arcába nézett.

– Értem én, értem – mondta megadóan. – Én már mindent értek.

Szép volt az asszony. Így oldalról, szomorúan még szebb is, mint amilyennek a férfi nagyon jól ismerte; nem látszott annyi évesnek, ahány valójában volt. A szeme sarkából szétküllöző ráncok is szépek voltak. Hosszúságköröket rajzoltak kreolos bőrére a kiugró járomcsont fölé.

– Tudom, az a véleményed, hogy cserbenhagylak – mondta a férfi. – Eddig kihasználtalak, s kész, most odébb állok. Rongy embernek tartasz, tudom.

– Nem tartalak semminek.

– Köszönöm. – Zsebrevágta a kezét, s szegletesen meghajolt. – Annál jobb, legalább nem vársz tőlem semmit. Senkitől: semmit. Igaz?

Az asszony vékony szájjal, feszesen elmosolyodott. Hallatszott, ahogy könnyű szusszanása belenyel a levegőbe:

– Szeretnéd, ugye, ha most rosszat gondolnék rólad? – Kicsit várt, fürkészve nézte a férfit, aztán folytatta: – Jó lenne, ugye, ha most felmentenélek önmagad előtt, s te azt mondhatnád: „Vali feltételezi rólam, hogy én...” – Elfintorodott: – Mind-egy, hogy mit, egyáltalán feltételezek rólad valami olyasmit, ami sértő és vádló. – Hátradől a fotelben, s fáradtan eleresztette magát.

Visszafordult a vízipálmához. Most már látta is; – észrevette, hogy a külső edényben zöld-lepedékes a víz.

Frisset kellene alá tölteni – gondolta. Ingerült lett:

– Én nem tételezek fel rólad semmi rosszat.
– Csak én: rólad?! – kérdezte a férfi gúnyosan.
– Ezt nem mondtam. Légy szíves, ne csavard ki a szavaimat.
– De gondoltad.
– Te megőrültél!
– Ezt ne mondd, ezt az egyet ne!
– Azt mondom, amit gondolok.
– Tiszta a fejem, nagyon is tiszta és józan. Tudom, mit beszélek, mit akarok.
– Tiszta fej?! – nézett rá az asszony; most már ő is gúnyos volt és kíméletlen.
– Hm! A triászkor meg a dipodikusok, ezek honnan jönnek elő? Talán az én fejemből?!

– Diplodokusok.

Az asszony megzavarodott:

– Tessék?
– Semmi, csak kijavítottalak. Nem dipodikusok, hanem – tagolta – diplodokusok.

– Ebből is látszik, hogy nem vagy normális.

– Normális vagyok. Nagyon is normális.

Felesége mögött járkált a szobában; kerülgette a kopott-zöld katonaládát és mellette a nagy halom szennyesruhát. Lépteinek zaja nem hallatszott a vastag velürszőnyegen, amely galambszürke volt, s apró piros meg kék, négyzetes minták tarkították.

Az asszony előrehajolt, körme hegyével lecsípett a vízipálmáról egy elszáradt, összesodródott levelet. Akkor vette észre, hogy a korallpiros lakk pattogzik a körméről.

– Az vagy, aki vagy – mondta békítően. – Ilyen emberként szerettelek meg, ezért pedig igazán nem te vagy a felelős.

Ne mentegess önmagam előtt! – akart ellene szólni a férfi, de eszébe jutott, hogy felesége szavait visszhangozná. Vertnek érezte magát. Hirtelen a rendőrtiszt hangját hallotta, legbelül önmagában, azt a mondatát, amikor kihallgatáskor megkérdezte: „Az ön fia, nem ezredes elvtárs?”

Nehéz volt újrakezdeni a beszélgetést.

– Hazudni többféleképpen lehet – mondta nagy sokára.

– Én csak egyféle hazugságot ismerek.

– Nemcsak akkor hazudhatunk, amikor készakarva hazudunk.

– Még mikor? Amikor igazat mondunk?

– Kár gúnyolódnod, komolyan beszélek.

Az asszony elszégyellte magát:

– Bocsáss meg.

– Akkor is hazudunk – folytatta a férfi –, amikor annyira igazat akarunk mondani, hogy a nagy akarástól megnémulunk, vagy üvöltöni kezdünk.

– Mint te az imént.

– Igen, mint én az imént. Igazad van. De én nem akarok többé sem hallgatni, sem ordítózni. Egyszerűen csak az igazat akarom mondani.

Az asszony ismét a gyerekekre gondolt. Hátravetette a fejét a fotel támláján:

– Már nem szeretsz? – kérdezte, s felnézett a háta mögött álló férfire.

– Nem értesz engem – rázta ő a fejét. – Ha ezt kérded, egyáltalán nem értesz. – Felesége nyakát nézte, hátrafeszlő, karcsú nyakát; nem akart a szemébe nézni.

– Ha szeretnél – felelte az asszony –, ha igazán szeretnél, akkor most nem veszekednének egymással.

– Akkor mit csinálnánk?!

– Neked is kár gúnyolódnod, én is komolyan beszélek.

– Te mondtad: nem vagyok normális. – Kivánság támadt benne, fullasztó vágy. Nem bírta tovább nézni a szövetruhából előbukkanó, hófehér, lüktető nyakat; tekintete felsiklott a félig nyílt ajkon, a hosszúkás orron át az asszony szeméig, amely nagy volt és sötét és mély.

– Akkor nem félnél a feleségedtől.

– Nem tőled félek – tiltakozott hevesen. – Magunktól félek, eddig megélt életünkötől. Ettől félek. Semmi mástól.

A zongora a szoba másik sarkában állt, átlósan az ablaknak fordítva. A férfi felnyitotta a billentyűsor fedelét; a fehér, fekete billentyűkön is felesége nagyratárt, sötét szemét látta. Nehézkes, ügyetlen kézzel megszólaltatott néhány akkordot.

A nyakad! – mondta az asszonynak gondolatban, és arra kellett emlékeznie, hogy éppen ilyen, éppen így feszl hátra ölelés közben, amikor párnába fúrja a fejét, s nevén szólólgatja.

Az asszony lehunyta a szemét, úgy hallgatta a tétova, bizonytalan, kopogós zongoraszót. Majd azt mondta:

– Ma már nincsenek Dipodi . . . , nem – kijavította magát –, nincsenek Diplo-dokuszok.

– Tegnap még voltak. Szauruszok uralkodtak, őshüllők.

A férfi egy keményen leütött hanggal abba hagyta a zongorázást:

– De miért voltak? Miért uralkodhattak? Hiszen a huszadik században élünk.

Az asszony felnyitotta sötéten ragyogó szemét, s férjére mosolygott:

– Ezt most úgy kérdezed tőlem, olyan vádlón, mintha én költöttem volna ki a föld őstörténetének valamennyi ősgyikját.

– Igen, te. Te is.

– Esküszöm neked – folytatta még mindig tréfálkozva –, nem voltam szaurusz-
kotlós sem a Góbi sivatagban, sem a, mit tudom én, a Tanganyika-tó partján.

– Szembe kell végre nézni azzal, amit tettünk, és azzal, amiért tettük.

– Egymással nem kell szembenéznünk?

A férfi elhallgatott. Felesége fürkésző tekintete az alulról felfelé néző helyzetben furcsa volt, valaki soha-nem-ismert nőt idézett elé.

Az asszony tovább támadta:

– Mi köze az őshüllőknek a mi szerelmünkhöz?

– Ó, semmi.

– Igen, semmi. A mi szerelmünk igazi szerelem volt.

– Jól mondod: volt.

– Kegyetlen vagy. – Megmarkolta a nyakában lógó borostyán gyöngysort. Valamiben kapaszkodnia kellett.

Az alkonyatba hajló nap úgy mozdult a tetők fölött, hogy a vizipálma árnyéka felkúszott a szőnyegről a falra, rézsút az asszony mögé. Kusza, egymást metsző félkörívei, parabolikus ívei olyanok voltak, mint az újságok ábrái az úrhajók és a mesterséges holdak pályáiról.

– Hagytuk, hogy uralkodjanak rajtunk és bennünk – mondta a férfi.

– Jaj! Mióta hallgatom ezt az őstébolyt, ezt az önkínzást. – Lüktető halántékára kapta, szorította a tenyerét. – Szétszakad a fejem.

– Nem téboly. Igazság.

Javitóintézet, ez az igazság – gondolta az asszony.

– Mondd ki, te gyáva – kiáltott a férfiről –, hogy a szerencsétlen gyerek miatt irtózol tőlem!

– Nem-nem. Másról van szó.

– Mi az a más? Mi az?
– Nem, nem a gyerektől félek; a gyávaságunktól, attól félek. Hosszan, támadó indulattal figyelte a feleségét, majd hirtelen megkérdezte: Arra a május elsejére, a felvonulásra, emlékszel?
– Micsoda?!
– Ötvenkettőben, amikor megkaptam az arany váll-lapot, amikor előléptettek örnagynak. Emlékszel?

Az asszony bizonytalanul megvonta a vállát, hogy nem, nemigen, s ült ölbetett kézzel, rokkant-mozdulatlanul a fotelben.

– Jó neked. Én, sajnos, emlékszem, nem tudom elfelejteni. A ligetben, a Szobor alatt talákoztunk vele, a kis Öreggel. Tudod, ott benn a Szobor alapzatában. Meghívtak minket is a protokoll-büfébe. Erre sem emlékszel? Na, látod. Ott talákoztunk vele személyesen először, ott oldalt a presszógép előtt. És kezét fogott velünk. Kezet fogott! Milyen büszkék voltunk, milyen gyerek-boldogok. – Színtelenül nevetni kezdett: – Még nedves volt a tenyere, emlékszel? Akkor jött ki a vécéből.

– Hagyd abba, kérlek!
– Sok sört ivott a kis Öreg. Sok sört. Zsiráfot.
– Hagyd már, elég volt!
– Mi is sok sört ittunk. Zsiráfot. Meleg volt nagyon.
– Ne mondd tovább! – kiáltott fel az asszony.

A férfi lélegzetnyi szünet után megkérdezte:

– Akkor nincs?! Akkor nem történt meg?!

Az asszonynak elakadt a szava.

– Nem mertünk bemenni a vécébe – nevetett csukladozva a férfi, mintha most is sok sört ivott volna. – Abba a vécébe.

– Ezt vágod a fejemhez?! Ezt?! Tíz év után?

– A közös szégyent vágom a közös képünkbe.

Az asszony határozottan úgy érezte, hogy az ura valóban megtévelyedett. Nem tudta, mit tegyen. Gyötrött volt és kétségbeesett, egy lépésnyire az öngyilkosságtól, vagy az öleléstől.

Felállt:

– Mindent azért tettem, mert szerettelek. – Lesimitotta csipőjén a meggyűrődött ruhát. – Ezen nincs mit szégyellni.

– Teleraktad az ablakokat fikusszal, kaktusszal meg vizipálmával, meg az úristen tudja, mivel. Úgy éltünk itt, mint valami botanikus kertben.

– Mindent azért tettem, hogy el ne veszítselek.

– Azt hitted, eltakarhatod velük a külső világot?

– Azt akartam, hogy az enyém maradj.

– Azt akartad. És?

– Meg akartam őrizni a szerelmünket.

A férfi széttárta a karját.

– Megőrizted, de szalícil ízű lett.

Ellökte magát a zongorától. Akkor is így lódult meg, amikor a rendőrség érte-jött a fiáért, s becsengettek. „Több rendbeli iskolai lopás, utcai erőszakoskodások; galeribe keveredett a fiú” – ezt mondta a nyomozó, s magával vitte a gyereket.

Az asszony hirtelen megkérdezte:

– Miért nem mondod ki, amit gondolsz?

– Ne kezd megint a gyereket!

– Most elárultad magad.

A férfi rajtakapottan, magyarázkodva kereste a szavakat:

– Jobb lenne, ha cinikus lennék, ha megjártszanám a kedélyes jóembert? Akkor jobban szeretnél?

– Én már nem tudlak jobban szeretni téged – mondta halkan. Érezte, nem szabad többet szólnia, mert kitör belőle a sírás.

A férfi visszament a zongorához. Idegesítette a csupasz billentyűzet, – lecsukta a fedelét.

A koppanástól az asszony összerezte:

- Azt hiszed, mindenki úgy gondolkozik, mint te? – kérdezte.
- Nem érdekel, hogyan gondolkoznak mások.
- De azt látod, hogy vannak olyanok, akik sokkal felelősebbek azért az időért, mint te, és mégsem önmagukat tartják hibásnak?
- Sajnos vannak, de ez nem ad mentséget nekem.
- Szembe akarsz úszni az árral?
- Van, amikor ez az egyetlen, amit tehet az ember, ha nem akarja végképp elveszíteni önmagát.
- Én már nem bírok – fakadt ki az asszony. – Nem vagyok húszéves, harminc is elmúltam. Nincs erőm, elfogyott.
- Erőm nekem is kevés van, de annyi még maradt, hogy rendet próbáljak tenni önmagamban.

Az asszony nem bírta tovább, hisztérikusan kiabálni kezdett:

- Örült vagy! Tébolyodott! Szétrobbantod az életünket, s azt mondd rá: rendet teremtesz. Kínózol engem, gyötröd magad, mint egy megszállott mazochista; ez a rendteremtés?
- Tévedsz, nincs itt önkínzás; számadás van önmagammal és önmagunkkal.
- Semmi szükség számadásra.
- Itt a különbség köztünk.
- Itt a különbség, itt a különbség. – Reménytelenül legyintett: – Egyebet sem hallok tőled hónapok óta, csak minduntalan ezt: itt a különbség, itt a szakadék, itt a kérdés. De hol van hát végre az az „itt”? Hol van?

Szép volt az asszony. Fekete haja fellazult, és sűrű erdeje rézkarc-árnyékokat rajzolt sápadt halántékára, feszes-sima homlokára. A férfi szerette volna megsimogatni, de félt: ha hozzáér, eltűnik.

- Katona vagyok – mondta. – Parancsokat kapok és adok tovább, parancsokat fogalmazok meg. Zúrzavaros lélekkel lehet? – Mélyet lélegzett, és nem érezte az asszony illatát. – El kell jutnunk a végső felismerésig: mi vagyunk a felelősek.

Az asszony a fejét rázta, hogy nem, nem.

- Igen, mi. Mindenért.
- Jó, hogy mindjárt nem azt mondd: te meg én.
- Mi voltunk a moszatok, az algák, akiknek lágy, kocsonyás testéből kolosszus-sá híztak az őshüllők. Mi voltunk a hegyestornyú csigák, a hármaskarjú ősrakók, igen, a Trilobiták, akiknek meszéből irtózatossá csontvázuk felépült. Mi teremtettük meg a triász: te meg én.

Az asszony eszelősen nevetni kezdett:

- Semmi közöm az egészhez.
  - Akkor hozzám sincs közöd, s nem is volt soha.
  - Csak most mondd?
  - Mikor mondjam? Egyszer ki kell mondani.
  - Tizenhét év házasság után? Egy javítóintézetbe zárt gyerek után?
- Csend lett. Mind a ketten elhallgattak.

Az ablakon túl szembenlevő bérház egy emelettel alacsonyabb volt a két oldalán álló épületeknél, s a tetejét koromlepte, fagyott hó borította. Ijesztő, sivár látványt nyújtott, beszorulva a két málladozó vakolatú tűzfal közé.

Az asszonyban néhány percig még hosszú, indulatos mondatok formálódtak, de ahogy elnézte a kormos-havas cserepeket, észrevétlenül kihullottak belőle a haragos szavak, s lassanként már arra sem emlékezett, mit mondott néhány perccel előbb.

Nem ezt akartam – gondolta szomorúan, de arra sem tudott volna felelni, ha valaki megkérdezi tőle: „Mit akarsz tulajdonképpen?” Ez volt a legsomorúbb.

- Egyszerű asszony vagyok – szólalt meg ismét. – Közönséges, kis középiskolai tanárnő, aki magyar irodalmat tanítok és zenét. A törvények tiszteletére tanítottam mindig a gyerekeket és engedelmessegre. Én csak ezt tettem, semmi mást. – Nagy, sötét szeme riadt volt, könyörgő: – Érts meg engem!

- Én értelek téged, te nem értesz engem.

– Elfogadtam a marxizmust is, mert hozzád tartozott.
– Csak ezért?
– A tiéd volt.
– Akkor mindig is kételkedtél.
– Hittem neked.
– Csak nekem?
– Elhagytam érted a magam régi hitét, a vallásomat.
– Sajnálod?
– Magunkat sajnálom. – Lehajtotta a fejét. A gyerekre gondolt megint, sovány, pattanásos kamasz-arcára, s arra a félszeg, suta mosolyra, amellyel a tárgyalás után elbúcsúzott tőlük.

Vajon elbírod? – kérdezte a férfi gondolatban a feleségétől; először nem akarta, aztán mégis megkérdezte:

– A fiadat mire tanítottad?

Az asszony rákapta a tekintetét:

– Nemcsak az enyém.

– Igazad van. Így kell kérdezzem: mire tanítottuk? – Belehuppant az egyik föltelbe. – Iszonyú! Egy katonatisztnek és tanárnőnek a gyerekét javítóintézetbe kell vinni, s rászolgált, hogy oda vigyék.

– Én már csak egyet szeretnék az élettől...

– Én is csak egyet akarok.

– ... egyetlen egyet – mondta maga elé, de nem fejezte be a mondatot; elfogta a sirás.

A férfi felállt, felesége mellé lépett, s rángatózó vállára tette a kezét:

– Hazudtunk egymásnak.

– Szeretetből tettem.

– Évek óta nem vagyunk igazán őszinték.

– Ez volt a könnyebb. Nem mertem szembenézni a valósággal, nem bírtam naponta a szemedbe mondani: „Zsákutcába futunk!” Gyáva voltam, félttem, hogy elveszítelek.

– Hazudtunk, s ez megrontott bennünket. – Később hozzáfűzte: – Ezért igyekezett tőlünk elszakadni a gyerek.

Isten verése – gondolta az asszony. Hosszú évek óta először tért vissza a valláshoz, hogy igazat adhasson az urának. Úgy érezte, büntetésül fordította el tőlük az Isten a gyerek lelkét; büntetésül, mert annak idején ő megtagadta. Összeborzadt a valóság vizsgától.

– Nem! – kiáltott fel.

– Hiába tagadjuk: igen.

Laza szövésű, puha szövetruha volt az asszonyon. Vörösre és zöldre festett gyapjúszálak keresztelték egymást az anyagban; a zöldek feszesek voltak, sodrottak, a vörösek göbösen kicsomósodtak. A férfi érezte, hogy a ruha alatt hűvös a felesége bőre, hűvös és sima. Kívánta a tapintását. Felcsúsztatta a kezét a mezítelen nyakszirtre, oda, ahonnan a füstkönnnyű, fémesen csillogó, fekete hajszálak a meglazult, súlyos kontyba belecsavarodtak.

– Meg kell szabadulnunk a hazugságtól – mondta a férfi csendesén. – Le kell vetni magunkról. Nem örökíthetjük át mai életünkbe, bűn lenne.

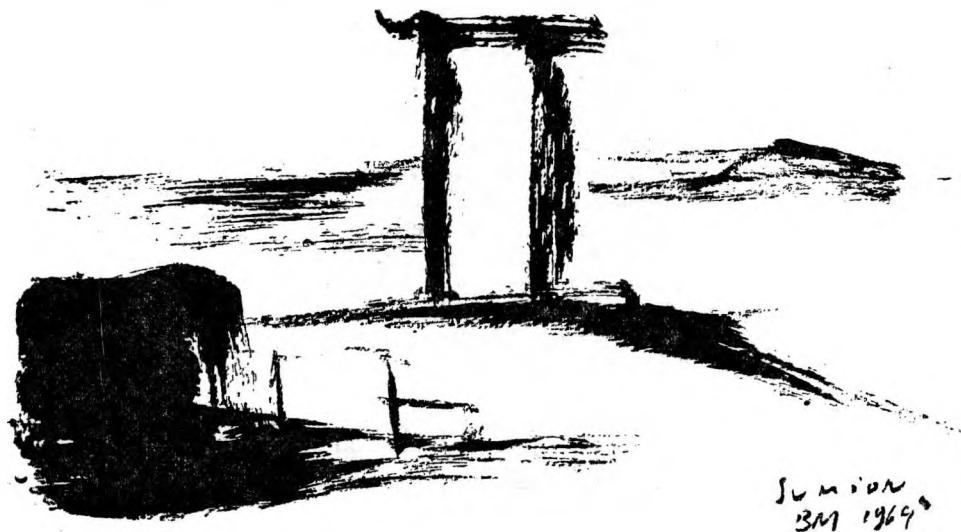
– Úgy gondolod, ha elmész, akkor eddig megélt életed majd itt marad, mint valami ócska ruha?

– Nem így gondolom.

– El akarsz futni önmagad elől? Ez éppen olyan gyávaság, mint félni az őshülőlőtől.

A férfi nem tudott válaszolni. Érezte tenyerén felesége bőrének ideges vibrálását, hajának sercegő elektromos feszültségét, s hirtelen meglegyintette az illata. Könnyű volt ez az illat, szinte észrevétlen, de azonnal megtapadt az orrában, a tüdejében, s minden lélegzetvételnél érezte.

– Megint be akarod csapni önmagadat? – folytatta tovább az asszony.
 – Te mondtad: zsákutcába futottunk.
 – Így akarsz szembenézni a lelkiismeretteddel?
 – Vissza kell menni az elejére, másképp nem tudunk belőle kijutni.
 – Az elejére?
 – Az életünk elejére.
 – Vagy benyitni az egyik kapun, s ott maradni.
 – Ezt akarod? – kérdezte a férfi. Tenyere közé vette felesége keskeny arcát: – Nyissunk be az utolsó kapun a közöny udvarába, s maradjunk ott? Ezt akarod?
 Az asszony kirántotta magát a férfi kezéből, az ablakhoz ment. Cipője túsarka beleakadt az egyik szennyes párnahuzatba, s húzta, ráncigálta maga után.
 A gyereket akarom! A gyereket! – kiabálta magában. A vizipálma mellé állt, s a vékony, hátrafelé kunkorodó leveleket igazgatta. Már nem volt árnyék, a nap elveszett valahol a havas tetők zegzugaiban.
 – Nem, nem ezt akarom – mondta halkán. Ismét észrevette, hogy a vizipálma külső edényében moszatos a víz. – Légy szíves, hozz egy kis friss vizet – szólt a férjének, de nem nézett rá.
 A férfi megjijedt:
 – Rosszul vagy?
 – A vizipálmának kell.
 – Hozok. – Készségesen kiment a fürdőszobába.
 Félig nyitvamaradt utána az ajtó, s behallatszott a csap nyikorgása, a víz fröcsögő zaja, ahogy verdeste az edény bádogoldalát. Kongva visszhangozták a csempézett falak.

BORSOS MIKLÓS rajza

VÁLTOZATOK

Úgy hallgattam, mint vak a fuvolást,
gondolatai közepébe állva,
és úgy követtem, ahogy a kutyák
nyomakodnak a gazdájuk nyomába,

és elgyötört voltam és szomorú,
és úgy lobogtam néha mint a vad láng,
majd úgy éreztem máskor, mintha egy
akváriumnak falához tapadnánk:

ő egyik, én a másik oldalon, –
és nem volt a szívemben soha béke,
míg rá nem jöttem, hogy utál, s azon
iparkodik, hogy ezt ne vegyem észre.

A BOLDOGSÁG FÁJDALMA

A felszabadult lelkeket
különös fény veszi körül.
Az arcukról a jó öröm
minden barázdát letörül,
és megfiatalítja őket,
a szemük fényes drágakőnek
beillenek. Köteleik
semmivé váltak, és nevetve
néznek a szétnyíló egekbe,
fák virágoznak, ló nyerít,
lugasok várnak, ők pedig
asztalhoz ülnek, esznek-isznak.
Velük együtt megváltozott
minden, minden. Egyszerre aztán
közülük egyik felzokog,

mert ismeretlen és szokatlan,
hogy mások lettek; szinte fáj
a boldogságuk, hogy merészek,
bátrak lehetnek újra már.

A LENYUGVÓ NAP

Vázlatok anyám emlékére

I

A csodás akarat fája kicsavarva.
Kiszakadt gyökér a lába,
fekete harizsnyában.
A keze megtört virág,
kifoltosodott szírom-csomó.
E földre megjött az ősz,
betakarította a szenvedést.

Igaz, hogy véget vetett a szenvedésnek?
Leteperte a földre a foszladozót?
Elvonult volna maga a fájó hasztalanság,
emelve lassú széllel, mit nem lehet.

Nem lehet szomorúsággá lényegülni,
tudatlan emlékezni,
nem lehet a szomorúság halmazállapotában
megszabadulni a sors kínjaitól.

Ő már nem nézheti a maga kelepcéjét
röptéből, énekéből, mint a madár.

Ő már nem próbálhatja újra hangját,
nincs másik életéhez új ereje,
nincs roppant erejéhez új élete,
csak megaláztatása az egy élethez.

Csak a szálni való, a banni való!
Két hete – alkonyodott már – jöttem haza
a magam bozótja közé, a magam életébe,
a magam kelepcéjébe, a magam lehetetlenségei közé,
a magam motorja-vesztett
ararát-hegyi bárkájába –
és arra gondoltam: most lemegy a Nap
a kódisirtási sovány akácokhoz,
a Napot nem látjuk együtt többé soha.

II

„Most a köd eltakarja a részleteket . . .”
Néztem a nyugvó Napot, és szántam magamat is,
akit az illem kötöz, a szokás eligazít,
és lódít kosarában a vállalt szerep.

Ahogy a csillék viszik a drága szenet,
kirabolva a szótlan föld méhéből –
omlasztároknak adva át a helyet.

Azok a tartó cölöpöket is kirabolják,
a völgyeket becsapva: a tárnát iszapolják,
elboronálják a bosszút, a katasztrófát.
Ültem a gyorsvonatra, leszakadt ág.

„Most a köd eltakarja a részleteket . . .”
Magamra vehetem már az őszi eget,
vagy alakoskodva bebújhatok
a világ farsangjába, hol nikkal ragyog,

Ahol a lány most is huszonnégy éves,
és van oka gyászolva menni férjhez,
vagy bújni szeretőhöz, mint az árvák –
elvetélve sorsának fölfogását.

„Most a köd eltakarja a részleteket . . .”
Vállaltad, koldus anyám, hogy én legyek.
Bundák, cipők, harizsnyák, sálak helyett
én mondjam végtelenbe a végzetet.

Kisszékedről a sorsod följön velem
a közönyös világ, a történelem
protokol-mezejére, de az ágyból,
ahova leszögezett a halál-mámor,
nem tudlak kimenteni, nem tudlak elszöktetni,
ahogy a pajtásommal, nem tudok veled lenni.

„Most a köd eltakarja a részleteket . . .”
Elég volt, láttam belül a jövő füzéreit,
a lila papirokon az arany-betűt,
s már a szemfedő alatt foltos kezed.

Két hete a kezed még emlékezett
Európa harctereire, a négy fivérre,
és a másik világméretű temetésre,
a család földrengéseire, haragod vulkánjára,

a körülzárt sorsban a nagy csalásra –
te gyönyörű, barna parasztlány,
életemnek hős Zrínyi Ilonája!

HIMNUSZ

Fürödtem benned, anyám, a meleg tenger voltál,
fogantatásom kelyhe, születésemhez oltár,
a semmiből kiterjedt, fekete lombú térség,
a születés-előtti ösztönnek vér-erősség.

Árnyékos bársony-erdő, hullámozó vizi-pázsit,
ahol az élet magva most éppen kicsirázik,
véredbe gyökerezik, véredből levelet hajt,
növekedve tebenned s fogódzva téged óhajt.

Benned lesz szeretővé, az első test-közelen,
meleget élvezővé a buzgó test-melegben,
ragaszkodóvá benned, a teljes tapadásban,
szorongó társtalanná benned, az első társban.

Fürödtem benned, anyám, ledőltél, lefeküdtél,
álmodban fölhasadt és megnyílt a nevelő tér,
az életet fakasztó, vezetékeket sodró,
az anyag némaságát naponta visszabontó.

De aki éltél mégis a nem érzett hiányban,
ellene kivonulva a kezdő havazásban,
Teremtés anygala, anyám, korbács a tél,
a fakadó új élet karvaly a galamb szívéen.

BORSOS MIKLÓS rajza

Az élmény

Az első napokat Bakos határtalanul élvezte. Nemcsak a tenger valószínűtlen, tébolyult Technicolor-kékjét, meg a szicíliai halászfalu éppoly valószínűtlenül fehér házacskáit; még inkább örült a tökéletes idegenségnek, ennek a kecsgetető kozmosznak, a mindent-előlről-kezdés párhetes hitének. Persze, Margit meg a két gyerek, a családapai felelősség és a Damjanich utcai bérkaszárnya, mint valami előző lét megannyi mellékes, ám kötelező rekvizituma szemrehányásra készen ott lapult valahol a nyúltagya környékén; de azért a Kaland volt az erősebb, a kacérabban magakellettő: a meghatározhatatlan színű-szagú földes szoba Mareschiéknál, az alkonyati barangolások a ladikok, majd meredek fehér sziklák övezte parton, meg a háromszáztizennégy dollár, ami *A nagy imádó* olasz kiadása jutalmául devizában a kezéhez jutott. Bakos még sohasem járt a magyar határokon túl, s jóllehet – ősei tiszteletére – megtanult olaszul, borzongó élvezete jórészt a nyelvi és szokásbeli ismeretlenség szorongásából táplálkozott. Kisgyerek kora óta, amióta csak apja elbeszéléséből megtudta, hogy egyik felmenőjük minden valószínűség szerint az a szicíliai Baccoccio volt, aki Regiomontanus famulusaként került Mátyás király idején Magyarországra (hogy itt pajzán történetekbe gabalyodva, kihívja némely főrend ellenszenvét, miáltal gyors távozásra kényszerült, hátrahagyva egy törvényes magyar asszonyt és két fiúgyermeket), szóval kicsiny kora óta Bakos arról ábrándozott, hogy elindul családjá kezdetei, a perzselő napfény, a vad szerelmek és még vadabb vérbosszúk hazája felé. Amikor aztán *A nagy imádó*-t Guanardi, az egyik milánói kiadó megjelentette, végre – negyvenhét esztendőskorában – földeregett szemhatárán a gyermekkori álom megvalósításának esélye.

Mareschiékat egy fiatal, mokány, Gennaro nevű halász ajánlotta Bakosnak, még lenn a halpiacon, s készségesen segített is a málna felcipelésében. Mint mondta, a házaspár mindig örömet szorít helyet vendégeknek, akik az egyik – tengerre néző – szobában igen olcsón meghúzzhatják magukat, sőt kívánatra reggelit és vacsorát is kaphatnak a háznál. Eddig, mondotta Gennaro, még mindenki nagyon meg volt elégedve a hellyel, noha úgy hírlik, hogy a harminc éves, tüzes és igen szép fiatalasszony, *la Mareschi*, a vidéknek már lánykorában is körülrajongott Emiliája valamennyiük szívében otthagya a szerelem fájó töviseit. Bakos e körülményről különös örömmel értesült, hiszen a mokány halászlegény félig áhítatosan, félig kajánul előadott expozíciója eleve azt a félreismerhetetlenül szicíliai élményt hozta látóközelsébe, amelyről egész úton ábrándozott.

– Valami jó, vérbő sztori kell – fontolgatta, amikor még magyar földön zötyög-tette a vonat, – lehetőleg egy belevaló féltékenységi dráma, amelyből azért némi filozofikus mélység is kihozható. Ha Sziciliában se talállok ilyet, akkor sehol. Ezért volt zseniális ötlet Szicília. Melyik másik magyar írónak jutott volna ez az eszébe?

És a szegény pancserekre gondolt, akik ilyen esetben a firenzei képtárakban vernék el a pótolhatatlan időt.

– Attól kezdve már gyerekjáték az egész. Guanardi természetesen harapni fog a regényre, s megint befolyik egy utazásra való. Abból Párizsba megyek.

Am ahogy az első hét eltelt, kezdeti lelkesedése lelohadt. A kis hepehupás utcákat és tengerhez vezető sikátorokat már mind az unalomig ismerte, a sötét tekintetű kocsmáros pedig, mihelyt az ajtón belépni látta, már azzal a bizalmassággal nyúlt a vörös borért, amelyhez fogható – legalábbis Bakos szerint – csak a szomszéd falu elleni vendetta bicskás hőseinek járhat ki. Éppen csak a vendetta hiányzott. Pedig

Bakos fáradhatatlanul sétált, leginkább lenn a kikötőben; hiába, úgy látszik, uborka-szezonban jött, mert nem történt az ég egy világán semmi. Kivéve, amikor az egyik halász leköpte a másikat, valami elszámolási ügyből kifolyólag. Bakos azt remélte, hogy a dolognak folytatása is lesz; kedve azonban csakhamar elpárolgott, amikor a két haragost egy órával később a legnagyobb barátságban látta távozni az ivóból.

A második hét végén már kifejezetten ideges volt. Néha szobájában maradt, a tenger látványa meg egy nyitott füzet előtt, hogy így talán mégis csak sikerül kiötlennie valamit. Kétségbeesetten erőlködött, hogy eszébe idézze az elmúlt napok egy-egy jelentéktelennek látszó részletét, de e részletek még felidéztesük után sem bizonyultak jelentősebbeknek, s Bakos, akit ezen a ponton mindig elfogott a pánik, ismét kiloholt a szicíliai valóságba.

Még a legérdekesebbek a reggelek voltak, amikor is a fekete Mareschiné (vagy ahogy némely olvasmány-élménye alapján Bakos nevezte: Donna Emilia) belibbent a reggelivel, s megkérdezte, vajon félóra múltán bejöhethet-e takarítani. A félóra alatt Bakos bekapta a gyér elemózsiát, megmosdott, megberetválkozott, s nyitott füzeze elé ült, hogy lássék, mennyire komolyan veszi egy ilyen író a munkáját. A menyecske egy ízben meg is jegyezte, milyen szorgalmas, ahelyett, hogy üdülne és pihenne, mint a többiek. Ezenközben – Bakosnak háttal – le-lehajolgatott egy-egy lehullott csikkért, vagy a papucsokat megigazitani, s Bakosnak átvillant az agyán, amit az a Gennaro mondott, hogy mindaddig a Mareschi-ház valamennyi vendégének tüske szaladt a szívébe.

– Legalább tör szaladt volna bele, vagy konyhakés – sóhajtott, és szájában öszefutott a nyál. – Abból már lehetne valami. Utóvégre a példányszám se kutya.

Az effajta gondolatokért aztán rendszerint megróttta magát: ilyesmi nem illik egy humanistához. Ilyenkor azzal vigasztalódott, hogy voltaképpen nem ő a kegyetlen, hanem ez az átkozott mesterség, amely élő emberek véréből és halálából, mint holmi nyersanyagból, gyúr unatkozó társaik számára kellemesen borzongató, lefekvés előtti olvasmányt. A jelen elmélkedés szaladt végig benne most is, mint valami sínpáron: ez azonban nem gátolta meg Bakost abban, hogy mindazt szemügyre ne vegye, amit a fiatalasszony kívánatos hajlongása kínált. Egy alkalommal pedig, bátorságra kapva, így fordult Mareschinéhez, aki éppen az ágyon hajolt át, hogy fölemeljen egy kis-párnát, amely a fal mellett a földre csúszott:

– Tudja, Donna Emilia, ahogy így reggelente elnézem, irigylem a férjét.

A fiatal nő feléje fordult, s a szemében végtelen szomorúság tükröződött, amint mély hangján megszólalt.

– Ezt nem kellett volna mondania.

Bakos zavarba jött.

– Az istenért, drága Donna Emilia, ne értsen félre... Én csak...

De az asszony, mintha nem is hallaná Bakos szabadkozását, merően kibámult az író mögött az ablakon, a végtelen Technicolor víztömegre, úgy folytatta.

– Énrtem aztán ne irigyelje azt az embert. Nem szeret az már engem. Más után futkos, tudom én jól. Tíz évig jó voltam neki, most meg, hogy elmúltam harminc... Eh! Pedig hogy szerettük egymást, Signor, ha sejtené! Soha úgy nem fogja őt senki ölelni, ahogy én öleltem, elhiheti, Signor. Eh, persze honnan is tudná, hogyan ölelek én!

Bakos krárogott, és zavartan oldalt nézett, a falra, ahol egy fészület függött.

– Az a kurva meg leszökik hozzá a barkedő. Azt hiszik, nem tudom. De vannak nekem jó embereim, azok mindent elmondanak. Ha hiszi, ha nem, egy hónapja, hogy az uram utoljára nyúlt hozzám. Egy hónapja, *Madonna mia!* A szakácsnőjéül tart, Signor. Irigyelni! Ne miattam irigyelje, legföljebb azért a kis szukáért.

Bakos nem tudta, mit is kéne mondania.

– Olyan csinos az a nő?

– Csinos?! A haja örökké fésületlen, úgy lig-lóg minden irányban szálankint, ruhája meg egy van összesen, az is mindig koszos.

– Borzasztó – mondta Bakos.

– Nem mondom, az alakja elég jó. Miért – kiáltott fel hirtelen, szinte esdő tekintetét vetve az íróra, – az enyém tán nem az?

– Sőt – dadogta Bakos –, hiszen éppen ezt próbáltam az imént . . . Sajnos, az az én olasz tudásom . . . Nem, nem, kitűnő alakja van, Donna Emilia, kitűnő, elsőrangú alakja van. Filmre mehetne vele.

Az asszony fájdalmasan elmosolyodott, aztán odalépett Bakoshoz, aki gyámoltalanul ült az üres füzet előtt, s belesimitott az író erősen ritkuló, összes-kese hajába.

– Maga jó ember, Signor. Látom, mennyire iparkodik megvizsgálni . . .

– *Ma non!* – pattant fel Bakos, s maga se tudta, mit csinál, amint átfogta a fekete fiatalasszony vállát. – *Scusi* – kért azon nyomban bocsánatot, s esetlenül engedte a kezét. – Én nem vigaszul mondtam! Nem! Maga gyönyörű, Donna Emilia, gyönyörű! *La bellezza incarnata!* Ha maga az én feleségem volna, nem egy hónap, de egy nap, egy óra se telnék el anélkül, hogy . . .

Az asszony szemében mintha az a kis ködfátyol jelent volna meg, amely rendszerint annak jele, hogy a vágy fölébe kerekedett a megfontolásnak.

– Ezt komolyan mondja?

A nő hangja mély és furcsán, rekedtesen bársonyos volt; Bakosban fölébredt a hím.

– Donna Emilia . . . – lihegte, s átfogta a nő derekát. Szinte részegen hajolt a nyakához, de amint épp belecsókolt volna, Mareschiné ellibbent előle.

– Nem szabad . . . Nem szabad, Signor.

És kiment a szobából, a söprűvel.

Bakos földültnak járkált alá-fel. Hát íme, a Téma megérkezett. Igaz, ez még csupán az ígérete; egyelőre nem több, mint személyes kaland, afféle kis etye-petye . . . Mert ha ma nem, hát holnap, ez nem vitás, az a derék Mareschi majd még vár két napig, naná hogy vár, ha egyszer egy hónapot kibírt . . . És utóvégre úgy kell neki, egy asszonyt csak úgy otthagyni, ennyi időre . . .

Erről Margit jutott eszébe, meg a Damjanich utca, a lármás gang, a minden napi porolás, udvari veszekedés. Margit is otthonmaradt egy hónapra, igaz. Na ja, az azért más. És különben is, kinek kéne Margit a negyvenhárom évével meg a lötytyedt mellével? De jó, rendben van, tegyük föl, hogy kell valakinek. Mit tenne ő, ha megtudná, hogy mialatt elvolt, Margit egy illetővel . . . ?

Szétlapítaná őket. Ledobná őket a gangról. Előbb a férfit, aztán Margitot. Aztán följelentené magát.

Na nem, marhaság, ez tiszta romantika. Még egy pofont se lenne képes lekeverni. Tényleg, mi volna?

– Egy hétig nem bírnék enni – gondolta csüggedten.

No de ez itt más. Ez Szicília. Próbáljuk meg lehántani a személyes kalandcskából, ami íróilag fölösleges, ami banális, és őrizzük meg az Élményt. Ha pedig ez megvan, folytassuk képzeletben, mi történnék, ha a szicíliai férj megtudja, hogy a felesége megcsalta egy magyar íróval? Azaz mindegy, kivel. Valakivel. Egy külföldivel. Elképzelhető, hogy legyintene, és megvonná a vállát. Igen, ez volna a modern, a meghökkentő. Vagy pláne hogy még boldog is volna, hiszen ő már úgyis a kis koszos szukát szereti, s a felesége csak nyűg rajta. Elképzelhető? Nem, ez azért nem. Jó, hogy a szukát szereti, de azért az élet bonyolultabb. Azért a feleségét is szereti, ne szimplifikáljunk. Mi van még? A férj felmond a vendégnek, és alázatosan visszatörleszkedik az asszonyhoz. Egy férfi csak addig csalja a feleségét, amíg az vissza nem csalja. Ilyenkor aztán hanyatt-homlok rohan haza, befejezi a kalandokat, és szenved.

De az is lehet, hogy fölképelne. Habár ez amolyan századeleji krakéler tempó. Igaz, Szicília el van maradva; lehetséges, hogy náluk most van századelő.

– Jobban bele kell még hatolni az Élménybe – határozta el végül Bakos.

A vacsorákat rendszerint hármasban, a kis földes konyhában költötték el. Mind-edig Bakos nem méltatta különösebb figyelemre a szófukar házigazdát; vacsora közben általában a fiatalasszonnyal beszélgetett; most azonban, hogy Mareschi egyszerű

szicíliai halászból regény-, de legalábbis elbeszélés-figurává rukkolt elő, igyekezett őt is szóra bírni. Am Mareschit látszólag sem az időjárásra, sem a halakra és halfogásra vonatkozó kérdések nem érdekelték; egy-egy morgásnál több nemigen hagyta el az ajkát, s ha mégis elhagyta valami, az halszálka volt. Odafigyelni ugyanis csak az evésre figyelt, ezt viszont óriási koncentrációval; nagy tömeg halhúst lapátolt a szájába, s a szálkákat oldalt a földre pökdöste. Bakos hideglelősen nézte az ősemeri megnyilvánulásokat, s egy film jutott az eszébe, a VIII. Henrik, amelyben Charles Laughton evett ilyen randán, ezzel szemben uralkodói minőségben, ami azért mégis más. Donna Emilia szerelmesen csüngött zabáló férjén, időnkint azonban – cinkos összekacsintásképpen – buja pillantásokat vetett Bakosra, különösen amikor a tűzhelynél állt, férje háta mögött, hogy emennek még szedjen.

Eddigi szokásától eltérőleg Bakos ezen az estén hamar nyugovóra tért, de nem birt elaludni. A fülledt, párás éjszakában izgatottan gondolt a másnap reggeli takarításra, s különféle helyzeteket és mondatváltásokat képzelt el. Ezek mindegyike nagyjából azonos módon végződött. A színes fantázia-kavalkád kevéssel három óra előtt ért véget. Ekkor az író fejében még megfordult, hogy Mareschi már rövidesen indul a tengerre, ő tehát most kicsit még várva, s a hajnali ágy melegében lepve meg a fiatalasszonyt, bizonyára tüstént célhoz juthatna; a következő percben azonban nem Donna Emilia, hanem Morpheus vonta karjaiba.

Amikor Mareschiné másnap behozta a reggelit, Bakos még aludt. Arra ébredt, hogy az asszony takarít. Jó isten! Elpasszolta az alkalmat, s most szőrösen, pizsamásan fekszik az ágyban!

– Jóreggelt – mosolygott rá a nő, észrevéve, hogy a vendég fölébredt. – Lát-szik, Signor, hogy boldog ember. Csak azok alusznak ilyen jól.

Azzal hátatfordítva Bakosnak, jó mélyre lehajolt, alkalmasint a személtlapátért. Az író egy percre megfeledkezett arról, hogy a kalandról lefejtse a banalitást. Testéről fejtette le a takarót, és kilökte magát az ágyból. Ahogy odaért a nőhöz, az hirtelen fölegyenesedve feléje fordult, és így szólt:

– Képzeld, Signor, tegnap este, hogy maga lefeküdt, megpofozott ez a vadállat. És mit gondolsz, miért? Mert meg merészelttem kérdezni tőle, hogy megint a ringójától jön-e.

Donna Emilia szeme, ez a gyönyörű fekete szem, leírhatatlan bánatot fejezett ki.

– Hát mondja, Signor, mit tegyek? Mit tehetek? Maga okos ember, író, hát mondja, mit tehet ilyenkor egy asszony?

A kérdés csábító volt, de Bakos – ifjúkori emlékei alapján – úgy vélte, a megfelelő pillanat még nem érkezett el; ha egy nő a férfi eszére apellál, akkor előbb lelkizni akar. Hirtelen eszébe ötlött, ami előző nap foglalkoztatta, s leereszkedőleg így szólt:

– Az én írói tapasztalataim szerint, kedves Donna Emilia, ha egy asszony vissza akarja hódítani a csapodár urát, akkor tegye féltékennyé. Erre még nem gondolt?

A fiatalasszony ámulva meredt rá.

– Féltékennyé?

– Igen, féltékennyé. Meglátja, ha a férje attól tart, hogy elveszítheti magát... Nem is: ha azt kell látnia, hogy egy másik férfi kedvesebb, vonzóbb magának, hogy inkább kell magának, mint ő...

– Ó, *Santa Maria*, miket beszél, Signor!

– Ne is tagadja, Donna Emilia, ne is tagadja: ha a lelke mélyére néz, mostában nem a férjét látja ott! Nem azt a vadállatot, aki üti-veri magát... egy ilyen csodálatos, szelíd, angyali teremtetést! Magának, ó, én tudom! magának egy csöndes, megértő, intelligens ember kell...

– Miért mondja ezt, Signor? Én jó keresztény vagyok. Én a férjemnek örök hűséget esküdtem.

– Hisz éppen ezért kell őt visszahódítania! – szakadt el rugalmasan Bakos, erőt gyűjtve az újabb ostromhoz. – Éppen ezért kell féltékennyé tennie őt! Hogy visszatérjen magához!

– De hát én . . . én képtelen volnék . . . Hiszen ő is tudja, hogy . . . hogy én még soha . . .

Bakos odalépett az asszonyhoz, kiragadta a kezéből a söprűt, szilajon félrerúgta, s férfiasan magához rántotta az asszonyt.

– Bizza csak rám magát, Donna Emilia . . . Ne féljen – súgta szenvedélyesen. – Én, mint az emberi lelkek ismerője, nagyon is megértem magát. Maga vissza akarja hódítani a férjét attól a ringyótól. Tehát féltékennyé akarja tenni. Erre viszont nem képes, amíg nincs rá tényleges oka . . . igaz? Hát ne féljen, majd én segítek magának . . . Ne féljen . . . ne félj, te édes . . . te . . .

Bakos most határozottan formába lendült. Mareschinét úgy látszik a söprű hiánya védtelenné tette; igyekezett ugyan tiltakozni, de egyre erőtlenebbül. Amikor Bakos – pillanatra sem hagyva abba a huszáros rohamot – megérkezett vele az ágyig, panaszosan feljajdult:

– Meg fog bennünket ölni!

Bakos ebben a pillanatban tudta meg, hogy győzött.

– Majd elmagyarázzuk neki – suttogetta. – Hiszen miatta történt . . . És neked is jogod van egyszer azt tenni, amit szeretnél . . . drágám . . . te . . .

A továbbiakat nem részletezzük; ezt maga Bakos sem tenné, hiszen a történetnek ez a része a banalitásnak kétségkívül számos ismervét hordozza. Ott folytatjuk, amikor a szép Emilia már pucéran áll a szoba közepén, s éppen azt kérdezi, kezét a szívére szorítva:

– És most . . . ?

Bakos előbb rágyújt, s hosszan kifújja a füstöt.

– Most? Most semmi.

– Hogyhogy semmi?

– Úgy, hogy semmi. Egyelőre.

– De hát . . .

– Tudom. Mindenesetre még várjunk. Nem kell a dolgokat elsietni. Utóvégre ráérsz ezt egy pár nap múlva is közölni velem. Legyen addig néhány szép óránk együtt. Aztán úgylis . . . visszatér hozzád.

Emilia belebújt a ruhájába, s a haját igazgatta.

– Rémes . . . Még most sem fogom fel, mit tettünk . . . Ne haragudjék . . . most egyedül kell lennem . . . Szentől szembe önmagammal . . . *Addio*.

Bakos kis karikákat eregetett a levegőbe.

– Voltaképpen még most se jutottam előbbre. Mármint az elbeszélésben. Az egészben a pofa reagálása az érdekes. Ezt azonban lehetőleg el kell kerülnöm; ez nem vicc, de nem ám. Egy ilyen szicíliai vadállat . . . A nő nem fog pofázni, az tuti. Ezt még egy gyerek is ki tudja számítani, nemhogy egy író. Másfelől azonban itt van, ugye, az írói hivatás. Jó, hogy az ilyen marha, mint ez a Mareschi, sose fogja megérteni, hogy engem voltaképpen nem a felesége érdekel, hanem az Élmény. De én? Én meddig mehetek el az Élmény érdekében? Hagyjam, hogy ez a dúvad agyonüssön? És ha megfojtja a feleségét? Vagy lemészárolja? Szent ég! Ez azzal a förtelmes konyhakéssel úgy szét fog bennünket transzírozni, hogy . . . Na nem, idáig nem hagyhatjuk fajnálni a dolgokat. Az írói mesterség kegyetlen, a regényeket vérrel írják, ez rendben van. De ne pont az enyémmel. Tökéletesen elég, ha kiszámítom, hogy a halász-figura konyhakéssel leszúrja az asszonyt meg a csábitót. Minek ezt még meg is várni? Na jó, bumm, és ha leszúrta? Ebben meg mi a pláne? Hol itt a novella? Az egész átkozott vidéken nincs egy használható esemény. Ebből a kalandból is, tessék, mi maradt? Az a fél óra a nővel. Nem mondom, minden betegnek egy ilyen kiéhezett szicíliai dögöt írnék fel . . . De hol marad a Lényeg?

A Lényeggel szegény Bakos még aznap találkozott, mégpedig, hogy pontosak legyünk, alkonyi sétája végeztével. Különösen forró este volt, ettől lehetett, hogy séta közben Bakos hiába forgatta a helyzetet és lehetőségeit jobbra-balra, azok sehogyssem álltak össze úgy, hogy abból használható anyag süllhetett volna ki. Rosszkedvűen, izzadtan, de a várható pikáns vacsora-háromszög ígéretétől felajzva lépett

be Mareschiék házába. Donna Emilia, ahogy meglátta, izgatottan, a kezét tördelve hadarta feléje:

– Meneküljön, Signor! Magát keresi mindenütt! Fusson, amerre lát! Ez nem néz sem istent, sem embert!

Bakossal megfordult a világ.

– Elmondtad neki?!

– El kellett mondanom, Signor. A felesége vagyok. És szeretem őt. Meneküljön, az ég szerelmére!

Bakos azt se tudta, mihez kapjon. A bőröndje, minden holmija a szobában. Össze kell csomagolnia, így mégse futhat világgá.

Kint egy vonításszerű hang vált hallhatóvá. A vonítás vészesen közeledett.

Bakos egy kétségbeesett ugrással kivetette magát az utcára. Mareschi balról jött, ő tehát jobbra rohant, le, a tenger felé. A halász utána. Ahogy Bakos hátranézett, a holdfény játékosan spiccelt a kés élén.

– Nem bírok elmenekülni. Gyorsabb nálam.

Az egyik sikátorban érte utól Mareschi, s durván megpenderítve, a bal markával torkonragadta, míg a jobbal magasra emelte a kést.

– Magát . . . szereti . . . – Bakos levegőért kapkodott. – Vissza akarja . . . hódítani . . . attól a . . . attól a nőtől . . . Csak féltékennyé akarta . . . magát . . .

– Miféle nőtől? Nekem csak egy nőm volt! – hörögte a halász. – Az, akit megkamatyoltál, te szemét . . . – Kiköpött. – Imádkozzál, kutya, mert véged van! *Finita!*

Meg kell állapítanunk, hogy Bakos imádkozás nélkül halt meg, ahogyan hithű ateistához illik. Mindenesetre meg lehetett az a vigasza, hogy jól számított: a szicíliai halász-figura csakugyan leszúrja a csábitót.

Donna Emilia az utcán várta a férjét. Amikor azonban egy-két lóhalálában érkező szomszéd pihegve jelentette, hogy Mareschi megölte az idegent, s most őt akarja ledöfni, a fekete szépasszony futva indult az ura elé. Amint szembetalálkoztak, a menyecske ujjongó táncra perdült.

– *Mio caro!* Megölte! Hát mégis szeret! Mégis szeret! Halljátok, emberek? Az én Pierinóm szeret engem, megölte azt a gyalázatos idegent, aki engem akart, engem! a magáévá tenni! Feldülni hitvesi ágyunkat! Családi tűzhelyünket bemocskolni, a disznó! És én, aki azt hittem, hogy már más van a szívedben! Ó, drága Pierinóm, én édes uram, de boldog vagyok! Most születtem meg! Gyere ide, hadd csókoljalak!

Mareschi bambán állt, kezében a késről csöpögött a vér. (Szegény Bakos, hogy ezt a jelenetet már nem láthatta!)

– Hát akkor mégsem . . . ? Nem tett rajtad erőszakot?

– Rajtam? Én édes hites uram, hát hogy gondolod? Mi vagyok én? Csak próbára akartalak tenni, hogy tudjam, szeretsz-e . . . És szeretsz! Szeretsz! Szeretsz! De jó ezt kimondani is! Gyere, te drága, ölelj meg!

Épp ideje volt szólnia, különben Mareschinak, mielőtt a csendörök elhurcolták volna, már ahhoz az egyetlen forró csókhöz sem lett volna érkezése, amelynek emléke életfogytig melengeti a derék halász kétségek közt vergődő szívét. Donna Emilia természetesen könnyek árját ontotta a dolgok ilyenén fordulata miatt, de nem engedte, hogy bárki is betérjen hozzá vigasztalni. Csóválták is fejüket a szomszédasszonyok, hogy magára zárta az ajtót.

Ezt követőleg, magára maradván, gyorsan levetette piszkos kötényét, portól szürkellő, étolaj-pecsétes ingvállát, s patyolat fehéret öltött, majd – a környék elcsöndesedtével – nesztelenül kiosont az éjszakába, s felkaptatott a dombtetőre. Ott bezörgött egy magányos házikó ablakán.

A harmadik koccantásra kiszólt egy hang:

– Ki az?

– Én vagyok: Emilia! Erissz be!

Kulcszörgés, az ajtó kinyílik, s Emilia máris egy mokány fiatalember karjában piheg.

– Gennaróm, édes egyetlenem, olyan boldog vagyok! Képzeld, sikerült! Megölte!

RADNÓTI

mire megjövök arcom arcod arcunk is kitavasodik bár a szobánkban sűrű este lesz és ócska tárgyak között motozol és árnyam idegenebb lesz a gyermek-kornál mire megjövök átlépve a lótetemen a valaha-eleven csontokon sivar mezőkön fekete fák közt már az ébredés piros kék sárga madarai dalolnak a dombon mire megjövök házak utak emlékével nyitott szememben arcok emlékével és sivatagvárosok üres ablakok fák emlékével árva lesz a teliholdnál s mondok majd neked ismerős szavakat emlék-zenére fülelünk a gyermekkorból és belesajdulunk minden ölelésbe lassan gyógyuló sebekkel mire megjövök virágzó fák gömbjei lebegnek a völgyben és az ember gazdagabb lesz a fénnel mert most egyetlen kincse az éjszaka és oszlanak majd a varjú-felhők a vijjogó denevér-felhők a sötétség kinti és benti birodalmi az első lány lesz a megérkezőnek az első emberi arc lesz a távolban az első szó lesz míg vonulok feléd az emlék-szemüregűek közül mire megjövök a táj sebei fölfakadnak tavasz lesz s a kerteken az utakon az emléken is túl énekel valaki és úgy hallgatom mint az első éneket mint anyád anyám anyánk énekét mert megtanulok újra élni újra örülni mit sem feledve és mindent feledve megismerem újra az ölelés ízét a szerelem ízét a halál keserű íze után mire megjövök tavasz lesz bár még fekete nap leng a magasban és a hömpölygő folyamokban jajtalan halottak sodródnak a tenger felé de keleten felizzik már a sugaras hajnal és az ember szóval szólhat énekekkel énekelhet elhagyva őrző bunkereit-odúit szorgos szerszámot foghat köbaltás ősére emlékezve hogy az iszonyat az éj múlásával önmagára-csodálkozzon a ragyogó napban s megtelve fénnel-értelemmel emberré-váljon újra

REGGELIG

Barbár szelek dübögnek a bámész ablakon
Reggelig légy a párnám ételem-italom

Ruhád a székre tedd le Ne nézz rám Ittmaradhatsz
E négy fal közt szabad vagy Pörén ölelhatsz alhatsz

Véletlen lomb az ég Felröppen a madár
Nyártól halálíg szárnyal csillaggal homlokán

Ölelj nyártól halálíg Legalább reggelig
Hidd el ha jó hogy nyártól halálíg fekszel itt

Hidd el ha jó hogy törvény hogy összetartozás
nem véletlen szövetség örök szabadulás

a kulcsolódó szájak szemek vállak karok
jelenléte Gondold azt hogy világod vagyok

Ne szólj Elég majd akkor ha végképp menni készülsz
Új arcok új kalandok bűvöletébe szédülsz

Hűvös lesz az a reggel. Mint máskor úgy virrad
Ha egyszer visszatérsz tán megtudom ki vagy

LEBEGŐ FÁKBÓL, MADARAKBÓL

Hajaddal összekeveredve,
világító tested ölelve,
hadd tudjam, hogy vagyok, hogy élek,
ezer évig és ezer éve;
hogy nemhiába ostromollak
fegyvertelen; hogy megvagy, itt vagy,
gyönyörbe-nyújtózva halálíg;
hogy újra, s újra kivirágzik
öled, emberré-dombosodva,
lúktetve, vágva, szerteosztva
gonddá, örömmé, szenvedéllyé,
termő rögökké, tiszta éggé;
s szavam hozzád csak a világból
válogassam, lebegő fákból,
madaraktól, kerek kövekből,
sosem-csituló tengerekből.

FELELJ

– Bölcső döccen a földre.
Föléje hajló anya, felelj!
Milyen a nyakadba-kapaszkodó?
– A szem gödör-kápolnájában
látom az első ember
szeretetét és rettegését.
A fül csigavonala selymes.
A karok engedelmeskedni fognak.
Csigolya-keresztje nagy,
vendéghelheti a sasokat.
Lábai hosszúak,
hozza a szabadítók üzenetét.

Mellem kancsója szoptass!
Tenyerem rétje sugarasodj!
Talpam köve vájj gödröt a halálnak!
Körmöm csípd le a fájdalom
gyertyájáról a kanócot!

Fiam a bizalom kerekén megtöretik.
Ki faragta a fekete szobrokat,
hogy föl váltva villogjanak a pirosak mellett,
mikor gyermek születik?
Ki kell ütni kezéből a kést!

Hajítsátok tűzbe a fűrész,
hogy megolvadjon, a vésőt,
hogy vaspatakként folyjon a mélybe!

Vállamon rózsák és lila csőrök,
millió csibét bújtat a jácint...
A hárs, a bogarak széke,
sárga bársonyát fényesíti.
Hasam, madarak erkélye,
ne roskadj.

Cimbalom reccsen,
valaki mulat fekete ligetben.
Emelkedik az üszök-ravatal.
Szárnyam a halál kéklángú kése.
Kútjaim fölött torkokat hasító vércse.

Bölcső döccen a földre.
Föléje hajló anya, feleltem.
Lakkozott-körmű ujjamon a Hold,
koponya világít ölemben.

MEMENTÓ

Rongyukat testükre csavarták a nyomorultak
s bögrék mélyéből kanalazták a holdat.
A gyilkosok fejszójén haldokló repült,
fekete tolla boronálta a földet,
máglyákról fölszálló kardok hasogatták
a koponyákat faragó Szörnyet.
Országok villámló szakállai közt
nem ültek föl a halottak,
kakasok csináltak lámpát kukorékolásból a vakoknak,
lábukon hínár, vastüske lengett,
templomok nyakukban haranggal hamuban ültek,
bűnbánatot-tartó sisak-nélküli fejedelmek.
Sziklák mutogattak a városokra,
vérvörös öklüket rázva,
patkányok laktak a Hősök csatornát-tömő hajába.

*

Fölsuhanni a füstből megindulunk a Tetőre,
homokot hintünk kifordult velőre,
megmaradt magot becézünk marokba,
hogy ölelhessük a kalászosokat, a habfényű kenyeret.
Falakat emelni repülnek országépítő téglák,
hófehér cserepek.
Famenyasszonyok nőnek vállunkra borulva,
bárányok aranylegelőket hoznak
gyöngyökön köszörült fogukba.
Szelídített vadállatok hátukon cipelik asszonyainkat,
jönnek a megerősödött csikók, sörénysátraikat
rázza a szél.
Lángok nádasából sértetlen kilépő bikák és tehének
fölött bogár-szőnyegek
ragyognak.
Bölcsőket mentő halottak
homlokából égig nőnek a rózsák,
belőlük szőjük a hóhér-nélküli Történelem
széttéphetetlen lobogóját.
Csillagok dohányzacskóiból megtömik pipájukat
vaslábú legények,
mér földet-lépő csizmájukban, mindenség-formáló
szerszámaikkal megindulnak a szegények.

Történet egy régi strandról

Már augusztus közepe volt, amikor föltűnt a strandon a szőke lány. Hasonlított a filléres regények színes fedelére rajzolt szőke szépségekhez, vagy a cowboy-filmek farmer-lányaihoz, akiket mindig megmentett a távoli prériről jött ismeretlen lovas. Olyan volt, mint Greta Garbo; veszedelmesen csinos, ahogy Pospis Géza, a fűszersegéd mondta, s nyomban el is nevezte Szőke Veszedelemnek, pedig csak menekült lány volt, egy fáradt, félénk postatisztviselő papával. (Akkor már föltűntek a városban a menekült családok.) Csakugyan nagyon szép volt a lány a hosszú, aranyszőke hajával, a nyulánk, karcú testére tapadó kék fürdőruhájában. A szeme is kék volt, a bőre hófehér, nem ártott neki a napfény. Finom, igen előkelő jelenség, tartása, járása, mozgulata elegáns; akármit tett, ült, állt, ment, vagy csak egyszerűen a strandtáskájáért nyúlt, valami rendkívüliség lengte körül, valami megfoghatatlanság, ismeretlen távolság áradt belőle. Egyszóval, valóban olyan volt, mintha a mozivásznonról lépett volna elő.

Alaposan fölbolygatta a szegényes kisvárosi strand egyhangú kedélyvilágát, mondhatni, bombaként robbant – noha azon a nyáron már másfajta bombák robbantak, hiszen nap mint nap repülőrajok húztak el fölöttünk, apró gombostüfejekként csillogtak odafönt az angol bombavetők. Illendőbb hasonlattal azt lehetne mondani: az augusztusi hőségben jéghideg zuhany volt ő, amely egyformán hullott mindannyiunk nyakába, az élemedett kelmeifestőbe éppúgy, mint a mienkbe, diákokéba. A legfűlledtebb, a leglustább fantáziákat is megmozgatta, valami furcsa mágnesként átrendezte a strand erővonalait, titkos feszültséget hozott az ernyedt délutánokba.

Az igazat megvallva, szégyelljük előtte a strandunkat, a deszkákból tákolt, düllöngelő kabinsort, a repedezett betonmedencét, a víz állandó piszkos-zöld színét, a legyek légióit, azt a förtelmes reterátot, amely a kerítéshez támaszkodott, mintha önnön büzétől tántorodott volna meg. Restelltünk mindent, s mintha kinek-kinek ellensúlyoznia kellett volna mindezt a sokféle kellemetlenséget, nyüzsgöttünk körülötte, kedvébe jártunk, igyekeztünk szórakoztatni – el ne maradjon valamiképpen! Minden nap lestük, ahogy tarka szoknyájában a pénztáblához libbent, és föllélegeztünk: eljött ma is, lám, itt van, nem veti meg a strandunkat. Ki-ki a maga módján produkálta magát: a legtöbben kunsztoztak, csukafejeseket ugrottak a zöld vízbe, kézenjártak a fűben, seggreverőztek, hogy megneveztessék, néhányan a nyikorgó, öreg trambulínról szaltókra is vállalkoztak. Meg akartuk mutatni, hogy mégsem olyan lepra hely ez, ha a külsőségek nem is a legkifogástalanabbak.

Pospis Géza például egy napon megcsinálta a zuhanyozó ócska rózsáját, mert a mi hölgyünk egyetlen egyszer sem fürdött a medencében (nem az ő bőrének való az!), mindig a zuhany alá állt néhány percre. Az idősebb férfiak, a tekintélyesebbje olvasnivalót hozott, regényeket, útleírásokat, mert a lány többnyire olvasott, a feleségek, a város közismert szépei sem fürödtek ezentúl a medencében. Divatbajöttek a nyugagyak, a sokféle titkos holmival telt strandtáskák, szatyrok, a finom kis papucsok, saruk, hiszen a szőke lány sohasem lépett meztláb a ronda sóderre. A sötét szemüvegeket is ő hozta divatba; nem is sejtette (vagy nagyon is jól tudta), hogy ezek mögül mindenki és mindig őt figyelni – most már feltűnés nélkül, háborítatlanul.

Nekem különösen akkor tetszett, ha tusolt. Ahogy a zuhany alá állt: a haját ilyenkor nagy kontyba tűzte, nyújtózott, hajlongott a vízsugárban, gyönyörű teste szikrázott, mintha meztelenül gyöngyesőben állt volna. Amikor pedig kilépett a zuhany

alól, teste szép ívben meghajolt hátra, egyetlen mozdulattal lebontotta, majd meglobogtatta súlyos haját. És itt a zuhany mellett egészen türhető, talán még szép is volt a strand. A napozó egyik falát sűrűn befutotta a vadszőlő; mintha mélyzöld bársonyfüggöny előtt állt volna a lány a fal tövében.

Hovatovább furcsa hierarchiája alakult ki a tisztelőinek és hódolóinak, de ő csak nagyritkán jutalmazott valakit egy-egy pillantással. Gyorsan tűnő, enyhe kis mosollyal nyugtázott apró figyelmességeket, ám a jelesebb produkciókat sétával tüntette ki. De micsoda sétával! Pedig csak annyi volt az egész, hogy fölállt, letette könyvét a nyugágyra, elment a kabinsorig, megnézte a villanyórát, s nyomban indult is vissza. Ilyenkor még a szunyókáló öregurak is fölkapták a fejüket, csönd lepte meg a fürdőt, mindenki őt nézte. Feszült figyelemből terítették elébe süppedő kókusz-szőnyeget, mint az államfők elé, láthatatlan kezek virágot szórtak útjába, mint az úrnapi körmenet utcájára.

Mi, diákok ezalatt féltékenyen lestük őt, fájt, hogy most annyira mindenkié. De tudtuk: este a mienk. Záróra előtt kabinjába lépve már csak a mienk volt ő. Minden női kabin hátsó fala ősidők óta ki volt fúrva, de a többi lyuk most nem számított. (Hány leány és asszony öltözött most gyorsan, némelyek durcásan, csapkodva! Azok, akik azelőtt csapatokat vontak maguk után a kabinok mögé, ha öltözni indultak; tudták, hogy odakint sorbanállnak, elfúló hangjukat, sustorgásukat is hallották. Talán azt is tudták, hogy néha egy-egy katonatiszt is odasettenkedik, mintha eltévedt volna, vagy valamit keresne, és csak úgy, mellékesen odahajol a diákfejek között a lyukhoz, s kis, remegő bajuszkáját simogatja.)

Diadalmámorban indultunk utána a kabinok mögé: hiszen a tűzoltóparancsnok vagy a patikus nem állhatott föl a felesége mellől, hogy a kabinok mögé kerüljön, a csalános árokban lopakodjon, és végignézhesse azt a parádét, amit mi láhattunk a gyűszűnyi lyukon. Ezt a tanár urak sem tehették meg, sem a hivatalnokok, de még Pospis Géza fűszeressegéd sem merte vállalni, hogyan is állt volna oda másnap a pult mögé, ha rajtacsíplik a leskelődésen. Záróra előtt tehát ők, a tisztos felnőttek néztek sárga irigységgel bennünket, látták boldog csörtetésünket, tudták, hová megyünk, hiszen a lyukakat ők hagyományozták ránk, ahogy ők is apáiktól örökölték.

A Szőke Veszedelem azonban senkivel sem állt szóba, egymásután vallottak kudarcot nála olyan gyakorlott aranyifjak, mint Himba Márton, az órás, vas Misi, a cipőfelsőrészkészítő fia, Tombor Endre, a színtársulat bonvivánja és Göndöcs, az újságíró. Még Vinkler, a vigécből lett leventeoktató sem ment semmire, pedig ő a kemény kitartás embere volt. Mondják, szerenádöt is adott neki, a fél virágüzletet elküldte a lakására. Vinkler egy alkalommal a kabinok mögött is megjelent, hanyatt-homlok futottunk előle, mert azzal fenyegetett bennünket, hogy a névsorunkat föladja a gimnáziumba. Persze még ő sem tehette meg, hogy minden este odajöjjön, így aztán csak a fogát csikorgatta, s mi visszaszívárogtunk a kabinhoz.

De nem tartott soká a leskelődés. Egyik este Bazsó Pistát találtuk a szőke lány kabinja mögött. Ez meglepett bennünket, mert Pistát eddig sohasem láttuk itt. Neki-támaszkodott a deszkafalnak, széles hátával eltakarta a lyukat, cigarettázott.

– Tűnjetek el innen! – suttogetta.

Ott álltunk vagy tizen-tizenöten és rámeredtünk Pistára.

– Itt senki sem fog belesni – mondta. – Sem ma, sem holnap, de semikor sem! Értitek? Menjetelek a fenébe!

– Szóval, megjátsszod a Vinklert? – mondta Dohán, aki hetedikes volt, a legidősebb közöttünk. – Minket elzavarsz, aztán te tapadsz a lyukra.

– Mondtam már, hogy senki sem néz be. Én sem!

Hallottuk a fal mögött az ajtó csattanását, a lány elment. Bazsó Pista eldobta a cigarettát, elindult, s csak úgy mellékesen odamondta nekünk:

– Most már leshettek.

– Na, nézd a keresztfaragót! Talán szent lettél egyszerre a sok kőkeresztől? – szölt utána Dohán.

Bazsó Pista ügyet sem vetett rá, de a kabinsor sarkánál megállt, visszaszólt:

– Aki ide beles, vagy csak be akar lesni, annak velem gyűlik meg a baja!

Másnap ismét ott voltunk a lyuknál, de ott volt Bazsó Pista is. Akárcsak tegnap, eltakarta a lyukat hátával és cigarettázott. Sokáig nem szóltunk, álltunk vele szemben, mintha bizony őt akartuk volna látni. Ő sem szólt semmit, elnézett a fejünk fölött.

– Legalább te less be! – szólt türelmetlenül Dohán, aki talán abban bizott, hogy Bazsót cinkossá is lehetne tenni.

De ő nem szólt semmit, csak szívta a cigarettáját. Ekkor azonban váratlan dolog történt, a kabinsor elején föltűnt Vinkler, a levanteoktató. Amilyen gyorsan csak lehetett iszkoltunk az ellenkező sarok felé, kíváncsiságunk azonban erősebb volt ijedtségünkénél, lehúzódtunk az árokba, belehasaltunk a nagy gazba, látni akartuk, mi történik most a lyuknál. Bazsó Pista ugyanis nem mozdult, rendületlen nyugalommal támaszkodott a kabin falánál.

– Aha! Szóval, te leskelődsz itt – szólt Vinkler. – Mars innen azonnal!

Bazsó nem szólt, szúrós, mélytűző szemével a keszeg Vinklert nézte, leejtette a cigarettáját, lábával odébrúgta.

– Na, mi lesz? – szólt újra Vinkler, és odaállt Bazsó elé.

Pista nem mozdult erre sem. Vinkler megpróbálta ellőkní a lyuktól, de mintha a nagy gesztenye törzsét löködné, Bazsó meg se moccant. Ekkor Vinklert elöntötte a düh, feje lángbaborult, a koravén, sápadt kis arca vörös lett, savó színű szemei kimeredtek, karját ütésre emelte. Az ütest nem is láttuk, csak a nagy csattanást hallottuk. Vinkler elvágódott, belegurult az árokba. Csak akkor kászálódott föl, amikor Bazsó Pista már megindult kifelé.

Így vetett véget Bazsó a leskelődésnek, nem mentünk többet a kabinokhoz. Félítettük Pistát, izgultunk érte, de nem történt baja, a nyomorult Vinkler hallgatott az esetről.

Bazsó idősebb volt nálunk, hetedikes korában maradt ki a gimnáziumból; apja tönkrement kisiparos volt, belebukott egy építkezési vállalkozásba, öngyilkos lett. Pista kettesben élt az anyjával, kitanulta a kőfaragó mesterséget, és eltökélten szobrásznak készült. Boszorkányosan tudott rajzolni, az agyagmintázást már diákkorában megtanulta, kis terrakottái, gipszportréi az év végi kiállítások büszkeségei voltak. Kitűnő tanuló volt, föltűnő tehetségével a gimnázium szemefénye. Segélyt, ösztöndíjat ajánlottak neki, apja volt üzlettársai taníttatni akarták, de nem fogadott el semmit. Egyébként is hallgatóg fiú volt, de apja tragédiája után komorrá vált. A sírkőfaragó mester a tenyerén hordta, Bazsó Pista mindent kifaragott, amit mondtak neki, de a mester azért szerette, mert azt is kifaragta, amit a megrendelők nem tudtak megmondani neki. Föllendítette az üzletet, síremlékeit megcsodálták, rendelésekkel árasztották el, távoli helyekről is jöttek a vevők. Hívták Bazsó Pistát híres mesterek, egy nagy szobrász is szerződöttni kívánta. De Bazsó Pista maradt. – Még nem jött el az ideje – mondogatta, mert szívesen járt közénk, régi diáktársai közé, strandra, sportpályára. Gyakran mesélt a régi dalmát mesterekről, az ő munkájukat tartotta szem előtt, tőlük akart tanulni. Dalmáciába vágyott, a tengerpartra. A hallgatóg fiú csaknem bőbeszédű lett, ha Dalmáciát hozta szóba. Kövekről mesélt, amelyeket társzekerek visznek a tengerpartra, és ő ott a fövényen a végtelen víz ringása mellett, a madarak röpte alatt faragja majd őket. Egy napon aztán tengerre száll, várja a túlsó part. Olaszország, a kövek hazája. Itt is megtanulja a kő nyelvét; aztán új tenger, új föld. Meg akarja ismerni minden ország követ, hogy hazatérhessen az első köhöz, ide, ahol kicsi gyerek korában kivájta a földből azt a követ, amelyiknek csücskében megbotlott. Igénytelen mézsködarab volt – mesélte –, de különös, sohanemlátott madár alakja bujkált benne. Ma is otthon őrzi az üveges almáriumban.

A fűrdőidény végén már mindannyian tudtuk, hogy Bazsó Pista szerelmes a me-nekült lányba. Tiszteletben kellett tartanunk ezt a tényt, Dohán ugyan ugrált még egy ideig, bennünket is biztatott, járjunk a lyukhoz esténként, ne hagyjuk elijeszteni magunkat attól a kőfaragótól, de legyintettünk rá, senki sem ment többet a lyukhoz.

Dohán egyedül nem mert menni, félt Pistától, a kőfaragásban kifejlődött hatalmas izmaitól, a Vinkler-estet is bizonyította: Bazsó komolyan gondolja, amit mondott. Végül be kellett látnunk, hogy a nálunk három-négy évvel idősebb lány után mi legföljebb csak leskelődhetünk, ez pedig undorító. Sokunkban hamarosan csakugyan undort kellett a heccek és trágár tréfák özöne, amelyeknek a menekült lány lett a hőse. Mi nem akartunk ezeknek az ocsmányságoknak részesei lenni, inkább távolról figyeltük, csodáltuk a lányt. Sokszor kívántuk már, hogy maradna el a strandról, elég volt a megálztatásból, ami körülötte folyt. Ez inkább szégyellni való, mint a strand gyarláságai. Én örültem az események ilyen fordulatán, hiszen Bazsó Pistánál különbet, méltóbbat nem tudtam elképzelni a menekült lány mellett.

Sajnos, a lány Pistával sem bánt különben, mint a többiekkel. Máig sem tudom, miért nem vette észre benne a különbet, azt a Bazsó Pistát, akit én tiszteltem és szerettem. (Vagy nem volt szeme hozzá? Finom léleknek, műveltnak tartottam, hiszen annyi könyvet olvasott!)

Hűvös, esős október jött, a strand már régen bezárt, de utolérte az őszben is a menekült lányt. Most hogy kevesebbet mutatkozott, annál többet beszéltek róla. Ócska kis hírek, szennyes pletykák kaptak lábra, terjengtek a városban, elkeveredtek a vad háborús hírekkel, beleveszték a városban állomásozó katonák, sebesültszállító vonatok, a tankok, légiriadók lármájába és kavargásába. Pedig senkivel sem lehetett őt látni, csak Bazsó Pistával. Igaz, ez keserű látvány volt, mert alig vette tudomásul az őszi szélben mellette caplató Pistát, a finom kis mosolyával olyan szakadékot tárt kettőjük közé, hogy mindenki láthatta: vesztett úgye van a fiúnak.

De Pista nem maradt el, egyre elkeseredettebben, szenvedélyesebben járt a nyomában, mint az árnyék, követte, kísérte. Napokig leste az utcájukban, éjszakákon át állt a falnak támaszkodva, a lány ablakát leste, és szívta egymás után a cigarettáit. Bazsó Pista nem törődött a háborúval, rendületlenül állt a menekültek házában, mintha most is arra kellene vigyáznia, hogy meg ne lessék a lányt. Sápadt, megnyúlt arca merev lett, csak nagy fekete szemei égtek valami szokatlan tűzben.

Egy novemberi estén összetalálkoztam a városban kószáló Pistával. Haja ázott, csapzott, a gallérja föltűrve, elmaradhatatlan cigarettája a szája sarkában lógott. Azon az estén elhívott magával a műhelybe. Az úton nem beszélünk, a műhelybe lépve sem szólt, csak föl-kattintotta a villanyt. A százaz égő káprázatos fényt szórt a Krisztus-fejekre, márványkeresztekre, de Pista ezekre legyintett, a terem végében egy életnagyságú szoborról hántotta le a csomagolópapírt.

Ott állt előttem a menekült lány hófehér márványba faragva. Döbbenet néztem a szobrot, az a mozdulata volt, amelyet olyan szívesen néztem a strandon: a zuhany alatt álló lány a gyöngyesőben, ahogy átadja magát a gyönyörű zuhogásnak, kitarulkozik, borzong a fény, a víz érintésére.

Szótlanul bámultam a szobrot és mellette Bazsó Pistát. Hát ő is azt a mozdulatot, azt a pillanatot őrzi, amelyet én? Lehajtottam a fejem: én láttam a lányt a kabinban mezítelenül. Tudtam, ő sohasem nézett be. Én *többet* láttam belőle, és mégis *kevesebbet*, mint Bazsó Pista.

Pista akkor hozzám lépett, és furcsa, hangos nevetéssel mondta:

– Na, megismered? A Szöke Veszedelem!

Ahogy közelhajolt hozzám, megéreztem az ital szagát. Fájt, hogy különös viselkedését most már az ital magyarázza: Bazsó Pista iszik. Később sirni kezdett, kért, hogy menjek haza, de a szoborról egy szót se szóljak senkinek.

Csak az ital vehette el az eszét azon a decemberi estén is, amikor szíven lötte magát egy riasztó pisztollyal. A műjégpálya is a strand területén volt, és november végétől már lehetett korcsolyázni. Persze csak az esti szürkület beálltaig, az elsötétítési parancs miatt nem gyűjthették meg a pálya lámpáit. A hangszóró ugyanazt a két-három lemezt bömbölte egész délután, és a napozó melletti nagy tér jegén a sistringő zene mámorában korcsolyáztunk. A pálya megnyitásától kezdve a menekült lány is kijárt minden délután. Mélyzöld kosztümöt viselt fehér prémmel a gallérján, a magas-

száru korcsolyacipője is fehér volt. A nekiszédült kavargás körülötte folyt, akárcsak a nyári strand mozgása. Bazsó Pista vele, vagy inkább körülötte volt szakadatlanul. Pompásan korcsolyázott, a fényes bőrlembérdzsekjében, a lengyel nadrágjában igazán csinos volt. Minden este a záróra után hazakisérte a lányt, szíjjal átkötött korcsolyáit a vállára akasztotta. Egyik estén úgy adódott, hogy hárman maradtunk a pályán, már mindenki elment. A hangszóró elcsöndesedett, én elveszett korcsolyakulcsomat kerestem a jégen, a lány és Pista ott állt egymással szemben a napozó falánál. Pista sustorgva, igen hevesen beszélt valamit. – Megölöm magam! – kaptam el néha ezt a két esztelen szót, és figyelni kezdtem. Pista a lembérdzsek alól kis fekete revolvért rántott elő, a mellének szögezte. Éles csattanás, Pista elvágódott a fal tövében. Hallottam a lány sikoltását, futottam feléjük. Mire odaértem, a lány Pista mellett térdelt, két tenyerébe fogta a fiú arcát, görcsös zokogással szólított:

– Pista! Mit csináltál, Pista...

Ráborult, hirtelen csókolni kezdte a homlokát, a szemét, száját.

Ekkor Pista megmozdult, átölelte őt, magához vonta, csókolta a lányt. Láttam a menekült lány kétségbeesett vergődését.

– Nem haltam meg! – kiáltott Pista. – Semmi bajom. Riasztó pisztoly volt, csak riasztó pisztoly volt...

A lány kitepte magát karjaiból.

– Te örült! Te szerencsétlen örült... – kiabálta, és futott a kijárat felé.

Pista nem mozdult, ült a gyér decemberi havon, üres, dermedt tekintettel bámult a lány után.

– Elment. Látod, elment – motyogta maga elé. – Ennyi vagyok neki... mindig is ennyi voltam... egy örült...

Ráborult a óra, zokogás rázta a testét. A vaskereskedésben vásárolt kis fekete riasztó pisztoly ott hevert mellette a hóban.

Másnap kapta meg a behívót. Napokig nem láttuk, mindenki úgy tudta, bevonult. Aztán suttogni kezdtek a városban, hogy Bazsó Pistát keresik a csendőrök meg a nyilasok, eltűnt, nem vonult be. A lakásán és a műhelyben házkutatást tartottak, sem az édesanyja, sem a mestere nem tudott róla.

Közeledett a front, a műjégpályát bezárták, a menekült lányt többé nem láttuk.

Jóval később tudtuk meg, hogy Bazsó Pista karácsony estig a városban bújált; történetét is később mesélte el az öreg úszómester, aki télen a jégpálya felügyelője volt.

Karácsony éjszakáján pontosan éjfélkor fölharsant a hangszóró a pályán. Bazsó Pista fölfeszítette az iroda ajtaját, kigyújtotta a pálya lámpáit, reflektorait, aztán föltette a Kék Duna keringő lemezét a gramofonra. Ott korcsolyázott a pálya közepén, forgott, bognizott egyedül. A kavargó hóhullásban róttá köreit, a szikrázó, záporozó fényben keringözött, már azután is, hogy a lemez lejárt, csak a lüktető sustorgás, a tű sercegése hallatszott.

Reggel mosollyal az arcán ott feküdt a napozó falánál a hóban, ujjai görcsösen szorították a falról letépett vadszőlő venyigéjét.

– Higgyék el, csakugyan mosolygott – mesélte az úszómester. – Egy darabon lerántotta a venyigét a falról. Nyilván akkor, amikor elvágódott. A cipőzsinórával akasztottak a nyakába egy darab keménypapírt. Undorítóan ronda betűkkel írták rá: Így jár minden hazaáruló katonaszökevény!

Bazsó Pista mestere később eladta a városnak a menekült lány szobrát. Egy ideig ott állt a szobor a strandon, de mezítelensége miatt egyesek erkölcsstelennek tartották; levették hát a talapzatról, és ma sem lehet tudni, hova került, mi lett vele...

WEÖRESSÁNDOR

STONEHENGE

(Álom az ősvilágról)

A REJTETT HATALOM

A kezdet nyomul a gátak ellen
vakon és tartozás nélkül,
részekre törten, rengeteg morzsalék
hab-verte messzeségben,
virulva hosszan a hossza-nincsből,
gyökértelen és száratlan virág.

belső fészek a homályban
csengve halad hazafelé,
s változik az ég alatt az idegenség
míg lüktet a szív örökkön,
tág porban a sokaságé,
folyton kifeszülő bimbó,

részekre bomló, száradtan töredező,
csonka és hatalmas;
de nem látni a szérűn túlra
se kezdetben, se út közben, se otthon,
így nyílik soká az állandóságra
sok-alakú áradásuk:

láb alatt pendül a kezdet
a sötétség útján,
a fény alatti osztozásban,
az ismeretlenbe széthullásban,
végül a találkozásban
valamennyi gát a nap mögött vonul.

A NAGY ISTENANYA

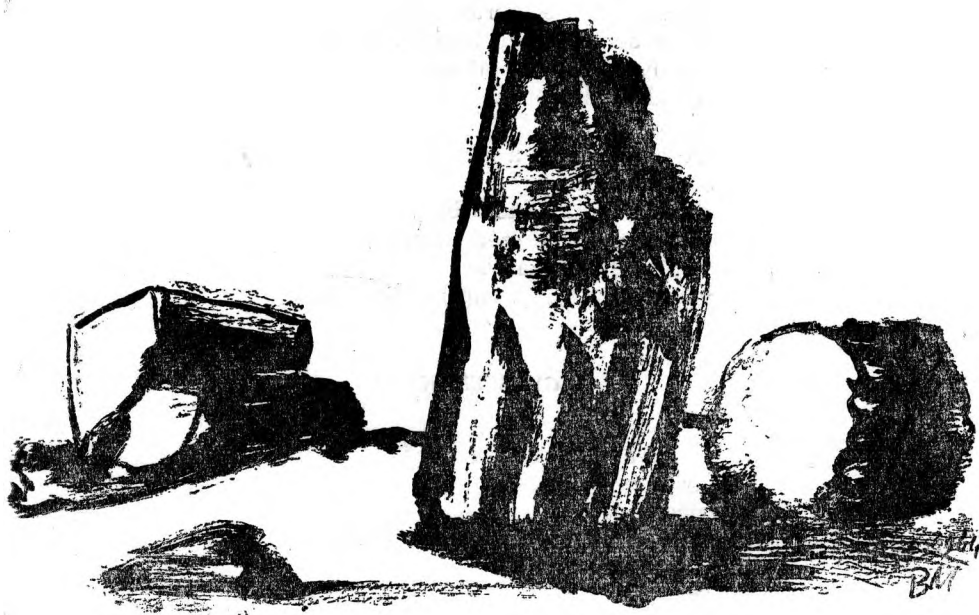
Hívás
lágyan és égőn
terjed a partig
bármennyi burkot és magot emésztőn,
születik, cselekszik:
ünnepet, otthont
alkot a közelben,
a sima úton, a tövis-csúcson átömölve kiáltoz,

láng és erős szín, de kíméletes kimért hajlat
az alaktalan tokban,
a behálózó vergődésben,
mindenütt az erőszakos
hiányban – mégis valaki látja
hogyan várokozik forrásába börtönözve,

terjedő kiáltás, szárnyát elvesztő csillag-asszony,
sörényes alak fájdalmas emelkedése
nem a lágy fényen áthaladva
sem a forró fogazattól letörve,
lélekláz, él, áldozat ő az ólért, az atyákért,
síkságon, hullámozó sarjú-erdőn, ifjú madár,

nem a gyengéd hívás
a fegyvere, sem tüzes étek,
sem kezdet gubója, vagy szenvedés szőre
alapítva itt meg ott; inkább az ünnep gömbölyűsége,
valakinek jelenléte, kiáltozása, lázas ittmaradása,

és a formátlan bőr, a végső messi sörény
megtelepül, cselekszik, békésen imádkozik otthon,
tövises mezőn, ahol szárny emelkedik.

BORSOS MIKLÓS rajza

Hévízi tudósítás

Hiszem, hogy Hévíz éppen oly szorosan a Balatonhoz tartozik, mint Füred, Tihany vagy Badacsony. Akkor is, ha a tóparttól jó néhány kilométerre eső fürdőhely afféle egzotikus tájakat idéző kis szigetként húzódik meg a síkságon, amely itt a távolodó Keszthelyi hegység s a Zalai dombok közé ékelődik.

Pedig a Balatonhoz legfeljebb származási, geológiai eredetű rokonság fűzi. S az igen távoli. A forrást, bár elképzelhetetlenül régebbi időkben, vulkánok ereje szülte; de mai helyén mégis ugyanazok a tektonikus erők hozták felszínre, amelyek a messze csillogó nagy víz medrét alakították. Környezetük különböző s ez a kis síkság itt Keszthely és Hévíz között, afféle „vizválasztóként” még a jellegzetes tóparti tájaktól is elkülöníti.

Mégis a „bennszülöttek” s az évente szaporodó látogatók tudatában a két tó összetartozik. A Balaton környék népe, a parti fürdőhelyek felsorolásánál ritkán hagyja ki Hévíz nevét, s ha valakit reumas, ízületi: szakszerű nyelven szólva „mozgásszervi” bántalmak kínoznak, orvosától afféle helyi előjogként kéri a hévízi beutalást. A Balaton környék ekként régen örökbefogadta a sarkában meghúzódó szomszédját s magától értetődő természetességgel sorolta be saját kincsei közé.

Féltékenységre a két szomszédnál nincsen ok. Mindkettőnek egyformán uralkodói a rangja. A Balaton Közép-Európa legnagyobb tava, az pedig köztudott dolog, hogy Hévíz a legnagyobb melegvízű gyógytó a kontinensen. Hírnévben látogatottságban sincs egymás szemére vetni valójuk: s még csak nem is versenytársak.

Hiszen Hévíz elsősorban betegek gyógyítója s inkább afféle téli-nyári menedéke az üdülőknek. Nyári vendégeinek tízezrei pedig éppen a Balaton környék kirándulói-ból regrutálódnak. S alig akad balatoni nyaraló, aki „be ne nevezne” a mindig esedékes hévízi kirándulásra.

A két szomszéd tó ilyen módon nemcsak tájaival érintkezik, hanem állandóan kicseréli vendégeit is. Még a vidék két nagy kórháza: a füredi s a hévízi is afféle jó szomszédvár, amely tárt kapokkal várja egymás rászoruló betegeit.

S e kapcsolatok a közlekedési, idegenforgalmi és technikai fejlődés lépcsőfokain erősödven, mindig szorosabbá válnak. Az új fürdőhullám pedig, amely lassan megváltoztatja a vidék képét, Hévizen is mindinkább láthatóvá válik.

Annál is inkább, mert Hévíz fürdőtörténete nem nyúlik távoli idők ködös homályába s e múltból az, ami voltaképpen fejlődésnek nevezhető: mindössze hetvennyolcvan esztendőre tehető. Nem kis része ennek az a közel negyven esztendő, amióta figyelemmel kísérhettem s így a fürdőhistoria már a magam emlékeivel társult. Kiváltképpen az utolsó másfél évtizedben, amelynek során én is „mozgásszervi” betegként lettem nemcsak rendszeres látogatója, de rajongója is a forrástó környékének.

Az elragadtatott krónikás mindig veszélyes kicsit. Pontossága gyanús, tárgyilagossága nehezen bontható ki a lelkesedés burkaiból. Igyekeztem e bontogatást magam elvégezni, amennyire lehet, kerülve a „szerelmes földrajz” csábításait. Ha nem sikerült, nem rajtam múlik. A táj s a vidék rajongójának lelkesedését ellenőrizni még lehet: a beteg azonban, aki állandó nosztalgiával gondol a tó gyógyító vizére, veszedelmes közbeszóló.

Előljáróban a Balaton s Hévíz kapcsolatáról akartam szólni. Megokolni, miért nem maradhat ki a Csodató a balatoni tudósítások közül. Azt hiszem, ennél sokkal fontosabb az, hogy ezek az itt élők számára mindig eleven és elszakíthatatlan szálak miként teremtenek napjainkban folyvást erősödő országgraszoló kapcsolatot.

Az, hogy a természet egy kicsiny országot két ekkora ajándékkal gazdagít, valóban ritkaság. S az, hogy még egymás mellé is helyezi: szinte tékozlás számba megy. Illő, hogy hálásak legyünk érte s a Balaton mellett egyenrangúként tartsuk számon Hévíz ritkaszép kisvilágát is.

*

Bármilyen furcsán hangzik, az érzelmes utazó számára az is külön varázsa Hévíznek, hogy nincs vasútállomása. A legtöbben persze mégis vonattal érkeznek s a keszthelyi pályaudvar mögött – mintegy megkezdvén a valódi s immár a fürdőhelyhez illő utazást – szállnak a testes autóbuszokra, amelyek utódaiként a hajdani lőtuszvirág jelzésűeknek, csaknem negyedóránként hozzák le Hévízre a Csodató vendégeit.

Az egészségesek számára a fürdőélmény, a betegek számára a kúra, így hát voltaképpen itt kezdődik el. A távolba elkanyarodó vasút a szigetek adta háborítatlan béke és nyugalom illúzióját kelti, amely ámbár csak a képzeletben létezik, mégis megveti alapját Hévíz varázsának.

Az otthoni gondok, bajok, tennivalók: hivatal, munka egész évet, napot behálózó szálai itt mind elszakadnak, s mintha valamiképpen ott hagyhatna mindent a másfelé kanyarodó vonaton: az utas úgy érzi, új fejezete kezdődik életének. Akkor is, ha nem először indul vele az autóbusz Hévíz felé s akkor is, ha új tájakat ismer meg azon a pár kilométernyi úton, amely keresztülvágva a városon s megkerülvén a keszthelyi kastélydombot, betonszalagjával jókora kanyarodók után kinyújtózik Hévíz felé.

A környező vidék is új változataival szakítja el a vándor tekintetét az északi part távolodó vulkánjaitól, a Keszthelyi hegység sötét tömbjétől. És ez a sajátos táj egyúttal átmenet is az északi hegyek s a déli part berkeinek és dombjainak szelíd világa között. A szőlők a domboldalakon még hűségesek maradnak, sőt egy-egy öreg ház tornácát lugassá formáló vén tőke még az utcasorban is jelzi, hogy itt élünk Pannóniában. Am ahogy a várostól távolodunk, a szőlők a dombhajlatot követve elhúzódnak nyugat felé, megalkotván azt a furcsa pincevilágot, amely Cserszegtomajnál egyik néprajzilag legérdekesebb hegyközségünket alakította ki s távolabb a híres rezi bortermő tőkék tizezreivel borítja el a Tátika felé mind magasabbra nyúló hegyoldalakat.

Balra pedig a két távoli dombsor között kitaruló síkság még mindig őrzi emléket annak a hajdan áttekinthetetlen ingoványnak, amely oly soká rejtegette a forrástó kincseit.

A keszthelyi országotat türelmesen hordozó lankák sora ma is egyik pontosan kivehető partvonala az egykori mocsárbirodalomnak. A másikat az Alsópáhok felé húzódó dombsoron Árpád kori községek templomainak magasra emelt toronysisakjai jelzik.

Közöttük a síkság, amelyet az útikönyvek s a tudósok keszthely–hévízi láprétségnek kereszteltek el, ma már csak mély fekvésével, dúsfűvű, nedves legelőivel s mélyében a gyógyító tavat körülölelő ligettel emlékeztet a hajdani öslápra.

Igaz a síkságba majd Hévizig benyúlik egy furcsa kopár domb, oldalában ásitozó gödrökkel hordozván az egykori temetők nyomait, s bizonyítva, hogy az ember makacsul megvetette lábát ez ősi bozót felett, s azt is, hogy itt is a Balaton-part népek sokaságát befogadó délnyugati vidékén járunk. Ezen a lövészárkok maradványaival szabdalt hajdani csatatér benyomását keltő dombon ásták ki azt a kétezer avar sírt, amelyeknek leletei a „sörházkerüti” népvándorlaskori temetők emlékműgával együtt, Keszthelyi kultúra néven szereztek hírt-nevet e környéknek a régészet történetében.

Most autóbuszok dübörögnek a domb lábánál, amelynek neve illő e legendákat termő vidékhez. A Dobogó, úgy mondják, arról kapta nevét, hogy a lovak patái különös hangon dobogtak a sírokkal átluggatott domb felett.

S véle szemben még a síkság is őriz valamely jóval későbbi „régészeti” emléket: hamisítatlan alföldi képet. Öreg gémeskút emeli magasra fejét, nagy öröme a külföldi turistáknak, akik már az autóbusról kinézik maguknak a fotó-témát s később, ha még gulyát is találnak a pusztai találékonyok e hajdani remeke előtt, már biztosra veszik, hogy igazi „couleur locale”-t őriztek meg filmtekercseiken. Ha pedig e kép mellé még elképzeljük a bazársoron vásárolható balatoni kagylókból összeállított lótszvirágos fényképtartót s esetleg előtte az ugyancsak kagyló-hátú, rugós-farkú teknősbékát: bizony méltán elborzadhatunk e kétségkívül kialakuló souvenir felett.

Szerencsére azonban a valóság elfeledteti e képzeletbéli megpróbáltatást. A Dobogó alatt ácsorgó gémeskút itthon van e tájon s a Hévíz zöld kapuit megformáló hatalmas fák bástyái mögött annyi igazi szépség várja az utast, hogy emlékük talán elbírja még a gyarló souvenir-ek minden megterhelését is.

*

S ha már a táj is a Dobogó régészeti emlékeivel fogad: mindjárt sugallja is a történeti leckét, amely Hévíznél nem egyszerű. Három egymástól független s részleteiben és összefüggéseiben mégis egymásra ható fejezete elválaszthatatlannak látszik. A geológia a tó kialakulásáról; a nagy história a környék változatos és sokrétű településeinek múltjáról, a fürdőtörténet pedig a tó felfedezéséről mond el érdekes részleteket.

A fürdőtörténet mindössze két évszázadot, az emberi települések históriája néhány ezredévet tart számon: a geológia azonban nem adja alább évmillióknál. Úgy mondják, két-háromszázmillió esztendő az a Keszthelyi hegységet alkotó ösdolomit, amelynek mély repedései közé leszivárgó csövíz, felmelegedvén, felszínre tör s táplálja a hévízi forrást. A másik elmélet szerint az ősforrás ugyanannak a földtörténeti drámának során született, amelyet Vulkánus rendezett a Balaton környékén s a melegvíz nem egyéb, mint a földkéreg nagy mélységeiből feltörő vízgőz lecsapódása. Ki tudhatja pontosan ez emberemlékezet előtti időkben minő katasztrófák során, miféle földrengések rázták meg a világot s milyen vulkánkitörések formálták e vidéket. S a félelmetes erők hogyan alakították ki mintegy tizenhatmillió esztendeje a forrást, amely itt már ötödik helyen tör fel. Mindig törésvonalak, kéregmozgások nyomán.

A geológia ezekkel a műszavakkal jelzi a föld nagy vajadásait: új tájak születését. Ötödször, a Balaton medrét szülő vajadások idején, mai helyén fakadt fel a hévízi forrás. Így hát a két szomszéd tónak legalább távoli rokonsága mégiscsak kimutatható.

S ki csodálná, hogy e távoli múlt rejtelmes kódében születő forrástó eredete köre legegységesebb mondák, legendák, regék szegődtek vezetőnek.

Ördögszántással, csodákkal magyarázza az ember a rejtelmes gyógyító víz fel-fakadását, amikor végre felfedezi a tavat. Akkor azonban már a históriával mérhető múlt is oly távoli, hogy a történet ismét mondák, legendák kódébe vész. Úgy borítják el azok a forrástó környékének múltját, mint ezüst tükrét a szürke pára, hideg téli reggeleken. Akad köztük olyan is, amely távoli bizonyosságba kapaszkodik. Ilyen a hagyomány arról a feliratos kőről, amely azt bizonyítaná, hogy már római légionáriust is gyógyított a hévízi tó. S aki – mint majdnem minden Hévíz-látogató – kimegy Egregyre, Árpád kori templomnézőbe, annak egészen biztosan megmutatják az egyik parasztház udvarában immár kétezer esztendeje békésen pihenő légionárius sírját. Mindez azonban nem egyéb, mint a legenda, a képzelet s a valóság gyors tévedésre csábító találkozása.

Mert valóban igaz, hogy a derék harcost ott temették el Egregyen, de azt, hogy a forrástó vize gyógyíthatta volna, már egyformán tagadják a földrajz és történelem szigorú tényei. A tévedés oka pedig az, hogy Egregy ott épült a láprétség határát ki-

szabó domboldalban, de amikor a légionárius élt s meghalt, idelent még nyoma sem lehetett a hévízi tónak. Abban az időben a Balaton egyik öble még éppen Egregyig húzódott s északi partja a népvándorlás kori sírokat őrző Dobogón lehetett. Így az akkor még minden bizonnyal a Balatont tápláló hévízi forrás aligha nyújthatott gyógyulást beteg rómaiaknak. Otthont annál inkább a környező dombok. Éppen Egregygyel szemben a közeli Czerszegtomajon került elő az a remekbekészült edény, amelyre a kelta fazekas a maga vagy megrendelője kívánságára latin betűkkel írta fel: Da bibere! Adj innom!

Az őskori kelta, római, népvándorláskori telepek, akár a később érkező magyarok falvai, koszorúként vették körül a lápok, mocsarak járhatatlan, de halat s vadat bőven ígérő rejtelmes világát. A forrás azonban még elrejtőzött a mocsárban, várva, hogy felfedezzék.

Am a hagyomány jó segítője a tudásnak is. Mutatja, hogy e nép emlékezetében a római kor nem valamely távoli világként él, hanem ma is erősen foglalkoztatja képzeletét. S ha már hajdani lakói ott éltek a környékbeli dombokon, benépesíti velük a szívének oly kedves tópartot s még kedvesebb mesevilágát.

Volt mire emlékezni. Kelták telepei, rómaiak erőssége, hun vitézek sírjai, népvándorlás kori temetők, szláv fejedelmek bazilikái: mind itt húsz kilométeres körzetben. Tavak, mocsarak, erdők, amelyeket Galerius légiói s Nagy Károly frank harcosai jártak. Ezredévek történeti emlékei a felfedezetlen tó közelében.

A sírok jelt adtak a környék hajdani lakóiról, de azt, hogy a forrást végül is mikor találta meg először az ember, nem tudja senki. A regék, mondák világában kutató s nehezen eligazodó képzelet azonban nem vetheti el a gondolatot, hogy a lápokban vadászgató ősember már ismerhette a mocsár vizét melegítő forrás helyét.

Az áldott víz azonban még hosszú ideig táplálta a Balatont, majd később öblének eliszaposodása után a helyén maradt óriási mocsarakat. Így lehetett akkor is, amidőn a honfoglaló magyarok elvetődtek erre a vidékre. Az egykori írások szerint a Kis-Balatontól Hévízig húzódó lápokat akkor még Zalavári tó néven hajózták.

Évekkel ezelőtt Hévízen faggattam mesetudó hírben álló öregeket a tó felfedezésének legendái felől. Akadt köztük olyan, amelyet már feljegyeztek s akadt olyan is, amelyet még nem hallottam soha. Az, hogy ősrégi időkben öreg vagy megsérült állatok vezették el az embert a forrás gyógyító vizéhez, az ismertek közé tartozott. Mégis kedves meglepetés volt a legenda egyik hirtelen előkerült „tárgyi bizonyítéka”. A kórház főápolónője egyik téli reggelen valódi trófeát megillető lelkesedéssel s kételkedésem felett diadalmaskodó mosollyal hozta be azt a teljesen megfehéredett hatalmas szarvasagancsot, amelyet a tó vizében találtak.

A bizonyíték, a „tudományos perrendtartás” szerint persze nem sokat ér. Hiszen sem korát, sem származását megállapítani nem tudtam. Még azt sem: mikor került a kórház lomtárába, ahonnan most elővarázsolta a lokálpatrióta lelkesedés. Mégis egyfajta megrendüléssel idéztem fel képzeletemben a királyi agancs hajdani viselőjét, amint kilép a parti fák közül s megpillantja magát a tó vizében.

*

A falvak lakóinak aligha kellett efféle agancsos vezető a forráshoz. Pákászok, halászok, timárok bizonyára régen tudták, hogy arrafelé melegebb a víz. Sőt az is lehet, hogy tudván a lápban rejtőző melegforrásról, talán ezért is telepedtek le a domboldalokban. A páholás, e szép, ősi magyar szó: meleg vízben bőrátzatást, puhítást, vagy „modernebbül” kikészítést jelent. S köröskörül a dombtetőkön: Felsőpáhok, Alsópáhok, Boldogasszonypáhok, mind e hajdani timármesterség emlékét őrzik neveikben.

S erre emlékeztet az a bizonyáglevél is, amely 1328. március 28-án Magyar Pál gimesi várkapitányt iktatja be Szentandrás-páh birtokába, elsőként tudósítván arról is, hogy a Hosszúsári határban „van egy közönségesen Hévíznek mondott hely”.

Márpedig Hévíz az ősi magyar nyelvben mindig melegforrást jelent. S ha tovább folytatjuk a tudományos nyomozást, azt is megtudjuk az oklevél szövegéből, hogy a környező mocsár már nem lehetett teljességgel járhatatlan. Hiszen a közönségesen Hévíznek mondott helyről út vezetett nyugatra Bőr-páh, a mai Alsópáhok felé. Persze alighanem csak szárazság idején. Máskor bizonyára csónakon járták a lápot a hajdani bőrpáholók.

Néhány esztendeje egy koratavaszi napon, amikor a hirtelen olvadás néhány napra visszavarázsolta a hévizi láprétségre a hajdani vadvízországot, egyszerre előtűnk is nagyon valóságos s érthető illusztrációt nyert e távoli múlt.

Hiszen ha szorgos kezek nem erősítik folyvást az apró gátakat s valahol, valamiféle töltést át nem vágnak, hogy másfelé találjon utat a tengernyi víz, bizony ott szemünk előtt tűnnek el a kis tó partjai s lótoszvirágos tükre múltat idézve, egybe mosódván csak részévé lesz a mindent elborító árnak.

A kis koratavaszi árvíz, legkiváltképpen a tetőzés éjszakáján, mintegy villámfénynél mutatta meg, miért nem ismerhette senki olyan soká a hévizi forrás kincseit.

*

Azt, hogy Páh földje már a tizenötödik században a Keszthely környéki erdők, hegyek, várak országrésznyi területeken uralkodó kiskirályainak, a Gersei Pethőknek birtokába került, jól tudjuk, a tőről azonban még évszázadokig hallgatnak a krónikák. Hiszen arról, hogy ama „közönségesen Hévíznek mondott hely” forrásvizét valaha fürdésre vagy gyógyításra használta volna valaki, amaz első tudósításban sem esik szó. A tények helyébe így aztán ismét regék s legendák lépnek. Igaz, ezek már ismert történeti nevek s események köré kristályosodnak. Mert aligha fogadhatjuk el valóságnak Hévíz lelkes helytörténészeinek azt a büszke adatát, hogy 1577-ben Bornemissza János kanizsai várkapitány súlyos sérüléseit már a forrásnál gyógyíttathatta.

Igaz, a közeli Kanizsa s Keszthely kolostorból gyorsan átalakított vára mérhetetlenül sokat szenvedett a török portyáktól s a falvakból kiűzött jobbágyoknak jó menedéke lett az évszázadok óta háborítatlan mocsárvilág. Ahogy Szántó Imre kiváló könyvében feljegyzi az alsópáhoki szájhagyományt: „Abban az időben a Kátyán hegy tetején mindig lesett az őrség. Míg nem volt baj, fehér zászló volt kitűzve. Amint megneszöték a törököt, kitűzték a piros zászlót, akkor aztán, ki merre érte a sűrű.” Nehéz lenne elképzelni, hogy abban a „sűrű”-ben, bármely fürdőház lehetett. Még akkor is, ha e korai adatot Takáts Sándor kitűnő munkája is megtámogatja s Bornemissza levelében arra kéri Ernő főherceget: „adna szabadságot, hogy mehetnék el valahová, hon magamnak orvost találnék, vagy hévízben doktoroknál”. Mindez aligha vonatkozik a mi akkor még mocsaras nádrengetegben rejtőző kedves tavunkra. Hiszen jól tudjuk, a kis betűvel írt hévíz melegvizet jelentő régi magyar szó. S a hódoltság kori Magyarországon már Trencsén, Pöstyén, Varasd s Balf is gyógyítják a végházbéli vitézeket. S hogyan lehetett volna a feneketlen sárban, megközelíthetetlen „sűrűben” a hévizi tó mellett akkor orvosok?!

S ámbár a keszthelyi földesúr a XVII. század végén kelt két okiratában is előfordul Hévíz neve, a másik érdekes adat: az, hogy a legendáshírű Vak Bottyán kuruc generális megfürdött volna a tóban, ugyancsak képtelenségnek látszik.

A tényeket átformáló képzelet s a lelkesedés mindig azok köré teremt történeteket, akik kedvesek a nép szívének. Vak Bottyán a dunántúli kuruc hadjáratok hőse, a nép bálványa, akinek tettei összefonódnak a szabadság szent ügyével. Az is köztudott dolog, hogy élete végefelé köszvény, csúsz kínozta. Mi sem természetesebb hát, mint hogy a szerető képzelet a Keszthelyen szállásoló agg generálist megfürdetsi abban a hévizi tóban, amely később annyi kevésbé érdemes embernek adta vissza egészségét.

Márpedig 1707 novemberében, amidőn Bottyán Keszthelyen üttette fel főhadiszállását, Hévizen még akkor sem lehetett volna megfürdeni, ha a még bizonyára partatlan tó vizének gyógyító hirtől már áttörte volna is e rejtegető nádtengert.

A szenttelen helytörténeti kutatás így két érdekes és a dunántúli nép szívéhez közelálló érzelmes adattal tette szegényebbé Héviz fürdőtörténetét, ám adott helyettük pontosabbakat. A hiteles nyomok immár mindjobban szaporodnak. Azt, hogy a mocsárvilág milyen nehezen adta meg magát, még a XVIII. század elején erre járt utazók is bizonyítják. Simon Clemens Keszthelyről Kanizsára utaztában még harminc angol mérföldes mocsáron kénytelen átkelni.

A kis fürdőhely lelkes híveinek is meg kell barátkozniuk a gondolattal, hogy tavunkat, jóval a törökvilág után, lelkes utazók és doktorok fedezik fel. Elsőnek az országhíró tudós Bél Mátyás jegyzi fel 1740-ben a tóról, hogy „egy bővizű forrásból fakad . . .”, „vize pedig savas és gyógyító hatású.” Így, – minthogy a forrás felfedezőjének neve a távoli idők homályában úgy látszik mindörökké ismeretlen marad, – a víz gyógyerejét voltaképpen Bél Mátyás mondta ki elsőnek.

A Gersei–Pethők birtoka ebben az időben került a Festeticsek kezére. A fürdő fejlődése összefügg az ő nevükkel is. Könnyítheti az olvasó szívét, hogy az első igazi fürdőfejlesztőként itt is a Georgikon alapító, Helikont teremtő Festetics György nevével találkozunk.

Az a térkép, amely a Vindornyaszőlöstől Fenékpusztáig húzódó láprétség lecsapolási terve, voltaképpen Héviz alapítólevele. Kiegészítője pedig a Festetics levéltár számos érdekes okmánya, amelyeket Csekey István a nemrég elhunyt kiváló helytörténész kutatott fel.

A térkép 1795-ben kelt, de ez az esztendő nemcsak ezért tekinthető a gyógyfürdő születési évének. Hiszen a türjei chirurgus is ebben az évben kéri Festeticset, hogy alkalmazza őt a fürdőben sebésznek s akkor készül el, a fürdőalapítást immár „közhírré tévő” e korban még ritkaság számba menő első magyar nyelvű nyomtatott ismertető is.

A mecénás mindig hamar megtalálja lelkesedésben gazdag, anyagaikban azonban rendszerint szegény segítőtársait. Héviz gyógyerejének első tudatos hírverője: Babótsay József, Zala vármegye tudós főorvosa, aki elragadtatva írja:

„Boldog Zala vármegye, amelynek területén ez a gyógyvízű tó fakad, amely által a beteg test és a testnek ellankadt részei, inai megerősítetnek . . . Alig tudódott meg ezen hasznos vized, már is sok részekről különféle Nyavalyások folyomodnak hozzád . . . és megújul a test és deli ábrázatba öltözködik . . . a vér pirosságát visszanyeri, a halovány színt leginkább asszonyi nemben megváltoztatja.”

S az ugyancsak 1795-ben készült „Keszthelyi Meleg Vízre épült feredőnek rajzolatjai”-ból már megismerhetjük a tervezett oszlopokra épített hidat, a deszka fürdőházat, a kabinokkal, melyekből lépcső vezetett a vízbe merülő fürdőkosarakba. Az egyik, kerek fürdőmedencét körülvevő fürdőházat ábrázol.

Nagyon hasonlót ahhoz, amelynek késői utóda ma is itt áll a tavon.

*

Aki ma Héviz útjait járja, el-eltévedve a tavat körülvevő tekervényes erdei ösvényeken, a fürdőházakat összekötő hidak, folyosók labirintusában, vagy akár a tóhoz csatlakozó kis fürdőváros utcáinak sokaságában, nehezen tudja elképzelni a hajdani „sűrűt”, amelynek közepén „Boldog Zala Vármegye” gyógyvízű tava felfakadt.

Pedig arról, hogy még így világfürdővé növesztve is milyen kicsi s milyen egyszerűen: szinte mértánilag áttekinthető ez a tó köré záruló birodalom, bárki meggyőződhet, aki rátekin a kapuja bejáratánál kiállított térképére, vagy megvásárolja azt a repülőfelvételtől készült képeslapot, amelyet minden boltban árusítanak.

Ezen persze csak a tó látszik a környező ligetekkel s kórházépületekkel. Vagyis mindaz, ami több mint száz esztendeig Héviz volt; magva a Festeticsek fejlesztette

fürdőtelepnek. Mindaz, ami ezen kívül esik, valamikor legjobb esetben afféle „falakon kívüli” része maradt a forrástó körül kiépült szállodasornak. S a mai fürdőváros öse a hajdani Szentadráspáh jó száz esztendei jóformán tudomást sem vett a mellette igen lassan mégiscsak kialakuló fürdőhelyről s a nekilendülő, majd ismét ellanyhuló fürdőéletéről. A Csodató bizony e század elejéig alig hatott a kis falu életére.

Ki hinné, hogy a ma lénia-egyenességű, eleven életű utcák kockahálózata mentén álló villáknak, szállodáknak nyoma sem volt a század elején s a kis árpádkori község 1905-ben negyvennégy házával még ott húzódott meg a dombtetőn álló régi torony körül.

Ám hatvan esztendő elég volt ahhoz, hogy a két szomszéd között eltüntesse a „senki földjét”, pontosabban, hogy a szentandrásiai földjeit és legelőit értékes telkeké változtassa. S arra is, hogy a dombtetőről most már lefelé húzódó utcák és házak ostromló serege megerősítettven az évente szaporodó fürdővendégek pénztárcáiból bőven hulló utánpótlással, lassan előrenyomuljon a tóparti erdőig. S ha a kis tó és a körülötte elterülő ligetes tündérország nem lenne eltetője és fenntartója e gyarapodási hadjáratnak, bizonyára régen áttörte volna már a parti fák élő védőfalait is.

Így maradt határa. Igaz, igen keskeny, jókora vár-árokknak is alig beálló sikátor az egész. Egyik oldalán a hirtelen felszökő épületfalak, másfelől pedig öreg fák, s néhány magára maradt kapubálvány jelzi a „város” és a „tavi birodalom” elkülönülését. Elsősorban azonban a múlttól árulkodó, dús vegetáció.

A gondoskodás és a szüntelen munka úgy átalakított itt mindent, hogy szép nyári napokon csak a szinte melegházi pompában viruló növényzet, tavasszal és ősszel a csillogó vízben álldogáló óriás fák s a láb alatt szinte hullámozó puha talaj emlékeztet a hajdani láprétségre.

S ahol még nem vertek beton hidat föléje: a téli sár. Ez is mind szűkebb területre szorul. Néhány esztendeje esős időben még vállalkozás számba ment az átkelés az akkor új, s valóban remekül megépített autóbusszpályaudvarról a kórházipark bejáratáig. Azóta már itt is – kőhajításnyira a víztől – összefüggő szép aszfaltozott teret alakítottak ki, amelyen már rossz emléke se kísért a hajdan cipőt, harisnyát szutykoló vándorlásoknak.

Soha bölcsebb intézkedést.

Hiszen a félóránként érkező s induló autóbuszok és különjáratok, nem szólván a parkolóhely magánautóiról, fürdővendégek, betegek, üdülők, kirándulók és „bennszülöttek” oly áradatát öntik e térre, hogy csaknem állandó itt a népvándorlás. S az okos tervezés az évek során még beton-sátor-tetős csinos bazar-várost is varázsolt e Héviz „előcsarnokának” vagy legalábbis „hall”-jának szánt tér köré. Ajándékboltok, borkostolók, sőt még a régi „lacikonyhák” illatát s ízeit is kínáló kis pavilonok körül nyüzsgő itt naphosszat a nép, akár valamely örökvidám vásártéren; elkeveredvén a dolguk után sietők elutazókkal és érkezőkkel s a betegekkel is, akik letudván a kórházi pihenőórát, most a tavi paradicsom falain kívül rekedt örömmel ismerkednek.

A kis fürdőközpont körüli mindjobban terjeszkedő telep, persze nem tudta áttörni a régen megépült házak sorát. Innen még mindig csak két út vezet tovább. Egyik a „város” központjába az üzletekkel, emberekkel zsúfolt Rákóczi útra, a másik keskeny sikátor pedig a kórházipark: vagyis a tópart felé.

Igaz, Hévizen voltaképpen minden út a tó felé vezet. És alig akad ember, aki naponta át ne menne a kapupillérek közt, amelyek a hajdani kerítés vonalát őrizvén, aranybetűs táblákkal hirdetik, hogy a vendég kórház területére ért.

Más szerencsére alig hirdeti.

A kórház fogalmának zord komorságát itt valamely nehezen magyarázható derű enyhíti. Sokszor próbáltam ezt másoknak s magamnak megmagyarázni; sohasem sikerült igazán. A magyarázat annyi látszólagos ellentétből táplálkozik! Hiszen a kórház nagyobb, mint más, fehérköpenyes orvosok s ápolónők sietnek épületei között; olykor kerek kocsikban betegeket is tolnak; látni mankóval, bottal járókat, és a fürdőkúra jellegzetes mestereit: gyógytornászokat, masszöröket, fehér sapkájukban.

Mégis mindez különbözik más nagy kórházak félelmetesen komor és rideg hangulatától.

Már a pavilonszerűen elszórt, kedves, régies épületek: a hajdani szállodák, vendéglők, nyaralók, amelyek csak külső ruhájukként viselik a felújítás modern lepleit; a hatalmas fák közül mindenütt előcsillanó víz, s a park útjain szakadatlan tartó sürgős-forgás gyorsan elfeledtetni mindenkivel amaz aranybetűs felírást. A természet – úgy vélem – összeesküdött itt az orvosokkal, hogy még a komoly betegekkel is elhitesseék, amit az elragadó környezet sugall: voltaképpen nincsenek is kórházban. S ez elfeledtetésben s talán még a gyógyulásban is segít, hogy a betegek együtt járnak-kelenek a pompás parkban az üdülők, nyaralók, fiatalok és egészségesek seregével, akik az ország mindén részéből örvendezni, gyönyörködni jönnek a tó partjára.

S ha mégis eszükbe jut betegségük, a tó legendás gyógyvize éleszt olyfajta reményeket, mint hajdani búcsújáró helyek csodatévő kútjai. Szerencsére a csoda hite itt nagyon is reális kémiai elemekkel: kénhidrogénnel, rádióaktivitással társul. A vegyelemzések szigorú tényeit azonban oly tökéletesen elrejtí a tó szépsége, hogy a vándor inkább hisz a csodákban mint a kémiában.

Illyés Gyula írja: „Minden külföld csodaföld. A csoda anyagát mi visszük oda az igényünkkel.”

Hévíz szerencsére nem külföld. De annak, aki a Nyírségből vagy az Alföldről jön, felér a külföldi utazással. S azoknak is, akik közelebről érkeznek a nehéz, kenes illatokba burkolózó völgybe. A csoda igényét ide is mindenki magával hozza. Sőt, legyünk őszinték, a beteg nemcsak igényli, el is várja a csodát. A tó, ahogy tud, megfelel az igényeknek. Gyógyít, pihentet, megnyugtat, gyönyörködtet.

Vizét hatalmas fenyők, öreg kőris és égerfák őrzik, nyáron a zöld ezernyi árnyalatát villogtatván keretnek a nagy tükör köré, őszi és téli reggeleken pedig trópusi tájak varázsát idéző párafelhők gomolyognak felette.

Azt, hogy nekem télen a legkedvesebb, talán nehezen értik, akik ismerik tavaszi ragyogását, napfényes, lóbuszvirágos nyári pompáját, mozgalmas színes életét. Talán le sem merném írni, ha nem lennének hatalmas pártfogóim. Köztük a legnagyobb Szabó Lőrinc, aki három remek szonettjét a téli Hévízről írta.

S azzal, hogy mindjárt az elsőben immár legfelsőbb költői fokon megadja a tónak máig legkedvesebb nevét, egyszerre feleslegessé teszi, hogy a „csodát” tovább magyarázzuk.

„Hogy füstöl a csúzóló csodató
sárkánytúrta bűdössár-krátere
a téli fák közt! Hogy száll ég fele
a kék víz, a bolond víz! Mintha hó

pelyhezne, fölfelé, vagy illanó
ingét tündérraj vetné szakadatlan
(bujkálva persze, mert máris amott van,
mikor szinte itt látod villanó

habtestüket) . . . Hogy játszik, imbolyog
lassan s puhán a fehér pára! Hogy
böfög s foszlik végtelenbe a táj!

Rőt lóbusz a vizen, zöld levelén a
nyarat vargyogja kollégám, a béka,
s a parton még vacog a február.”

Valahányszor Hévízre érkezem, mindig meglep a tó kicsinyége. A távollét hónapjai alatt talán a hozzá fűződő emlékek kedvessége, gyógyító erejének varázsa növesztik meg alaptalanul képzeletemben. Aztán a viszontlátásnál a Balaton távlatához szokott szemeimet újra és újra meglepi szerény méreteivel. Mert bizony nem nagy ez a tó.

A néhány esztendeje elhunyt szegény jó Mikolics Ferenc, az országszerte híressé vált orvos-biológus-kutató úgy hívta: „tóka”. A szokatlan kicsinyítés, vagy ha úgy tetszik becézőnév, ha helytelenítik is a nyelvészet tudósai, itt úgy érzem igen helyénvaló, vagy legalább is nagyon kifejező. A „tó” túlságosan nagynak, méltóságteljesnek, a „tavacska” affektálnak, mesterkéltnek hat, ha e kedves és barátságos víz szépségét szívünkhöz közelállását ki akarjuk fejezni.

Mikolics Ferenc, aki a Csodató mellett maga is csodadoktornak számítván évtizedeket töltött: úgy ismerte és szerette a tavat, mint valamely kedves, régi betegét. Idegesen figyelte hőmérsékletét, áramlásait, laboratóriumi leleteit s hosszú sétáinkon, véget nem érő beszélgetéseinkben ki nem fogyott tervből, tanácsból, hol a parti óriáskórházról, hol a helyes mederszabályozásról a víz levezetéséről szólván, mindig azon medítálva, miként lehetne a víz gyógyerejét még jobban megőrizni, okosabban felhasználni.

A kis tó persze örökéletűbb, mint minden doktora. Szelíden túri, hogy dicsérik, mint a derék Babocsay, vagy értekezzenek róla, mint annyi tudós-kutató. Ám szerencsére a doktorok sem törődnek azzal, hogy tizenhatmillió éves páciensük túléli őket. Azért csak kutatják, vizsgálják rendületlenül. Másfél évszázad alatt egész kis könyvtár született az egykor Boldog Zala Vármegyéhez tartozó gyógyvízű tóról. Mert Hévíz ma már Veszprém megyét gazdagítja.

A véletlen s az, hogy „mozgásszervi betegségem” évek óta a kórház „vendégei” közé sorolt, nekem is juttatott valamely szerény lektori teendőt annak a terjedelmes kötetnek megszületésénél, amely Hévízi Orvosi Archivum címen a kórház fennállásának tizedik évfordulójára látott napvilágot. Magam természetesen csak a fürdőtörténet anyagával foglalkoztam s nem tudhattam, miféle meglepetéseket készít számomra a kötet, amelynek egyik példányát Strecker Ottó, a kórház kiváló, agilis igazgatója nyújtotta át egy délelőttön a szerzőknek s Hévíz barátainak. Annál nagyobb volt meglepetésem, látván mi mindent tudnak a szerzők a tóról, vízeről, növényi és állati lakóiról, a hévízi kúra változatairól s hány nagy tudományos értekezés született a betegségekről, amelyeknek gyógyításában szerepet játszott a Csodató.

S mindez az óriási munka a tudományos kutatásnak oly szerény leplei mögé rejtekezik, hogy sok fürdőző s beteg voltaképpen inkább sejt, mint tud róla valamit. Talán így is van ez jól. Ez is hozzátartozik ahhoz a szelíd összeesküvéshez, amelyről már szót ejtettem: elhithetni a beteggel, hogy nincsen is kórházban, hogy a tó csak a fürdőzés kellemetességeit kínálja, s végsőfokon, hogy voltaképpen ő nem is beteg.

*

Az utas arra nem vállalkozhat, hogy akár csak egy töredékét is megértse, vagy megjegyezze annak a félelmetesen nagy anyagnak, amelyet ez Archivum lapjain tudósok serege gyűjtött össze. Azokkal sem tudok azonban egyetérteni, akik a tó szépségét, sajátosságait, vagy gyógyerejét – beiktatván útiélményeik közé – egyszerűen tudomásul veszik.

Nem egyszer hallgattam csodálkozva, amidőn a fürdőzők a forrástőlcsér közelében hirtelen felkiáltanak: „hiszen itt melegebb a víz!” S aztán, e felismerésben megnyugodva továbbbúsznak. Senki sem kutatja tovább a köröttük forgó, bugyborékoló, áramlásaival még csak nem is rejtőzködő magyarázatot. Jelen esetben azt, hogy a kérdezősködők közvetlenül a felfakadó forrás közelében, helyesebben, vagy félelmetesebben: „kráterében” fürdenek.

Úgy vélem, a hálás vendégnek ennél sokkal többet illik tudni a Csodatóról. Hiszen a tallózás „személyleírásának” adatai között izgalmasan érdekes meglepetéseket tartogat. Maguk a számok is tiszteletreméltóak s csodálkozásra készítik még távoli

országok vándorait is. Magam is jártam a kis tó partján kiváló, világutazó francia geológussal s ámuldoztam – nem kis örömmel – ámuldozásán. Ismételjük csak meg büszkén: a rokonszenves víztükör a maga kilenc holdnyi területével Európa legnagyobb melegvízű gyógytava. S aki tudja, hogy a hatalmas Balaton legmélyebb pontján tizennégy méter, elcsodálkozhat azon is, hogy itt a „sárkánytúrta” kráter harminchat méteres mélységből önti vizét. Azt meg ki hinné, hogy percenként csaknem egy köbmétert: naponta nyolcvanhatmillió litert! Jóval többet, mint az összes budai hőforrások. S hogy a személyleírásban adatait némi „szakszerűséggel” is fokozzuk, írjuk ide, hogy ekkora mennyiségű víz mintegy hatszázharminc milliárd kalória meleget hoz fel a föld mélyéből.

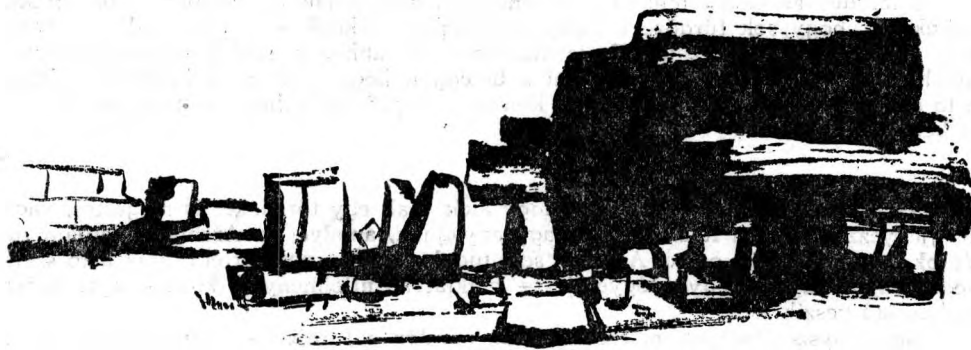
Nem csoda hát, ha téli reggeleken – mint a hévizek mondják – „gőzöl a tó”. Am a Szabó Lőrinc csodálta téli tó nemcsak szép látvány, hanem mint Hévíz kiszivárgának minden eleme, részt vesz a gyógyító atmoszféra kialakításában. A párák levegő, a telet enyhébbé, a nyarat mértékeltébbé alakítja.

S a Csodató – bármilyen furcsán hangozzék, – nem állóvíz. Miközben vize huszonnyolc óránként kicserélődik: voltaképpen kétféle mozgást is végez. A kráterből feltörő víz sugárirányban lassan a lefolyó felé forog medrében s közben lehűlvén így mintegy hengermozgásban mindig a felbukkanó melegvíz alá kerül. Mindebből az utas csak két üdvös tényt észlel: az egyik, főként nyári napokon válik láthatóvá, s lényege, hogy a fürdőzők ezrei után, néhány óra múltán ismét kristálytisza a tó tükré. A másik az, amit a beteg és egészséges egyformán élvez Hévízen – ha nem tud is róla, – az állandóan kellemes, enyhe masszázs.

A tudósok komplex hatásnak mondják mindezt, belezsúfolván e szóba a vidék szépségét, a klíma enyhületét, a vízben oldott anyagok s az iszap erejét, mely páratlan a gyógyításban. És sorolják, nehezen megállapítva a rangsort. Hévíz gyógytényezőiként a víz melegét, tömegét, áramlását, gáztartalmát, radioaktivitását s a völgykatlan éghajlatát.

A fürdőző, a gyógyuló mindezt egybeolvasztja egy kijelentő mondatba: igen jól érzi magát Hévízen.

(Folytatása következik.)

BM
1961
Hévíz

BORSOS MIKLÓS rajza

DUBROVNIKI ANZIX

1.

Mégse olyan giccsesen szép
a valóság:
– ezt kellene most bizonyítanom;
de a víz,
meg az ég
pontosan olyan kék,
akár a képeslapon.

2.

Nyers fordításban is tömören
tudom idézni
a könyvből rámpillantó széplány
biggyesztő véleményét:
szezonzégi.

3.

Nem lehetett kikerülni a szertartást,
s nem is nagyon akartam:
egy marék kukoricával
üdvözülten álltam a galambrajban;
valósággal megszálltak,
s egy ügyes fotós is rámtelepedett:
hadd mutogassam majd otthon,
ingyen,
hogy bizalmammal nem éltek vissza
a galambok:
tisztá maradt az ingem.

4.

Ez a különálló, hervatag dáma
nem Dubrovnikba jött,
hanem Raguzába.

5.

Sej aranygombos narancsfa
Narancsdidis lány alatta
Sej a lány meg a narancsfa
Ősszel érik – a tavaszra!

6.

A víz a legstabilabb hatalom,
s van kedve-humora is: szabadon
eljátszogat, míg fogyogat a szikla.
Az idő csak előnye, nem a titka.

ADRIA

Tengernélküli kis ország fia,
fodrozik szívedben
a titkolva hurcolt nosztalgia;

ringat: méltósággal tekints szét,
ahogy hajdanvolt birtokos méri föl
vesztett kincsét.

Ringat a régi nosztalgia.
– De a Balatonra se jutottam el,
míg enyém volt az Adria!

Döndül a hullám, sistergő-habzó szikra-
eső porzik izzó-fehéren.
Nem örökkévaló a szikla!

Parttalan-messzeségen-túli távolba réved
tekintetem az őrtoronyból,
s a zúgó orgona-kiséret

hullámmain új nosztalgia ringat:
minden ismert és ismeretlen Viz Föld Ég
az enyém is lehessen! És ne csak álmaimban!

VASVÁRI ISTVÁN

SIRÁLYOK ÚTJÁN

ÚTKÖZBEN

A kertek népe, a sok fa, most fizet,
párákban ül az ezüstszinű Bácska;
a végtelen ég boltozatos árnya:
felleg suhogja át a kerteket.
Asszony-szilvafák – gyümölcs opál-kövek.
Völgy-köz-autóút porba-lengő síkja.
Szerük szőke illatát kinyitva,
tücsökhangok fájva fénylenek.

2.

Ó, hogy csapkod ez új ősz áradása!
Hát mi idegen nékem itt e földön?
Jött az élet; éltem, hogy betöltsön,
s átjár és tölt meg-nem-szűnő láza.
A vonat zeng s egy áramkörbe-zárva
a Duna fut ki erdős, könnyű napból –,
és hallgatom, hogy surran magasból
a költöző ég összehajló szárnya.

3.

Együtt ittunk három nap és éjjel
s láttunk leány-minaretteket –
egy dzsámi, mint a rubint, reszketett
s elfutott a Boszna hús vizével.
Barátom, Mak: Ali Mehemed,
a bor gőzében turbános kövek
ültek hozzánk: bosnyák életek
lángoltak a múlt örök hevével.

A rézmivesek utcája felől
szél szusszant, mint szerb és török lelkek –
s Allah jött; az ember-agy teremtett,
és Sarajevó táncolt fényitől.
S jött a dörgő Adriai-tenger
pihenni a korcsmakert mögé.
Gép döngött – a táj üvegén méh –
s poharammal álommá emeltem.

*

S ott kólóztak szerbek, magyarok,
az ablakon túl, hegyi fény-jövőben . . .
S tudtam, csak a porszeme vagyok,
ami itt oly kavargó s időtlen.

MOSTAR

Bosznia holdas éjjele
Velezs mögé huzódik;
a hegy teríti füstszin takaróit
s Naptól villog mészkö-teteje.

Csont-kő falak, bosnyák piros tetők;
átkelünk a habja-gyullt Neretván,
a szél épp három minarettel elszáll
s benne három dervis éneke . . .

Por lebeg az ó-piac fele
s zeng, mint tábor, tücskök serege;
a Csontváry-hid fellebeg az égre...

Nyugat sebe, Kelet lebegése:
ezzel lesznek halálilig tele.

KORCSULAI SZÉL

Ez a tenger. A busz ablakából
zölden lánghol.
Korcsulai szél világol
szigetektől, fáktól.
Ezt az izt érezted te néha
a párás Dunából.
Lenn, a mélység – dörgő, lila fátyol
lassu dagálytól...
Ujjongj, élj, járj! Ragadj el magadnak
mindent a haláltól!

2.

Élni csak küzdve érdemes,
mint Lokrum felett a sirályok.
Dubrovnik égtől égetett
mészköbástyáin járok.
Forognak lecsapó szelek;
markukban ciprusok, platánok;
de így is illatuk tölti meg
a patakzó némaságot.

*

A sirályok... mennyi tiszta iv
a habzó, só-izű őszben!
Érzem szárnycsapásaik
fényén: a tenger időtlen
hullám -, s szárnycsapása hiv,
mint sirálya mind fölöttem;
velem lüktet még annyi szív
suhanó levegőmben!

MAK DIZDAR

Bosznia-Hercegovina mai költészetének legkiemelkedőbb egyénisége 1917-ben született a hercegovinai Stoce községben. Iskoláit Sarajevóban végezte s itt indult el írói pályáján. Több folyóiratot szerkesztett, jelenleg a Sarajevóban megjelenő Zivot (Élet) című irodalmi folyóirat főszerkesztője.

Első verseskötönyve 1936-ban jelent meg, Vidopoljska noć (Vidopoljei éjszaka) címen, de a cenzúra akkor verseinek több mint felét kihagyatta. Jó ideig hallgatott, majd 1954-ben a Plivačica (Az úszó nő) című poémája keltett nagy feltűnést. A jugoszláv költészet élvonalába azonban csak tavaly megjelent „A kőbe zárt alvó” és „Szigetek” című verseskötönyveivel jutott. „A kőbe zárt alvó” verseinek megírására a Boszniában és Hercegovinában található és a patarénusok korát idéző különös siremlékek ihlették, amelyek felírásai nyomán írta meg múltat idéző, de mai mondanivalójú verseit. E

versek jó részét olaszra is lefordították s ezzel a sorozatával nyerte tavaly a Tutti gli uomini című olasz folyóirat tavalyi nemzetközi díját. Ugyancsak tavaly nyerte ezzel a kötetével az újvidéki (novisádi) Szerb Matica ún. Zmaj-díját, amelyet évenként a legjobb költői műnek ítél oda a Szerb Matica zsűrije. A Jelenkorban közölt legtöbb verse ebből a kötetéből való.

Mak Dizdar jelenleg „Arany pecsétés zár alatt” című új verseskötönyvén dolgozik, melynek versei Bosznia középkori költészetének szellemét idézik.

SZÓZAT AZ EMBERRŐL

„A kőbe zárt alvó” című verseskötet első ciklusa

ELSŐ

Testben megalkotva önnön bőröd foglya
Álmodod visszatér az ég sokasodva

Fogyolyként elmédben szíved tömlöcében
Örökké a napról álmodsz mély vermében

Húsban rabul ejtve csontokra tördelve
Égig hogyan érnél
Hídat hogy emeljél?

MÁSODIK

Bordádba bezártan a pénz rabságában
Főúr ha vagy mégis élsz jobbágy sorsában

Testben megalkotva önnön bőröd foglya
Lelked az ég és föld egységét álmodja

Égtől elszakítva vágysz borra kenyérre
De házadba vajon

Hazád mikor tér be?

HARMADIK

Húsodba bezártan csontod rabságában
Csontod a húsodat átdöfi lándzsásan

Égtől elszakítva vágysz borra kenyérre
De csak kő és füst lesz mindünk osztályrésze

Két kezedből egyre sem tudsz ráismerni
Egy a mást akarja

Talán agyonverni?

NEGYEDIK

Fogolyként elmédben szived tömlöcében
Csak a napot hívod sirod mély vermében

Álmodod visszatér az égbolt közelget
Fű szárán át tested ittasultan reszket

A vérbe bezártan gyökérben esengő
E fájdalmas körben

Utód vagy vagy első?

ÖTÖDIK

A fájdalmas körben sem utód sem első
Férges dögök tánca körötted kerengő

Tested fogságában tetteid sirjában
Ki lettél csak testté

Mikor leszel tetté?

FELJEGYZÉS A REMÉNYRŐL

Ezt pedig írta
Egy rab kinek öröme nincsen

Légyen utolsó rab
Az utolsó ember kinek reménye nincsen

FELJEGYZÉS A PAJZSRÓL

Kértem a jó pajzsot
Védelmezzem engem

S mert a jó pajzs nyomott
Később elvetettem

FELJEGYZÉS A KINCSRŐL

Soha senkinek nem mondtam
Kincshez miként jutottam

Most tudja meg a világ
Hogy akkoron ördög kezére jutottam

S a kincs miatt
Kezétől vesztetem okoztam

FELJEGYZÉS AZ ORSZÁGRÓL

Pars fuit Illyricy, quam nunc vocat incola Bosnam,
Dura, sed argenti munere dives humus.
Non illic virides spatioso margine campi,
Nec sata qui multo foenore reddat ager.
Sed rigidi montes, sed saxa minantia coelo,
Castella et summis imposita alta jugis.

Janus Pannonius: Elegiarum Liber (I. 8.)

Kérdezi így egyszer egy derék kérdező:
Kicsoda kicsoda már engedelemmel
Hol vagyon s honnan
S merre is légyen
Ama Bosznia
Mondsza

A kérdezett pedig akkor sebesen így válaszolt néki:
Bosznia oly ország már engedelemmel
Pöre is éhes is
Hideg is bőjtös is
S hozzá még
Engedelemmel
Álmokat kerget
Dacból

KESERV

Itt nyugszik
Keserv a katona
Tulajdon földjében
Másnak
Uradalmán

Éltem vala
De éjjel és nappal
A halált szölongattam
Hangyát el nem tiportam
Mégis
Hadba mentem

Voltam én
Ötször öt háborúban
Pajzs és páncél nélkül
Hej ha egyszer
Keservim
Szünnének

Különös kór okozta vesztem

Dárda által nem vert
Nyíl le nem nyilazott
Szablya le nem vágott

Elviselhetetlen
Kór okozta vesztem

Kedvem
S kedvesemet elrabolták
Rabságra hurcolták

Ha az Úr utain
Kedvesem látjátok
Véle találkoztok
Hívségemért mondjátok
Imádságot

EMLÉKEZÉS EGY FÁRA

Amott a szárazföldön

Volt

Egy fám

Ágakkal egy fa

Lombbal az ágakon

Madarakkal a lombban

Törzsénél

Letérdeltem

Lombja alatt

Sírva fakadtam

A fák között

Volt egy fám

De fám most

Nincsen

Virágaival magam

Fel nem díszíthetem

Ágára magam

Fel nem köthetem

VACSORA

Vétkeztem ellened vétkeztél ellenem Tied vagyok

De sose tudtál bejutni örömeim és bukásaim világába

Sose tudtam meg mért szórod akkor rám villámaid

Mikor én két kézzel osztogattam a virágot

Sose érthettem meg mért nyújtod ajándékaid

Mikor én keservesen sirattam magam

Nem vagyok immáron Én sem vagyok

Kettőnk között ma

Csupán a bánat létezik

Vedd ezt a piros poharat

Hadd halljam egyszer nevetésed csengését

Hadd halljam hogy ma még kevésbé

Tudok valamit abból

Ami tegnap volt

E legjobb falatokat neked szántam

Te mindig azt adtad ami a legjobb

Tudom hogy magadnak csak a morzsákat hagytad

Jöjj hadd halljam lépteidet
Ahol te lépkedsz a paradicsom van ottan
Minden egyéb csupán hitegetés

Jöjj ó ajándékok édesanyja s izleld meg kissé ezt a hálát
Én jóllaktam torkig vagyok már mindennel
hidd el nekem

S néked adtam szemeim, néked kezemet, legtitkosabb gondolataim is neked
Bűvös varázslónő vagy, aki a boldogtalanságot boldogsággá varázsolja
A boldogságot boldogtalansággá Megfoghatatlan és pillanatnyi kedved szerint
S ha hét mérföldnyi messzeségben is vagy suttogásomtól
Lehelleted hallom a mélységekben
Akkor is ha lehelletem szerelmes tenyereden ringattad
Vajon biztos vagyok-e abban hogy velem vagy
Ha kéz a kézben száj a szájon egymás szemébe nézünk
E kissé már örömmé vált mézben
Vesd végét megmaradt énemnek

Sem a földnek Sem az égnek
Nem teszek majd panaszt
Te akit még nem ismerek s akit tán soha megismerni nem fogok
Te aki még a sötét olajfák termésében horgonyzol
Te akiről nem tudom vajon farkas avagy róka lesz e belőled
Vajon nap avagy hold fogsz-e maradni
Vajon virág-e avagy levél
Te fiam
Mért is szedegessek neked
Szavakat

Utolsó pénzdarabom vízbe hajítom
Hadd vigyék el a tenger madarai a bölcsőhöz
Amelyet talán még ácsolnak a szárazföld egyik erdejében

Csupán ezt adhatom neked
Ezt ami a legértéktelenebb

Tanácsa nélkül annak
Magam is
Magam maradtam

Te pedig jó barátom
Százszoros üdvözet neked
Íme végre megtaláltalak
Íme végre megtaláltál
Íme

Gazdagon megterített asztal előtt beszélek
Beszélek
Magam
Magamnak

CSUKA ZOLTÁN tordításai

BODOSI GYÖRGY: *Pécsely*

RÓZSA LÁSZLÓ: *Értelmiség falun –
falusi értelmiség*

THIERY ÁRPÁD: *Várak, játékok...*

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL,
POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ
és SÓS ENDRE *irodalmi tanulmányai*

Művészeti írások

BODOSI GYÖRGY

Pécsely

Nem a Bakony, Balaton se e tájék.
Kagylóalakú völgy. Ilyenre szabta
A föld szenvedélye ezt a medencét
S formás dombokkal körbekoszorúzta.

A KAGYLÓALAKÚ VÖLGY SZÍNFOLTJAI

A kevesek által ismert pécselyi medence a tihanyi félsziget tövétől csekély nyolctíz kilométer távolságra, az onnét Nagyvázsony felé vezető út felénél helyezkedik el. Szemhatárnyi tág, szomszédjaitól elütő tulajdonságokkal rendelkező völgy. Felette a Bakony hosszú hegyláncai nyúlnak el, alatta a Balaton teknő terül el. Ezeket óriási erejű földtevékenység emelte fel, süllyesztette le. A pécselyi medence jóval kisebb területén a földfelszint képző erők munkája sok apró alakzatot alkotott. Játékos kedvvel, egy-egy részlet megformálása után megpihenve „dolgozott” itt a Természet, s alkotott mindenekelőtt egy több darabból álló, de sorbailleszkedve egynek tűnő hegykoszorút, amely amfiteátrumszerűen öleli körül a medencét. A teknő feneke sem síkföld, benne kerekformájú dombok püposodnak, alvó őshatások hátai. Az „őshatások” részekre tagolják a medencét, de úgy, hogy a közti laposak sem simák. Gyűrődések, halmok törik szét, formálják lépésről lépésre mássá, de mindenünnen szemgyönyörködtetővé a tájat. Itt fenyves zöldje sötétlik, odébb tölgyesek lombjai, amott csererdő. Napos lejtőkön pincesorok fehére vakít, más oldalakon csak fűvel fedett, kopáran zöld dombrészek, ismét másokon búzát, árpát, vagy kukoricát dajkál a szél. A legmélyebb részeken fűzfák sorakoznak sédek folyását jelezve. A Balaton felől a Kab-hegy felé utazó idegen gyakran megállítja gépkocsiját, kedvtelve jártatja szemét a váratlanul kapott sokalakú, sokszínű körképen.

A körkép legkedvesebb színfoltja, a medence közepét két bokorban megülő köz-

ség. A múlt században még három, a népemlékezet szerint valamikor négy község helyezkedett el a medencében. Kispécsely helyén ma is áll egy major, romokat többfelé találtak még római eredetűeket is, mindez tehát valószínű.

Természetes viszont, hogy az egymáshoz közel, a medence közepére települt Nemes és Nagypécsely a vidék településközpontja. Helyzete miatt ez a két falu erősödött meg, s maradt fenn, míg a másik kettő elsorvadt. A már az Árpád korban felépült, s a két községrész közé elhelyezett ótemplom is ennek a két falurésznek a kiemelkedő fontosságát hangsúlyozta. Kár, hogy ezt a régi Árpád-kori román templomot száz esztendővel ezelőtt lerontották. Létezését már csak egy Rómer Flóris által készített rajzvázlat őrzi.

A helyén felépült mai református templom délkelet felé néz, tornya szinte mindenünnen látható, nagyszerűen benne ül a tájban. Homlokát egy, a lábától fölfelé szökő domb élének szorítja, hátával egy kisebb lapály felé tekint. Olyan korszakban épült, amelyben az építészek új formák, stílusok után kutattak. 1863-ban egy győri mérnök érkezik az Akadémia megbízásából Pécselyre azzal a megbizással, hogy a román templom „vandál lerontását” akadályozza meg. Elkésik, s az ezt jelentő levélben emlegeti az akkori új építészet formazavarát. Az egykori levél szerzője, ha talán ismét eljött Pécselyre s megnézte a felépült új templomot, megelégedéssel nyugtázhatta, hogy az izléses vonalvezetéssel, mértéktartó stílusban, klasszicizáló törekvések jegyében épült. Nem hiába irt arról a levélszerző, hogy az építészet akkori zűrzavarából csak a műemlékek alapos tanulmányozása mutathat kiutat. Felbecsülhetetlen kára a községnek a régi román templom, s a benne lévő freskó elpusztulása, de az új templom harmonikus vonalai legalább nem rontanak a táj és a falu hangulatán.

JÁRNI A FALU UTCÁIT

Járni a falu négy-öt utcáját, megéri a fáradságot. Az ősi község ábrázatán az egykorihoz hasonló változásokat figyelhetni meg. Roskadozó, öreg, átalakított, s már teljesen új házak váltakoznak, sorakoznak egymás mellé. Bizony, a régiek – ha dűledeznek is – szebbek az újaknál. Homlokukat tartják az utca felé, legfeljebb egyetlen egy ablakkal figyelnek arra, tágasabb részükkel az udvarra nyílnak, a csak oda érkezővel szemben oldják fel szigorukat. E barátságtalanságot kárpótol a fehérre meszelt csücsfalak szépsége. Nem szabályos mértani idomú falak, kecsesen barokkos ívben kezdődnek vagy folytatódnak fölfelé, s izléses díszítőelem – stilizált madár, levél vagy virágforma – zárja le az ívet. Az új házakat már a leghasznosabb egyszerűség elve szerint készítik, s a bennük élőknek kevésbé fontos az udvar. Ablaksorukkal az utca felé néznek, jellegtelen, csúnya házak, nem sokat időzik rajtuk a szem. A régi házak mindegyikéről meg lehet mondani gazdaház volt-e, vagy cselédház azelőtt, az újakban már nem lehet megmondani ki lakik.

Valami közös minden házban van: testük anyaga; a kövek, amelyekből készültek. Nem épült itt más anyagú ház talán soha, miért is épülne, hiszen itt van a határban a kőbánya. Olcsó a kő, az övék, fel is használják mindenre. Belőle készítik a kerítéseket is, amelyek bástyaként ölelik körül a házakat, s a többnyire szűk udvarokat. A dűledező kertfalak ostromlott középkori városokhoz teszik hasonlóvá a házakat, a falut. Két ostrom közötti ágyúnyugvás szünetéhez. Nem szívesen fognak az itteni lakosok a kőmunkához. A fejtésnél is zömében más falubeliek dolgoznak, a falrakáshoz értők pedig eljárnak vállalatokhoz dolgozni. Itt helyben a nép inkább szőlőművelő, marhatenyésztő. Ez az ősi mestersége.

Már a XVII. század elején fejlett mezővárosként emlegetik az e völgybeli falvakat. Ez a városi rang persze akkor még nem jelentett ezret meghaladó népességet. Mindenesetre jelzi, hogy hagyományos műveléssel századokkal ezelőtt is jól boldogult itt a nép. Gazdálkodási tapasztalatait nemzedékről nemzedékre átörököltette, s nagy ügyességre és jártasságra tett szert az igás kisüzemi földművelésben.

Az is igaz, hogy a gépes, nagyüzemi gazdálkodásra való rátérést nem az evidéki termelési viszonyok, hanem országos, sőt világtermelési viszonyok változásai indo-

kolták. Az igás kistermeléssel vesződők többsége nem szívesen hagyott fel az ősi termelés móddal, az egyéni gazdálkodással. A szövetkezetbe átkerülve is gondolkodás módjukkal a régi felé hajolnak még. A más jellegű, megváltozott célú nagyüzemi termelést mégis ezek az emberek csinálják. A községben folytatott egész mezőgazdálkodást egységes üzemnek tekintve, a termelésben bekövetkezett változás mértéke óriási.

Az új gazdaságformára való áttérés miatt sok kistulajdonban lévő vagyontárgy feleslegessé vált, elkallódott. Nem egy helyen látni a faluban romladozó melléképületeket. Szomorú elhagyatottságról beszélnek a sédek mellett épült hajdani vízimalmok, zúgásuk nem hallatszik, üressé, lakatlanná váltak. Ugyanígy elhagyatottságról árulkodnak, ha feltekintünk a környékbeli szőlőoldalak valamelyikére, a gondosan épült pincesorok.

VÁLTOZÁSOK LÉLEKSZÁMBAN, NÉPÖSSZETÉTELLEN

Pécsely népszámláláskori adatainak grafikonján hol süllyedő, hol emelkedő görbe tanúskodik arról, hogy Pécsely lélekszámának változása fokmérője volt a falut elérő gazdasági változásoknak. A görbe csúcán a József császár kori – a legrégebbi adat –, továbbá az 1880-as és az 1949-es értékek állnak. Az alsó pontok az 1900-as, a 930-as és az 1960-as adatok. De a legalacsonyabb a népszám 1965-ben.

Érdekes, hogy közel két évszázaddal ezelőtt pontosan akkora a lélekszám, mint 1949-ben, a századunkbani legnagyobb virágzás idején: 857. E két egymástól igen távoli esztendőben ugyancsak kiemelkedően legmagasabb a tisztán mezőgazdasággal foglalkozók aránya. 1785-ben csupán egy lelkész – mellesleg ő is mezőgazdasággal foglalkozhatott – és egy magánzó találtatott, 1949-ben pedig a lakosság 95%-a foglalkozik mezőgazdasággal. A közbenső időben többen dolgoztak iparban, de a község mezőgazdasági jellege mindig megmaradt. 1960-ban azonban a népesség fele már nem a mezőgazdaságban termel.

A házak számának változása is hasonló irányvonulatot mutat. 1785-ben 214 család 200 házban lakik. 1949-ben a lakások száma 223. 1930-ban és 1960-ban a házak száma 180-ra esik vissza.

A sokáig Zala megyéhez tartozó egykori mezővároska a múlt és jelen században kifejlődő jelentős ipari gócpontoktól és városoktól meglehetősen távol esik. A legközelebbi város Veszprém, 25 kilométerre van, a fűzfői ipartelepek még messzebb. Körülbelül 1949-ig a közlekedési viszonyok is olyanok, hogy a népesség eljárását valamely iparvidékre nem teszik lehetővé. Vasúti összeköttetés nincs, az ideig egyetlen autóbuszjárata van naponta. A népfelesleg számára más megoldás nincs, mint a teljes elvándorlás – a népesség csökkenését, elsősorban ez idézi elő.

A Balaton-vidék fejlődése, az útviszonyok és az autóbuszjáratok javulása következtében lehetővé válik 1949-től kezdve az idegenbe való munkabajárás. Különösen a fűredi hajógyárban és az építőiparban helyezkednek el sokan a faluban lakó birtoktalanok közül. 1949-ben mégis kevés a nem mezőgazdaságban dolgozó. Ekkor a nap-számberék magasak, a mezőgazdaság jobban fizet, bő munkalehetőségeket kínál.

1960-ban a népesség fele már nem a mezőgazdaságban termel. Jórészüik el is költözött a faluból, s a lélekszám azóta is tartó apadása figyelmeztet rá, hogy ez a folyamat még nem állt meg. A mezőgazdaságtól való elfordulás mértékét azonban nemcsak a lélekszám apadása jelzi.

A faluhoz való tartozás ismérvének az ittlakást és a helyben folytatott gazdasági tevékenységet véve, a 180 családból már csak 65 kizárólag mezőgazdaságból élőt találunk. 25 további család csak mellékesen, valamelyik családtag gazdasági tevékenysége révén tartozik így a faluhoz. Még 10 tévesz-nyugdíjast sorolhatunk a szorosan a faluhoz tartozó családokhoz. Összesen száz család ez, a többi nyolcvan családot már csak az ittlakás köti a községhez. Ezekből a családokból kerülnek ki a Budapest, vagy nagyvárosok, iparvidékek felé évenként útrakelők csapatai.

Elsősorban a fiatalok azok, akik nem érzik jól magukat, s távozni készülnek. Mutatja ezt az az adatfelvétel, amit a falu fiataljairól, a már pályátválasztott 16-25 esztendősek között végeztem. Ezek szülei még kizárólag mezőgazdaságban dolgoznak, vagy dolgoztak. 152 közül értelmiségi pályát választott 17, gimnáziumba jár 16. Gyári munkás vagy ipari tanuló 55. Képesítés nélküli alkalmazott 25, segédmunkás 16, termelőszövetkezeti dolgozó 23. Nincs ehhez sok hozzáfűzni való. A fiatalok öt-hatoda elfordult a szülők foglalkozásától.

ELVESZETT SZÁZHOLDAK

A felére apadt s elöregedett gazdálkodó nép ma már meg sem tudná a változatlan földterületet művelni. A művelési ágak változását vizsgálva különös dolgokra lettem figyelmes. 1935-ben a falu határában még 1382 hold szántót, 336 hold rétet, 367 hold legelőt, 451 hold szőlőt tartottak nyilván. 1960-ban már csak 970 hold a szántó, a rét holdszáma 280-ra, a legelőé 282-re, a szőlő 155-re esett vissza. A szövetkezeti mai földnyilvántartása 677 szántóholdat, 18 rétet, 134 legelőt, 222 szőlőt mutat ki. Hová lettek a többi földek, ki műveli őket?

Kételkedtem a statisztikai adatok helyességében, de ismételten ellenőrizve a könyveket meggyőződtem helyességükről. A tanácsban megtekintett 1925-ös földkataszter adatai nagyjából azonosak voltak a 35-ös statisztikai közlemény adataival. Megkérdeztem a szövetkezeti és a tanácsi vezetőket, mi a véleményük a művelési ágak ilymértékű megkisebbedéséről? Őket is meglepte ez az összevetés. Nem tudtak elfogadható magyarázatot adni. A magánkézben maradt szántóterület ötven holdat sem tesz ki, a tsz-tagok háztájija legfeljebb száz hold. Harminc holdat adtak az erdészetnek. Ha mindezeket összeszámolják is, még mindig hiányzik legalább 400 hold szántóterület, százötven hold rétet és 200 hold legelőföld.

Mindenre kell találni magyarázatot – ha az ember elég makacs a kutatásban. Képtelen vagyok felmérni újra a pécselyi határban lévő földeket, hogy az esetleges tévedéseket kiigazítsam, de nézegetem a pécselyi határt, amelynek jórésze lejtős, cikcakkos domboldalakon, hegyoldalakon húzódik. Arra gondolok, hogy az összes földterület jelentős hányadát az olyan kis darabocskákból álló földek képezik, amelyek megművelése gépekkel teljesen haszontalan próbálkozás lenne, időt rabló, pepecselő kisüzemnek való tevékenység. Ismétlődő tagosítások, birtokrendezések, kisa-játítások során kialakult egy művelhető nagy táblákból álló nagybirtok, de a közös birtokterület növekedése a művelés alatt álló földterület folytonos zsugorodását eredményezte. Minden alkalommal lemaradtak ugyanis a nehezen megközelíthető helyek, ahová nem érdemes a traktorral kijárni, ahonnan nehéz a terményt beszállítani. A szövetkezet az általa jelenleg művelt földterületen nem gazdálkodik rosszul, különösen ha tekintetbe vesszük a rendelkezésre álló munkaerő számbeli és erőbeli csökkenését. Megértem azonban azoknak a pécselyi parasztnak az igazát is, akik a mai jobb átlagtermés ellenére is fejcsóválva emlegetik a hajdani időket, amikor szerintük több gabona termett a községben. Az állatállomány pedig, főként ami a szarvasmarhaállományt illeti, három-négyszerese is volt a mainak.

Az állatszámllálási adatok az öregek emlékezetét csak részben igazolják. Igaz, 1895-ben csakugyan 562 szarvasmarhát számláltak a két faluban, de 1935-ben már csak 362-t. A tehének száma a korábbi 87-ről 127-re emelkedett, s közben a marhaállomány is kicserélődött magyar fajtájúról pirostarkájúra. Nagyjából változatlan nagyságú földterületet műveltek, de 1895-ben csak 8 hold szőlő maradt meg, a filoxéra kipusztította a hajdani híres pécselyi szőlőket. 127 igásmarha, 57 ló és 662 sertés számoltatt meg abban a mezőgazdaságra nézve nem szerencsés időben. Az 1935-ös belterjesebb gazdálkodás idején, a szántóterület és szőlőterület aránya megint kiegyenlítődött: az igák száma 80 ló és 66 ökör. Sertés 627 van a faluban, s 73 juhot is megszámolnak. 1962-ben a szántó és szőlőterület egyaránt megkisebbedik, s vele

arányosan csökken az állatszám. Szarvasmarhából 217 – ebből 97 a tehén. Igás ökör egyetlen egy sincs, s a lovak létszáma 38. Sertés 435 van, birka pedig 489.

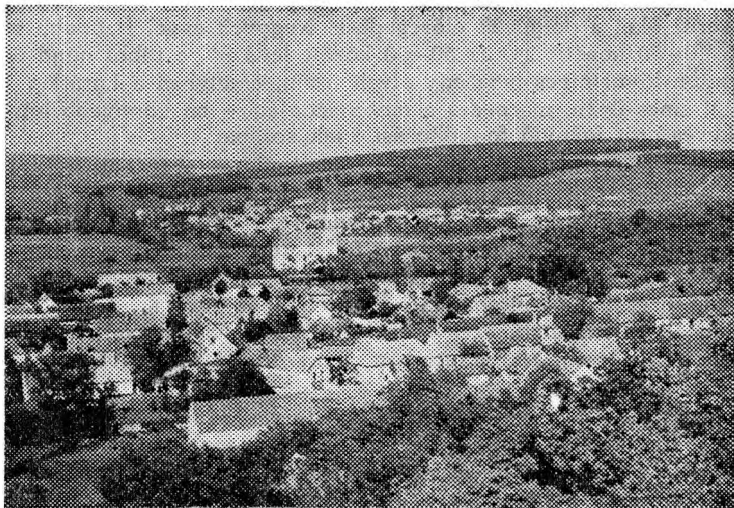
Az intenzíven művelt szőlő- és szántóterületek száz holdjára arányosan jutó állatszám nem alakult ennyire kedvezőtlenül. 1935-ben 21.5, 62-ben 21.7 szarvasmarha jut 100 hold művelt földre, a tehénszám még kedvezőbb, 7.5-ről 9.7-re emelkedett. A ló arányszáma természetesen csökkent, hiszen a gépek ereje elsősorban ezeket pótolja. Igás ökör és ló együttes száma 1935-ben 100 holdanként 8. 1962-ben csak 3.8 ló. Emelkedett a sertések arányszáma is – 41.2-ről 43.5-re. A juhállomány 4.1-ről 49.5-re való szaporodását nem szabad a művelt területek arányára kedvezően értékelni, az ugarok szaporodásának rovására írhatók.

Az állatállomány létszámának csökkenése tehát a műveletlen földek következménye, ennek oka pedig a földműveléssel foglalkozó emberek számának, erejének hanyatlása.

A SZÖVETKEZET ÜZEMI MŰKÖDÉSE

Az 1574 holdon gazdálkodó szövetkezet összes taglétszáma 181. A valóságos, ténylegesen dolgozó tagok létszáma azonban jóval kisebb. 1964-ben mintegy százan teljesítettek 150 munkaegységen felül, az ennél kevesebbet teljesítők legfeljebb kiegészítő családtagnak számítanak, köztük is 41-en vannak a semmit nem teljesítők. Egy valóságosan dolgozó tagra körülbelül hat és fél hold szántó és 1.2 hold szőlő megművelése jut, a tag háztájiját is hozzáadva, több mint hét hold szántó és másfél hold szőlő. A megelőző termelési módszerekkel folytatott gazdálkodás idején egy mezőgazdasági dolgozóra csak három hold szántó és fél hold szőlő megmunkálása jutott.

A régi igás módszerekkel, gépek segítsége nélkül az elöregedett, elapadt mezőgazdasági népesség még ekkora földterületet sem tudna megművelni. Hét erőgép, egy teherautó, két cséplőgép és egy kombájn áll a csoport rendelkezésére, s tizenkét pár lóval vont fogat egészíti ki a vonóerőt. Egy traktorra mintegy száz hold szántó

jut, ami nem rossz, mert az állami gazdaságokban nagyjából ugyanekkora terület jut egy erőgépegységre. Baj azért mégis van, mert a traktorok egyike-másika sokszor több is elromlik, s a javításuk hetekig, hónapokig elhúzódik. Az erőgépek számán és a lóval vont fogatokén szaporítani igyekeznek.

A termelőszövetkezetnek mint üzemnek a gazdaságosságát úgy lehet jellemezni, ha néhány más jellegű termelési üzemmel összehasonlítjuk az eredményeit. 1964-ben a pécselyi tsz által termelt javak összértéke 5.6 millió forint volt, egy dolgozó 56 ezer forint értéket termelt. A bruttó jövedelem 3.5 millió forint volt, egy ténylegesen dolgozóra 35 ezer forint jutott. A füredi hajógyár fejlett gyárüzemében 1961-ben 137 millió forint a termelt javak értéke. Dolgozóinak létszáma ez évben 807. Egy dolgozó mintegy 150 ezer forintot termelt, körülbelül háromszor annyit, mint egy pécselyi parasztember. A bruttó jövedelmükről nem találok kimutatást, de a dolgozók átlagos keresetéről igen. Ez ebben az esztendőben havi 1622 forint, vagyis évi húszezer, kevesebb mint egy pécselyi östermelőé. Az építőiparban a dolgozók évi 117 000 forintot termeltek, 1961-ben, az átlagkeresetük évi 18 000 forint. A veszprémi nyomda alkalmazottai két és negyedmillió forintot termelnek, átlagkeresetük 17 000 forint. A füredi cipész ktsz alkalmazottai fejenként 35 000 forint értéket termeltek, átlagkeresetük évi 16 ezer forint volt.

Mezőgazdasági üzemi jellegénél fogva a termelőszövetkezet nem termel túlságosan sok értéket, nem is termelhet annyit, mint a bonyolultan konstruált, az anyagot sokszorosán átalakító nagy gyárüzem. Üzemgazdaságosság szempontjából azonban mindegyik vállalat felett áll. Akkor sem jön ki kedvezőtlenül, ha a termelésben tényleg dolgozó és az igazgatást végző dolgozók arányát hasonlítjuk össze. A pécselyi szövetkezetben nyolc vezető van, a hajógyárban a 807 alkalmazottból 194 nem munkás, az építőknél ezer munkásra 253 alkalmazott jut, a nyomdászoknál 37-re 10, s még a cipészeknél is több: negyvenre hat. Az arány a termelőszövetkezetre nézve igen jó, mondják is büszkén a pécselyi szövetkezeti irodán, hogy arányszámuk magasan alatta marad az átlagos szövetkezetinek, az országos tíz százalékának. Elsősorban a tagság érdeme, hogy nem engedett maga fölé bürokráciát nevelni. Igazságuk bizonyította az, hogy a szövetkezeti vezetőség ekkora létszámmal is megfelel feladatának.

Gazdálkodási sikereiket jellemzi, hogy míg működésük első három évében átlagosan évi 28 forintot ért egy munkaegység, a második három esztendőben már 45-öt. Legfőbb jövedelmi forrásuk a szőlőtermelés. Az állattenyésztés és az egyéb növénytermesztés közösen nem hoz annyit, mint a jó szőlőtermés. Körülbelül harminc hold új szőlőt telepítettek, előrelátóan úgy, hogy gépekkel is tudják majd művelni. Erre kényszeríti őket a dolgozók elöregedése. Negyven évnél fiatalabb férfi csak 25 van köztük, 40–50 közötti 24, az 50–60 között levő 30, a többi mind 60 év feletti. A szövetkezeten kívül nincs még egy olyan üzem, amelyben a korátlag ilyen magas lenne, hivatal sincs ilyen, márpedig a mezőgazdaság – ha könnyebb lett is, ma sem tartozik a kevés erőt igénylő foglalkozási ágak sorába.

Nem szabad irigyelni tehát ezektől a többségükben öreg emberektől a viszonylag magas keresetet. Megdolgoztak és megdolgoznak érte. De hát csakugyan valamennyien olyan sokat keresnek? Újra átnézem az 1964-es esztendő, az eddig legsikeresebb év adatait. 49 tag húszezer forint felett keresett, 22 15–20 ezer között, ezek 71-en jobban kerestek tehát, mint az átlagos ipari munkás. 12–15 ezer forint között keresett 16 tag, ezek is még elfogadható jövedelemhez jutottak. 8-tól 12 ezerig 17-en, 5-től 8 ezerig 14-en kerestek, ezek tehát igen kevés jövedelemhez jutottak. 5 ezer forint alatt kerestek 24-en, a kimutatásban nem szereplő 39 további tag pedig semmit sem keresett.

Még nagyobbak a különbségek, ha hozzáadjuk a háztájiban szeretteket is. Mennyit keres egy szövetkezeti tag a háztájiban? Erről a tagok maguk nem szívesen beszélnek, a kívülállók annál többet. Hallottam már komoly mezőgazdász szakembertől is olyan véleményt, hogy negyvenezer forintot is megkeresnek. Ez bizonyosan

túlzás, legalábbis pécselyi viszonylatban. A háztáji jövedelem aránya a valóságban legalább olyan szélsőségesen ingadozik, mint a szövetkezeti munkaegységmegoszlás. Úgy is mondhatnám, hogy vele arányosan. Akinek sok a munkaegysége, a háztájiban is jobban elboldogul. A munkaegység arányában jut ugyanis takarmányhoz, etetni-való gabonához, egyebekhez, ami elengedhetetlen a hizó jószágok felneveléséhez. A másik tényező a jóminőségű háztáji szőlő. Aki rendelkezik jó háztáji szőlővel s a hozzávaló pincével, a bor kisajtolásához és tárolásához szükséges eszközökkel, vagyis a még munkaképes régi gazdák itt kétségkívül előnyt élveznek az azelőtti nincstele-ekkel szemben. A sor élén tehát a munkaképes sok egységet teljesítő tehetős régi gazdák állnak, ezek háztáji jövedelme itt Pécselyen is megközelítheti jó esztendőben a harmincezer forintot. A többiek fokozatosan kevesebb hasznot vesznek ki a háztá- jiból, s a sor végére itt is a munkaképtelen, egységet teljesíteni nem tudó szerencsét- lenek kerülnek, akik kénytelenek bérmunkába adni háztáji földjüket, így abból né- hányezer forintnál több hasznot kivenni nem tudnak.

A termelőszövetkezetben csaknem a szabadverseny elve érvényesül. Az aki sokat tud dolgozni, sok munkaegységet teljesít, a háztáji földjéből is sok jövedelmet szerez. A dolgozni nem tudók, a csökkent munkaképességűek lemaradnak. A szövetkezeten kívül aligha található az országban jövedelmét hasonló szélsőséggel szétosztó üzem. Kitűnően keresnek a munkaképesek, de alig keresnek valamit a csökkent munkaké- pességűek. A tsz-vezetőség 2⁰/₀-os alappal rendelkezik szociális célokra, de a beteg- ség és öregség miatt lemaradók aránya nemhogy a kettő, de a húsz százalékot is felülhaladja. A keresők persze azzal térnek ki, hogy ők dolgoznak, nem tehetnek arról, hogy más nem tud dolgozni. Ez is igazság, de az is, hogy egy közösség – kü- lönösen századunkban – csak akkor lehet elégedett, ha minden egyes tagjának lehe- tősége van a boldogulásra, a boldogságra. A támogatásra szoruló dolgozókon leg- alább azzal segíthetne a tsz, hogy az öregek és a betegek háztáji földjeit közös erővel megművelné. Ha nem is harmincezer, legalább tízezer forintos évi háztáji jövedelem biztosítása minden öreg tsz-tag részére elégedettséget és gondtalan életet biztosítana.

AZ ITTLAKÓ CSALÁDOK JELENLEGI EREJE

Tizenkét éve lakom Pécselyen s folytatok itt körzeti orvosi tevékenységet, ismerem jól a ma itt élő családok valamennyiét. Az egyszerű adatfelvevőnél mélyebben bele tudok tekinteni az egyes családok helyzetébe.

A szövetkezetet sokan úgy tekintik, mintha az valami kiegyenlítő szerv lenne, amely egycsapásra megszünteti birtokosok és birtoktalanok évszázados igazságtalan- ságát. Kétségtelen, hogy van ilyen szerepe, de ez csak az igazság egyik része.

Pécsely helyzete talán különleges. Jómódú, gazdag falu volt, ahol azelőtt sem éltek százados szegénységben az emberek. A lakosság többsége, legalább kétharmada önállóan gazdálkodott, a napszámosréteg itt mindig kisebbségben volt. Műveltségi foka, igyekezete az itt lakó népnek jelentékeny volt. 1949-ben 17 érettségizett, 42 végzett négy középiskolát, 43 nyolc elemi a falu akkori lakosai közül, ami még nem írható teljesen az iskolareform javára. Lakásviszonyaik szintén nem voltak a mai hely- zetnél rosszabbak. Konyhanélküli egyszobás lakásban csak 18-an laktak. 144 család élt szobakonyhás lakásban, 48 családnak kétszobás, 13 családnak többszobás lakása volt. A szegénycsaládok száma mintegy negyven családra tehető, az akkori nap- számoscsaládok szinte valamennyiére. Megszámoltam azokat a mai családokat, akik- nél az egy főre eső jövedelem nem haladja meg a havi ötszáz forintot. A háztáji jövedelmeket belekalkuláltam. Harminc családot találtam ilyent, tehát tizzel kevesebb szegénycsaládot, mint azelőtt. A szegénység oka a legtöbb esetben az öregség és a magárahagyottság, néhány esetben betegség, öt családnál pedig a háromnál több gyer- mek. Kifejezett szegénységről, elesettségről körülbelül tíz családnál van szó.

A társadalom valamikori vezetőrétege Pécselyen négy- vagy ötszáz holdon felüli gazdálkodó volt. Birtokaik összterülete nem haladta meg a művelt földterület egy-

harmadát. A többen a zömével 5–25 holdon gazdálkodó széles gazdatársadalom osztozott. A nagyobb földterülettel rendelkezők nem tudták egyedül művelni földjeiket, állandó cseléd vagy időszakonként napszámos segítségére szorultak. 1935-ben mintegy negyven ilyen család lakik a faluban. A statisztikai adatokat megerősíti a község lakóházainak szerkezete, megoszlása. A cselédházak a gazdaházaktól ma is jól megkülönböztethetők. A gazdák házai nemcsak azért nagyobbak, mert tágasabbak és több szobájúak, de az istállórész is egy tető alá van épülve. A cselédházakhoz nem társult istállórész. Ezen felül Nemesfaluban még jól megfigyelhető a jobbágykorból fennmaradt ősi településmód is: a cselédházak a telkesgazdák házai mellé épültek, ezáltal is jelezték függőségüket. Megszámoltam a cselédházakat, s így ellenőriztem a régi statisztikai adatok helyességét. Nem találtam lényeges számbeli eltérést. A családoknak több mint kétharmada már a földosztás előtt birtokos volt, a földosztás után pedig valamennyi birtokos lett. A földhözjutott nincstelenek nagy része azonban a kevés föld és az igaerő hiánya miatt lemaradt, s ismét elszegényedett. Csupán néhány ügyesebb család tudott gazdasorba emelkedni. A tönkrement újgazdák és a maradék nincstelenek egy jobb élet reményében már igen korán szövetkezetet alakítottak, de ez a szövetkezet az állami támogatás ellenére rosszul gazdálkodott. Öt-tíz forintos munkaegységeket fizetett az ötvenes évek elején, az abban dolgozó szegénység változatlanul alulmaradt a jobban gazdálkodó és boldogul gazdákkal szemben. Az 1958-as szövetkezetalakítás egyenlővé tette a helyzetet, s a mai szövetkezetben együtt dolgozó volt gazda és régi nincstelen között látszatra nincs már semmi különbség.

Legnagyobb gond az emberhez méltó lakóházak szerzése. A hajdani cselédházak – a múlt gyászos örökségei csakugyan mind egészségtelenek s rozzantabbak, mint valaha lehettek. Le kellene rontani valamennyit s helyükön újat emelni. Ehelyett azonban lakóik évekig tartó részletfizetésre megvásárolták, s bár itt-ott igyekszene a javításukra, igen sajnálatos körülmény, hogy újra gazdái lettek az egykori nyomortanyáknak. Azok a napszámosok jártak jobban, akik eltávoztak a faluból, s ha kevesebbet is keresnek, az iparvidéken legalább jobb lakásviszonyok közé kerültek. Az ittmaradt volt nincstelenek közül csak négy olyan családról tudok, amelyik új házat szerzett, vagy épített s jelentősen magasabb életszínvonalra ért.

A szövetkezeti tagok túlnyomó többsége a volt birtokosok, a gazdák osztályából kerül ki. Ezért a vezetőségben is ők vannak többségben, számarányuknak megfelelő azonban a volt napszámosok részvétele is. Ugyanez a helyzet az egyéb jobban fizető helyeken, állatgondozásban, fogatos beosztásban lévőknél is. Nem mindegy, hogy milyen beosztásban dolgozik valaki a tsz-ben. A vezetőség tagjai, az említett fogatosok és állatgondozók, az erőgépkézelők, s egyéb iparosok a tsz legjobb keresői. Ezek 52-en 26 ezer munkaegységet szereztek, a többi 96 gyalogmunkás csak 18 ezret. Elképzelhető tehát, hogy nemcsak a vezetésért, hanem a különböző értékesebb helyekért is mekkora harc folyt és folyik. Az első három esztendőben különösen sok volt a vita és a hirtelenében összehívott közgyűlés. Ma már a helyzet lényegesen szilárdabb, elsősorban az elért jó eredmények következtében.

EGÉSZSÉGÜGY. CSÖKKENŐ SZAPORASÁG

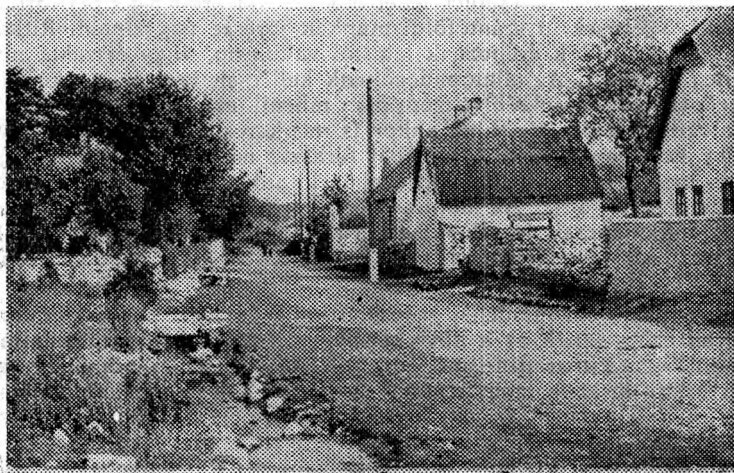
Az egészségügy fő mutatóinak vizsgálata kedvezőbb képet fest a jelenben, mint a múltbeli viszonyoknál. A megszülető csecsemők életbenmaradási aránya magasabb, a fertőző betegségek ritkábbak, a megélt életkor aránya magasabb, az orvosi ellátottság foka, a lakosok egészségi szemlélete fejlettebb, mint bármikor a múltban. A fiatalság távozásával és az új generáció egy részének meg nem születése miatt az előregedés Pécselyen meghalad minden mértéket. A közösség munkaképes erőben lévő része egyre vékonyodik. Sajnos nemcsak az öregség, de számos betegség is hozzájárul e szám apasztásához.

A tüdőgümőkór megelőzésében és kezelésében kitűnők az eredmények. Azok az emberek, akik azelőtt negyven éves korukban már föld alá kerültek, ma itt élnek még közöttünk. Az időskori gümőkór azonban a kitartó kezelés és gondozás ellenére is nehezen gyógyul. Pécselyen, ahol azelőtt is sok volt a gümőkóros beteg, ma is talá-lunk nem is kevés számban ilyen negyven éven felüli, csökkent munkaképességű tüdőbeteg gondozottat. Legalább harmincan vannak, s zömmel még hatvan év alattiak.

Hasonlóképpen csökkentik a közösség alkotóerejét az idült alkoholisták. Bortermelők lévén, a felnőtt férfilakosság rendszeresen fogyaszt alkoholt, s nem kevés az asszonyok között is a jó ivók száma. Legalább harminc olyan ember él a faluban, aki túlzott mértékben élvezi az alkoholt. Rendszeres munkára ezek sem használhatók.

A harmadik nagy jelentőségű ártalom az érbetegségek, s hypertoniások csoportja. Ezek száma a legnagyobb, az utóbbi esztendőkből megsokszorozódott. Még nincs felkutatva a község lakosságának egésze, de máris 45 állandóan, vagy időszakonként hypertoniás beteget tartunk nyilván és gondozunk. E betegségecsoport előrenyomulásához kétségkívül hozzájárult a megváltozott életkörülmények által kiváltott agyi izgalmak. Az esetek nagy részében kimutatható a hypertoniás betegek életkörülményeinek, családi vagy társadalmi helyzetének kedvezőtlen alakulása. Az is kimutatható nem egy esetben, hogy ahol ezek a viszonyok időben rendeződtek, a betegség is jó útra tért. A legtöbb ilyen beteget ma még csak gyógyszeresen és nyugtató szavakkal tudjuk kezelni, az igazi gyógy mód ezeknél a betegeknél az volna, ha segítséget adhatnánk nekik ahhoz, hogy életkörülményeik rendeződjenek.

Izületi betegségekben szenvedők, rokkantak, idegbetegek, sajnos gyógyíthatatlan elmebetegek is akadnak a községben, mindezekkel együtt száz felett van az a szám, amely a betegségek miatt munkaképtelenek számát jelzi. Az öregek és a betegek magas arányszáma ellenére is az aktív és a nem aktív népesség aránya egy az egyhez a községben. De egyáltalán nem kedvező tény, ennek a viszonyoknak az ilyen alakulása. A fiatal és az egészen kisgyermekes létszámának visszaesése okozza ezt a látszateredményt. Az utóbbi esztendőkből egyre kevesebb fiatal születik, ezért jogos a kérdés: vajon lesz-e munkaképes ember húsz esztendő múlva, aki az akkori öregek és tehetetlenek ellátását biztosítani fogja?

Azoknak a szociológusoknak adok igazat, akik nem egyetlen okkal magyarázzák a születések visszaesését. Pécselyen, néhány esztendő rövid ideig tartó kisebb kiugrásait nem tekintve, a megszületett csecsemők száma egyre hanyatlik. A XVIII. század végén az akkor még zömmel református lakosság – a régi anyakönyvi adatok szerint – harminc-negyven keresztelőünnepet tartott esztendőnkint. 1949-ben, egy aránylag kedvező esztendőben az összes lakosságra számítva tizenhat élveszületés volt. Az ötvenes évek végétől ez a szám hirtelen csökken, s ma az évenkénti négy élveszületésig jutott. Az ittmaradt fiatal házaspártak legfeljebb egy vagy két gyermeket akarnak, vagy egyáltalán nem akarnak gyermeket. Jelenleg ötven olyan fiatal házaspár lakik a faluban, akiknél még lehetséges volna a gyermekáldás. Köztük csak egynek van négy gyermeke, tíznek három, huszonötnek kettő. Tíznek csak egy gyermeke van, négynek egyetlen egy sincs. Ezek közül a kevés gyermekű szülők közül is ötven-hatan akarnak csak határozottan vagy kevésbé határozottan még egy gyermeket.

Ha az elért s a még várható termékenységet összeadjuk, ötven pár esetében az utódok száma éppen pontosan száz lesz, ezek a fiatalok tehát még reprodukálták valahogy magukat. Azonban már ez a reprodukció is kevesebbet jelent az eredeti számnál, másrészt a legfiatalabb házaspárakat tekintve a legkevesebb a szaporodás aránya. A fiatalabb házások a védekezés minden lehető módját alkalmazzák abból a célból, hogy ne szülessen a kívántnál több gyermekük. Azelőtt Pécsely nem volt különösebben egykés vidék, bár a többnyire református gazdáknál három-négy gyermeknél több, az igazán nagy család, ritkaságszámba ment. A hajdani tetemesebb népszaporulat nagyrészt a sokgyermekes napszámoscsaládok gyermekei adták. A felemelkedésre vágyó napszámosréteg utódai gazdamódra, vagy még annál is szigorúbb zsugorisággal szaporodnak, hogy ezáltal jobb életszínvonalra juthassanak. A házastársak mindegyikének dolgoznia kell ahhoz, hogy előbbre juthassanak, de a kisgyermek akadály az élet élvezésében.

KEDVEZŐ VÁLTOZÁSOK

A kedvező változások egyik legfontosabbika az, hogy a paraszti munka összehasonlíthatatlanul könnyebb lett, mint azelőtt. Ma már senki nem dolgozik rogyásig azzal az életmegrövidítő komor önhajszolással, sokszor hirtelen halált okozó kétségbeesett akarással, mint régen. Ha időnként ki is fáradnak, van lehetőség, mód a pihenésre. Egy-két ember rövid ideig tartó kiállása a sorból a közös üzemben pótolható. A munka könnyebbé válásának fő oka az, hogy a legnehezebb munkafolyamatokat gépesítették. Kaszálás, aratás, cséplés lehet mondani kizárólag géppel történik, a vetések, gyűjtések, szedések, a szántóföldi munkák jórésze úgyszintén. Ritka esetben, talán csak a traktoron ülők dolgoznak látástól vakulásig, vagy éjszakai műszakban, igaz akkor meg váltással. Az állatgondozóknak kell csak igen korán kelniük, s reggeli etetés, az istállóbeli munka elvégzése után pihenik ezt ki. Jó napkelte után indulnak ki a gyalogosok a mezőre, ahol akkor is megkeresik a két-három egységet, ha már napszállta előtt hazatérnek. A szombat fárasztó nap, ilyenkor a háztájiban dolgoznak, sokan még a vasárnap délelőttjével is kitoldva ezt, de az ünnep délutánját már a teljes pihenéssel töltik. Az időjárás persze gyakran ad nekik kényszerű, gyakran váratlanul dolgotmarasztaló pihenőket, a hosszú tél ugyancsak kedvezőtlen, úgyhogy alig várják már február végén, március elején az igazi munkaszezon megkezdését.

A szövetségben nem mindenki kap egyformán kedvező munkaalkalmat. Kényserűen így van ez, s ennek az a következménye, hogy a kedvező alkalmakból kimaradó, pláne ha ez a kimaradás ismétlődik, sérelmesnek igazságtalannak tekinti azt. Ügyelnek egymásra, ki-ki számontartja azt, hogy mit kap munkaalkalomban is a másik, s bizony kinyitja a száját az, aki igazságtalanságot érez. Harcosan követelik sérelmeik orvoslását, s munkásöntudatukat ez a tény fokozza. Megkövetelik, hogy ki-ki egyenlő munkáért egyenlő munkaegységet kapjon, s lehetőleg egyenlő munka-

alkalmakat is. Munkahiány idején főként éles a harc, hiszen mindenki kereset fokozására törekszik. De megszűnt a féktelen paraszti szerzésvágy, az emberi osztálybetegségek egyik legcsupnyábbika. Ma már nevetve emlegetik ennek egykori elképesztően komikusan tragikus eseteit. Maguk, az egykori fő- és mellékszereplők is belátják, milyen neveléses dolog a koplalás, a verejtékezés egy újabb földdarab szerzéséért, a mégnagyobb robot vállalásáért. A földéhségtől való megszabadulásuk rokonszenvesebb emberekké változtatta őket, akár nagygazdák, akár kistulajdonosok voltak azelőtt. Egymáshoz is közelebb kerültek, megszűnt életszéléjük szigora, mely a földtulajdon nagyságához kötötte barátságok, házasságok, emberi kapcsolatok szövődését.

Keresetük javarésztét életszínvonaluk valódi javítására fordítják. Szembetűnő jelei vannak ennek az utóbbi évtizedben. Mintegy tíz új ház épült, félszáz renoválódott. Hogy mekkora erőfeszítésbe került ez, csak az tudja, aki valaha megpróbált keresetéből egy házravalót, vagy egy épület megújítására valót összegyűjteni. Kivált a volt nincstelenek igyekezete megható, s kívánna nagyobb támogatást, államit is.

Micsoda gazdagodást írhatnánk le a lakóházak belsejében, ha pontos leltárt készítenénk a mai lakásokban. Erre azonban nincs szükség, a változás, a fejlődés annyira szembeszökő. Kidobálták a régi parasztbútorokat, a szükségtelenné vált mázos nagydedényeket és szerszámokat. Helyükbe városias jellegű kényelmes szobabútorok, konyhafelszerelések, háztartási gépek kerültek. Az egykori cselédházakat untalan szélesíteni kell, nem a mostani igényekre méretezték őket. A házak, szobák csinosítása, kényelmesebbé tétele nem önmagáért, hanem valódi szükségéből történik. A valamikor csak alvóhelyiségül szolgált lakás előlépett valódi tartózkodási helyé. Korábban hazatérnek s nem teljesen kiaszottan a fáradságtól. A fiatalok tanulnak, az idősebbek televíziót néznek, rádiót hallgatnak, társalognak. A tehetősebbek autót vásároltak, sokan mégcsak az igénynél tartanak. A legtöbb fiatal rendelkezik motorkerékpárral.

Öltözködésük követi általános izlésváltozásukat. A negyven évnél fiatalabbak legtöbbször első látásra nem lehetne megállapítani, hogy parasztszülők gyermekei. A lányok testhezálló, formás ruhát hordanak, amelynek szabása nem sokkal marad el a pesti divat vonalától. Kevés gyermeküket az anyák, akárcsak városi társaik, csecsemőkoruktól kezdve túllöltöztetik. Igyekeznek sietve megadni neki azt a rangot, melyet később már ki is vívhat magának az a gyermek.

TUDATBELI VÁLTOZÁSOK. ÚJ ÉLETFORMA

A földosztás nyitott kaput, adott módot Pécselyen a társadalom kiegyenlítődésére. A falusi emberek, családok közel egyenlővé válása a volt nincstelenek nehezebb boldogulása miatt nem következett be. A nagyüzemi gazdálkodásban való együttes részvétel ismét kínált alkalmat a kiegyenlítődésre. Ám a megközelítően egyenlő viszonyok kialakulásának számos régi és új akadálya van. A legsúlyosabbak a múltból öröklődött egyenlőtlen lakásviszonyok, s a jelenlegi kirívóan aránytalan szövetkezeti jövedelemmegoszlás.

A sok leomló válaszfal között a legfontosabb: a gazdákat és nincsteleneket évszázadokon át szétválasztó öröklött értékítéletek, hagyományos paraszti rendek tudatbeli megszűnése. A volt nincstelenek, különösen a fiatalabbak nagyrésze öntudatos, jóeszű, jó fellépésű, vezetésre is alkalmas. Egyenrangú tagjai a falu társadalmának. Ők részt is vesznek a szövetkezet vezetésében, a falu irányításában.

De az idősebb egykori napszámosréteg tudatbeli felfogása nem alakult még át ennyire kedvezően. Számszerűen fel tudnám sorolni, hogy még hány olyan ember van a faluban, akinek viselkedésében, gondolkodásában kitörőhírhírtlen nyomot hagyott a százados nincstelenség és alávetettség. Olykor egészen groteszk módon nyilvánul ez meg. Régi és új úrfélének kézcsokkal akarnak köszönni.

Az ifjúság között már nem találni ilyen embert. Inkább túl szabados a viselke-

désük. Olykor sérti az idősebbek önértetét. Általános hibája ez az ifjúságnak, a pécselyi fiatalok javarésznél nincs különösebb viselkedési hiba.

A falu jövője függ attól, hogy egy erős, egészséges embertípus alakuljon ki. A legfontosabb talán az, hogy ez az új ember, aki közösségi módon termel és gazdálkodik, közösségi módon is gondolkozzék. Érezze magáénak az egész falut, törődjön a szövetkezetben dolgozó másikkal, támogassa, segítse, szeresse egymást. A termelés eredményét, a jólétet, a lélekszámot ez emelné, ez adna kedvet a fiatalságnak a viszsztatérésre, ez tenné szebbé, értelmesebbé az itt élők életét, ettől lennének szaporábbak a családok. Ilyen életforma, ilyen embertípus kialakulásának mégcsak apró csíráit lehet észrevenni az emberek egymásközötti viselkedésén.

ÖREGEK ÉS FIATALOK

Pécselyen is, mint a többi hozzá hasonló faluban, az emberek valaha zárt közösségben éltek. Az itt élő gazdák jórésze nagycsalád-közösségben élt, s ez néhány családnál még ma is kimutatható. Ebben a családtípusban, a felnőtt ifjú maga is részévé vált, munkaerejével a közös családi tulajdonnak, amellyel voltaképpen az öregek rendelkeztek. Mindig a családban élő legöregebb tevékeny férfi kezében volt a gazdaság és az otthon irányítása. Ő határozott afelől, hogy a gyermekek a háznál maradjanak-e, vagy máshová költözzenek, sőt a házasodásba is beleszólt. Az egymást követő nemzedékek között mindig van bizonyos fokú küzdelem. Adódnak felfogásbeli különbségek. A nemzedékbeli különbségek ma Pécselyen feszülő ellentétékké súlyosodtak. Megváltozott az öregek azelőtti helyzete, de ami még jelentősebb: gyökeresen megváltozott a fölnövő ifjúság életfelfogása.

Tanulásvágy az idősebbek részéről is megfigyelhető, s megható az az igyekezet, amellyel a már negyven életévüket betöltött emberek pótolni igyekeznek az egykor elmulasztottakat. Általában az idősebb nemzedék tudása, műveltségi foka hozzá sem hasonlítható a mai húszesztendősekéhez. Gimnáziumot végzett, főiskolára iparkodó fiatalok kerülnek ki Pécselyről, komoly hivatástudattal. Legtöbbje nem szándékozik a falura visszakérülni, ezt még azok is utolsó lehetőségnek tartják, akik csak valamilyen ipart tanulnak. A városi munkahelyek vonzása nemcsak a több szabadidő, a kényelmesebb élet- és munkafeltételek miatt komoly csáberő, hanem azért is, hogy megszabaduljanak az öregek, apáik, nagyapáik irányítása alól. Az öregek a faluban, különösen a szövetkezetben makacsul ragaszkodnak kivívott pozícióik megtartásához. Nem válnak meg helyüktől a képzettebb fiatalok kedvéért. Érthető, hiszen létérdek számukra ez. Korukra, nagyobb tapasztalataikra hivatkoznak, holott ezeket még az egyéni gazdálkodásban, egészen más viszonyok között szerezték. Noha saját fiataljaikat taníttatják, a szövetkezeti vezetésben éppen ellenkezőleg azt az elvet vallják, hogy a szaktudás nem sokat ér a mezőgazdaságban. Lekezelik a fiatalokat, ahol lehet megszegyenítik őket. Néha pedig ellenkezőleg, őket kellene megszegyeníteni.

Pártolom a fiatalokat, mert nélkülük a falu gondjai nem oldhatók meg. Azért nem tudom elítélni az idősebbeket sem. Munkában eltöltött nagyon nehéz esztendőket visznek a vállukon, s megtörte őket az idő. Az idő azonban sürget a megbékélésre. Az idősülés fokozódása ma már nemcsak gond, hanem alig megoldható probléma. Vissza kell hozni a fiatalság nagy részét a szövetkezetbe. Nemcsak munkát, pozíciót is kell adni nekik, részt a vezetésben, igazgatásban.

SZABAD IDŐ, KULTÚRA

Dologidőben a munkábamerülés, télen az ezen a vidéken igen szigorú tél biztosította a falu úgyszólván teljes elzártágát. Legfeljebb a szomszéd falubeliekkel érintkeztek. A magukra maradt falusiak a téli időtöltésre sajátos szokásokat fejlesztettek ki, melyek egy része szintén a munkával volt kapcsolatban, mint a tollfosztáskori,

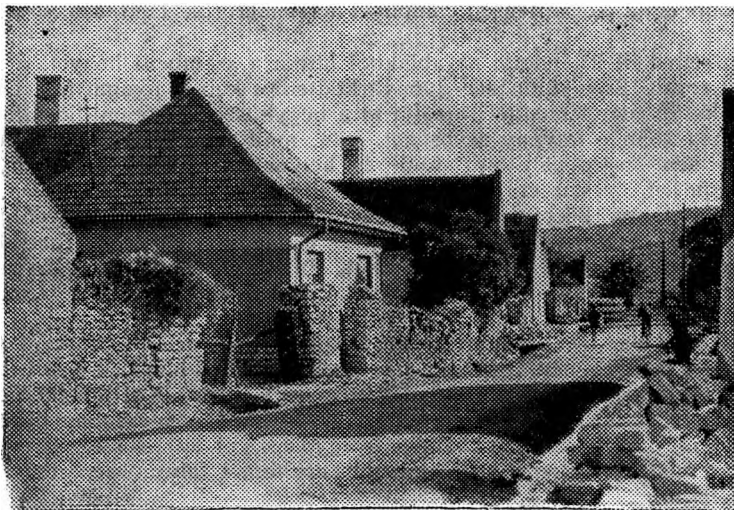
vagy a fonóbeli éneklések, táncmulatságok. A szánba fogott lovak időszakonkénti meghajtásával kötötték egybe a farsangolásokat. Rendszerint a bor átfejtésével kapcsolták egybe a pinceszereket. Alig egy évtizeddel ezelőtt még Pécselyen magam is résztvevője, tanúja voltam az ilyesmiknek.

A régen is divott időtöltések közül úgyszólván kizárólagosan a legalacsonyabb értékű maradt meg: a kocsmabajárás. A jórészt idősebb emberek többsége ivással, kártyázással tölti szabad idejének nagyobb részét az egészségtelen kocsmái levegőben. Ez szinte egyetlen szórakozása.

A fiatalság Pécselyen is szabadabb. Az ő álmuk, mint a másutt élő ifjaknál is, a gépkocsi. Ez még drága számukra, megelégszenek a már első keresetükből megvehető használt motorral. Kevés húszévesnek nincs motorja, s cél nélkül rohángászik a berregő szerszámmal föl s alá a faluban. Nyáron eljár legalább a közeli Balatonhoz, s szaporítja a strandolók számát. Vonzza a fiatalokat a sport is, de ennek egyetlen helybeli lehetősége ma is, mint negyven évvel ezelőtt a labdarúgópálya.

A heti egyszeri mozira megtelik a kultúrház, akármilyen filmet játszanak. Más napokon a televízióra csak azért gyűlnek kevesebben, mert sokuknak, vagy szomszédaiknak saját készülékük van már. Van igény tehát, s alkalom is szórakozásra.

Neveléstől, alkattól, egyéniségtől, sok egyébtől függ, hogy ki miként tölti szabad idejét. Városon is kisebbségben vannak azok, akik igazán elmélyülnek egy lelket megmozgató dráma átélésében, a komoly zene megértésében, s tanulságos könyv olvasásában. Kirándulásaikat tanulmányútként kevesen hasznosítják. Az emberek többsége csak a passzív időtöltésre, utazgatásra, mozinézésre, szórakoztató könyv olvasására vállalkozik. Falun ez még fokozottabban így van. A falu nem termelőhelye a civilizációnak, hanem csak elfogadója. Műveltségfoka, értelmi szintje az általános városi nivó mértéke felé emelkedik, közeledik. Az a valószínű, hogy nemsokára teljesen átveszi a városi civilizáció által termelt értékek közül, elsősorban a könnyebb, gyorsabban diffundáló elemeket.

A lakosság állandó létszámcsökkenése, s az, hogy az ittlakók fele már nem folytat mezőgazdasági termelést, azt jelenti, hogy ez a falu már nem falu olyan értelemben, ahogy még másfél évtizeddel ezelőtt, 1950 körül volt. Inkább vidéki vegyesjellegű kistelepülésnek nevezhetjük. S mi lesz vele, ha tovább zsugorodik? Ha az itt lakó nem mezőgazdaságiak mind elköltöznek belőle? Ha az öreg szövethetesi tagok még öregebbek lesznek, s nem jön helyükbe elég fiatal? Ötven-hatvan ház marad csak olyan, amelynek bennlakó gazdája van, összezsugorodik a falu, minden eddigi mértéknél jobban.

A gazdasági vizsgálatok pedig azt mutatják, hogy a helyzet nem egészen ilyen kilátástalan. A művelt részeket lehetne intenzívebben művelni. Nincsenek kihasználva a bőven folyó sédekben rejlő öntözési lehetőségek virág-, gyümölcs- és zöldségkertetek létesítésére. Mindezeknek pedig jó árusítási lehetőséget kínálna Tihany és Füred szomszédsága. A hegyoldalakon pusztuló szőlőkultúrák megmentésére, újratelepítésére nagyon sok munkákévre lenne szükség. Mindezek géppel, a gépesítés fokozásával nehezen megoldható feladatok. A népesség, a mezőgazdasági népesség megkésztetésére, megháromszorozására lenne szükség, mégpedig minél sürgősebben.

Nem kilátástalan tehát a falu jövője, ha ebből a szempontból nézzük. Csak arra kell megoldást találni, hogy az emberek, különösen a fiatalok szívesen dolgozzanak a mezőgazdaságban. S még ezen túl azt is, hogy azok se igyekezzenek máshová költözni, akik vidéken vállaltak munkát. Valami előnye a vidékenlakásnak van a városnaklakással szemben. A közlekedés fejlődése, a járművek szaporodása, az úthálózat javulása révén tíz-húsz kilométer távolság a lakástól a munkahelyig negyed-fél óra csupán, s a dolgozó megint kinn van a szabadban, egy szépfekvésű völgyben, szemnyugtató változatos környezetben. S ha ezeknek a dolgozóknak, akár a szövethetessel való szerződés révén, pár száz öl földet biztosítanak, melyet a szabad idejük egy részében igen szívesen megművelnek, akkor még anyagi vonzereje is lenne az ittlakásnak.

Pihenésre, öreggondozásra, gyermeknevelésre is kitűnő hely Pécsely. Különösen ilyen szép tájon, s hány ilyen, hány ennél szebb hely van még a Dunántúlon, vagy a Felföldön.

Tapinthatóan közel él az ember a természethez. Ér ez annyit, mint nagyvárosok környetege, színházak, mozik, stadionok hangzavara, látványossága. Kavargó ember-sűrűségnél jobb az a közvetlenség, amellyel az ismerősök találkozáskor köszöntik egymást.

A kapun sem kell kilépnem, az ablakból látom a szembeni hegyet, a rajta mosolygó pincék sorait. Este különösen gyönyörködtető a kép, a nyugat felé vonuló nap a hegy mögé kerül, tus élességgel rajzolja ki a hegykoszorú tetején ülő fák koronáit. Nem unom meg soha e látvány szépségét. Van, amit még fel sem fedeztem. Csak nemrég gyűjtöttem össze az itteni dülő- és helyneveket. Gyakran gyönyörködöm hangzatos, régiesen, ízesen csengő muzsikájukban. Körtvélyes, Bordoma, Vizálló, Tótelek, Sárkányvölgy, Börtönkút, Lencseszer, Lakatharaszt, Szökrényvölgy, Bagó-hegy, Varjaskút, Fecskefark, Kútfő, Ágostmagos, Cinavölgy, Pápaséd, Tarcsakút, Nyá-lóhegy, Szurdik, Ökórszakasztó, Kemencekút, Fűzkút, Ebhegy, Macskakút, Bötke, Dobogó, Bozotikút, Pagony, Jábod, Simahegy, Süttön, Bodonkút, Tizerétek, Vasásó, Ökörtilos, Gólyás, Zátó, Szépmagas, Kabdia, Apagy.

Kellemesebben hangzanak, mint a városi utcák, terek nevei általában. A legtöbb helynek mégcsak nevét ismerem, pedig már tizenkét esztendeje lakom a faluban. Ha a házak és az utcák száma kevés is, a határ elég nagy, napokig el lehetne bolyongani benne. Szívesen sétálok a dűlőutakon, hegyi ösvényeken, szívesebben mint a város nehéz kövezetein. Lehet, hogy magamban vagyok ezzel az izléssel. Szembeúsztam az általános áramlattal, városról, a fővárosból kerültem a falura, s ezért még halát is mondok sorsomnak.

Értelmiség falun — falusi értelmiség

Az értelmiség elvesztette azt a kizárólagosságot, hogy városi képződmény, csakis a várossal egybeforrott társadalmi réteg legyen. Igazi hona belátható ideig a város marad, de már nem teljesen idegen közeg számára a falu sem.

Helyzetét megfesteni, s azt tartósan érvényesnek felmutatni szinte lehetetlen, mert viszonyai igen gyorsan változnak. A tendenciát azonban ismerjük: az iparszerű tevékenység gyarapodásával együtt évről évre növekszik a falu igénye közepesen és magasan képzett szakemberekből. Ma már nemcsak tanítóképző intézetek és tanárképző főiskolák, nemcsak orvosegyetemek, agrárjellegű főiskolák adnak szakembert a falunak, hanem a jogi, közgazdasági, műszaki egyetemek hallgatóinak bizonyos része is úgy készül, hogy hivatásának színhelye esetleg a falu lesz. Elérkeztünk továbbá ahhoz a ponthoz, amikor a közigazgatás már falusi szinten is alapos jogismeretet, közgazdasági képzettséget igényel. Az általános iskolák pedig már nem fogadják el a képesítés nélküli tanulókat. A járási székhelyeken kórházak, szülőtthonok, szakorvosi rendelők vannak: modern egészségügyi apparátus épült ki, amelynek erezte egyre messzebb hatol be a falvak sűrűjébe. Az agrárüzemi tevékenység is egyre inkább specializálódik: egy nagyobb termelőszövetkezet már tucatnyi kvalifikált szakembert — állatorvost, zootechnikust, kertész-mérnököt, borászt, gépészmérnököt, agrárközgazdászt, élelmiszeripari mérnököt, vagy technikust stb. — képes foglalkoztatni. E rétegek helyzetét feltárni, arculatát leírni, mozgását nyomon követni már csak azért is nehéz, mert összetételük annyira heterogén, viszonyaik annyira különbözők, hogy minden általánosítás sablonokat eredményezne. Egy kisebb részük még a régi falusi intelligenciához tartozott. Más részük paraszti környezetből indult el, s tért vissza a falura. Ismét más része városból telepedett vidékre, s ma még nem is jelentéktelen hányada tulajdonképpen városban lakik, csak *munkahelye* a falu. Aztán a falvak nagysága, gazdasági jelentősége, életviszonyaik, üzemi tevékenységük olyan-olyanra különböznek, hogy egymással szomszédos községekben is merőben ellentétes tapasztalatok adódnak. Annyi azonban máris világos, hogy a mai falusi értelmiség fejlődésének kritikus szakaszában van: most igényli a legtöbb törődést, s most lehetne leginkább befolyásolni végleges kialakulását.

Fontos ez két okból is. Először, mert funkcióinál fogva a mai falusi értelmiség többnyire gazdasági kulcsszerepet visz a falu termelő tevékenységében, másodsor, mert politikai-társadalmi-kulturális hatása környezetére — legalábbis potenciálisan — igen nagy. Végül pedig azért, mert ha a mai magyar falu már nem is szellemi ugar, de nem is könnyű terep az értelmiségi lét számára. Nemcsak felszabadíthatja, de esetenként elmaradott, konzervatív viszonyainál fogva le is húzhatja, tönkre is teheti a jórészt fiatalokból álló, s pályájuk kezdetén tartó szakemberek friss ambícióit, alkotókedvét, s kikezdheti intellektuális igényeiket.

HEROIZÁLÁS ÉS LEBECSÜLÉS

Magam mindig gyanakvással és elutasítón fogadtam azt a véleményt, mely szerint falura általában az értelmiség igénytelenebb, kevésbé ambicionált része kerül, vagy azok, akik családi és anyagi kényszerhelyzetüket ilyen módon próbálták áthidalni. Nem láttam igazoltnak viszont azt a romantikus és idealizált felfogást sem, amely a falura kerülő értelmiségben általában a *kivételes* elhivatottság érzetét és küldetésudatot véli felismerni. Ez utóbbi nézet „népies” ideológiai gyökerét nem nehéz

felismerni, mint ahogyan a másikban a városi kispolgár idegenségét és borzongását lehet látni a „sáros” falutól. Az életben azonban nemcsak prózai érdekek, apró megalkuvások és kiegyezések vannak, mint ahogyan nem csupán önzetlen lángolás és egyetemes humanitás kormányozza az emberek cselekedeteit. Falura kerülni, szükségképpen nem érdem és nem hősiesség, mint ahogyan nem feltétlenül jelenti a tudományos-kulturális törekvések, célok, tervek leépítését, feladását sem. Azok, akik a városi és a falusi értelmiség között ilyen módon próbálnak meg határt vonni, meglehetősen szűk, előre rögzített nézőpontból vizsgálódnak.

Am, mint minden jellegzetes előítéletnek, azért ennek is van valami racionális magva. Ez pedig a falusi munka- és életviszonyok valóban kezdetleges volta, zárt és körülhatárolt társadalmának provinciális gondolkozásmódja, szellemi cseréjének renyhe és legtöbbször korlátozott megnyilvánulásai. Az egyik tehát azért tekinti eleve igénytelennek a falusi értelmiséget, mert *elfogadja* ezeket a viszonyokat, a másik viszont azért vonja a hősiesség koszorúját feje köré, mert *vállalja* azokat. A társadalom és az egyén szempontjából azonban inkább az a helyes megközelítés, hogy *itt*, vagy *máshol* tudja-e valaki betölteni azokat a szakmai-kulturális-társadalmi funkciókat, amelyekre hivatásában felkészült. Így az igazi konfliktus sem az, hogy városban, vagy falun élni, hanem kiteljesítheti-e tehetségét, képességét a hivatásában, avagy vakvágányra fut és elakad?

A BEILLESZKEDÉS

Ha a régi faluban frázis volt élet- és sorsközösségről beszélni az értelmiség és a parasztság viszonyában, akkor most cseppet sem az, mert *az értelmiség anyagi és szellemi érdekei végleg összefonódtak a paraszti boldogulás sorskérdéseivel*. S az is igaz, hogy ez a szelleméből, agymunkájából élő réteg csak akkor képes magára találni, ha van *társadalmi elhivatottsága*. A mai falusi értelmiség útjának, fejlődésének ugrópontja ez, s minden ezzel kapcsolatos vizsgálódás csak innen indulhat ki. Nem kétséges, hogy a modern mezőgazdasági nagyüzem kiépítésének roppant feladata, a falusi élet és kultúra gyökeres reformja olyan cél, amely felkeltheti és megerősítheti benne az elhivatottságérzetet. Mind a legutóbbi időkig azonban a falusi értelmiség társadalmi-politikai fejlődése, beilleszkedése, s e folyamat mélyebb és komplexebb elemzése, nem mindenütt emelkedett a politikai horizont fölé – legalábbis nem eléggé. Ez részben abból is eredt, hogy sokáig érezhető volt a régi falusi társadalmi viszonyok hatása, majd annak végleges felbomlása után az erjedés tisztázatlan állapota. Sok faluból teljesen hiányzott az értelmiség, vagy két-három embert jelentett. A nagybirtok, a Horthy-rendszer éppen a magyar falura vetette legsötétebb árnyékát, és a falusi „intelligenciát” – az értelmiség kifejezés akkor nemigen volt használatos, s nem is nagyon illett arra a rétegre – a társadalom egyik különleges képződményévé tette. Amíg egy kisebb része humanitásból, vagy a mélyebb társadalmi összefüggések felismeréséből – különösen a tanítóság! – az elnyomottakkal rokonszenvezett, addig a másik rész az uralkodó osztályhoz szegődött. Amíg kevesek, szinte apostolok módjára a mellőzés és kizárás kockázatával is próbáltak szembezállni a szociális erődűjű bajok tömegével, mások a falusi hierarchia vezetőihez dörgölődtek s tekintélyes számban maguk is a gúla tetejére igyekeztek felkapaszkodni. A magyar irodalom rendkívül fogékonyan rajzolta meg annak a félértelmiségi-féldzsentri, úri osztályt utánzó rétegnek az életét, amely elvesztette szellemi tartását, egybefonódott a reakciós közigazgatással, a falu felső köreivel, s helyenként teljesen elidegenedett a dolgozó parasztoktól. Ha tárgyilagosan akarunk szólani, akkor igenis szükség volt a felszabadulás utáni években az ilyen beállítottságú értelmiség kiszorítására a falu vezetéséből, szerepének korlátozására, társadalmi befolyásának csökkentésére.

Persze az is érezteti olykor hatását, hogy az ötvenes évek elején az egész falusi értelmiséget egy kalap alá vették, tekintet nélkül osztály és érzelmi hovatartozására. Egyes helyi vezetők túl sok emberi és politikai tapintatlanságot követtek el azokkal

szemben is, akikben segítőtársra lelhetek volna. Ma már csupán abban a vonatkozásban érdekes ez, hogy az ötvenes évek falujának alig volt értelmisége – leszámítva a tanítót, orvost, patikust, s az állami gazdaságokban működő egy-két agrárszakembert –, s egyáltalán nem volt értelmiségi politikája! A mai, új szakemberek egy része akkor még az egyetemek, főiskolák padjaiban ült, mint rendes vagy levelező hallgató. A közigazgatás szükségképpen a politikailag szilárd, de még kellő képzettség híján lévő emberek kezében volt: a falu politikai és közigazgatási vezetői még ha akartak se tudtak volna érdemben foglalkozni értelmiségi problémákkal. A probléma ugyanis azzal jött létre, hogy a hatvanas évek elején, a tsz-ek megszervezése után kezdett nagyobb számban megjelenni az értelmiség a falun. Ők maguk általában nem voltak kellően felkészülve a falusi körülményekre, a falu pedig nem volt felkészülve a fogadásukra. Ez több módon is kifejezésre jutott. Az első szakemberek többnyire még igen mostoha munka- és lakáskörülmények közé kerültek, s különösen az agrárszakemberek, olykor egyáltalán nem azt a feladatkört töltötték be, amelyhez egyetemi vagy főiskolai végzettség kellett volna. Aztán gyakorta láttuk, hogy hivatásszerű foglalkozásukon kívül nem számoltak velük, nem vonták be őket a falu társadalmi ügyeinek intézésébe. Más helyeken igyekeztek ugyan „bevonni” őket, de a próbálkozás a módszerek helytelen volta miatt futott zátonyra. Emez esetben a kurta utasítgatások, mellőzések, kirekesztések, a „felhasználás” méltatlan koncepciója törte meg az első együttműködési kísérleteket. Legfőképpen pedig az volt a baj, hogy a helyi vezetők nem mindenütt értékék meg az értelmiség szükségleteit, kritikussabb látásmódját, érzékeny reagálásait, igényességét. Máshol az a nem mindig alaptalan hiedelem tartotta vissza a helyi vezetők közeledését, hogy a tanult ember esetleg érezteti fölényét, lebecsüli mások élettapasztalatát, lekezeli partnereit. S bizony jócskán voltak olyanok is, akik valóban nem érezték elég közösséget a faluval, nem tudtak beolvadni annak társadalmába, s az ottani életet csupán a megélhetés szempontjából tartották elviselhetőnek.

Állíthatjuk-e, hogy mindez ma már a múlté? Jórészt igen. A falun élő értelmiség anyagi körülményei s társadalmi megbecsülése jobb lett. A falusi orvosok jövedelmi lehetősége ismert. Az agrárszakembereké a szövetkezetek megerősödésével együtt növekedett. A pedagógusok – különösképpen a kisebb falvakban dolgozók – életszínvonala is emelkedett. Különórák, szakkörvezetés, tiszteletdíjas társadalmi funkciók, illetményföld, gazdálkodási lehetőségek járulnak hozzá a családi jövedelemhez, s ha pedagógus házaspárokról van szó, ők megtakarításokra, építkezésekre is képesek. Persze, az értelmiségi foglalkozások között, – de még egyazon foglalkozáson belül is – a jövedelmek igen különbözők. Ami a társadalmi beilleszkedést illeti, úgy tűnik, a helyzet lényegesen változott. A tsz-ben dolgozó agronómus, főkönyvelő, agrárközgazdász, stb. olyannyira együtt él a faluval, hogy munkáját és társadalmi szerepét nehéz is lenne elválasztani egymástól. Némileg másként áll a dolog a pedagógusokkal: az ő helyzetük erősen differenciált. Például Baranya *kisebb* falvaiban, ahol javarészt a néhány pedagógus jelenti ma is az értelmiséget, igen aktív társadalmi szerepük van, s természetesen a vezetők közé számítják őket. Rendszerint tanácsstagok, Népfront-titkárok, a kultúra és népművelés letéteményesei, s élénk befolyásuk van az egyes családok életére is. Csak ott van másként, ahol történetesen fiatal lány a pedagógus, aki nem ismeri kellően a falu viszonyait, s koránál és gyér tapasztalatainál fogva nem tudott kellő tekintélyt szerezni magának. A *közepes* nagyságú településekben elég jellemző, hogy az iskolaigazgató áll a középpontban: szavát nemcsak oktatási és népművelési kérdésekben, hanem gazdasági és politikai döntések előtt is figyelembe veszik. S megint más a kép a nagyközségekben, ahol az értelmiség létszám és összetétel tekintetében is számottevő. Itt a pedagógus szerepe látszólag – vagy néha ténylegesen is – háttérbe szorul, az agrár, műszaki és igazgatási vonalon dolgozó értelmiséghez képest. Néha azonban az is feltűnik e nagyközségekben, hogy az értelmiség atomizált, nincs bensőséges társadalmi kapcsolata egymással, főként pedig nincs kellő intellektuális tartalma a társadalmi együttlétnek.

Ne féljünk kimondani: nemcsak a falusi sár húzza le a csizmát, de a falusi *provincializmusnak*, a kisszerűségnek is megvan a visszahúzó ereje! A mai faluval kapcsolatos fogalmak még mindig a végletekben mutatkoznak. Egyik oldalon, mint a kultúra antipólusa, amely eleve megfojtja a szellemi életet, másik oldalon, mint egy teljesen megújított vidék, melynek minden zugát átjárta a változások friss levegője. Mindkét kép hamis: a helyzet sokkal összetettebb. Haladás és elmaradottság, bezárkózás és szellemi ébredés, provincializmus és a világra figyelés, forradalmi változások és bigott konzervativizmus egymás mellett és egymással küzdve, tagadva élnek a faluban; hol egyik, hol másik kerekedik felül. Evégből számunkra nagyon is fontos, hogy *az új falusi értelmiségnek erős intellektuális tartása legyen*, ő gyakoroljon hatást a környezetre, az ő szellemi igényei formálják azt, s ne megfordítva. Mert az ilyen nem tudja felvenni a harcot az elmaradottsággal, nem tud, – esetleg nem is akar – közreműködni a falusi élet szocialista reformjainak megvalósításában. Az igazságot szépítenénk, ha nem mondanánk ki, hogy ma is van elsikkadt értelmiségi a falun. Éspedig nemcsak a régiiek, hanem az újak között is. Nemcsak azokat számítanám közéjük, akik elhagyják a falut, hátat fordítanak a küzdelemnek. elvesztik közösségi érzéseiket, hanem azokat is, akik megalkusznak a falusi élet elmaradottságával. A falusi értelmiséget különösen fenyegeti az a veszély, hogy a testi jóléten, a civilizációs komforton, az anyagi gyarapodáson túl már nem hajtja, nem serkenti eléggé a szellemi gyarapodás igénye.

Tudom, ezt sokan falra festett rémképnek tartják, s jönnek a statisztikával, hogy ennyi, meg ennyi értelmiségi anket, ennyi és ennyi színházjegy, könyv, előadás... Csakhogy amikor azt nézzük tüzetesen, hogy milyen könyveket vásárol ez a réteg, mi az amit el is olvas, mit néz meg a színházban, milyen folyóiratokat járát, mi érdeklő? – akkor a kép már nem ilyen megnyugtató. Ne vonjunk le abból messzemenő következtetést, hogy mondjuk, a Valóság című társadalomtudományi folyóiratból az egész megyében még nyolcvan példány se jár, s hogy Nagyvilág, Kortárs, Jelenkor, Irodalmi Élet csak elytve jut le a faluba. (S az a néhány is – irodalomszakos tanárokhöz!) Abból se, hogy a vásárolt könyvek túlnyomó többsége még mindig az „aranygerinces” sorozatokhoz tartozik – amelyek többnyire a régebbi magyar irodalom köteteit tartalmazzák –, se pedig abból, hogy milyen darabok kedvéért utaznak be Pécsre a színházba. Nyugodjunk meg abban, hogy most és a jövőben is, az értelmiségnek aránylag kisebb része lesz az, amelyet az egyetemes emberi-kulturális-tudományos problémák szorosan lefoglalnak, amelyet a társadalmi kérdésekben való mélyebb töprengés jellemez. Sőt azt kell mondani, hogy a szakmai érdeklődés mélysége, intenzitása is különböző marad, hiszen a skála a kifejezett tudományos munkásságtól a praxis nagyobb igényektől mentes folytatásáig terjed. Vannak és lesznek agronómusok, akiket a megismerés, újjáteremtés, kísérletezés vágya sarkall, szakfolyóiratok és könyvek tömegét olvassák. Ha szerét ejthetik, részt vesznek rangosabb szakmai tanácskozásokon. Több fiatal szakembert ismerek, akik angol, német nyelvű szakfolyóiratokat böngésznek, széles látókörű összehasonlításokat tesznek, tudják mi van a világban, a szakmában. Teszik ezt néha igen mostoha körülmények között, lefoglalva rengeteg adminisztrációval, szervezési részletkérdéssel, rossz lakáskörülmények mellett, családi és emberi problémák tömegével birkózva. Ismerek fiatal mérnököt, aki gépjávitó állomáson dolgozva egyáltalán nem adta meg magát a rutinnak, habár igénytelenebb mérnöki feladatai voltak. Ehelyett tudományos alaposággal foglalkozott üzemszervezési és gazdaságossági kérdésekkel, s nem kisrészt az ő érdeme, hogy a kezdetleges kis üzem ma korszerűen működő, jól felszerelt technikai bázisa a megyének. Ismerek pedagógusokat, akik komoly helytörténeti tanulmányokat folytatnak, szociológiai felmérésekben vesznek részt, folklórt gyűjtenek, irodalmi színpadot szerveznek, stb. *Ezek az emberek azonban a ritka fényerejű csillagok közé tartoznak, s a többség soha nem fog ilyen fényerővel világitani.*

Először is azért, mert szorosan lefoglalják a gyakorlati tennivalók. Embert gyó-

egytíteni, vetéstervet készíteni, könyvelni, oktatni falun, egy állandó és meghatározott közegben kell. S ha távolról se a rideg létfenntartásra korlátozó célszerűség parancsol ma már a falusi életben, a kis közösség gondjai-gondolatai mégis a mezőgazdasági munka körül csoportosulnak. Ebben a környezetben nem lehet távoli álmokat szőni, elvont témákkal foglalkozni, s könnyen venni azokat a csekélységnek tetsző dolgokat, amelyek viszont becsesek és érdeemesek a gyakorlati érzékű falusi ember szemében.

Másrészt saját életformája, berendezkedése is idomul a falu viszonyaihoz, s anyagi bázisának jelentékeny kiegészítője a háztáji gazdálkodás, állattartás, kertművelés, szőlészet, méhészet. Mindez idejének tetemes részét lefoglalja, s ami még fennmarad, az részint társadalmi megbízatások betöltésében telik el. Ez szinte egészben vonatkozik az agrárértelmiségre, a családos pedagógusokra. Legkevésbé természetesen a falusi orvosokra, akik amúgy is erős túlterheléssel küzdenek.

Harmadszor, a falusi értelmiség rendszerint nem él benne egy szélesebb szakmai körben, amely állandóan feltölti egymást a foglalkozás körébe vágó tudományos-kulturális problémákkal, s ezáltal fokozza, ébren tartja az érdeklődést, lehetővé teszi az állandó információ cserét. Falun sokkal kevésbé hatnak azok az tényezők, amelyek a városi embert aktív szellemi életre készítetik. Nincsenek jól berendezett könyvtárak, folyóirattárak, újságstandok. Kevés és gyér színházi, zenei élmény akad. Környezetét néha túlságosan is lefoglalják azok az apró-cseprő események, amelyek a falusi társadalmi életben adódnak.

Mindez azonban normális velejárója a falusi életnek, s egyáltalán nem teszi társadalmi értelemben másodrangúvá az agronómus, orvos vagy pedagógus munkáját, s nem jár semmiféle értékcsökkenéssel. Tény azonban, hogy az intenzív szellemi élet, az intellektus folytonos csiszolása, a világ és a szélesebb társadalom dolgai iránti érdeklődés megőrzése itt sokkal nagyobb nehézségbe ütközik, mint városban, s a környezet visszahúzó hatásainak roppant nehéz tartósan ellenállni.

„INGÁZÓ” ÉRTELMISÉG

Kétségtelen, hogy a hivatásának színhelyét elfogadó nagy többség mellett, nem lebecsülendő százalék csak átmeneti, vagy kényszermegoldásnak tekinti a falun élést. S nem adta fel szándékát, hogy az első adandó alkalommal visszajusson a városba, ahol élt, vagy ahol csupán egyetemi, főiskolai tanulmányait végezte. Egy részének nem kifejezetten a falu ellen van kifogása, hanem munkahelye ellen. Úgy érzi, nem foglalkoztatják megfelelően, s nem tudja képességét optimálisan kifejteni. Másrészt azonban a primitív, vagy annak vélt viszonyok riasztanak: a fiatalok a szórakozást, a társaságot, a változatos élményeket hiányolják; némelyiket a közömbösség, az emberi nemtörődomség taszítja, s úgy véli az igazi kapuk a városban nyílnak meg előtte.

Ismert, hogy a Baranya megye falvaiban tanító pedagógusok között igen sok akad, aki Pécsről, vagy valamely járási székhelyről utazik reggelente munkahelyére, egy kisebb faluba. Vannak, akik tetemes gyaloglást is vállalnak az autóbussz vagy vonat utazás után. Jóllehet ez lakáshiánnyal is magyarázható, azonban a többség nem adta fel titkos reményét, hogy egyszer visszakerül Pécsre, Mohácsra, Komlóra. Vagy legalábbis így megőrizheti a városban lakás illúzióját. Különösen vonatkozik ez Pécsre – s persze más nagyobb vidéki városra is –, ahonnan a hajnali órákban húsz-harminc kilométeres körzetbe is utaznak pedagógusok. S számolni kell azzal, hogy az „ingázó” értelmiség létszáma még tovább emelkedik. Orvosokra, agronómusokra ez azért nem vonatkozik ilyen mértékben, mert foglalkozásuk jobban helyhez köti őket. Az orvornál elemi követelmény, hogy éjjel-nappal elérhető legyen, és a falvak igyekeznek is megfelelő orvoslakás építésével letelepíteni őket. (Agronómusról viszont tudok, aki nem a községében, hanem a járási székhelyen, Szigetváron építette fel a házat.)

A dolog természetéből következik, hogy az „ingázók” általában kevésbé elégedettek helyzetükkel, s beilleszkedésük a falusi élet kereteibe vagy halasztódik, vagy

egyáltalán nem történik meg. Energiájuk gyakran elfecsérlődik az utazással, a helyzetével békétlen ember önemésztésével, városi kapcsolataik görcsös ápolásával. Ezzel összefüggően kevesebb időt fordíthatnak továbbképzésükre, olvasásra, tájékozódásra. S így végül a városban élés előnye elolvadnak, csupán a látszat, az illúzió marad. Ráadásul a falu olyan közeg, amely csupán a benne és vele élőket tudja befogadni. Kívül maradni azon a társadalmon, amellyel a munka összefűz – felettébb kényelmetlen, mindkét oldalról.

Persze, az is igaz: a letelepülés még nem beilleszkedés, és a beilleszkedés is többféle értelmű lehet. A jövő szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy helyzetével békétlen, esetleg befelé forduló, apró-cseprő ügyeiben elmerülő értelmiség él a falun, vagy olyan emberek, akik kellően fel vannak töltve eszmékkel, energiával, intellektuális tervekkel, s maguk is aktívan formálják a falu új arculatát. Ma még létező ellentmondás, hogy amíg a szocialista falu igényli az értelmiséget, addig egy részüket a falusi élet nem vonzza, hanem riasztja. Reálisan nézve még hosszú évekig tartó munka lesz, amíg a falu eljut a városi kényelem alapvető lehetőségeihez. Sok járdát, utat kell még addig építeni, mozit, kultúrházat, eszpresszót berendezni, vízvezetékét bevezetni, iskolai tantermet adni, amíg a falusi élet kezdetlegességei megszűnnek. De az értelmiség jobb közérzetét a falun előbb is meg lehet teremteni. Mert ha igaz az, hogy a nyugodt és eredményes munkájukhoz megfelelő anyagi feltételek is szükségesek – komfortos lakás, kultúrált környezet, stb. –, akkor az is igaz, hogy a megbecsülés és bizalom erkölcsi-politikai bizonyítékai éppígy kelljenek. A dolog nagyon is kétoldalú: a falu modernizálása elképzelhetetlen egy erős hivatásérzetű, társadalmilag aktív, szilárd szellemi tartású értelmiség nélkül. Ilyen arculatú egységes értelmiség pedig csak olyan ütemben alakulhat ki, amilyen ütemben a falusi élet általános szocialista reformja, modernizálása végbemegy.

THIERY ÁRPÁD

Várak, játékok...

A morvaországi Vranov vára a középkorban fontos hadászati szerepet játszott. A régi vár nyomai helyén négyszáz éves barokk építmény áll. Tulajdonosa Lengyelországban él. A mai napig pompás rendben tartott várkastélyban a régi lengyel család gyakran vendégül látta többek között a Nobel-díjas Sienkiewiczet, egyik műve kapcsolatban is van a sűrű itteni tartózkodásával. A kastély termeiben egykor több világhírű zeneszerző adott koncertet. Történt valamelyik évben, hogy a lengyel tulajdonos fiát elfogta a kíváncsiság, és felkereste a várkastélyt. Csodálkozva járta végig a szép termeket, majd mielőtt távozott, a várkastély állami gondnoka megkérte a kissé szokatlan vendéget, hogy írjon be a külföldieknek fenntartott vendégkönyvbe. Ez meg is történt.

A Rajna környékén barangoló turisták érthetően meg szoktak lepődni a sok vár láttán. A történelmi múltú folyó mentén ugyanis gyakran két-három kilométerre követik egymást a kisebb-nagyobb, többnyire gondozott külsejű várak, várkastélyok. Közöttük sok a művár, melyeknek semmi közük a történelmi időkhöz. A harminc-negyvenéves várkastélyok születésére több magyarázat is van, ezek közül elfogadni valamelyiket – és melyiket – felfogás és humorérzék kérdése. A sok között Winkelnél, a Rajna egy szép, festői kanyarjában, szőlődomboktól övezve áll egy igazi vár, ahová a turistáknak szabad bejárásuk van. A tulajdonos, a Metternich-familia egyenes leszármazottja örül a turistáknak, hiszen sajáttermésű szőlőjét saját várában árusítja. Ebből él a családjaival.

A fiatal Rákóczi Ferenc gyakori vendég volt a Jindrichuv Hradec-i várkastélyban, melynek legutóbbi gazdája a második világháború végén elmenekült. Az állami gondnok ma is szívesen elmeséli, hogy az utolsó leszármazott a földszinten lakott, a gya-

korlatilag fűthetetlen vár egyik kevésbé zord zugában. A várúr nem győzte szidni őseit a barátságtalan épületkolosszus miatt. Nem sokkal az ország felszabadulása után átköltözött Ausztriába. A várkastély ma teljes régi szépségében áll. Ahol az utolsó várúr lakott, a rideg lakrészben borozót nyitottak a turisták örömeire.

Csalódott idézet egy hazai folyóirat 1966 szeptemberi számából: „Amikor négy-öt éve először jártam Szigetváron, bizony csalódással vegyes érzés kerítette a hatalmába. Nem vártam Karlsteint, Wartburgot vagy Becköt, de várat mégis: dűledék bástyákat, némi ornot, öles köpillért – szóval szabályos (romantikus-irodalmias) várromot legalább. S helyette alacsony falak, valami illúzióromboló laposság, földből kikötört üszkös gerendák fogadtak. Aki értő fejjel újra belemerül Zrínyi eposzába, annak már látom – a bizonyára másokat is elfogó csalódás lényegében Szigetvár valóságát közvetíti. Országos volt itt a romboló pusztítás, csoda, hogy ennyi is maradt belőle mutatóban...”

Részlet dr. Zákonyi Ferencnek, a Veszprém megyei Idegenforgalmi Hivatal vezetőjének 1966 augusztusban írt leveléből: „Végtelenül sajnálom, hogy nem lehetett itt a nagyvászonyi lovasjátékok augusztus huszadiki bemutatóján. Kitűnően sikerült, minden jegyünk elfogyott. Óriási embergyűrű övezte az első magyarországi lovasstadiont – így nevezték el a lovas szakértők a csak erre a célra készült nagyvászonyi játékteret – ott pedig lezajlott a szép bemutató, mely soha ilyen szép nem volt, mint most. Augusztus 14-én hatezer nyugati vendég tapsolt a játéknak. Gyönyörűek a kosztümök, igen fegyverkezettek voltak a játékosok, és nyugati vendégeink elmondták, hogy ilyen nagyméretű játékot Európában máshol alig látni...”

Teljes a bizonytalanság, hogyan viselkedjünk a várakkal szemben. Ha meggondolja az ember, hogy az igazi várakkal mégis csak rokonságban álló régészet már légifényképezéssel, fotogrammétriával, vizalatti archeológiával, elektromos és mágneses földmérésekkel, színekéleplezéssel, a 14-es szénizotóp kormegállapításával dolgozik – komikusnak látszik ez a tanácstalanság. A váraknak – különösen itt Kelet-Európában – fontos jelentésük volt a történelem folyamán, ma többségükben mégsem az igazi történelmet jelentik már. Mindössze az idősebb generációk lelke mélyén él valami homályos ragaszkodás a várakhoz, egy kis romantikus vasárnapi nosztalgia, de ez is csak addig, hogy keményen és állhatatosan védelmezzék az idegenforgalom „furfangjaitól”.

Hat éve álltam meg először Szigetvár északnyugati bástyájának keskeny, töredezett peremén. Lent a régészek kutatóárkai mélyedtek a hordalékos földbe, ahol állítólag Zrínyi Miklós 1566 szeptemberben végső elkeseredéssel rárohant a törökre, „ötszáz halállal” a nyomában. A kezemben Leonardo Anquissola, egykori olasz mérnök térképmásolatával, melyet az 1869-es visszafoglalás évében készített. Az északi fal külső tövében akkor találták meg a Zrínyi-korabeli, földből vert várfal cölöpmaradványait. A másik bástyaudvarban nyolcméteres korhadó gerendák heverték, török-kori pallórendszer tartószerkezetének a maradványai. Rajtuk a hosszú, gombosfejű kovácszegek nyomai. Papp László dr., a Janus Pannónius Múzeum akkori igazgatója elmondta, hogy emberi csontokat is találtak, de a legcsekélyebb anatómiai összefüggés nélkül, emberi koponyákat, nagyobb mennyiségű vas és kő ágyúgolyót, agyagból égetett ágyúgolyókat is, bizonyítva az ostrom utolsó idejének nagy löszerszegénységét.

– Hogy milyen volt a Zrínyi-kort megelőző vár, ezt sajnos nem tudjuk – tárta szét a kezét befejezésül. – Ez idő szerint csak nyomok vannak.

A kutatás nem kecsegtetett különös szenzációkkal. A négyszáz éves évforduló megünnepléséről is még csak a Zrínyi-kultusz esküdt hívei tervezgettek; a vár és a város atmoszférájában mégis volt valami nyugodt, történelmi ünnepélyesség. Korhadt, elszenesedett gerendáival, keskeny kutatóárkaival és alacsony földfalaival együtt.

A folyamatosság érzése nem véletlen.

1566 szeptember elején kora Európájának két fontos történelmi alakja halt meg: Zrínyi, és az Európa szempontjából rendkívül veszélyes Szulejmán, aki máltai kudarca

miatt akarta itt s majd tovább kárpótolni magát. Szulejmán emléke a török történelemben fontos helyet foglalt el, ugyanakkor a török hódoltság végére nálunk már azt is elfelejtették, hogy hol van Zrínyi sirja. Emléke azonban élt tovább, ha nem is mindig a legtisztább eszmei alapokon. A vár visszafoglalásának századik évfordulójára megbízták az osztrák származású Dorffmeister István festőművészt, aki Ali pasa dzsámijának kupolájára ráfestette Zrínyi elestét és a vár visszafoglalását. 1833-ban Juralics Lőrinc kanonok – Zrínyi Miklósnak és saját zászlótartó ősenek emlékére alapítványt nyújtotta évente a gyászmisét és a méltó emlékbeszédet. 1866-ban, a háromszáz éves évfordulón mozgalom kezdődött, hogy Zrínyi Miklós emlékére szobrot emeljenek Szigetváron. Tizenkét évvel később állították fel az „oroszlán” emlékművet. A Zrínyi-kultusz tehát élt, folyamatos volt, és kezdve a hódoltság alatt a nyugateurópai országokban eljterjedt röplapoktól, rajzoktól, énekektől Szigetvár végig megmaradt Zrínyi Miklós és egyben a nagy történelmi évforduló várának. Kezembem Anquissola térképével azt gondoltam: még csak elgondolni is kegyeletstörté, hogy majdan a vár teljes helyreállítása után esetleg hétköznapi célokra rendezik be.

Öt évvel később, 1966 szeptember első szombatján magam is ott utaztam az egyik zsúfolt különvonaton Szigetvár felé. Zavartan forgolódtam a város alkalmi útjelző táblái között. Meglepődtem a városka tisztaságán, melyhez fogható azelőtt nem volt és azóta sem. Kerestem a Zrínyi-szobrot, melynek az ünnepre csak a gipszalakja készült el, máris maga mögött hagyva egy kis gonoszkodó esztétikai vitát. A fantasztikus hőség elől bemenekültem az alkalmi kiállítások hűvös, öreg folyosóira. Láttam a szigetvári állomást vergődni a több ezer vendég nyomasztó lármás mozgásában. Láttam a vár északnyugati bástyájáról a pécsi diáklányok háromezer kék szoknyáját és fehér blúzákat. Mint a fiatal pingvinsapatok szállták meg az épp elkészült parkot, a csónakázó tó környékét, mely az egykori gyilkos mocsarak helyén épült. Láttam az iskolák nagytermeiben izzadó vendégeket, amint nagy étvággal fogyasztották az ebédet, és láttam magát a kisvárost, amint szemlesütve, izgatottan ólalkodott a vár körül.

Átolvasva a prospektusokat, megtudtam, hogy az ünnepi tanácsülés és a tudományos jellegű összejövetelek mellett fél tucat kiállítás várja a vendégeket, hangversenyek és jószándékú műkedvelők fellépései, különböző emlékműsorok tartják a centenárius ünnepet. Sőt: a prospektusok végén térzenék, emléktüzek, toronyzenék, sportesemények programja szerepelt, és óránként ünnepi mozsarazás. Nem emlékszem, hogy a főnapon volt-e valóban óránként ünnepi mozsarazás, de ez nem is lényeges. A főünnepség előtt még egyszer körüljártam a várat. A keleti oldalon izzadtak már a lacikonyhák, a halásztanya műanyagfóliával fedett teraszán már sörtől bóbiskolt néhány, a járás falvaiból érkezett ünnepi turista. A körhintás a magnóját ellenőrizgette, s megpörgette néhányszor a hintát – micsoda mázolmányokkal az oldalán –, a várfalhoz támaszkodva pedig egy cigányzenekar, gondolván, hogy sohase lehet elég korán kezdeni a hangulatkeltést, felváltva játszott hallgatokat és csárdásokat. A vár nyugati falánál már álltak a szabadtéri színpad monumentális díszletei, kasírozott bástyákkal, réz színű műtornyocskákkal a zöld lejtőn. Bent, a vár északnyugati bástyája előtt, ahol öt évvel korábban a régésszel beszélgetve minden esetlegesnek s izgatottan látszott, most ott gyülekezett az ünneplő közönség, elárasztva előbb az öreg fák árnyékát, majd egyre szélesedve a földvár falainak meredek pászitját. Szavalókórusok és fúvószenekarok furakodtak be a hidon túlra, ahonnan négyszáz éve Zrínyi Miklós maroknyi katonájával kitört. Rendezők mászkáltak izgatottan, ide-oda tologatták az embereket a sétányokról és a fák mellől, az arcukról sugárzott a titokzatosság, mintha rajtuk kívül e világon senki se hallott volna arról, hogy megérkezett Kállai Gyula miniszterelnök, és az ünnepi tanácsülés után átjön a várünnepségre.

Míg Bánffy György szépen, fegyverforgató férfiassággal szavalt Zrínyi esküjét, engem furcsa zavar és méltatlankodás kezdett eltölteni. Nem értettem a dolgoknak s programoknak ezt a szervezetlen összekeveredését. Nem tudtam egymás mellé helyezni Darvas József történelmi drámájának rész bemutatóját és a mozsaras durrogatást, a magyar történeti festészet legszebb műveinek bemutatását és az MHS rádiós rókavadászatát, vagy éppen a legmagasabb szintű várünnepséget a Zrínyi téri élősakk bemutatóval. Azt gondoltam szomorúan és elégedetlenül: hova tűnt innen az emlék

komor tisztasága? A fegyverek izgalma? A férfias küzdelem feszültsége? A történelmi megpróbáltatás emléke?

A hazafias érzéseket illetően sorozatban éltük át a legnehezebb helyzeteket, s ha nagy részünk nem tud igazán hazafi lenni, de hazafiatlan se lesz soha – annak magyarázatául ez fogadható el. Érzelmileg tiszta, racionális utat keresünk a hazához, nemzeti múltunkhoz, melyet szeretünk nagyon és tisztelünk, de ha sporteredményeinket kell értékelni, vagy külföldön élő kitűnő hazánkfiainak sikereit, vagy a kisebbségben élő magyarok helyzetéről vándorló híreket – közömbösen a levegőbe bámulunk, s a lelkünkben szomorú zűrzavar morajlik. A nemzeti önvizsgálat nem kötelező húsvéti gyónás, és nem is elsősorban azt jelenti – vagy nem kizárólag –, hogy néhány ösünk ostobasága vagy gonoszsága, csúfos történelmi vereségeink miatt hamut szórjunk a fejünkre, de tanuljuk meg biztosan és önérzettel szeretni azt, ami erre méltó – hősi-emberi-szellemi múltunkat, de főként a jelenre volna érdemes kiterjeszteni ezt a vizsgálatot. Beleértve azt is, hogy a négyszáz éves Zrínyi évfordulón nem szükséges az ünnepély közönségét a lacikonyhák pecsenyés füstjével s a cigányzenekarok buzgó cincogásával elárasztani, de attól se féljünk, hogy kellő körülmények között az emberek szeretik a látványt, ragaszkodni tudnak a játékhoz. Ne féljünk megérteni és résztvevő nélkül elfogadni a hagyományaiban feltámasztott játékokat, mint például a mohácsi busójárást, vagy a szombathelyi Savaria-játékokat, megtöltve a népi hagyomány és az idegenforgalom racionális ötleteivel – külföldre hasonlóan, de a magunk szórakozására.

*

Nincs túl sok várunk. A magyar várak nagy részben romosak. Kevés kivétellel nemhogy lakhatatlanok, de legtöbbször a puszta falai is alig állnak. Vannak közöttük felejthetetlen történelmi helyszínek, mint például Szigetvár, Eger és más várak (bár én vár nélkül is idesorolom a mohácsi csatamezőt) és vannak olyan váraink, mint például Siklós, Nagyvázsöny, Gyula és más, viszonylag épségben maradt váraink – melyek történelmileg kedvesek ugyan, de a csalódottság vagy a lelkifurdalás legcsekélyebb érzése nélkül át lehet adni a látványnak, az idegenforgalomnak, a művészetnek, a népi játéknak. Gondoljunk csak a gyulai várszínház, a siklói várfesztivál vagy a nagyvázsónyi lovasjátékok sikerére, és nem kell félni, ha ezek a várak megtelnek a hagyomány és a játék sajátos keverékével.

A világ tele van karneválokkal, veszélyes játékokkal, Riótól Havannáig, Frankfurtól San Ferminig. A spanyol fiesta esemény számba megy. „Július hatodikán, vasárnap délben kirobbant a fiesta. Nincs más szó, amivel le lehet írni” – mondta Hemingway San Fermin fiestájának első napjáról. A kubai karneválok szereplő díszkocsik nem ritkán két-három millió pezetába kerülnek darabonként. A többnapos karneválok nagy és gondos szervezés előzi meg, lebonyolításában népes apparátus vesz részt. Játszani ugyanis – nem könnyű. Hosszú évek múltak el, és a mohácsi busójárást még most is egyensúlyzavarral küzd. Szilaj, nyers népiességét jórészt elvesztette már, de nem alakultak még ki azok a keretek, amelyek az eredetiség erejével hatnak, ugyanakkor kultúrált körülmények között előadhatók. A mohácsi busójárást a nagy pukkanások, a gomolygó füstfelhők jellemzik, s az új helyzetben elég tétova, bizonytalan busók, akik torzborz külsejükkel bedöcögnek a városka főterére, de amikor az ember észreveszi, hogy egyikük az első sorban egy közönséges babakocsit tologat, a másik a lábát nyomkodva leül a tér kőszegélyére, mintha máris rettenetesen megunt volna az egészet – gyanakodni kezd. A gyanakvás néhány perc múlva beigazolódik: a térre két akrobata kerekedik be egykerekű ciklikén egyensúlyozva, korabelinek látó szó török viseletben.

Egy idegenforgalmilag is fémjelzett, műfajában legalább a nemzetközi közepest elérő játéknak, karneválnak a kialakításához több minden szükséges. Megfelelő történelmi vagy néprajzi alaphelyzet. Anyagi áldozat, nem is kevés, legalábbis az első években. Szívósság, amellyel újra és újra neki kell kezdeni, megemészte az első esztendőket nehéz kudarcait. S idő végül – amíg kialakul a játékok sajátos rendje, hírneve, vonzereje.

Európában reneszánszát kezdi a minőségi lótenyésztés. A lovassport fellendülésén kívül egyre szaporodnak a nagy tömegeket vonzó szabadtéri lovasbemutatók, látványos lovasjátékok – de igazán csak a hagyománnyal rendelkező, a tapasztalatokban kiszűrt, érdekes produkciók népszerűek. A leghíresebb európai lovasjáték egyben a legidősebb is. 1529-ben rendezték meg először Sienában a Palliót, a contradák (városrészek) egymás közötti lovasversenyét. Azóta évente, mind több turista előtt. Minden városrész színpompás ruházatban és fegyverzettel vonul fel Siena főterére. A felvonulás után következik a löverseny, minden contraa egy lóval indul. A győztest egy éven át mindenféle jogok illetik meg, a győztes lovat „jutalmul” a polgármester asztala mellé vezetik, s ott áll az ünnepi vacsora alatt. A Pallio Olaszország egyik legnagyobb idegenforgalmi látványossága. Hosszú évek óta megrendezik az idegenforgalmilag szinte klasszikusnak számító Svájcban a szabadtéri Tell Vilmos-játékokat, mely a svájci néphős életének fontosabb, kalandos epizódjait eleveníti fel. A sokáig „gyalogos” jellegű játékon öt évvel ezelőtt megjelentek a lovak. Gessler helytartó udvartartásában ötven ló is szerepel újabban. A nyugatnémet Bad Segebergben, az ismert fürdőhelyen tíz éve rendezik a May Károly-játékokat. A fásított, sziklás dombon egyszerre tízezer néző előtt elevenednek meg a fehér vadász Old Shatterhandnak és az apacsindiánok főnökének, Winnetou-nak a kalandjai. A játékoknak tíz év alatt egymillió nézőjük volt. Lengyelországban, a Giecz városka melletti magaslaton rendezik meg a „Kérégyártó idők” című játékot, mely az első lengyel uralkodócsaládnak, az eredetileg kérégyártó mesterségű Piast- királynak és utódainak az életét eleveníti fel. A száz fővel és harminc-negyven lóval lebonyolított Piast-játékok nagy tömeget vonzanak, gyakran ötezer néző ül egyszerre a természet segítségével kiképzett lelátókon.

A nagyvázsonyi Kinizsi-vár feltárását 1953-ban kezdték meg. A várnak csak az öregtornya magasodott a romok fölé, körül bozót, agyagos föld és törmelék borított mindent, tízezer köbméter mennyiségben. A várnak abban az évben ezer látogatója volt. 1966-ban százezer. Az első nagyvázsonyi lovasjátékokat – szinte kísérletként – 1962-ben rendezték meg, szerény keretek között. A közönségsiker mindenkit meghökentett. Az első évben kilencezer néző volt. A második évben tizenkétezer. A negyedik évben húszezer, közöttük ötezer külföldi. 1966-ban huszonezezer, közöttük hatezer külföldi. Volt nap, amikor ezernégyszáz, nagyrészt külföldi autó indult el Balatonfüredről Nagyvázsony felé – három irányban, hogy ne tegyék teljesen lehetetlenné a Balatonfüred–Tót-vázsony–Nagyvázsony közötti útszakaszon a közlekedést. Méreteit tekintve – 1966-ban több mint kétszáz kosztümös lovas, és statisztika szerepelt és kétszáz ló – Nagyvázsony öt év alatt a legnagyobb európai lovasjátékok közé nőtt.

A vázsonyi vár építésének történetére az osztrák és a magyar levéltári adatok alapján derült fény. A várat Vezsenyi László, Mátyás király híres diplomatája, nápolyi és ferrari követé építtette a XV. század első harmadában. A vár a barnagi hegyen épült, innen kitűnően lehetett ellenőrizni az utat, mely Esztergomból, illetve Buda felől Veszprémen át vezetve a dalmát tengerpart, illetve Olaszország felé éppen itt ágazott el két irányba. Kinizsi Pál huszonkét évig volt a vár ura. Apósával, Magyar Balázssal ő építtette a családi temetkezési helynek szánt pálos kolostort, és ha írástudóra volt szüksége – mert olvasni nem tudott –, gyakran csak átkiáltott a várból a kolostorba. Legendás hírnevét a kenyérmezei csatában alapozta meg. Bonfini azt írta róla 1479-ben: „Véres volt a győzelem, de Kinizsi örvendett fölötte. Társával s a győztes keresztény csapatokkal lakomát rendezett a holtak között. Tetemek közt lakomáztak, mert szerte a mezőn oly számosan és sűrűn feküdtek a holtak, hogy bármerre fordulhatott az ember, tizenhat mérföldnyire holttestekre bukkant . . . Tetőpontjára hágott a vigalom, Kinizsit is táncba hívták. A kör kezepére állt, felkapott egy török hullát, de csak úgy a fogával, kezével még csak hozzá se nyúlt. Azután ütemesen szökdelni kezdett vele a körben. Nevetésnél is nagyobb volt a csodálkozás a herkulési tánc látán . . .” Heltai Gáspár 1575-ből származó Magyar Krónikájában pedig ez olvasható: „Kinizsi Pál egy parasztember fia vala, és malomból jöve vala ki szolgálatra. Szolgálga pedig először az Magyar Balázsnak hadnagysága alatt. Szép Herkules termetű ember vala, jó eszű és felette nagy erejű. A malomba egyedül emelte fel a malomkövet. Egy egész hordó bort felemelt, jeles hammarfutó vala . . .”

Kinizsit csatában nem verték meg soha. Mátyás királyt trónra lépésétől hűen szolgálta, mellette vett részt Szabács visszavételében, de jelentős szerepet játszott Mátyás 1477. évi ausztriai hadjáratában is. Stein és Krems várát ostromolta. 1480-ban betört Kruseváciig a török megszállta területre, 1482-ben pedig Becsénél szétverte a leszámolásra készülő török sereget. 1484–90 között, az úgynevezett „békés” évek alatt többek között ő vizsgálta felül a pécsi vár erődítési munkálatait is. A ma is látható és restaurálás alatt álló rondella is a pécsi Klimó utcában Kinizsi nevét viseli. 1480-ban a törökök ismét betörték, Kinizsi Nagyváradnál szétapritotta őket. A következő évben Szendrő váránál már beteg volt, hordszéken vitette magát a csatamezőn, de itt is verhetetlen maradt. 1494. november 29-én halt meg a Száva mellett, kivánsága szerint a nagyvázsonyi pálos kolostorban temették el. 1708-ban kincskeresők feltúrták a sírját, megtalálták sodronyos páncélingjét, sisakját, kétélű pallosát. Vörösmárvány sírkövének darabjait néhány éve rakták össze, ásatás közben bukkantak rá a kolostor romjai között. Csontjai elporladtak. Nevét több gimnázium viseli, harmincnál több termelőszövetkezet, és alig van falu vagy város az országban, ahol ne volna Kinizsi utca.

Keresve sem lehetett volna az országban alkalmasabb várat találni egy idegenforgalmi jellegű hadijátékhoz, melyet ugyanakkor józan s erős szálak fűznek a nép történelmének néhány legendás mozzanatához. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a játékok programja megfelel-e annak a történelem-felfogásnak, mely a nemzet múltját a helyére teszi, illetve a helyén tartja, másrészt a történelmiességen átemelkedve képes-e idegenforgalmilag, kultúrpolitikailag valami másra, korszerűre, nemzetközire.

Négy év tapasztalataiból (1964-ben nem rendezték meg a nagyvázsonyi lovasjátékokat) körülbelül tisztázódott a program: felelveníteni a haladó hagyományokat, bemutatva ebből a gazdag – s kissé tán félreismert – hagyományból néhány epizódot. Az 1480 körül egyik hadjáratából hazatérő Kinizsi Pál lovagi tornáját, beleértve az íjászversenyt, a solymászást, a fegyverforgatási és a lovasversenyeket. A program szerint ezt követi a XVI. század közepére keltezett végvári kaland: a vázsonyi vitézek elfognak egy portyázó török csapatot, magyar foglyaikat kiszabadítják. Végül a kuruc szabadságharc dunántúli hadjáratának győztes nagyvázsonyi csatájával zárul a program, melyet Palocsay György kuruc tábornok 1710. július 27-én kelt levele alapján elevenítettek meg. Mindezekből – s a nagyvázsonyi lovasjátékok eddigi hazai és külföldi népszerűségéből – következik, hogy mielőbb ki kell alakítani sajátos jellegét, s egyben a program is előbb-utóbb bővítésre szorul. Történelmileg és idegenforgalmilag is.

Örsi Ferenc „mezei játékoknak” nevezte el a nagyvázsonyi produkciót. Ha megfogalmazása nem is egészen pontos, kétségtelenül többet jelent, mint pusztá kosztümös történelmi játékot. Mindenekelőtt valami jellegzetességet jelent. Szegeden, a harmincas évek kezdeti lendülete után az utóbbi tíz évben szerzett igazán művészi rangot magának az Ünnepi Játékok, egyben kissé fel is keltve más nagyvárosok irigységét. Gyulán a várszínház nyári történelmi bemutatói még csupán belföldi visszhangot kaptak, de a produkciók sajátos színháztörténeti és idegenforgalmi jelentőségét nem lehet kétségbe vonni. A szombathelyi Savaria-karnevál és a mohácsi busójárás jellegzetesen idegenforgalmi ígéretet. Nagyvázsony következőképpen látványos történelmi produkció? Részben. (Bár történelmi része pillanatnyilag kissé „berendezettnek” látszik. A lovagi játékokban nemcsak a nyalkaság, hanem egy kis fegyverforgató férfiasság is helyet kaphatna, esetleg beleértve még egy kemény, korabeli párviadalt is, amire mindig akadnának vállalkozó kedvű fickók.)

A történelmi jelleg mellett a nagyvázsonyi program lényeges vonása, hogy a lovak főszerepet játszanak, az egész produkció sportértéke mégis csekély. A történelmi életképek közötti szünetben szerepelnek lovasbemutatók, sőt van egy ezüstkupa is, amelyet az aranyarkantyúval együtt a múlt évben Baba nevű lovával éppen a tizenhatéves Pethő István nyert el, a nagyvázsonyi lovasiskola igazgatójának a fia. De hát ezen kívül még micsoda lóversenyeket lehetne itt rendezni! A díjlovaglás a legősibb lovasművészet, nálunk alig van ilyen verseny. Bár a lovaglás nálunk egy időben politikailag lenézett és kissé megkülönböztetett sportágnak látszott, a magyarok a kontinens legügyesebb lovasai közé tartoznak változatlanul, a legjobb magyar lovasoknak

– Franknak, Sutinak, Varrónak és a többieknek – nemzetközileg is kitűnő hírük van. Az embert könnyen elragadja a képzelet, de talán nem is olyan lehetetlen, hogy idővel a nagyvázsonyi mezei játékok lovasversenyein egyszer csak megjelennek majd a bravúros kozák és mongol lovasok, sőt: az osztrák fővárosban működő világhírű spanyol lovasiskola vendégsége se tűnik egy bizonyos idő után megoldhatatlannak. Európa legnagyobb lovas attrakcióját lehetne kiépíteni Nagyvázsonyban.

– Nagyvázsonyig autóval megyünk, onnan tovább hinton, ha sietünk, marad alkonyatig egy teljes óránk, amit a romoknál tölthetünk – mondta még a hivatal előtt dr. Zákonyi Ferenc a tőle megszokott, de kicsit mindig csodált energikus lendülettel, azután átsuhantunk a nyugati kijárón, Keöd Józsefnek, a Kisfaludy-gőzös első magyar hajóskapitányának síremléke mellett. Ezen a kijárón Balatonfüred egy időre magára ölti a dalmát partok fehér szigorúságát, az ember fanyar szomorúsággal pillant vissza innen a tihanyi öbölre, s úgy tűnik, mintha régi, ostoba mulasztások terhe kezdené gyötörni a lelkét. Ismerem ezt a tájat. Sokszor megfordultam itt, sok mindennek tanúja is voltam, s meg szoktam érezni mindig történelmi levegőjét, különös áramlásait. A nagyvázsonyi Zichy-kastélyban fogat várt bennünket, könnyű hintó, amivel kigördültünk a pulai országútra. Szép út, pormentes, széles. Graz felől a Balatonhoz, aki meg akarja takarítani a veszprémi kitérőt, erre szokta átszelni a Bakonyt.

Szemben katonai autóoszlop közeledett Ajka felől, kicsit letértünk. Mellettünk nagy csupasz fakereszt meredt az út szélén a magasba: harmincegy Napóleon-gránátos emléket őrizi, az 1809-es győri csatából keveredtek ide, és itt haltak meg kolerában, mind. Erre vonultak a római légiók. Az északi oldal erdőin túl egy szűk völgyben fekszik Városlőd, ahol egykor Európa-hírű karthauzi kolostor működött. A terepszínű autóoszlop utolsó kocsija is eltűnt a sziklás kanyarban, mi tovább mentünk az úton, feltűnt szemünk előtt egy percre a technika, a 601 méteres Kab-hegy, tetején a televíziós torony, mint egy lepattant végű fémtű. Alul a Séd lopózott a tájon, mint mindig rengeteg fölösleges kanyarral, partján vizimalmokkal, tőlük messzebb kissé a romos tanyák fehér kőfala villant elő.

Végül az erdők következtek. A lovak félelem nélkül léptek be a szűk, barátságatlan erdei utakra. A magas bükkök, mint gótikus építmények magasodtak fölénk, míg nagysokára felbukkant a tisztás, rajta a roskadt, érintetlen kőfal, mely egykor a tálodi kolostor része volt. Először pálosok éltek itt, majd ferencesek jöttek. A természet szinte hermetikusan lezárt laboratóriuma ez. A kolostornak 1535-ben tizenöt lakója volt. 1532-ben a török elől felrobbantották, lakói a városlődi kolostorba menekültek. A néhány év óta védetté nyilvánított tisztás közepén áll az egykori kolostor haltartó kömedencéje, különös épségben. Kilenc ágon folyik bele a Kinizsi-forrás tükrös, fémesen hideg vize. Körülötte nyírfából ácsolt kultúrpadok, távolabb egy épített szabad-tűzhely, kissé megzavarva az emberben a hangulatot, de itt vezet át egy idő óta az országos kék jelzés, a komolyabb turisták évente mind eljutnak ide, legalább egyszer. A kolostor épületét körülvevő kőfal évszázadok óta érintetlenül húzódik fent a hegyoldalon a fák között, hétszáz méter hosszúságban. 1965-ben fedezték fel. A kolostorból csupán egy falrész maradt meg épségben, a cellák alaprajzát csak sejteni lehet a bozót alján. A törékeny, kristályos vizeket játékszerű hidacsok ívelik át. A tisztástól húsz-harminc lépésre hirtelen kitárul a völgy, mely egy klasszikus formájú lőtérre emlékeztet, nyitott csodálkozással tekint a Kab-hegyre, a civilizációra. Azt mondják: jövőre kalandfilmet forgatnak itt a völgyben. Áttörve a hegyek zord vonulatát, a nyáron is homályos, lucskos erdők mélyét – innen körülbelül három kilométerre van a nagyvázsonyi vár és a pálos kolostor romja.

A tálodi völgy zárja be azt a tájat, mely az ember képzeletében összefügg Kinizsi alakjával. Távolról túlzásnak tűnik, de itt értelmet nyer a tájjal szemben érzett felelősség.

A környéket Nagyvázsony uralja. Valamikor itt vezettek el a fontos hadi és kereskedelmi utak. A községnek 28 céhmestere volt. Hírneve, lakossága, értéke az utolsó száz évben elfogyott. Az ötvenes évek elejére egy menetrend nélküli, barátságatlan váróterem lett belőle, ahonnan már régóta nem indulnak vonatok. 1958-ban a helyi

termelőszövetkezet elnöke két fiatalembert szeretett volna iskolára küldeni. A közgyűlés jóváhagyta, de egyetlen fiatalember nem akadt, aki vállalkozott volna, hogy elnökképző iskolára megy. Végül a vezetőség egyik tagja azt mondta: majd ő rábeszéli a fiát. Nem tudta. 1953-ban, amikor megkezdték a vár feltárását, a falu zárkózottan, bizalmatlanul figyelte: mi történik itt? Éri István, az ásatások vezetője nagy nehezen talált húsz embert Nagyvázsonyban, de ezeket sokáig szidták, csúfolták, rájuk kiabáltak az utcán: felveritek a napszámot, minék erre a haszontalanságra ennyi pénzt költeni, nemhogy kultúrházat építenének helyette... A nagyvázsonyiak nem ismerték a vár történetét. Éri István mérnökeivel elment a helyi tanácsülésre, és elkezdtek leásni az emberi lélek mélyébe, szívósan, lendületesen.

A pálos kolostor romjainál megállunk egy percre, majd a csiszolt kőlapra emlékeztető hegytetőn át begurulunk a faluba.

– Most már büszkék legalább a nagyvázsonyiak? – kérdezem.

Dr. Zákonyi – „nagykövete” és lírai varázslója ennek a tájnak, hisz az utóbbi húsz év alatt nem épült itt turistaház, emlékszoba, nem állítottak helyre emlékművet, nem jelent meg emléktábla és turistajelzés, amihez ne volna személyes alkotó köze – az aktív emberekre jellemző örökös gondterheltséggel válaszol: nagyon.

Az elvándorlás néhány év óta megszűnt. Kiépítették a faluban a vízvezetékhalózatot. Rendbehozták a belső utakat, kulturáltan lehet közlekedni. A közvilágítás szinte városias. Az idegenforgalmi évadban naponta két-háromszáz vendég lakik Nagyvázsonyban. A helyi termelőszövetkezet is felfedezte az idegenforgalomban rejlő kitűnő üzleti lehetőségeket. A csaknem pusztulásra ítélt, százötvenéves Zichy-kastélyt helyreállították. Balszárnyán „lotelt” rendeztek be, a földszinten stílusosan istállóval, lovakkal. A „lotel” állandóan zsúfolt: németek, hollandok, angolok, franciák váltják egymást. A kastély és a vár közötti mélyedésben terül el kényelmesen az ötezer személyes lovasstadion, körben óriási csertőlgyektől és a körtribüntől övezve. A lovasstadion nemcsak az évi kéthetes programra épült, a járás dolga, hogy jól szervezett bemutatókat, tömegtalálkozókat rendezzen itt.

Természetesen azt nem lehet állítani, hogy a vár és játécai megoldották Nagyvázsony összes gondját. A sok gyerek, kevés pedagógus változatlanul nyomasztja a falut. Nincs kulturált művelődési otthon, nincs bölcsőde, rendes mozi. Nyáron van nap, hogy tizezer vendég megfordul itt, a kétezer lakosú község ezt még nehezen bírja ki. De néhány év alatt életre kelt. Programja, lendülete van. Szigetvár a centennárium évében soha nem látott lendülettel éledt föl, kezdve a költségvetési tételek okos átcsoportosításától a lakosság személyes áldozatvállalásáig. Emlékszem a szigetvári iskolaköpenyes diáklányok csapataira: heteken át gereblyézték a parkokat, takarították a turistaszállót, emlékszem a jobbnál jobb tanácsokra, ötletekre, a röstelkedő kisvárosi polgárcokra, ahogy zavartan kopogtattak be az idegenforgalmi kirendeltségre: a centennárium idejére az egyik szobámat az önök rendelkezésére bocsátanám. Szigetvár megmozdult az alkalomra. Mindenki megpróbált valamit elkövetni a siker, az ünnepség, a város jóhíre érdekében.

Ez a közös Szigetvár és Nagyvázsony között – várszempontról. De azt írtam közben: vannak felejthetetlen történelmi helyszíneink, mint például Szigetvár, Eger stb. és vannak olyan váraink, mint például Siklós, Nagyvázsony, Gyula stb., melyek történelmileg kedvesek ugyan, de a csalódottság vagy a nemzeti lelkifurdalás legkisebb érzése nélkül át lehet adni az idegenforgalomnak, és nem kell félni, ha ezek a várak megtelnek hagyományjal, játékkal, látvánnyal.

Csak a várak ne keveredjenek össze.

Nagyvázsonyban elfogadom, hogy a régi postai lóváltóállomástól valószínűleg már az idén díszes, korabeli postakocsi fog közlekedni Balatonfüredig a vászolyi erdőn át, jelmezes alkalmazottakkal, szép, romantikus külsőségek között. De nem fogadom el a Zrinyi-vár falához támaszkodó lacikonyhák füstjét. Nagyvázsonyban elfogadom Szabó István férfias hangulatú Kinizsi-szobrával szemben a jegyszedő lányt a jelvényekkel és mindenféle kis számárságokkal, s a termelőszövetkezet nyáron-sült csirkéit, amikkel nagy népszerűsége tett szert a külföldi vendégek előtt. De a Zrinyi-várat sohase tudom elképzelni a rajnai művárakra emlékeztető külsőségekkel.

Tragikum és komikum mai szemmel

Harold Lloydnak, a néma korszak nagy filmkomikusának egyik bölcseszékéből a következő emléket őrzöm – menekülés közben a színész felugrik egy falra, lenéz; ráeszmél, hogy harminc emelet mélység tátong alatta, mire rémülten egyensúlyozni kezd, hogy le ne zuhanjon. A jelenet többször megismétlődik: – menekülés, ugrás, mélység. Az egészben van valami embertelen, valami gépies – ahogy Bergson mondta, aki híres könyvében a szövicctől a jellemkomikumig minden nevetést keltő mozzanatot az oktalan ismétlés kényszeréből vezet le.

A gépiesség azonban tünet, vagyis csak következménye a betegségnek s nem forrása. Ha egy fecske a szobába szorul s menekülni akar, minthogy az üveget nem látja, teljes lendülettel nekiröpül s bár össze-visszatöri magát, a cselekvést ismét és ismét megismétli. A fecske viselkedése gépies, de egyáltalán nem neveléses. Van benne tehát valami, ami túlmegy a gépiességen s amit amikor Harold ugrik föl többször egymásután a felhőkarcoló párkányára – valamilyen oknál fogva nem veszünk észre. Erről majd később.

Egyébként a gépies az emberben azért neveléses, mert a tökéletlenség jele. Az ember (elvben) okul a tapasztaltból, az állat ritkábban, a gép soha.

A nevetés kiváltó oka azonban nem maga a gépiesség, hanem az a tény, hogy Harold úgy viselkedik a háztetőn, mintha a földszinten volna, biztonságban. A komikus figura tehát *nem ismeri fel a helyzetet* és úgy viselkedik, mintha más helyzetben volna. De ez még nem elég. Célszerűtlen viselkedését azzal tetézi, hogy a helyzethez nem illő cselekedetet makacsul ismétli, mivel képtelen a kudarcok konzekvenciáját levonni, képtelen a tapasztalásra.

Az az ember, aki képtelen tetteiből leszűrni a tapasztalatokat, semmiképpen nem egész ember, hanem éppúgy nyomorék, vagy pontosabb szóval: tökéletlen, mint a sánta, a süket, a vak. A testi hibákkal elkerülhetetlenül együtt jár egy sereg kockázat, vagy következmény, a legenyhébbektől a legsúlyosabbakig: – a süket nem hallja a figyelmeztetést, a vak nem látja a szakadékot, a sánta nem bír félreugrani. A tapasztalatra képtelen nem tud viselkedésén változtatni, ha százszor pórul jár is.

Az a sors, mely viselkedésünk következményeként ér utol bennünket, a mi sorsunk, egyéni sors. Ha az utcán békésen sétáló alatt megnyílik a föld – Párizsban több ízben történt ilyesmi – s a békés sétáló örökre eltűnik a mélyben, az nem tragédia, hanem baleset, mely semmit nem árul el a halott életéről, jelleméről, csak az élet esetlegességét példázza – általában. A véletlen személytelen. A főnyeremény is az, noha pompás alkalmat kínál arra, hogy a szerencse kegyeltjeinek jellemét megismerjük. Az egyik eset gyászbeszédre ad alkalmat, a másik figyelmeztetésként fogható föl. Erről később bővebben.

Komikum és tragikum egyformán viselkedés és következmény összjátékából keletkezik. Lényegbeli különbség a kettő között nincs, a különbség az arányokban, a szempontban, vagy az ábrázolás módszerében van – ahogy vesszük. A komikumra törekvő művek a viselkedés felől szemlélik a tökéletlenségeket, a tragikus művek a következményt állítják előtérbe. A szórakozottság hétköznapi tényei minél tömönyebbek, annál érzékletesebben illusztrálják a viselkedést, de csak távolról utalnak

például a szórakozottságból következő következményekre: a szórakozottságban nemcsak az van benne, hogy a tudós őrzöngve keresi a szemüvegét, mely az orrán van, hanem az is, hogy orvosság helyett mérget ad be a feleségének vagy a gyerekének.

A felhőkarcolók tetején idéetlenkedő Harold Lloydon egyebek mellett azért mulathatunk felszabadultan, mert tudjuk, hogy nem zuhan le, vagy ha mégis, esés közben föltétlenül fennakad valamiben. Egy sereg mellékkörülmény a viselkedésre irányítja figyelmünket s mesterségesen eltereli a viselkedésben kísértő halálveszélyről; de ez mit sem változtat a tényen, hogy Harold Lloyd viselkedése éppoly mértékben életveszélyes, mint a fecskéé, a különbség nem a helyzetben van, hanem az ábrázolás módjában s ennek következtében a kívülálló szemléletében. Másrészt a fecskétől nem várjuk el, hogy az üveget megkülönböztesse a levegőtől, a fecskének joga van az üvegbe beverni a fejét, s ezért sajnáljuk, az embertől viszont elvárjuk az integritást: nem a tökélyt, hanem bizonyos emberi tulajdonságok birtokát. Ha ez hiányzik, ha tökéletlensége, nyomorékvolta nem szembeszökő, – könyörtelenül kinevetjük, de nem ritkán az utóbbi esetben is.

Most nézzük meg a kérdést a másik végéről. Ha egy kicsit utána gondolunk, nem mondhatunk mást Otellóról, mint hogy bármilyen férfias jelenség, bármilyen bátor hadvezér – a viselkedése enyhén szólva nem egészen normális. Csakhogy a véres tettek, a gyilkosság és öngyilkosság árnyékában viselkedésének kifogásolható vonásai háttérbe szorulnak s az önmagukban nevetséges cselekvések a következmények súlyával megtetézve már nem látszanak nevetségesnek. Gondoljunk csak utána, elképzelheti-e józanészű ember arról az ártatlan Desdemónáról, akit színpadjainkon látunk, hogy kecskéék és békák módjára üzekedik a szeretőjével? Képtelen feltevés, nevetséges feltevés, ámde abban a pillanatban, hogy Otelló megfojtja Desdemónát, a feltevés képtelensége kiszorul tudatunkból, helyébe borzalom meg szájalom lép. Ez azonban mit sem változtat azon a tényen, hogy Otelló képtelen feltevésből indult ki.

Otellót ugyanis a féltékenységet felgyújtó képekhez nem a tények kalauzolták, hanem saját természetének, jellemének, hajlamainak a törvényei, ugyanaz a kényszer, mely Harold Lloydot arra készítette, hogy ismét és ismét felugorjék a felhőkarcoló mellvédjére s a fecskét arra, hogy fejével repüljön az üvegnek. Más szóval a tragikum oly parancsolóan irányítja a figyelmet az okozatra, hogy az ok homályban marad, ez azonban megintcsak a kívülálló szemléletének optikai csalódása; ha a tényeket elemezzük, óhatatlanul rá kell eszmélnünk, hogy Otelló az adott helyzetben inadekvát módon viselkedett, a mi terminológiánk szerint: tökéletlenül, nyomorék módjára, tehát valahol a mélyben Otelló nevetséges; nem a lelke mélyén, hanem a helyzet mélyén. Tragikuma tehát a gyilkosságon áll vagy bukik. Egy bohócati féltékeny, aki nem gyilkol, hanem sorozatosan felsül, Otellónál sokkal érzékletesebben ábrázolja a féltékeny ember igazi típusát, minthogy a tragédiában a vér, a gyász, a megrendülés épp a legfontosabb vonásokat takarja el.

A tragédia: gyászbeszéd; a komédia: figyelmeztetés.

Mindenki tudja, hogy nyitott sírnál miként viselkedjék. Az viszont, hogy a figyelmeztetésből ki mit és mennyit fog fel, rengeteg tényezőtől függ. Efelől bárki meggyőződhet, aki egy viccet kísérletképpen több helyütt elbeszél. Reagálni mindenki reagál, az is, akinek – mint mondani szokták nincsen humorérzéke – de hogy a reakciók mélyén mi a tartalom, abban mi az állandó vonás, mi a pillanatnyi hangulat szerepe – azt legfeljebb gyaníthatjuk, de akár gyanítunk valamit, akár nem, a legteljesebb bizonytalanságban mozgunk. Sohasem tudjuk, hogy kinek-kinek mi van a nevetése mélyén.

Vannak a komikumnak primitív formái, melyeken állítólag mindenki kacag. Tévedés. Amin mindenki kacag, azon sem kacag mindenki, még a fenékberúgáson sem, holott évszázadok óta ez az egyik legnépszerűbb módja a nevetetésnek. Ugyanaz a fenékberúgás, mely sokakból gyönyögző nevetést vált ki, másokat bosszant, feldühít, undorít. A skála végtelen. Éppen azért az egész erőlködés, mely a komikumot tárgyoló műveken végigvonul s amelynek a lényege meghatározni, hogy *mi váltja ki*

a *nevetést*, valójában nevetséges. A reakciók sokféleségére a szituációk ambivalenciája ad alkalmat és módot: – Otelló virtuálisan bohózáti figura, a bohózáti figurák virtuálisan tragikus hősök, vagy legalább áldozatok. Egyszóval a tragédiára nagyjából egységes, a komikumra viszont végtelenül változó a reakció.

Ömölhet patakokban a vér, a tragédiában mindig van valami kiengesztelődés, megkönnyebbülés. A megtisztulás, gondolom, nemcsak azt jelenti, mint Arisztotelész tanítja, hogy együttérzésünk révén megtisztulunk félelmünktől, gyűlöletünktől, haragunktól stb., hanem talán azt is, hogy miután néhány emberi pálya lezárult, megkönnyebbülünk, mert a holtakra nem vár több szenvedés, következképpen a mások szenvedései nem emlékeztetnek arra, hogy mi minden iszonyattal kerülhetünk mi magunk szembe. Innen a megkönnyebbülés.

A viselkedés a tragikus végben teljesedik be, akármit olvas ki a történetből a kívülálló. A tragédia hőse – Otelló, Hamlet – olyan egyenes és törvényszerű pályán halad végzete felé, mint egy vasúti sínpáron. A féltékenységben benne van a halál, mint következmény, Hamlet jellemében ugyancsak. Hogy ki pusztul el, az végül a kézitusában dől el. A kézitusában viszont egy adott társadalom erkölcsi normái ütköznek össze.

Mi lenne – kérdi Pirandello Pascal Mátyás című regényében –, ha Szofoklész Elektrájának előadása közben, épp amikor Oresztész meg akarja torolni Klytaimnesztrán és Aigiszthoszon apja, Agamemnon halálát, mi történne, ha ebben a pillanatban megnyílna fölötte az ég? Oresztész minden bizonnyal megzavarodna s bár a bosszú indulata még hevitené lelkét, karja lehullana, Hamletté válna, aki nem látja pontosan, hogy mi a kötelessége, mit kell tennie.

Félelmetes erejű jelkép. Az antik tragédia hőseinek, Oresztésznek és Elektrának nincsen kételyük kötelességük felől, mindketten pontosan tudják, hogy Klytaimnesztrát, aki anyjuk, de egyben apjuk gyilkosa – meg kell ölniök. Hamlet már nem bizonyos a dolgában, Hamlet ingadozik s ez a belső bizonytalanság teszi mai fogalmak szerint is modernné a tragédiát, Hamlet így gondolkozik, mikor nagyjából látja, hogy csapdába csalták: – . . . ,egy verébfí sem eshetik le a gondviselés akaratja nélkül. Ha most történik: nem ezután; ha nem ezután, úgy most történik; s ha most meg nem történik, eljő máskor: készen kell rá lenni; addig van. Miután senkinek sincs olyanja, mit itt ne hagyjon: mit árt előbb hagyni el?’

Ezt a gondolatmenetet fényévek választják el Elektra félelmetes érvelésétől. Mert mihelyt megnyílt az ég, a transzcendens értékek érvénye nem érvényesül föltétl nélkül, a szereplők sorsa a végső összecsapásban dől el – mint a Hamletben. De ami magát Hamletet illeti, az ő sorsa kevésbé fennkölt fogalmazásban azt példázza, hogy a célszerűtlenül viselkedő ember addig-addig tökéletlenkedik, míg a könyörtelen valóság, melynek törvényeit nem vette figyelembe, össze nem zúzza. A király – gátlástalan renaissance-ember – gyilkossággal megszerzi a trónt s a királyné kezét. Hamlet a színészek révén leleplezi a királyt, de ugyanakkor saját magát is leleplezi. Nem él az alkalommal, mikor megölhetné az imádkozó királyt, ezzel megpecsételi saját végétét. A végső tusa bizonytalan – a királyné megissza a Hamletnek szánt mérget, Hamlet leszúrja a királyt, megöli Laertest; bizonyos csak egy ember sorsa, a Hamleté, neki meg kell halnia.

Ezért gyászbeszéd a tragédia. Az elkerülhetetlen vég nem meglepetés. Előre készülünk rá.

A komédia viszont azért figyelmeztetés, mert amíg a komikus figurán, vagyis a tökéletlenül viselkedő, a valósággal hadilábon álló emberen a sorsa be nem teljesedett, addig nincsen nyugalom, mert addig az elképzelhető következmények közül bármelyik megeshet vele. A vígjátéki figura feje fölött Damoklész kardjaként lebeg a végzet. Harpagon, miután összezőrdül a fiával, lányával s elvesztette Marianne-t, akit már-már feleségül vett – az utolsó felvonásban megtér aranyaihoz. Ezzel életének egy epizódja befejeződött, a sorsa azonban nem teljesedett be. Semmi sem utal arra, hogy Harpagon valamilyen következtetést vont volna le a balul sikerült kalandból. Ha harmad- vagy negyednap Fruzsina újabb pártit kínálna neki – előlről kez-

dené a szerencse kísértését, főleg ha hozományt is remélne a lánnyal. A tökéletlenség – ezúttal a fősvénység – nyitott kapu, melyen át a sors zavartalanul jár ki és be. A komédia függő játszma. Minden komikus figura viselkedésének ez a végső lényege.

Folytassuk az előbb megpendített témát. A komikus szituációkban, erről már esett szó, virtuálisan benne rejlik a tragédia, ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy a közönség ezt mindenkor tudomásul veszi; az egyén érzékenységének, fantáziájának a függvénye, hogy a megbúvó tragédiából ki-kí mit és mennyit sejt meg. Ez a tény nemcsak arra ad magyarázatot, miért oly végtelenül változók az emberi reakciók az úgynevezett komikus helyzetekre, hanem arra is, hogy a vígjáték vagy a bohózat legfeljebb öncsalásképpen idézhet elő megtisztulást, valami olyanféle biztonsági illúzió révén, mint háborúban, lövöldözés közben, mikor bajtársaink sorra hullanak mellőlünk s mi abba a hiedelembe kapaszkodunk meg, hogy mindenkit lelőhetnek, csak minket nem. George Dandin történetének hatására ez az érzés a főlény, a káröröm formáját ölti, a néző – már amelyik – azzal a szilárd tudattal megy haza a színházból, ahol a George Dandint vagy a Tartuffe-öt látta, hogy vele ilyesmi nem eshet meg, ő annál okosabb; én nem vagyok olyan ostoba, mint Orgon, engem apukám, az a Tartuffe nem rázna át. Egyébként Orgon hiszékenységében, sőt George Dandin balekességében benne rejlik a gyilkosság lehetősége. Molière ugyan valamennyi nagy vígjátékában kacérkodik a tragédiával, de idáig sohasem megy, inkább azon igyekszik, hogy ezt a lehetőséget elrejtse, semmint azon, hogy kibontsa. Orgon gyilkossága szétvetné a vígjáték keretét, éppúgy, mint az, ha a néző ráébredne, hogy Otello végső elemzésben komikusan cselekszik. Ilyesmit a műfaj nem tűr. Más szóval nem tűri az író szempontja, mely egyik esetben vígjátéki, a másik esetben tragikus. Tehát a szemlélet teszi a műfajt.

A szemlélet azonban – hála Pirandelló műveinek – a század első negyedében megváltozott. Robert Brustein, a kiváló amerikai színiesztéta, a Színház forradalma című művében azt írja, hogy Pirandelló után a drámaírók már nem írhattak azzal a biztonsággal, mint előtte, mert az olasz mester jóformán valamennyi elemében megváltoztatta színpadi szemléletünket és gyakorlatunkat. Brustein a századnak csaknem valamennyi kiváló drámaíróját felsorolja, közöttük olyanokat mint Sartre, Beckett, H. Pintér, E. Albee, s meggyőzőn bizonyítja, hogy ezek a szerzők Pirandello művei nélkül nem lehettek volna azok, akik. A listában Ionesco is szerepel, a modern humor egyik kiemelkedő és jellemző képviselője, Pirandello ugyanis nemcsak színpadi szemléletünket változtatta meg, hanem azt is, hogy mit látunk tragikusnak, humorosnak, komikusnak. A (viszonylag) tiszta műfaj, mely (viszonylag) tiszta szemlélet következménye – Pirandello forradalma után már csak a periferián elképzelhető, a hagyományokba rekedt szerzőknél.

Umorismo című művében Pirandello részletesen kifejti, hogy a nem humorista író egyetlen szempontból szemléli és egyetlen szempontból dolgozza ki témáját, a tényeket úgy rendezi el, úgy csoportosítja, hogy a választott szempont igazolódjék. A humorista tudja, hogy a szempontok száma végtelen s minden szempontnak megvan a maga viszonylagos igazsága s ezért egyetlen szempontról sem mond le. A témát egyszerre több szempontból nézi, néha az árnyékot látja testnek, néha a testet árnyéknak. Leírhat bármit, mindig a szeme előtt lebeg a leírt érzés vagy gondolat ellenkezője, melyet éppúgy igaznak tart. Ezt a szemléleti formát nevezi az olasz mester „sentimento del contrario”-nak, vagyis az ellentét érzésének. Ebből a sokszempontúságból, vagy inkább a szempontról szempontra való helyezkedésből végeredményképpen a sors teljes bizonytalansága s ezzel együtt a komikum teljes bizonytalansága és esetlegessége származik. Az író nem foglal véglegesen állást, mivel – mint Pirandello mondja – „az élet nem dönt el semmit”, tehát azt sem, hogy mi tragikus, mi komikus. Fölötte durván: ami az egyiknek komédia, a másiknak tragédia – vagy közömbös látvány.

Azt írtuk, hogy komikum és tragikum egyformán viselkedés és következmény összjátékából következik. Az amit mi viselkedésnek nevezünk, Pirandellónál, mint „szerep” vagy mint „álarc” jelentkezik, de még sokféleképpen nevezi. A szerepbe az

élet különféle belső és külső következményei kényszerítik az embert, de mihelyt váltalta a szerepet – mert vannak, akik tudatosan vállalják szerepüket, mint IV. Henrik –, vagy mihelyt ráragadt a szerep, mint Guido Venanzira – *A szerepek játékában* – nincs menekülés. A szerepben benne rejlik a sors, mert a szerep – a változó, átalakuló, megfoghatatlan életben a mozdulatlan forma e parányi szigete – maga az emberi tökéletlenség. Szerepet játszani semmivel sem kevésbé veszélyes, mint a vak-ság, a süketség, a bénaság, orvosság pedig nincs ellene, a szerepet – amit az élet, a véletlen, a társadalom, saját hajlamaink ránk osztottak, végig kell játszani. Ez a filozófia egyébként erősen emlékeztet Hemingway filozófiájára.

Objektíve minden szerep hazugság, más szóval – kívül esik a valóságon, csupán laza szálakkal kötődik ahhoz – szubjektíve bizonyos fokig mindegyik igaz, de hogy végeredményben mennyi és milyen igazság van a szerepek mögött, azt soha nem tudhatjuk meg. A szerepek összeütköznek egymással és össze a valósággal s a konfliktusok e pergőtüzében az igazság arca s az adott eset komikus vagy tragikus színezete úgyszólván percről-percre változik. Nagyszerű példával szolgál erre a híres Hat szerep keres egy szerzőt. A színpadon éppen próbálnak, mikor a díszletek mögül előjön hat feketeruhás alak, elmondják, hogy egy dráma résztvevői, a drámát – ami az életük – újra akarják élni, más szóval el akarják játszani a színpadon s ehhez szükségük van egy szerzőre. A rendező vállalja a szerzőséget – a szerepek pedig az Apa, a Mostohalány, az Anya, s a Fiú egymás szavába vágva hozzálátnak, hogy elmondják a történetet, mindegyik úgy, ahogy maga látja s ahány változatot hallunk, annyi színben mutatkozik ugyanaz az esemény s látszik, egyszer komikusnak, máskor tragikusnak. Még tömörebben példázza ezt a bonyolult szemléletet IV. Henrik története. Hőse IV. Henrik római császár öltözékét viselte egy álarcos bálon, vetélytársa – Belcredi – megbokrosította a lovát, IV. Henrik leesett, megőrült s tizenkét éven át élte a huszonkétosztendős római császár életét a kastélyban, melyet rokonai örültsége követelményeihez illő berendezéssel és személyzettel láttak el. Tizenkét év után meggyógyult, de továbbra is játszotta az örült szerepét, mert úgy érezte, ha már kimaradt az életből, így kevesebbet kell szenvednie. Régi társasága azonban utána jön, egy pszichológus vállalja, hogy meggyógyítja, a kísérlet eredménye, hogy IV. Henrik kevés híján ismét megőrül. Mikor igazán örült az ember? Amikor tudatosan örült, vagy amikor azt hiszi, hogy épeszű, de valójában örültként él? – ezt fejtegeti Pirandello s ahányszor fordul a cselekmény, annyiszor változik a néző véleménye s mindezt még tovább bonyolítja az, hogy ritkán tudjuk, mikor cselekszik IV. Henrik tudatos örültséggel, mikor nem. Ami a komikumot illeti, említésre érdemes, hogy a pszichológus, mint komikus figura, mint életidegen ember, ebben a darabban tűnik fel első ízben, s azóta bukkan fel egyre-másra filmben, vígjátékban, míg a folyamat odáig fejlődött, hogy a „Szerellem ő!” – című pompás amerikai vígjátékban már maga a mélylélektan a komikum tárgya.

Pirandello óta tragikum és komikum határai egybefolynak, összemosódnak. Ő maga így írt erről *Irónia* című tanulmányában:

„A tragédia farce-á válhat, hogy ha a tragikum, magán a tragikumon keresztül, a kacagás révén meghaladja önmagát s ilyenformán felszínre bukkannak a komolyság neveltséges vonásai, csakúgy mint a neveltséges komoly vonásai. Olyan farce-ról beszélnek, amely a tragédia előadásába beleszövi a tragédia paródiáját és karikatúráját, de nem fölébe toldva, hanem mint ahogy a test az árnyékot veti, úgy kíséri a tragikus mozdulatok mindegyikét a saját esetlen árnyéka.”

Színpadi fogalmakra fordítva ez azt jelenti, hogy a Desdemónát fojtogató Otelló „árnyéka” szörnyű tettének neveltséges oldalát mutatja. Többé tehát nem arról van szó, hogy Otelló tökéletlen viselkedéséből egyformán következhet tragédia és bohózat, hanem arról, hogy a tragédia nem egyértelműen tragédia – mint az Otelló, és nem egyértelműen komédia, mint a George Dandin, hanem ez is, az is; a tragédiának éppúgy megvan a visszája, mint a komédiának. Mert minden másként is lehet, mint ahogy van. Minden jelenség annyiféle arculatot ölt, ahány szempontból nézzük.

Déry Tibor és novellái

1.

A válogatott novellák – *Theokritosz Újpesten* – záró írása önarckép. Magát az író látjuk, tünődései között, egy balatonfüredi szőlőhegyen; szomszédságában szőlőtőkék, mandulafák, virágzó rétek, előtte a Balaton. Pannon látvány: béke és derű. Tünődései sem lázasak, inkább szelid gondolatok az írás értelméről, a fikcióval dolgozó elbeszélő lehetőségeiről; maga az író nyugodt, megfontolt és bölcs. Pedig mennyi nyugtalanság, micsoda hajsza lapul most is a háta mögött. Hányféle lázadás pihen az idegeiben. A két kötet, mit a Tamáshegy tünődő bölcse kínál nekünk, olyan alkotóról vall, aki nem takarékoskodott erejével, idegeivel, sohasem kimélte önmagát, éltető közegét a nyugtalanságban kereste, indulatai egymáson gyúltak, mint az erős dohányos ajkán a cigaretták. Mindig lázadt, mindig kutató, sorra meghódította a kor nyugtalanságait. „Az t hiszem, egy hajóhoz hasonlítok, amely üresen indult el, s az útjába eső kikötőkben szedi fel üzemanyagát” – tízéves önvallomása is a fáradhatatlan keresés, az örökös nyugtalanság szellemét sejteti. Déry Tibor a nyugtalanság vándora, a soha meg nem elégedés lázas bajnoka. A „kikötők” pedig, eszméletének és magatartásának ösztönzői, a modern világ megannyi térképén azonosíthatók. A történelem mappáján a forradalmat és a száműzetést, a művészetén a modern próza szinte valamennyi iskoláját és kísérletét jelentik.

Szinte jelképes maga az indulás: első – és egyetlen – állásában, amely a polgári társadalom keretei között helyezte volna el, sztrájkot szervezett; büntetésből katonának vonultatták be (az első világháború utolsó évében), megszökött. Első írása: a Nyugatban megjelent *Lia* miatt pedig – szeméremértés vádjával – eljárást indított ellene az ügyészség. Lázadással indult tehát, nem fogadta el a polgári társadalom játékszabályait. Kommunkista lett, az 1919-es írói direktórium tagja, majd emigráns, Európában bujdosó. Prága, Bécs, Párizs, Perugia, Berlin, Palma di Mallorca, Dubrovnik e hajszás emigráció állomásai. Ha valaki összeállítaná Déry utazásainak, sőt meneküléseinek vázlatát, a kusza rajzból Európa térképe bontakozna ki. S amennyire közel került Európa országaihoz és népeihez, oly testi közelségben érték a földrész utolsó évtizedeinek hősies vagy tragikus történelmi rengései is. A magyar forradalmak, a francia sztrájkharcok, a weimári korszak utolsó napjai, az 1934-es bécsi munkásfelkelés elfojtása – mindezek Déry személyes élményei. Írásaiban mindnyájuknak nyoma van.

S ha élete csupa láz, hajszolettség és száguldás, ne csodálkozzunk, hogy íróként a modern próza kísérletei között válogatott. Proust és Gide, a weimári regény és a modern francia líra, a szociológia és a pszichoanalízis híveként indult az alkotás nyomába. Miként a fiatal József Attila, ő is egyszerre tanult Marx és Freud könyveiből, egyszerre engedte át idegein a társadalomtudomány egzakt komolyságát és a szürrealista költészet szertelen indulatait. Azok közé tartozott, akik nem túrik meg magukon a „beérkezetttség” jól vasalt kellékeit, s magukban a szabályokba merevedett gondolatokat. Valójában sohasem pihent meg, mihelyt „beérkezett”, máris újabb kalandok, erőpróbák keresésére indult. Prózájában egymást váltották a naturalizmus nyers színei, a szürrealizmus rejtelmes képei és az expresszionizmus szózuhataga. A változatosság és a sokfelé lobogó indulat okozta, hogy jóformán állandóan polarizálta a közvéleményt: esküdt híveket és elszánt ellenfeleket szerzett magának, közömbös senki sem maradhatott ilyen heves szenvedélyek közelében. Déryre azonban a körötte kavargó vihar nem hatott: önmagában kereste útjának törvényeit. Mintha

Gide *Nourritures terrestres*-ének intelmét fogadta volna meg: „Keresd meg a magadét! Amit más valaki ugyanúgy elvégezhetett volna, mint te: ne végezd el! Amit más ugyanolyan jól elmondhatott, mint te: ne mondd – s amit ugyanolyan jól írhatott meg más, mint te: le ne ird! Csak olyasmihhez ragaszkodjál magadban, amiről érzed, hogy másutt, mint benned, nem található, s teremtsd meg magadból türelmetlenül vagy türelmesen minden lények legpótolhatatlanabbikát”. Déry mintha e Gide-i ars poeticát vállalta volna: útja csupa kutatás. A kísérletezés szertelen mutatványai-
ban, a nyugtalanság romantikus kalandjaiban valójában önmagát kereste, saját törvényeihez ragaszkodott. Törvényei és alkata a lázadást írták elő számára, e konok parancs állította szembe már ifjúságában nagypolgári környezetével, az egész magyar társadalommal. És az „üzemanyag”, melyet az útjába eső kikötőkben választott, mindig ezt a lázadást táplálta, segítette újra és újra felgyújtani.

Első írásaiban e lázadás feszül. *A Lia, A két nővér, az Ébredjetek fel, az Országút* vagy verseskönyvei: a *Ló, Búza, Ember, az Énekelnek és meghalnak* a világ vastörvényei ellen tiltakoznak, magatartásuk a tagadás. Déry keserű heroizmussal veti magát a tiltakozás, az ellenszegülés, a rombolás lázadásába. Így beszél: „ez az óra a lázadás órája. Ezekkel a kenyértelen és vértelen kezekkel, ebben a sötétségben, mely sűrűbb, mint a vér, az utolsó óra harangütései alatt, lázadjunk fel a valóság ellen, mely gonoszabb és bizonytalanabb lett már számunkra, mint az istenek pokla. Mit veszíthetünk el mi, akik a legszegényebbek vagyunk?, akiknek lázálmaink is igazab-
bak, tébolyunk ingoványai is szilárdabbak már, mint az ő adamanttengely körül forgó bolygójuk vastag kérge! Ez a valóság nekünk nem kell, ez a bizonyosság nem kell... Ébredjetek fel! Ez az igazság hazugság!” A harag és a tiltakozás kergeti ezeket az írásokat absztrakciókba, a képzelet lázas játékaiba. Maga az író ilyen ars poeticát fogalmaz verseihez: „az életet és a költészetet csak úgy nem lehet összekeverni, mint ahogy egy és ugyanabba a térbe nem állítható egyszerre két test”. Az ifjú Déry ekként fordul a valóság ellen, a törvények kényszere ellen, menekül a költészet, a képzelet konstrukcióihoz. Mint egyik kritikusa, Hevesi András, írta: korai műveiben „egy hörgő, ziláló, fogcsikorgató, magából kikelt világ lázadozik megállás nélkül az okság elve ellen”.

Lázadása ösztönösnek és anarchikusnak tetszett, noha intellektuális felismerésekből s következetes etikából fakadt. Igaz, írásaiban gyakran lobogott anarchista indulat, de ennek lángját az értelem és az erkölcsi szenvedély gyújtotta meg. Egyéniségének és kísérleteinek egymással feleselő paradoxonjain túl, a szertelen lázadás és az építő fegyelem, a hedonizmus és az askétikus szigor, a játék és az elszánt cselekvés ellentétei mögött egy konok gondolkodó és kérlelhetetlen moralista itélkezett. Déryt a dualizmus Magyarországnak társadalmá s az első világháború élményei tették lázadóvá, európai vándorútja során vált forradalmárrá; a felháborodás és az igazság hirdetésének férfias indulata parancsolta rá, hogy a kor kérlelhetetlen közvádolója legyen; és amikor az izmusokkal kísérletezett, csak a vádirat megszövegezésében folytatott stílusgyakorlatokat. Kinlódva, mélységes őszinteséggel rombolt és épített, küzdött a megmerevedett formák ellen: a magatartássá alakított lázas kísérletezés valójában a moralista, az érveket gyűjtő, jelenségeket mérlegelő, ítéletet szövegező bíró ruhája volt. A maga módján azok közé az „enfant terrible”-k közé tartozott, akiknél a szertelenség valami mélyebb humánus valóságot takar: amint Cocteau szeszélyes életének a költészet adott szilárd formát, Déry anarchikus indulatainak az erkölcs.

Ezért sajnáljuk, hogy az író megtagadta e fiatalkori írásokat, annak ellenére, hogy az új válogatás egyik lehangsúlyosabb darabja: a címadó novella maga is az avantgardista kísérletek közül került ki. A magyar avantgardizmus amúgyis elég szegény, prózai írásokban még szegényebb, mint versekben: talán nem lenne túlzott és illetéktelen kívánság, ha az írótól és a könyvkiadástól egyaránt e korai írások megmentését kérnénk. *A Lia, A két nővér, a Kriska, A kéthangú kiáltás, az Ébredjetek fel, az Országút, Az éneklő szikla* – regények és elbeszélések – régi folyóiratokban vagy kis példányszámú, hozzáférhetetlen kiadásokban kallódnak ma is. Nem lenne szabad, hogy végképp elkallódjanak!

Az avantgardizmus azonban csak bevezető lehetett: Déry megőrizte nyereségeit,

de túllépett szertelenségeiken. Gyakran leírták már azt a folyamatot, melynek sodrában a realizmushoz érkezett. A sóvárgott nagy mű, a feltétlenül saját feladat elvégzésének Gide megfogalmazta igénye, tudjuk, a *Befejezetlen mondat* hatalmas epikai építményében nyert formát. Aztán a többi regényben: a *Felelet*, a *G. A. úr X-ben*, a *kiközösítő* köteteiben. Nem véletlen, hogy az első nagy regény születése körül sorjáznak az első ma is vállalt Déry-novellák: a *Svájci történet*, az *Esőben*, a *tengerparti gyár*. Bennük az író valódi témáihoz érkezett: a munkássorshoz, a szegények életéhez, küzdelmeihez. Kemény és fegyvelmezett realizmussal ábrázol bennük, a szertelenséget láthatóan szándékosan kerüli, – mint aki feladataira, hivatására talált. Szakitott volna korábbi önmagával? Feledte volna ifjúságának próbálkozásait? A választ nem érezzük oly súlyos igennek, mint a korábbi kritika. A kísérletezés nyeresége, a harmincas évek novelláiban is fellelhető: a *Svájci történet* különös históriája, a téli éjszakában tiltakozás a háztetőre kapaszkodó, a régi épületet lebontó munkások rajza éppúgy magán hordja az ifjúság szeszélyes stíluspróbáinak, groteszk képzeletének nyomát, mint a *tengerparti gyár* szenvedélyes sztrájkoló nőalakjai.

S jelen van ezekben az írásokban az egyéniség kontinuitása: a kutató szenvedély, a gondolkodás folytonos magasfeszültsége, a morális ítélkezés konoksága is. Déry folytonos stílusváltásaiban mindig önmagával azonos maradt. Prózája az irányzatok és stílusok változatait kínálja, a művek mögött azonban olyan valaki áll, aki változásaiban, fejlődésében, próbáiban is önmaga tudott lenni. Keresi magát, de egyénisége, erkölce változatlan, hódít és gyarapszik, de anyaga át nem alakul, a léleknek története van, s e történet a novellákból megismerhető, de maga a lélek: az értelem és az ösztönök, a hitvallás és a magatartás végső kémiájában változatlan marad. A nyugtalanság lobogó hőse belül csupa szilárdság. Nem égő szesz, hanem valami nemes és súlyos anyag.

2.

Állandóság a változatosságban: ez lenne Déry írói sorsának és művének foglatalata? Mi akkor ennek az állandóságnak a tartalma, a természete? Melyek rendező elvei? Melyek egyéniségének azok a konstans elemei, amelyek közös törvények alá rendelik a gazdagon elénk ömlő, a természet bőségével burjánzó változatokat?

Az első feltétlenül a *valóság* tisztelete. A fiatal Déry, láttuk, megtagadta a valóságot, álommal, játékkal, képzelettel próbált felébe kerekedni. Ám a szertelen fantáziáknak is volt valamelyes reális magja, ha más nem, a tiltakozás lázadó indulata. A férfi azonban egyre kérlelhetetlenebbül ragaszkodik a valósághoz, a tényekhez, a realista író megfigyelő és értelmező magatartásához. „Szeresd a valóságot mindig és mindenütt – tanácsolja olvasójának –, bármily nemes ügyért hevülsz, s ha a legmagasabb hőfokon is: ügyed csak akkor lesz diadalmas – bár a csillagokig emelje fejed! –, ha egészséges, ép lábával a földön jár”. E tanács nem nevelő jellegű életigazság, hanem Déry alkotó módszerének foglatalata: vallomás a valóság vonzásáról, a magatartás és a műhely realizmusáról. Déry egyik legfőbb erénye éppen az az érzékenység, amellyel a valóság sugallataira figyel. Igaz, a sors, amit meg kellett élnie, maga is a valóság vonzásában tartotta őt. Száműzetésben vagy belső emigrációban élve, felvértezve a marxista társadalomtudomány jelenségeket átvilágító, tényeknek magyarázatot adó eszközeivel, a valóság legérzékenyebb pontjaihoz és rejtett mélységeihez férközhetett. Aki Déry novelláit olvassa, éppen ezért, az ország történetének utolsó három-négy évtizedével ismerkedik: a háború előtti munkássors képe (*Békebeli vidám történet*), Budapest ostroma (*Alvilági játékok*), a felszabadulást követő idők hatalmas újrakezdése és változásai (*Az óriás*, *Simon Menyhért születése*) éppúgy jelen vannak témái között, mint a dogmatikus politika éveinek problematikája (*Niki. Szerelem*, *A téglatal mögött*) vagy az 1956-os tragédiák (*Számadás*, *Philemon és Baucis*).

Ám írásai alatt maradnánk, ha e két kötet novellát csupán történelmi olvasókönyvnek tekintenénk. Déry realizmusának legértékesebb eredménye a figurák bősége és emberi hitele. Mondanivalói alakjaiban kapnak megfogalmazást. A birtokában levő

és mozgósított emberi típusokból egy egész társadalom képe bontakozik ki: Déry erénye, miként a nagy realistáké, az *extenzivitás*. Mondják, minél jelentősebb egy epikus, annál több embert tud a papíron életre kelteni. Déryt olvasva egyet kell értenünk e véleménnyel; az olvasó nála valóban külön világba, öntörvényű valóságba, határozott arcélű emberek közé kerül. Már első realista novelláiban meglep az alakok gazdagsága: a *Svájci történet* munkásainak elevenségét csak *A tengerparti gyár* sztrájkoló asszonyainak karakteres rajza múlja felül. S milyen élők polgárai, intellektüelei, művészei: a *Békés szőlőhegy 1938-ban* éppoly hús-vér valóságukban idézi elénk a magyar vidék haszontalan úri értelmiségét, bornírt polgárait, mint a *Látogatás* a konzervatív irodalom gőgös írófejedelmét. S mennyi gazdagság a felvillanó arcokban: egy-egy novella néhány vázlatos portréval is az extenzivitás élményét tudja felkelteni. A *Vidám temetés* az „ancien regime” továbbélő tenyészetéről nyújt találó fotográfiát, a *Számadás* a disszidálási hisztéria vámszedőiről s áldozatairól, *A téglafal mögött* a Rákosi-korszak elvadt munkásairól. Megannyi történelmi csoportkép, egy-egy novella tükrében az elmúlt súlyos évtizedek valamely összefoglaló értékű pillanata elevenedik meg.

Ha Déry emberábrázolásának egyik nagy érdeme az extenzivitás, a másik az alakok elmélyült és plasztikus rajza. Minden nagy elbeszélőnek van néhány feledhetetlen alakja, emberek, akik az olvasó személyes ismerőseivé válnak, figurák, akik tudatunkban az íróval kölcsönösen asszociálják egymást. Déry is teremtett ilyeneket: vannak hősei, akiket újra és újra írt. Ilyen a *Számadás* keserű professzora, az önméztetés áldozata, akiben nem nehéz felismerni a *Felelet* Farkas Zénójának rokonát; ilyen az az idős munkás, aki hittet és érett megfontoltsággal dolgozik (pl. a *Svájci történetben*), s csak *A téglafal mögött* öreg Bódijaként veszíti el egy időre hitét, önmagát; és ilyen fiatalabb, értelmiségi társa, aki tragédiáiban is örzi eszményeit (*Alvilági játékok*: Tamás, Niki, *Szerelem*). Feledhetetlenek gyermekalakjai: *A Dunánál* suhanca, a *Jókedv és buzgalom* s *A portugál királylány* kiskorú csavargói, tolvajai; bennük a háború legszerencsétlenebb áldozatait mutatja be. A legemlékezetesebb ismerős azonban két asszony: egy fiatal és egy öreg. A fiatallal így jellemezteti önmagát: „Nagyon nyelvez, szemtelen kislány voltam. Aki nem ismert jól, az a nyelvemről ítélve bátran azt hihette volna, hogy megjártam már az élet szemináriumát, alsó foktól a felsőig, nem is egyszer, nem is hiába.” Modora tehát igencsak „mai” és szabados: mindenkinek megfelel, merész és eszes. A személyiség belső övezetei azonban nagyszerű tulajdonságokról árulkodnak: vállalkozó készségről, erélyről, hűségről, gyengédségről. Ilyen bátor és talpraesett mai lány *Az óriás* Julija, *A fehér pillangó* Erzsikéje. Az öregasszony alakja éppoly kedves Dérynek: feledhetetlenek idős munkásasszonyai, akikről *A tengerparti gyárban*, a *Békebeli vidám történetben*, *A ló meg az öregasszonyban* olvasunk: bölcsék és határozottak, megejtő alázattal és biztonsággal hordozzák terheiket. Rokonuk az *Alvilági játékoknak* az az idős nőalakja, akinek vonásaiban Déry saját anyját mintázta meg: az öregasszony, aki Goethe-idézeteket ír háztartáskönyvének feljegyzései közé, s éppoly bölcs, határozott és jólelkű, mint a munkásasszonyok. A két nőtípus: a bátor fiatalasszony és az anya azután egy nagyszerű párosban találkozik: a *Két asszony* klasszikus szépségű kettősében. Mindkét típus itt nyeri el végső alakját: az öregasszony csupa bölcsesség és gyengéd megértés; átlát a játékon, amit menyé éppen az ő megnyugtatóására eszelt ki, s szeretetből, okosságból, könnyesen-derüsen már ő játszik tovább. Menyé, a fiatalasszony ugyancsak most sűríti magába a korábban meglelt típus valamennyi báját, bátorságát, értelmességét, fiatalos gyengédségét. A két alak egymást egészíti ki, kettősükben a helyzet-teremtés klasszikus harmóniája érvényesül.

Mint mondtuk, Déry realizmusa az emberábrázolásban diadalmaskodik. Figuráit határozott egyéniséggel ruházza fel, sőt némelykor a különösség vonzerejével is. Ez adott alkalmat néhány kritikusanak arra, hogy különcöknek lássa hőseit. Pedig Déry figurái nem különcök, még az olyan monstrumnak tetsző alakok sem, mint *A tengerparti gyár* gyilkos Marie-ja vagy *Az óriás* izomkolosszusa: ifjú Kovács István. Egyik értő kritikusa: Fehér Ferenc a típusok pluralitásáról beszél, arról, hogy Déry hősei főlényben vannak mind a dekadencia, mind a sematizmus vértelen, elvont figu-

ráival szemben. Hősei eleven emberek, Déry ismeri a világot, az embert, novelláiból életünk egész enciklopédiája kibontakozik.

Ismeri a világot, de nemcsak ismeri: szocialista író, a világ arculatának megváltoztatására törekedik. Beszéltünk már arról a *moralista* szenvedélyről, amely kora ifjúságától kezdve lázadásra serkenti, arra biztatja, hogy újra és újra megküzdjön a világ, a társadalom igazságtalanságaival. Olyan vállalkozás ez, amit az ember legnemesebb és legfelelősebb küldetésének tud: „Az emberi erény – mondja – akkor állja meg a próbát, ha nagy szorongatások idején is kitart. Csendes időben könnyű szeplőtelennek lenni, amíg az ember biztos fedél alatt él és mindennap jóllakik. Addig hajlamos rá, hogy udvariasan megsüvegelje az erkölcsi törvényeket, de ha a sors elkapja a nyakát, akkor nézd meg, hová lódul?” Aki e vallomást írta, mindig szenvedélyesen ragaszkodott a maga szabta erkölcs parancsaihoz. Sorsa ezért rótt rá annyi próbát, oly heves küzdelmeket.

Nem lenne értelme, hogy végig kövessük a moralista útját, emlékeztessünk most csupán arra az állásfoglalására, melynek jogossága és megfontoltsága egyre vitathatatlanabb. A nemzeti önismeret és önbírálat szenvedélyére gondolunk. Darvas, Sánta, Cseres regényei után, a nemzeti történelem és magatartás felett tartott konok számvetés idején bátran emlékeztethetünk arra, hogy az önbírálat képviselői között Déryt is hely illeti. A felszabadulás után – Illyés és Benjámint mellett – éppen ő volt az, aki a történelmi üttévesztés tanulságait az önkritika szellemében akarta érvényesíteni. Nemcsak a múltat bírálta, nemcsak a nép ellenségeit átkozta meg, hanem a nemzet hibás önismeretét, helytelen történelmi tudatát és viselkedési reakcióit is ítélkezésébe vonta. Erkölcsi vizsgálatot sürgetett: a „nemzeti büntudat hiányáról” írt tanulmányt, *Emlékek az alvilágból* című ostrom-naplója helyállásunk elégtelenségén töprengett. Kínzó problémák oldozgatását vállalta magára, s valljuk meg, alig találkozott megértéssel. Az *Alvilági játékok* Anna nénije, a fia helyett önmagát feláldozó munkásszony így kiáltja a kiszolgáltatottságukba belenyugvó emberek felé az író ítéletét: „köztetek a legjava is azzal akar üdvözülni, hogy nem csalt és nem lopott. Ha jó volt, megigazította a másik feje alatt a párnát, ha bátor, odatartotta a másik orcáját is a pofonnak, ha hű, hát nem mart bele az anyja bokájába, amikor ez hátat fordított neki, de többre nem futotta az erényből. Csöndben lapult itt mindenki a jó langyos ganéjban, hogy meg ne náthásodjék. Pedig a szegény embernek kötelességei is voltak. Hangosan mondom, hogy meghalljátok! Mivelhogy csak a szegény tudja, hogy mi a nyomor, hát védje meg tőle a másikat!” Kemény szavak ezek; az újrakezdesben szükséges és, sajnos, általában elmaradt önbírálat mégis bennük kapott megfogalmazást. Déry igényes erkölcsé szólalt meg bennük, de tehet-e mást az író, minthogy a legmagasabb igényű erkölcs nevében korholja s biztatja népét, az önismeret igazságaival akarja felvértezni nemzetét?

Talán úgy tetszik mindebből, hogy Déry rideg epikus és moralista, aki birto-kába veszi a valóságot, írói nyersanyag gyanánt használja fel az emberi életet, művét építi, s a világgal legfeljebb ádáz moralistaként, konok erkölcsbíró módjára érintkezik. Nem így van. Déry nemcsak zsákmányszerző és ítélkező, hanem melegszívű ember is, akit a *részvét* és a *megértés* fűz embertársaihoz. Igen tanulságosak azok a novellái, melyekben mintegy kilépve az epikus tárgyilagos, elemző magatartásából, önmagáról vall. Kevés ilyenrel találkozunk, Déry elbeszélő alkat, saját személyét távol tartja történeteitől; éppen ezért a szubjektívabb írásoknak nyomatékosan vallo-más-, illetve ars poetica-értékük van. Ilyen a kötet első, még korai elbeszélése: *A prágai lány*. Ebben a novellában a bujdosó íróval ismerkedünk, az íróval, aki üzötten, hajszoltan, reménytelenül érkezik meg az idegen városba; tétován telnek napjai, valami üdvösségre vár. A magány kárhozottja ő, aki emberi kapcsolatokra, közösségre vágyik, s mert ezt a szerelemben nem találhatja meg, még sóvárában vágyakozik az emberi szó, a méltó kötődés után. E novella kérdéseire a *Theokritosz Újpesten* jelképes története felel: az elegáns világfiról, aki a szegények mellé szegődik, s részvétével, szeretetével igyekszik kisebbiteni nyomorúságukat. A közösség megtalálásának élményét foglalja magába ez a különös jelkép, az író elkötelezettségét, felelősség-tudatát jeleníti meg.

Novelláiban ez az elkötelezettség kap testet, ez az együttérzés és részvét izzik fel, különösen azokban az írásokban, amelyekben a munkások, a szegények, a szenvedők sorsát mutatják be. Amilyen gúnyos szatírával ábrázolja a polgárt, oly részvéttel fordul a szegényekhez. Nagyszerű példái ennek a részvétnak azok a novellák, melyekben a háború áldozatait festi le, a csavargó, tolvajjá, sőt gyilkossá züllő gyerekeket (*Jókedv és buzgalom, A portugál királylány*), az utcasarokra kerülő serdülő kislányt (*A járda szélén*), a hadifogságból hazatérő katonát (*Itthon*). Csakhogy a részvét nem elég, ezt éppen Déry hirdeti: ezért tesz különbséget a részvét és az érzelem, a gondolkodás-ítélkezés, a cselekvés motívumait egyaránt felölelő emberszeretet között. „Munkámban – írja – főképp az emberi szenvedések természetét és okait igyekeztem vizsgálni, és érdeklődést ébreszteni irántuk. Nézetem szerint ez a legnagyobb írói feladat. E vizsgálódásnak alapja a részvét, emennek pedig az emberszeretet. De sokáig több volt bennem a szánalom, mint amennyit a szeretet táplálni tudott, ezért rekedtem meg gyakran a jelenségek érzelmes felületénél. Csak férfikoromban jutottam el annak a felismerésére, hogy a részvét önmagában ösztövérvé érzés, melynek leg-erélyesebb pillanataiban is legföljebb alamizsnára telik. Csupán az élet minden részletét méltányoló, aprólékos, szorgos emberszeretet ad a művésznek elég erőt ahhoz, hogy többre törjön: a valóság megváltoztatására.”

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha az *emberszeretet* imént kifejtett fogalmában keressük Déry írói alkatának, törekvéseinek végső foglalatát. A rendező elv, az állandóság, amely egységbe fogja, életművé szervezi a mondandó, a szenvedély, a stílus változatait, alighanem éppen e fogalomban rejlik. Az okos és felelős emberszeretetben, mely gyengéd és szigorú; ragaszkodik a valósághoz, de változtatni is akar ennek igazságatlanságain; szigorú erkölcsöt szegez az emberi bűnök ellen, mégis részvéttel fordul az emberhez. E komplex magatartás Déry ereje: benne találhatta meg írói egyéniségének minden lázadáson és megújuláson át is őrzött folytonosságát.

3.

Térjünk vissza a Tamáshegy nyugalmas elmélkedőjéhez: mi maradt annyi lázadás, annyi küzdelem után? A végső vallomást olvasva, úgy tetszik, már illúziói sincsenek, mintha tapasztalatai rezignációba kergették volna; keserű bölcs lenne talán? Az emberekről, az emberi sorsról szerzett tudásáról így beszél: „Tudásomat az emberekről. Tudásomat helyükről, illetve hely-telenségükről a természetben. Kényszerhelyzetükről a társadalomban. Azokról a bonyolult viszonylatokról, melyek családhoz, szomszédhoz, hatósághoz, nemzethez, hazához stb. kötözgetik őket. Tudásomat hasi és nemi életükről. Tudásomat már génjeikben felépült jóságukról, gonoszságukról, csillapíthatatlan tudásszomjukról, azaz kíváncsiságukról, rossz arányérzékükről, hibás szemmértékükről, s arról az alapvető képtelenségükről, hogy a bölcs elégedettségnek valamilyen nyugalmi állapotában helyezkedjenek el, a termékeny izgalmat termékeny nyugalommal ötvözve. S tudásomat azokról az olthatatlan agressziókról, amelyeknek keresztüztüében szakadatlanul pusztulnak, mert nem a faj fenntartására hasznosítják őket, mint a növény- s állatvilág, hanem nevetséges hóbortjaik s hiúságuk szekerébe fogják.” Valami kiábrándulás rejtőzik ezekben a mondatokban, illúziótlanság, a tapasztalatok végső összegezésének szókimondóan könyörtelen realizmusa. Annyi küzdelem elfárasztotta volna talán, a hajsza elfojtotta volna az idegekben bujkáló tüzet? Nem hisszük; az utolsó írások: a frissen, lendületesen játszó vagy végső tapasztalatokat összesűrítő *Capricciók* sem erre vallanak. Inkább mintha új korszak érkezne el ismét, Déry zaklatott pályájának újabb szakasza. A végső megfogalmazások ideje, az élmények és eszmények tömör parabolákba sűrítésének éve, az a méltóságos szer-tartás, melynek során valaki visszatekinthet küzdelmes sorsára, s mindarra figyelmeztethet, amit hitéből, eszményeiből, felismeréseiből át akar örökíteni. Miként regénye: *A kiközösítő* is elárulja, klasszikus nyugalmű íróit olvasunk.

És talán még valakit. Déry, a lázadások és küzdelmek hőse, tanúja és krónikása most így vall: „ez a délelőtt az elképzelhető legnagyobb írói feladatot tüzte elém:

írjam meg a boldogságot. Ha történetben: egy boldog ember vagy boldog emberek (egyre nehezebb) viszontagságait, melyeknek kezdete, közepe, de legalább a vége boldogság. Vagy legalább útja, útjuk egy része az, épp az a rész, amelyet meg kell írnom, s amely hátrafelé és előre a boldogság beteljesülésével világít." Megírja vajon? Adhat-e író ennél többet: nagyobb reményt és szelídebb vigasztalást e lázas kor nyugtalan, szorongó olvasóinak?

RÓNAY LÁSZLÓ

Thurzó Gábor útja

Kevés író kötődik jobban ahhoz a környezethez, melyben ifjúságát töltötte, mint Thurzó Gábor, aki ma is, mint régen a „Belváros írója”. Emlékeit s fiatalságának napjait, át- meg átszövik Pest e részének legendái és irodalmi emlékei. Otthonuktól nem messze a piaristák gimnáziuma, ahol *Sík Sándor* tanítja magyarra, s ahol *Schütz Antal* nyomán a logikus gondolkodás az észérvekkel megerősített hit kerül előtérbe. Másik oldalon a vásárcsarnok, a kofák és a vigécek világa, amelyben napról napra új történetek keringenek az írókról és művészekről, ahol *Krúdy Gyulát* épp oly szeretettel emlegetik, mint a „Tegnapok ködlovagjait”. S mindehhez a hatalmas belvárosi ház félhomályos, kenyérszagú lépcsőháza, amelyet újra és újra titokzatos kísérletekkel népesítenek be a gyermekekre vigyázó fiatal lányok. Napközben minden éli a maga életét, ám éjjel egyszerre megelevenednek a sarkok, megtelnek titokzatos lényekkel és kísértetekkel, amelyek éppúgy hozzátartoznak a külső belvároshoz, mint a Váci utcán korzózó öreg katonatisztek, akik csak emlékeiket és zsírpecsétes attilájukat őrzik, s így dacolnak a múlt idővel.

Ebből a környezetből sarjadt és sarjadjik részint ma is Thurzó Gábor írói világa. S motiválja még ezt a korán elvesztett apa, aki furcsa, sötét pillantásával és jószagú kölnijével ugyancsak vissza-visszatér a múltból, s az édesanya, aki kemény kézzel fogja a hatalmas péküzemet, s az egész családot. Ő, aki szinte együtt született a Belvárossal: megérte felépülését, s 1944-ben részleges pusztulását is.

A Váci utcából csak néhány lépésnyire volt az egyetem, ahol akkoriban olyan nagyságok álltak katedrán, mint *Horváth János*, *Gombocz Zoltán* és *Eckhardt Sándor*. Náluk, az ő vezetésük alatt verődik össze a harmincas esztendőök elején az az ifjú sereg, amely nem is olyan sokára már nemzedékké szerveződik, a Nyugat harmadik nemzedékévé. Emlékezetükben élt 1919, amikor a magyar haladó irodalom elszenvedte az első nagy vereségét, s egyetemi éveik alatt élük át a 30-as évek nagy válságát, kibontakozásuk idejére pedig a fasizmus évei esnek, amikor harmadszor kell ráeszmélniük, hogy a tétlen humanizmus eszménye nem védelmezhet meg a világ erőszakja ellen.

Mire azonban Thurzó az egyetemre jut, már magában hordozta gimnáziumi éveinek első nagy csapását és sebet, „Bognár tanár úr”-ét, s ennek emlékét (csak jónéhány esztendővel később írta ki magából *A rászédettek* című novellában). Megismerte az ifjúsági egyesületek félig komolytalan, félig erotikus világát, (ezzel majd a *Bárány az akolban* című írásában számol le), első németországi útjáról pedig Thomas Mann néhány regényét hozza magával, s jó adag elragadtatott csodálatot, mely itt-ott át-színezi majd első regényeit is.

Még jóformán gyermekember, amikor már irodalomtörténeti írásai és kritikái jelennek meg az akkor igen nagytekintélyű Erdélyi Helikonban, így talán érthető, hogy egyik mozgatója lesz az egyetemen tehetségesebb évfolyamtársainak, s hogy ő szerkeszti első kísérletüket, a három számot megért *Perspektívát*. „Délután találkoztunk – írja az alapítására emlékezve *Az ifjúság elégiája* című cikkében –, jó-

kora csapat. Sokat elnyelt az idő, sokat az időben beállott félreértés, hogy írni és írónak lenni, mégis kétféle valami. De néhányan megmaradtunk, együtt maradtunk, akik nemzedék voltunk, mielőtt írni kezdtünk volna: Egy szöke, áttetsző aszkéta, Rónay György. Egy fura garabonciás, a szeme figyel, mint a madaré – Jékely Zoltán. Egy lobogó, se ülve, se állva nyugodni nem tudó színinövendék, Várkonyi Zoltán...” írt más is a lapba, (melynek szinte ikertestvére volt az ugyanekkor megjelenő *Névtelen Jegyző*, ez a „nemzedék” másik részét fogta össze) – Thury Zsuzsa, Géczy József stb. Ezt az ifjú vállalkozást nem az teszi irodalomtörténeti dokumentummá, hogy a fiatalok első közös kísérlete, hanem azok a nagyjából egységesen kirajzolódó eszmények, melyek együvé sodorták „nemzedékké” formálták e néhány fiatalembert. Így mindenekelőtt az az igény – amely még hosszú ideig vezérelve lesz a nemzedéknek –, hogy nem elég csupán a valóság felszínét ábrázolni, hanem meg kell ragadni benne a mélyebb összefüggéseket, ami szerintünk lényegét adja: az álmokat és a gondolatokat; „A lélek mélyére kell hatolni, ahogy Krúdy Gyula tette, s feltárni az álmokat, a vágyakat és mindent, ami a valóság legmélyén van” – olvassuk az egykori kritikában. – Igaz, az első vállalkozás nem sokáig szolgálhatta ezt a célkitűzést, mert teljes anyagi csődbe került. Később csendesen átalakult a nyúltenyésztők havi folyóiratává. Talán voltak azonban, akik megszünte után is emlékeztek Thurzó Gábor *Csendes eső* című novellájára, amely meghökkentő frissességgel és szókimondással nyúlt a családi problémák közé, s ábrázolni merte egy család morális széthullását. Ez a téma, ebben a kiforratlanságában még korai variáció csupán. De már bennerejlik Thurzó első korszakának minden erénye és hibája, mely az *Előjáték* és *Az adósság* című regényekben mutatkozik meg majd a maga teljességében.

Előbb azonban még ott látjuk Thurzót is a fiatal nemzedék akkori legnagyobb vállalkozásában, a *Szolgálat és Írás Munkatársaságban*. A Munkatársaság a fiatal írókat tömörítette „a magyar valóság fölmérésére, illetve az írással való szolgálattételre”. Programjuk hasonló volt a szociográfusokéhoz, azzal a különbséggel, hogy a hagyományos irodalmi műfajokat is a „szolgálat” céljaira szentelték volna. Így került a Munkatársaság megjelenésre tervezett könyvei közé Jékely Zoltán és *Toldalagi Pál* verseskötete, Rónay György irodalomtörténete és *Boldizsár Iván* regénye mellé Thurzó Gábor *IV. kerület* címmel megjelenendő novelláskötete, melyben az akkori Belváros életéből közölt volna novellisztikusan feldolgozott szociografikus írásokat. A tervezett sorozatból egy könyv jelent meg csupán, *Szabó Zoltán, A tardi helyzet* című ma is sokat emlegetett, s akkor óriási feltűnést keltő s nagy viharokat kavarázó szociográfiája. A többieket addigra már elválasztotta egymástól néhány félreértés, vita, s főként az, hogy a tervezett szépirodalmi művek kiadását egyik könyvkiadó sem akarta elvállalni. A Szolgálat és Írás Munkatársaság helyett ezért is jelent meg a Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadásában Thurzó első kötete, a *Segítő Fortunátusz* című hosszabb elbeszélés (1936.).

Egy család széthullásáról szól ez az elbeszélés is, de a valóságos eseményeket minduntalan irracionális víziók, képek és látomások fogják közre, minden arról vall, hogy a tapasztalható valóság mögött és fölött rejlik egy másik, megtapinthatatlan, a tudat által egészen be sem fogadható, amelynek itt mi csak a vetületét vagyunk képesek felfogni egy-egy révült pillanatunkban. „Ne kívánj tapasztalatokat – olvassuk az elbeszélésben –, fogadd a világot ártatlannak és jóakarátúnak, szépnek és biztatónak, és főleg fogadd értelmesnek és célszerűnek, vagyis pontosan olyannak, amilyen sosem volt még. Járj szűzen, tapasztalások nélkül, és boldog leszel...” Szerencsére ezt a programot maga Thurzó sem fogadta meg. Már ebben a novellájában is sikerül azonban hitelesen, reálisan ábrázolnia később oly természetes közeget, a Belvárost. Telisteli misztikus, irracionális elemekkel, de azért mégis a Belváros ez, nagy néma házak tömör hallgatásával, távol a csobbanó Dunával és a halszagú csönddel.

A széthulló, talaját veszített család ábrázolásának meglehetősen thomas manni indítású kísérlete az *Előjáték* és *Az adósság*. Mindkettő problematikája közös s mindkettőben ott lebeg a valóság fölött annak „égi mása”, a kísértetek, legendák, meg-

foghatatlan rémek és álmok világa. Nyomasztóan kispolgári közegben játszódnak ezek a regények, s érezni, hogy nagy, tisztogató viharok kell eljőnnie ahhoz, hogy az „üzlet” ne az élet középpontja legyen, hogy a pénzszerzés vágya helyett más eszmények vezéreljék a családok életét.

Mindkét regény írói módszerében megfigyelhetni Thurzó legérdekesebb regényírói sajátosságát, hogy nem tud és nem is akar azonosulni hőseivel (ennek jóformán csak egyetlen ellenpéldája akad majd, épp legsikeresebb regénye, *A szent*), inkább kívülről, ironikus objektivitással látja és láttatja őket. Van oka az iróniára, hiszen érezni, hogy ez a világ már anakronisztikus, túlélte magát. Ám a „kivülállás” épp attól fosztja meg, ami a regényt igazán felemelővé, megrázóvá teszi, a katharizistól, s az olvasót attól az illúziótól, hogy az író hőseivel együtt szenvedni végig a történet, s velük együtt szeretné a valóságot átalakítani és szebbé, igazabbá formálni.

Ekkor már javában dúltak a nemzedéki viták, amelyek elsősorban a Nyugat második és harmadik nemzedéke között lobbantak fel, s tetőpontjukat *Szerb Antal Könyvek és az ifjúság elégiája* című szellemes írása jelentette. Két izlésforma ütközött össze, de egyik sem határozott, végleges programmal. Szerb Antal a megszállottságot, a „mániát”, a szent, mindent átalakítani kész tüzet hiányolta a nemzedéki művekből, *Halász Gábor* pedig a valóság ábrázolására tett kísérleteiket érezte hiányosnak. (Valamennyi vitázó cikk öse kétségkívül *Kassák Lajosé*, amely „... és a harmadik nemzedék” címmel jelent meg a Nyugatban, 1936-ban.) A fiatalok, a harmadik nemzedék a Napkelet hasábjain próbálta összegezni a maga irodalmi nézeteit. Thurzó itt publikálta *Az új magyar esszé útjai* című írását. Az intuitív műveket ösztönös beleérzéssel elemző esszéista portréját vázolja föl ebben, aki az adatoktól tudatosan távolodva, azokat kiegészítve alkotja meg a műről vallott nézeteit. Majd másik írásában, a klasszicizmusról szólva igyekszik kibővíteni a realizmus értelmezését, olyan irányban, amely teret ad az irracionális elemek felhasználásának és művészi alkalmazásának. „A húszas évek forradalma – olvassuk a tanulmányban – nem aludt ki, csak éppen nem őrzi a lángját senki úgy, mint az első találkozásnál. Amit hozott, lassan feloldódott az örök realizmusban... Akinek jó szeme van, fellelegezve veheti észre az irracionális és irreális lassú alkalmazódását a realizmusban. Ifjú költők vannak, szabályos regényekkel, amelyekben ha semmi sem, de az irracionális vonzások arról árulkoznak, hogy a forradalom nem volt hiába.”

Mai irodalomestményünk bizonyosan közelebb áll *Sötér Istvánéhoz*, aki *Gide-ről* szóló tanulmányának jegyzetében (1944.) már megérzi, hogy a hagyományosnak értelmezett realizmus nem zárja ki az irracionális elemeket, sőt olykor az irreális ábrázolásmódot sem, az alkotásnak azonban a valóságot kell szolgálnia, s nem elvont, „irodalom fölötti” eszményeket. Eddig a felismerésig azonban el kellett jönnie egy véres háborúnak és egy borzalmas világégésnek is...

A második világháború kitérése előtt a fiatal írók legtöbbször úgy érezte, hogy az alkotásban tükröződnie kell a démoninak, a valóságtól elvonatkoztatott, a fölött álló és azzal csak laza szálakon érintkező látomásnak is. (Ez az elv is egyfajta védekezést jelentett természetesen.) Thurzó Gábor épp a Nyugatban fejtette ki ennek a két egymástól látszólag távolos eszménynek vélt vagy valóságos érintkezését. Majd mint ha az elmélet erejét és igazságát a gyakorlatban próbálná ki, megírja előbb *Az árnyak völgyében* című regényét, amely egy téveszme következetes megvalósulásának íróilag kevésbé szerencsés rajza, majd a *Nappalok és éjszakák* című művét, amelyiket közvetlenül Budapest ostroma előtt fejezett be. Ez a regény a fiatal nemzedék egyik legrangosabb írói vállalkozása. Igazolja benne, hogy a démoni és a valóságos nem állhatnak konstruáltan szemben egymással, hanem „csinált” ellentétek helyett az életet kell ábrázolnia az írónak. A regény kezdetén a helybeli szintársulat bonvivánja az egyes szám első személyben beszélő főhős szemében démonikus, hatalmas alak, aki egymaga képes arra, hogy megváltoztassa és átalakítsa a valóság törvényeit. Később azonban egyre inkább az objektív törvények vonzásába kerül ő is, s az író is – talán szándéka ellenére is – visszatalál a valóságba. S éppen ez az út teszi a regényt emlékezetes kísérletté, amelyet sokáig joggal emlegettek Thurzó legjobb alkotásának.

Ez már az *Ezüstkor* időszaka, amelyet Halász Gábor „Az ébredő város” kísérletének érzett. Előbb azonban szólnunk kell még az 1941-ben megjelent nemzedéki vállalkozásról, a *Magyar Irodalmi Almanach*ról, amely félig-meddig Thurzó érdeméből jelent meg, majd a *Ködlövagok* című esszégyűjteményről, amelyben a fiatalok vallanak a „tegnapok ködlövagjairól”, azokról az írókról és novellistákról, akiket elődeiknek és mestereiknek érezték. A magyar esszéirodalomnak olyan nagyszerű darabjai szerepelnek ebben a kötetben, mint például *Illés Endre Csáth Gézáról* szóló írása, Sötér István Krúdyról szóló tanulmánya, Rónay György Juhász Gyuláról adott portréja, és a fiatalon elhunyt nagyszerű tehetség, *Lovass Gyula* két tanulmánya a Cholnoky fivérekről. – Érdekes, s egyben Thurzó irodalmi eszményeiről is árulkodó tény, hogy a kötetben közölt két esszéje Török Gyuláról és Színi Gyuláról szól, tehát a magyar kritikai realizmus egyik jelentős mesteréről, s mellette arról az íróról, aki furcsa, bizarr kis történeteiben oly szívesen távolodott a valóság vonzásától. Vallo-más ez a két írás, részint Thurzó irodalomesztétikájának tisztázatlanságáról, részint arról a tragikus elkötelezettségről, amelyet ekkor ez az egész, a háború és a pusztulás felé tekintő nemzedék egyszerre érzett.

A nemzedéki humanizmusnak legszebb megnyilvánulása kétségkívül az 1943-ban két számot megért *Ezüstkor* című folyóirat, amely az irodalmi egységfront, a faszizmussal szembeni irodalmi egység megteremtésének is jelentős kísérlete volt. Thurzó Gábor (Lovass Gyulával, Rónay Györggyel és Sötér Istvánnal együtt) szerkesztette a lapot, s részint az ő anyagi áldozatának köszönhető, hogy egyáltalán megjelenhetett. Az Ezüstkorról a szociáldemokraták, a Népszava írói köre is felvette a kapcsolatot, s részint épp e tudatos politikai arculat a magyarázata, hogy a minisztérium sajtóosztálya a második szám után betiltotta a lapot.

Az irodalmi egységfront megteremtése tehát nem sikerült. De nem is lett volna túlságosan hosszú életű, hisz a következő esztendő már a német megszállás, majd egy szenvedésekkel teli ostrom, s a felszabadulás időszaka. S ez Thurzó életművében is új lapot nyit.

*

Hogyan is zajlott le a felszabadulás? Hogyan illeszkedett bele a nemzedék a megváltozott, s új kívánalmakat támasztó életbe? – erről is vall Thurzó egyik későbbi kisregényében, a *Sóbálványban*. Azok a szenvedések és kétségek is valóságok, amelyeket itt ír le, s az a céltalan, tétova életérzés is, amellyel a főszereplő belép az új életbe. Idegeikben ott él még a háború gyötrelme és félelme, s talán maguk sem merik elhinni, hogy új korszak kezdődik. Thurzó első írásaiban ezért is fordul minduntalan az irodalmi hagyományok felé, ezért készít a *Magyarokban* weimari mérleget, majd sorban jelennek meg novellái, melyekben megpróbálja kiírni magából a háborús évek iszonyatát és feszültségét. Ezekben a művekben – s nemcsak Thurzó, hanem nemzedéktársainak írásaiban is – ott csirázik már a múlttal való teljes leszámolás, s az újuló világba kapcsolódás alkotó igénye, a korszak irodalompolitikája azonban sokukat hallgatásra kényszerítette. Ezért következett be életműjükben olyan cezura, amely csak tizegynéhány esztendővel később oldódott fel, amikor műveik ismét megjelenhettek.

Thurzó ekkorra már teljesen kiérlelte stílusát. A hallgatás évei elmélyítették mondanivalóját, figyelmét pedig a jelen és a közelmúlt felé fordították. *Hamis pénz* című regényében fiatalságának történetét írja meg a Perspektiva alapításától németországi utazásának fojtó iszonyatán keresztül egészen az első zsidótörvények bénító világáig. Ez azonban csak a történelemmel való leszámolás. Még mélyebbre akar ásní, s a múlthoz való erkölcsi tapadás szálait akarja elmetszeni *Az oroszán torka* című elbeszélésében, melyet még 1949-ben írt meg, de könyvalakban csak az *Amen, Amen* című kötetében jelent meg 1957-ben. „A bűnt nem elég megtenni, elgondolni, kívánni. Az a legiszonyatosabb, ha eltűröm” – írja egy helyen a novellában, s ez a valóság nem csak a gyónó és gyónató (mert erről szól a mű) párbeszédének egyik megrendítő pillanata, hanem az egész nemzedék egyik görcsös gátlásának nyílt megval-

lása. Noha egyiküket sem fertőzte meg annak idején a fasizmus, sőt a maguk polgári tiltakozásával a korszak antifasiszta ellenállásának szép példáját adták, mégis szinte valamennyien érezték (és érzik ma is még), hogy a passzív ellenállás gyakran megreked a bűn szemlélésénél. Ettől a görccstől akart megszabadulni Thurzó *Az oroszlán torka* című elbeszélés vallomásával, később *A rászédettek*, s a *Bárány az akolban* című írásaival. A múlt felett mondanak ítéletet ezek az elbeszélések, s az emeli őket igazán magasra, hogy az író mindvégig érezteti, hogy a múltban ők is ott álltak, s ők is átérték a félelmetes babitsi igazságot: „Vétkesek közt cinkos, aki néma”.

Épp a múlt kritikus és önkritikus szemlélete vezette el Thurzót a jelen elismeréséig és védelmezéséig. Ennek a folyamatnak legkiemelkedőbb tanúságtétele kétségkívül az *Amen, Amen* című elbeszélés, mely 1956 októberében és novemberében játszódik. Ennek a történetnek is megvan az életrajzi hitele, benne talál vissza ismét az író a sokszor elvesztett, de mindig újra meglett Belvároshoz, s itt csillan fel először prózájában valami oldott, sajátos, belülről fakadó líra, mely utolsó regényében emelkedik igazán művészi, stílusformáló erővé. A novellában még egyszer elvonultatja előttünk azokat az alakokat, akik annak idején a hatalom birtokosai voltak. Most azonban – noha az események néhány pillanatra őket emelik fel – nem félelmetesek immár, inkább szánalmat ébresztők. Van az elbeszélésnek egy felejthetetlen jelenete. A régi rendtagok valamennyien összegyülekeznek a gárdiánjuk körül, aki most fűtő. Zúgnak: – Induljunk! Foglaljuk vissza a rendházat! Előljárójuk válasz helyett félreteszi egy pillanatra a lapátot, s kezével keresztet rajzolva megáldja őket. Azok zavartan hullanak térdre a pince kövén, az olvasó pedig érzi, hogy itt, ebben a jelenetben a korszerű és korszerűtlen magatartás csap össze, a tűz piros lángjától körülölelt gárdián az, aki az igaz magatartást képviseli, azt, amelyet Thurzó is vall és hirdet utóbbi műveiben. Azt a gondolatot jelképezi ez az áldás, hogy itt, ebben a megváltozott világban együtt kell munkálkodniuk azoknak is, akik hisznek, s azoknak is, akik nem. Morális kérdés ez, de a rá adott válasz emberformáló erő is.

A morális témák néhány esetben tévútra is vezették Thurzót. Két sikertelenebb kísérlete vall erről a félrecsúszásról, a *József és Putifárné* című sorozat, s *A szégyen* című kisregény, amely *A hátsó ajtó* című szindarab alapjául szolgált. Mindkettőben azokról akart ítéletet mondani, akik úgy kapcsolódtak be a megújuló életbe, hogy morális tartásuk, erkölcsi állhatatosságuk nem tette erre méltókká őket. A konklúzió élességét azonban elhalványította, hogy Thurzó engedett elbeszélő kedvének, s nem a társadalmi mondanivalót emelte ki, hanem a meseszöveget akarta egyre izgalmasabbá tenni. Egyre mégis jó lehetett ez a visszalépés: önmagával is számot vetett az író, s ennek lett eredménye, hogy múlt és jelen szintézisében megalkotta eddigi életútjának kétségkívül legkiemelkedőbb alkotását, a József Attila-díj első fokozatával kitüntetett *A szent* című regényt, amely immár tülemelkedve az egyszerű epikus vállalkozáson, „üggé” vált.

Összegezést jelent ez a regény az író stílusfejlődése szempontjából is. Thurzó eddig is szívesen kölcsönzött regényeiben és novelláiban a film formanyelvéből, „megvágta” a cselekményt, váratlan időváltásokat alkalmazott, de egyszer sem ilyen belső, az anyag természetéből következő hitellel, mint *A szentben*. S összegzés azért is, mert a korábbi novellisztikus vállalkozások után Thurzó a regényformát is fel tudta használni a múlttal való „párbeszédre”, arra, hogy szembeállítsa a jót és a rosszat, s olvasóit is választásra, állásfoglalásra készítse. S a szintézisre utal az a törekvés is, hogy a múltban a jelent is meg akarja mutatni, az egyedi történetnek általános tanulságokat adva.

Ki is hát valójában a szent? Szent volt-e egyáltalán Gregor István (akinek alakjában valóban nem nehéz a háború utolsó éveinek szinte tragikussá növesztett Kaszap Istvánjára ismernünk) – ez a regény egyik alapkérdése. S noha az író nem válaszol egyértelműen, mégis éreznünk kell, hogy az alapjában véve szimpatikus fiatalember csupán egy fanatizmusba hajló és másokat is abba hajszoló morál áldozata. Mert Gregor István nem volt szent, bármennyire is buzgólkodik szenttéavatásán a regénybeli Erdélyi atya s az egész hivatalos Magyarország. Erdélyi atya, a regény másik főalakja, az a figura, akiben Thurzó a mártírt is figyelmeztetni akarja. Tanúság-

tétele szerint ma is vannak még Erdélyi atyák, akik megakadályozzák a „párbeszédet”, a különböző világnézetek közeledésére való erőfeszítéseket, akik a kérlelhetetlen, acélos logika álarcában voltaképpen embertelen erkölcsöt hirdetnek. (Hogy ez az eszközeiben nem mindig válogató, magát jószándékúnak feltüntetni akaró szemlélet mennyire élt akkor, arra mi sem jellemzőbb, mint hogy Thurzó a regényben valóságos adatokat is dolgozott fel. S éppen ezek az adatok hatnak a mai olvasók számára a legelképesztőbbeknek, néha valósággal humorosaknak.)

Erdélyi atya ellenfele a regényben Vizniczey prelátus, akit püspöke megbízott a nyomozással: neki kell kiderítenie a Gregor István körül keringő hiedelmek valóságértékét. A prelátus alakjában az egyház korszerűsége való törekvését ábrázolja az író, azonban úgy, hogy a figura is valóságos marad, sőt egyike Thurzó leghitelesebb és legszimpatikusabb hőseinek. Ebben az alakban sok korábbi kísérlete összegeződik: a *Négyen a harminchatból* Fidéjétől kezdve egészen az Amen, Amen gvardiánjáig, azzal a többlettel, hogy a prelátusban Thurzó liraisága is kulminál, s ez adja alakjának teljességét, ez kölcsönöz neki az író világában eddig szokatlanul mély színeket. S ha Thurzó továbbvitte volna a regény kompozícióját, ha a püspöki döntés után összeomló prelátus belső tragédiáját is kibontotta volna, alighanem az utóbbi évek legnagyobb tragikus regényét írta volna meg.

Természetesen nem helyes az írótól azt számonkérni, ami nem is volt szándéka. Hiszen elsősorban a XXIII. János pápa kezdeményezése óta kezdődő *aggiornamento*, korszerűsödés munkása akart lenni – mint ezt egyik nyilatkozatában maga mondta el –, ennek a szándékának írói vetületét szánta A szentet, s a regény meg is felel rendeltetésének. Egyben dokumentuma ez az írói állásfoglalás és alkotás annak is, hogy a szocializmus jelenlegi fejlődési szakaszában a meglévő ideológiai ellentétek mellett az együttműködés lehetőségei is megvannak, s azokat ki lehet, sőt ki is kell használni.

A múlt jóvátehetetlenül elenyészett az idők ködében. Ezt jelképezi A szent befejezése, amint Gregor István anyja révült mosollyal eltűnik a rommá lőtt ház útvesztőiben, s a prelátus csak várja, egyre várja, de hiába. S ugyanennek a gondolatnak a jegyében írta Thurzó utolsó kötetének (*Az istennő hajóra száll*) záró ciklusát. A címadó novella pedig az egész nemzedék mai útjának és elveinek összefoglalása: az istennő hajóra száll, s vele együtt eltűnnek az irracionális és mitikus vonzások, melyek korábban e nemzedék útján jelezték. (Ugyanezt a gondolatot fejtette ki tanulmánykötetében, természetesen irodalomtörténeti távlatba állítva, Sötér István.) A legendák helyett azonban ott villog a tenger a maga végtelen távlatával és valóságával, s a még beteljesületlen álmok ígézetével.

Mert az út még korántsincs lezárva.

SÓS ENDRE

Hevesi András

Párizs és Hevesi András... Nemcsak azért jut eszembe Párizsról Bandi és Bandiról Párizs, nemcsak azért kerül egymás mellé ez a városnév és Bandi neve, mert Hevesi András írta a *Párisi esőt*, hanem azért is, mert egyszerre ismertük meg Párizst. Ott lettünk Bandival barátok. Párizs úgy élt mindkettőnkben, mint Budapest után második városunk.

Felnőtték is tudnak bizonyos vonatkozásban gyerekesek lenni. Néha gyerekesebbek a gyerekeknél. Szinte ilyen gyerekes társasjáték volt köztünk, hogy az 1930-as évek végéig – amíg Bandi nem szedte a sátorfáját, és a fenyegető fasizmus elől nem

költözött Párizsba – mindig úgy köszöntöttük egymást (akkor is, ha a legutóbbi találkozásunk óta csak huszonnégy óra telt el):

– Voltál azóta Párizsban?

Talán többször voltam a francia fővárosban, mint ő. De Bandi kétszer is – sőt, a második világháborúhoz kapcsolódó végső kalandjával együtt háromszor is – egyfolytában hosszabb ideig volt ott, és így jobban belevehette magát Párizs „titkai”-ba. Mindenképp több köze volt Párizshoz, mint nekem, mert fiatal élete végén Párizsból indult el harcolni Franciaországért és természetesen Párizsért, voltaképp azonban a világszabadságért és Magyarország szabadságáért.

Nagyon helyesen egynek és oszthatatlannak érezte a hitlerizmus elleni háborút, továbbá a világ és Magyarország szabadságát, és – mivel otthon úgy látta, hogy nincs módja kivenni a részét ebből a háborúból – a Duna partja helyett a Szajna partjáról indult el a második világháborúba, nem magyar mundérban, hanem francia katonaruhában, másodosztályú francia közbakaként.

Párizs és Hevesi András... Most, amikor újból – nem tudom hányadszor – olvastam a *Párisi esőt*, Hevesi András 1936-ban kiadott regényét, valósággal megcsap ez a másnak nem sokat mondó mondat: „*Késő ősszel érkeztem Párizsba, éppen Anatole France-ot temették.*”

Anatole France temetése 1924. október 18-án volt. Én is ezen a napon érkeztem a francia fővárosba. Az *Esti Kurir* munkatársaként akartam riportot írni a Szajna partján, szabad ég alatt, Voltaire szobrának közelében és a Francia Akadémia szomszédságában lezajlott gyászünnepekről.

Edouard Herriot, a polgári radikálisok vezére, Lyon polgármestere és Madame Récamier életrajzírója, volt éppen a miniszterelnök. A baloldali kartell kormányzott. Az úgynevezett „nemzeti temetés” ebben az időben valóban nemzeti jelleget ölthetett. Ezt csak még színesebbé tette, hogy a kék-fehér-piros francia trikolorok mellett száz és száz vörös zászló is magasra emelkedett a tömegben.

Este – ilyen napot egy életre sem lehet elfelejteni – felkerestem a *rue Vaugirard*-on, nem messze a szenátus palotájától, egy barátságos kis panzióban, ifjú Tolnay Ákost, az *Est*-lapok párizsi tudósítóját, Tolnay Ákos festőművésznék, a régi Fészek Klub igazgatójának a fiát. Ajánlólevelet vittem hozzá. Ő is újságírással foglalkozott, és szívesen fogadott engem, a fiatal újságíró-kollégát. Elmondta, hogy egy másik újságíró-társunk szintén most érkezett Párizsba. Megnevezte. Hevesi András volt, Hevesi Sándornak, a Nemzeti Színház főrendezőjének nevelt fia, a *8 Orai Újság* munkatársa. Ösztöndíjasként került Párizsba.

Másnap a *boulevard St. Michelen* találkoztunk. Egymástól elütő típusú két barátommal: Gara Lászlóval és Kosztolányi Endrével mentem. Gara Lászlóról akkor még igazán nem lehetett sejteni, hogy a magyar irodalom egyik legjobb francia megszólaltatójaként szerez hírnevet. Kosztolányi Endre egy cukorgyár irodájában dolgozott, és nem látszott rajta, hogy Franciaország egyik messze földön híres tőzsdése, tőzsdetörténésze és képgyűjtője lesz. Megszólítottam Hevesi Andrást. Csatlakozott hozzánk. Együtt ebédeltünk. Együtt kértünk és kaptunk tanácsokat a két „ős-párizsi” magyar fiatalembertől. Délután már Bandival együtt indultunk neki Párizsnak.

Ha Párizs első hatását említjük, valóban úgy volt, ahogy Hevesi András írta a *Párisi esőben*: különösebb képzelőerő nélkül is olyasvalamit éreztünk, mint Kolumbusz a *Santa Maria* fedélzetén. Idegen városban kicsit mindig Kolumbusz-félének gondolja magát az ember. Kolumbusz-félék voltunk mi is a *rue de Richelieu* és a *rue de Petits Champs* sarkán, a *Notre Dame* és a *Pantheon* előtt, a Szajna nagy szigetén, ahol a rendőrfőnökség és az igazságügyi palota található, vagy az Eiffel-torony lábánál.

Bandi is, én is reggeltől-estig loholtunk abban az időben, és úgy szedtük be a várost, mintha oroszág lett volna az elviselhetetlen magyar bágyadtság, szürkesség, álomkór ellen.

Bandi kitűnően tudott franciául. Jól beszélte ezt a nyelvet már Budapesten, amikor megkapta az egyetemen a párizsi ösztöndíjat. Én is jól tudtam franciául. Mindig franciául beszélünk Párizsban. (Kivéve, amikor hazai pletykákat elevenítettünk fel. Budapesti pletykákat ízesen nem lehetett másképp elmondani, mint magyarul.) Francia beszélgetéseink során valósággal versenyeztünk: melyikünk tud több új „gallicizmus”-t?

Hevesi András is, én is a *Quartier Latin*ban laktunk. Ő a *rue Lhomond* hónapos szobájában, én a Pantheonhoz vezető *rue Souflot* egyik mellékutcájában, a *rue des Maturins* egyik kis vendégfogadójában, az *Hotel des Maturins*-ban. Bandi csakhamar átköltözött a *Faubourg St. Germain* egyik szép főúri házának a „cselelépcső”-ről nyíló albérleti szobájába.

Nagyon szeretett a *Boulevard St. Michelen* kószálni. Közben – mert enni még a kószálásnál is jobban szeretett – betért egyik-másik bisztróba. A *Párisi esőben* megható vallomást találunk a *Quartier Latin*nak erről a *boulevard*-járól, amelyről nyilván sok volt diák tett érzelmes vallomást hazatérése után Kínában, Japánban és Indiában is.

Mit írt Bandi?

„A *boulevard St. Michel* hozzám tartozik, szinte a testemen hordom, mint a ruhát, már valósággal átizzadtam. Néhány hét alatt a maga képére formált. Ez az egyetlen környezet, amelyből nem rívok ki: csámpás, esőverte kalapom – miért ázik meg törzsfő tolldísszel és tomahawkkal. A *boulevard St. Michel* helyettesíti az otthon, *Champs Elysées* környékén olyan elszigetelt és magabazártan kihívó, mint egy indián az esőben az én kalapom jobban, mint a másé –, gyűrött télikabátom, egész tagbaszakadt ziláltságom csak itt őrzi magát többé-kevésbé biztonságban, az Opera vagy a Régi francia darabok magyar vonatkozásait kereste. Jól dolgozott és eredményeket tudott elérni az ösztöndíjért. Magyarországon eddig csak harmincnyolc magyar témát érintő drámáról tudtak. Hevesi András hetven drámában talált magyar tárgyat vagy motívumot. Komoly bibliográfiát hozott haza. A párizsi egyetemen is jól vizsgázott a tanév végén.

Hevesi András egyébként hamarosan megismerkedett Párizs látnivalóival, és utána munkához látott. Délelőtt tíztől este hatig vagy az egyetemen hallgatta az előadásokat, vagy a könyvtárban keresgélt a kötetekben. Komoly, kötelességtudó diák volt. Megszolgált a magyar állam pénzét.

A magyar vonatkozású színdarabok bibliográfiája: ez volt a címe a Magyarországot érintő francia drámák Párizsban összeállított címjegyzékének. (A *Magyar Könyvszemle* 1929-es évfolyamának két szám vastagságú különlenyomataként jelent meg.) ahová visszatérek pihenni és a sebeimet gyógyítani.”

Ma sem felejttem el, hogy a magyar témákhoz nyúló francia drámák bibliográfiájának megjelenése után milyen büszkén beszélt Hevesi Sándor a mostohafiáról. Ragyogott az arca, amikor Némethy Géza klasszikafilológusnak és dilettáns költőnek, továbbá Toldy László zenetörténésznek, Toldy Ferenc unokájának elmagyarázta a Múzeum Kávéház törzsasztalánál, hogy Bandi milyen eredményeket ért el.

Hevesi András nagyon drabális volt. Nagy hassal. Csak a hatalmas termetű nőket szerette. Én közvetlenül tőle hallottam, de Andersen György meg is írta róla, hogy csak az olyan nők vonzották, akiknek ölében csöppségnek érezhette magát. Elenyésző és gyenge akart lenni, hogy azt képzelhesse: a testileg izgalmat okozó nő bármely pillanatban összemorzsolhatják. Egyszer, amikor már nagyon kínossá vált Hevesi András nőhiánya, Andersen György összehozta Marguelite Barraud-val, aki olyan magas, vállas és daliás volt, hogy Nagy Frigyes gárdistái közül is kitűnt volna. Az ilyen imponzans nő mellett Bandi kisfiúnak érezhette magát.

Akadtak azért nők, akik akkor is tetszettek Hevesi Andrásnak, ha nem voltak ilyen mérettűek. Ezek voltak a kivételek. Sokáig olyan hírek terjedtek el Budapesten, hogy Párizsban a fiatal Simone de Beauvoir-hoz szeretett volna vonzódni, Sartre későbbi feleségéhez. Nagy Péter – Simone de Beauvoir trilógiája magyar fordításának előszavában – teljes határozottsággal szembeszáll ezzel a feltevessel, és azt állítja: Stépha, a nacionalista ukrán lány, keltett némi érdeklődést Hevesi Andrásban. A

„mackó külsejű” magyar író egyébként röviden, de feltűnik Simone de Beauvoir hármas regényében.

Bandi – a *Párisi esőben*, ahol „Georges”-nak nevezte magát – nem titkolta el, hogy időnként szerette az utcai nőket is. „Az utcai nő valami páraflan és pótolhatatlan dolgot nyújt, a környezetéből kilépett szerelmet, a szerelmet általában, szemtanú nélkül, rangrejtve, névtelenül . . . a tökéletesen önző szerelmet, mikor az ember mindent megtart magának, még az élvezetet is, az önmagára szorító szerelmet légüres térben . . .”

Hevesi András első párizsi tartózkodása idején, amikor olyan sokat kószáltunk együtt, folyton esett az eső. Ez az eső állandó témája volt Bandinak. Már ott Párizsban megmondta: irni akar a párizsi és a budapesti eső különbségeiről.

A *Párisi eső* esővallomással kezdődött.

„Az eső sehol sem gyönyörűség, Párizsban szívet marcangoló, megalázó, méltatlan szenvedés, amely a legellenállóbb idegzetet is felőrli, a legszilárdabb önérzetet is porba tapossa . . .”

A magyar eső szital, néha zuhog, de nincs benne gonoszság és sátáni leleményesség. Elvétve szaporazza, cifrázza, mint a kissé konfidens cigány a nótát, de még akkor is csupa emberség, csupa tisztességtudás. A nagyvárosban is nyugodt és komótos maradt, a Váci utcán is nagy lomha síkságokra esik, csendes, illedelmes és kissé fásult, mint a síkságok korán elhízó vagy kiszáradó, idő előtt összetörő népe . . . A párisi eső csúfondáros és tébolyítóan mozgékony, ugratja, kergeti, hajszojja az utca népét, mint a legénységet a gonosz tiszt . . .”

Másképp érti Párizst, aki olvasta ezt a regényt . . . Megérti azt is, hogy bármennyi köze volt Hevesi Andrásnak Párizshoz, örült, amikor megint Pestre érkezett . . . Bandi imádkozta Párizst, de minden idegszála Budapesthez kötötte . . . Irtózással is, vonzódással is . . . Egyre jobban irtózott attól a Budapesttől, ahol érezte, hogy furcsa változások történnek körülötte, és minden egyre reakciósbabbá válik, ám vonzódott ahhoz a Budapesthez, amelyről a távolban még jobban tudta, hogy nem lehet nélküle élni. Amikor a második világháború elején Párizsban szuronyt ragadott a német fasiszták ellen, voltaképp Budapestért akart rohamra menni.

Bandi Budapestén is kicsit párizsi maradt . . . De Párizsban is nagyon budapesti volt . . . A párizsi *boulevard*-okon sokszor elmondta, hogy jó, jó ez a Párizs, csak ne volna annyi eső. Nehezen lehet bírni, hogy ott annyit zuhog. Mégiscsak másképp esik odahaza.

Halász Gábor úgy látta: Hevesi András *Párizsi esője* két másik regény mellé tartozik. Szentkuthy Miklós *Praeje* és Németh László *Gyásza* mellé. Ez a három író abban a periódusban ezekkel a regényekkel akarta felszámolni régi indulatait. Szeretett volna gyónni, szükség volt feltárni lelki rejtelmeit.

(Talán igazuk volt azoknak is, akik bizonyos szellemi rokonságot véltek felfedezni Hevesi András és Márai Sándor, a *Párisi eső* és az *Egy polgár vallomásai* néhány részlete között.)

„Hevesi András regényének nyersanyaga – Halász Gábor szerint – az egészen nagyokra emlékeztet ugyan, de ennek a nyersanyagnak a feldolgozását elrontja, hogy hangosságától, bőbeszédűségétől, erőltetett jókedvtől, a fáradságtól elnyűtt arc szomorúságtól teli; kicsinyes kegyetlenségeket színez ki.

Nagy problémája Hevesi Andrásnak a robusztus test és a kifinomodott értelem ellentéte.”

Halász Gábor azért nem tekintí Hevesi Andrást nagy írónak, és azért lát benne csak irástudót, mert a bravúrhoz ért ugyan, de nem tud a kellő időben dadogni, amire pedig a *Párisi eső* legérdekesebb alakjához, Turauskashoz nagy szükség lett volna.

Bizonyos, hogy Párizsban voltak a *Dome* teraszán Turauskashoz, a balti törzsvendéghez hasonló vendégek, – „hústornyok”, ahogy Cs. Szabó László nevezte őket

–, de még valószínűbb, hogy Hevesi András, ha átvette is ezek sok vonását, főképp saját szomorú alteregóját helyezte a regénybe.

Hevesi András „Turauskas-legendá”-t csinált ebből az alakból. A saját képét olvasztotta bele a balti törzsvendég figurájába. (Sikerült is elérnie, hogy saját legendáját alkotta meg ezzel a legendával. Amikor valaki Hevesi Andrásra gondolt, lehetetlen volt nem belehelyeznie Turauskas figurájába.)

Ezzel a figurával fokozni akarta a regény és önmaga mítosz-szerűségét, de – ahogy Sötér István látta – „metafizikátlan lénye” csak „mitikus szörny”-et tudott teremteni.

Akár élt Turauskas, akár inkább kitalált figura volt, kétségtelen, hogy nagyon közel került Hevesi Andráshoz. Talán minden párizsi közül a legközelebb. „Turauskas a barátom, a testvérem, bolondság volna megtagadni az egyetlen embert, akihez közöm van ebben a négymillió városban” – írta a *Párisi esőben*.

Bármilyen sokszor beszélt is Hevesi András barátok és nembarátok, de irodalmi érdeklődők körében erről a Turauskasról, mindig úgy hozta szóba, hogy nem lehetett tisztázni a kérdést. Csakugyan „mitikus” alak lett belőle.

A *Párisi esőben* megírta és később sokféle változatban szóbelileg szintén elmesélte, hogy milyen rossz véleménye volt Turauskasnak, a kovnoi gimnázium volt tanárának és az egykori egyetemi magántanárnak, a filológusokról.

– Ön egyetemi hallgató? – kérdezte Turauskas az első beszélgetésük alkalmából Hevesi Andrástól.

– Filológus vagyok.

– Nagyon helyes. A filológia az impotensek aszkézise. A filológus lemond arról, ami úgyszincs neki: az egyéni véleményéről.

Turauskas a beszélgetés későbbi részében – attól tartva, hogy megsértette Hevesi Andrást – „atelier-tréfá”-nak nevezte előbbi megállapítását, és hozzátette, hogy sokáig maga is „szent dolog”-nak tartotta a filológiát.

Turauskasnak és a Turauskasokhoz hasonló alakoknak is részük volt abban, hogy Párizsban összedőlt Hevesi Andrásban a filológia világa.

Amikor kiment Párizsba, még azt tekintette legfőbb hivatásának, hogy jó filológus legyen. Párizsban már kételkedni kezdett a filológia régi értékében.

De a francia fővárosban még nem tudta eldönteni, hogy teljesen szakítson-e a filológiával.

Később még jobban kinozta a kérdés: mi legyen? Filológus vagy író? Amikor visszaérkezett Budapestre, szakított a filológiával! Író és újságíró lett.

Halász Gábor azzal vádolta a *Párisi esőt*, hogy kiforratlan stílusában gyakran megtalálta Cocteau és Giraudoux mondatait.

Nagyon érdekes Illés Endrének az a megállapítása, hogy Hevesi András beleírta a *Párisi esőbe* Céline néhány művének sok megállapítását, de ugyanakkor Céline-forditásába, a *Voyage au bout de la nuit*-be odakerült saját készülő könyvének sok mondata.

Hevesi András második regényében, az *Irénben*, sokkal kevesebb a mélység. Viszont ebben is van bravúr és öncélú pszichológiai játék. Kétségtelen, hogy benne van a fasizmus magyarországi jelentkezésének légköre, de sokat árt az „erőltetett jelképesség”, a „publicisztikai cirádák” beléhelyezése. Ennél a regénynél erősen jelentkeztek bizonyos újságírási hatások.

Az *Irén* – egy szerelem és viszony története. Sok önéletrajzi motívummal. Minden mögött érezhető a fenyegető horogkeresztes veszedelem légköre.

Azt olvassuk az egyik helyen:

„A szélsőségek kezdtek komolyan fenyegetni az országot és nem lehetett tudni, félév múlva lesz-e egyáltalán állásom és kenyerem... Irén nyíltan megmondta nekem, barátnői hogyan fogadták a mi szerelmünket. Rettenetesen fogadták. A kezüket csapkodták: – Megőrült ez az Irén? Sürgősen meg kell menteni. Össze kell fogni a megmentésére... Ez a szerencsétlen lány tönkre teszi magát... Egy ilyen emberrel!... Milyen emberrel? Elég szép jövő vár rám, ha... be nem következik a szerencsétlenség. A származásom az egyetlen hibám.”

Egy este Irén így szólt az íróhoz:

„– Hát nem érzed, nem látod? Mi történik körülötted? Hiszen már meg vannak szervezve, fel vannak készülve... Tudod, milyen vad energia, milyen rettenetes elszántság, milyen irtózatossá vágy van bennük! Mi lesz veled, ha ezek felülkerekednek? Számontartanak és leszámolnak veled... Nem félsz?”

Csakugyan nem féltem. A testi félelem érzése ugyanúgy hiányzik belőlem, mint a vallásosság, a zenei érzék vagy a féltékenység. Nem dicsekszem vele, nem hiszem, hogy ez érdem, sőt könnyen lehet, hogy fogyatékoság, a képzelőerő hiánya. Egyszerűen nem tudom átérezni a veszélyt...”

*

Az 1930-as években Hevesi András egyre jobban és jobban megszünt filológus lenni... A regényíró mellett, a legnagyobb magyar újságírók egyike lett... *Buda-pesti Hírlap*... *8 Órai Újság*... *Magyar Hírlap*. Ezeknél a napilapoknál fejlődött ki ilyen irányú tehetsége... Emellett a *Társadalmunknak*, a *Nyugatnak*, a *Apollónak* és *A Tollnak* is dolgozott.

Hevesi András, a publicista, a *8 Órai Újságban* írott cikkeivel szerezte újságírói népszerűségét. Ő írta a lap legjobb vezércikkeit. Legtöbbször névtelenül, sokszor Csongor álneven. Az olvasók már a stílusáról megismerték, hogy melyik cikk való az ő tollából. Ugyanakkor a *Társadalmunkban* és *A Tollban* Kézai Simon álneven szerepelt.

A *Társadalmunk* hasábjain főleg a *Buda-pesti családta*-sorozatban található egy-egy országos feltűnést keltő portréja. Hosszú ideig beszélt mindenki arról az arcképről, amelyet Berzeviczy Albertről, a Magyar Tudományos Akadémia tehetségtelen és dilettáns elnökéről írt. Ez a cikk így kezdődött: „Magyarországon, mint mindenütt a világon, vannak igazi tehetségek, kedves svihákok és felfűjt senkik, de tekintélyes ember, aki tekintélyben dolgozik, akinek a tekintély a szakmája, mint másnak a rágógumi vagy a műtrágya, csak egy van: Berzeviczy Albert. Beavatott emberek beszélnek, hogy még soha senkise látta nevetni; hidegen és nyugodtan jött a világra, a cuclit, csörgöt és egyéb haszontalanságokat udvariasan, de határozottan visszautasította, már hátulgombolós korában is tiszteletet parancsolt és azt teszi, megszakítás nélkül immár nyolcvan év óta.”

Újságírói népszerűségének tetőfokát Hevesi András akkor érte el, amikor 1937 elejétől valamivel a második világháború kitérőse előtti hetekig a *Magyar Hírlap*nál másodállást vállalt.

A *8 Órai Újság* és a *Magyar Hírlap* mindössze annyiban volt közös nevezőjű, hogy egyik is, másik is elsőrendű feladatának tartotta a harcot a horogkeresztesek és magyar cimboráik ellen. Az előbbi gróf Bethlen Istvánnak és társainak nagyon konzervatív lapja volt, az utóbbi újságnál pedig a szociáldemokraták felé orientálódó polgári radikálisok domináltak.

Hevesi András a délutáni és a reggeli lapnál egyaránt jól érezte magát. Valami klasszikus szabadságserzetet élt benne. A valóságban talán nem is volt sehol az a fajtajú szabadság, amelyért síkraszállt. Voltaképp nem is tudta, hogy pontosan milyen szabadságformáért akart küzdeni, de hajlandó volt golyószórával, puskatussal, szurronnyal, ököllel és vadállati harapással nekimenni a szabadság elnyomóinak.

Rassay Károly, az *Esti Kurír* főszerkesztője, aki segítségünkre sietett a *Magyar Hírlap* megmentésére irányuló kísérleteinknél, sokat fáradozott gróf Bethlen Istvánnál, amíg elérte: a *8 Órai Újság* beleegyezett abba, hogy Hevesi András mindkét lapnak dolgozhatott.

A *Magyar Hírlap* új munkatársainak belépésétől kezdve nap-nap után együtt voltam Hevesi Andrással. Szűk baráti kör alakult ki hármunkból. Bandi, Ignó Pál és én gyakran voltunk együtt a szerkesztőségi munka után. Amíg nem távozott külföldre, az öreg Ignó is sokszor velünk tartott.

Hevesi András a *Magyar Hírlap* legszorgalmasabb munkatársának bizonyult. Vallással versenyzett az egész szerkesztőséggel, hogy ő írhasa meg a legtöbb vezér-

cikket. Nemcsak a hiúság – az egészséges hiúság, ami nélkül nem lehet dolgozni – hajtotta, hanem valami belső tűz is fűtötte. Szívesen vállalt, ha kellett, névtelen vezércikkeket is.

A cikkein kívül a regényeit is írógépen írta. Egyszer azt mondta:

– Végy írógépet. Nem szabad kézzel írni. A kézirat megbízhatatlan. Az ember hol kisebb, hol nagyobb betűkkel ír, a margót nem tudja szabályozni. Gépirat kell. Gépiratból az ember mindent lát. Az írásműhöz hozzátartozik a grafikus kép is: ezt csak gépiratból lehet valamennyire elképzelni... Szeretnék figyelmeztetni, hogy nem szabad egyszerre sokat írni. De minden nap, mindig ugyanabban az időben, lehetőleg egyforma mennyiséget kell kopogni... Ez nem teszi gépiessé az írást, de figyelmezteté formálja az író.

Illés Endrétől tudjuk, hogy Bandi – akivel a *Budapesti Hírlap*nál ugyanegy szobában dolgozott – mindig túlfeszített volt, amikor napi munkájához kezdett. A *Budapesti Hírlap* munkatársai – Hevesi András vad kitörései miatt – „dühöngő”-nek nevezték a szobát, amelyben Hevesi András a cikkeit verte az írógépen.

Hevesi András még a kibontakozó fasizmus elől távozott Magyarországról. Nem várta meg a *Magyar Hírlap* „gyenge erőszakkal” történt megszüntetését sem. Párizsba ment. Ott kis hotelszobákban, lehúzott spaletták mögött, töltötte napjai nagy részét. Várt, várt és várt. Csak este ment el valamelyik kis vendéglőbe. Nem volt elég pénze. A legolcsóbbak egyikébe kellett mennie.

Mire várt a félhomályos, piszkos, barátságtalan hotel szobájában? Mire gondolt az izlésének nem megfelelő kis vendéglőben? Arra, hogy közeledik a háború, amely befejezi Hitlerék európai rémuralmát.

„Azt akartam, hogy velem is történjen valami, döntő nagy élményre szomjaztam, azt akartam, hogy nekem is legyen életrajzom, amely a fejlődésemet irányítja, a munkásságomat befolyásolja, mint a többi írónak...”

Elképzelte, hogy más élet lesz Magyarországon, amely nem lesz többé Hitlerék árnyékában, és ő hazamehet – főszerkesztőnek vagy egyetemi tanárnak. Barátaitól tudjuk, hogy a háború kitörése napján a *Champs Elysées*-n megölelt mindenkit, akit csak tudott.

– Végre! – kiabálta. – Az én háborúm!...

Az ő háborúja... Igen, „személyes ügyének” érezte a háborút.

Most megkezdődött a leszámolás a fasisztákkal.

Alig várta ezt a napot. „Ha rajta áll, párbajra hívja ki Goebbelst, Rosenberget és Farinaccit” – írta Fejtő Ferenc.

Nem volt olyan könnyű önkéntesként bejutni a francia hadseregbe. Bár Hevesi András, néhány barátjával együtt, már a hadüzenet után következő napon jelentkezett, előbb a francia állampolgárokat és a Franciaországban régóta lakó idegeneket hívták be. Csak novemberben került rá a sor, akkor is azért, mert „protektor”-nak szerezte meg a Sorbonne egyik professzorát.

Nem volt katonának való. Feljebbvalói nem tudták, mit kezdjenek vele. Ez az ormótlan ember nehezen gyakorlatozott. Még nehezebben szaladt. Sehogy sem sikerült elsajátítania a gépfegyver összerakásának tudományát. Párizsban sokáig az *École Normale* lépcsőit söpörte. Ha beállították a csapatba, mindig eltévesztette a lépést. Bajtársait az is bosszantotta, hogy Bandinak mindig kinyílt hol a bakancsfűzője, hol a kamásnijja.

Kétségtelenül ő volt Gamelin hadseregének legügyetlenebb katonája. Feljebbvalói sokat adtak volna azért, hogy irodába tegyék be, utászokhoz helyezték át, vagy „elmebaj” ürügyén hazaküldjék ezt a „fordított Svejtk”-ot, a magyar író, aki – ahogy Fejtő Ferenc írta – „fegyverrel a kezében akart harcolni a *Mein Kampf* szelleme ellen, – helytállni azért, amiben hitt – győzni vagy meghalni a szabad és szép kifejezés jogáért.”

Az adjutáns, (ez a legmagasabb altiszti rang volt, ami nálunk főtörzsörmeisternek felelt meg), aki megmentette a kidobás szégyenétől, Joinville-lel, a francia ellenállási hadsereg későbbi tábornokával, a felszabadulás utáni kommunista nemzetgyűlési képviselővel volt azonos.

1940 februárjában Perpignan közelébe, a spanyol határ mellé került az önkénteseknek az a csapata, amelybe Hevesi András tartozott. Ebben a tengerparti baraktáborban sok magyar volt. Három „nagy nyelv” uralkodott a francia hadsereg ottani önkéntesei körében: a francia, a spanyol és a magyar.

Végre elindultak a front felé. Közben a francia hadállások összeomlottak, és az élelmezési helyzet is borzalmasra fordult. Hogy szenvedhetett ebben az időben a nagygyomrú és nagyétvágyú Hevesi András, amikor alakulatánál egyetlen kockacukor volt az egész napi fejadag.

Joinville megemlékezett az egy darab cukor kiosztását követő jelenetről:

„Annak a szakasznak, amelybe Hevesi András beosztották, egy orosz eredetű tiszt volt a parancsnoka. Noha húsz évnél hosszabb ideje élt Franciaországban, még teljes egészében megőrizte szívében a nagy szláv nép átszellemültségét. Némileg túljárt már a katonaköteles korhatáron, de önként jelentkezett arcvonalszolgálatra, mert megértette, hogy a civilizáció egyetlen igazi és ádáz ellensége a fasiszta barbárság. És természetesen szívvel-lélekkel együttthaladt forradalmas szellemű „fiaival”.

– No – azért még ne eresszétek bűnnek az orrotokat – harsant rájuk. – Hiszen úgysis azért jöttetek ide, azért vagytok itt, hogy meghaljatok egy szent ügyért!

Hevesi András habozás nélkül kilépett a sorból és szembefordulva a tiszttel, harsány hangon így felelt:

– Bocsánat, hadnagy úr, mi nem azért jelentkezünk és nem azért verekszünk, hogy meghaljunk, hanem azért, hogy győzzünk!

Hevesi András nem jól érezte magát Perpignanban. Nem egyszer panaszkodott barátainak, hogy „megfől” a tengerparti hőségben. Egyébként semmi értelme sincs az egész mókának, ha egyetlen nácit sem vághat kupán.”

1940. július 10-én látta őt utoljára Tószegi Tamás, Tószegi Imre és Hatvány Lili fia, egy másik magyar önkéntes. Sedan felé mentek a frontra. Az országúton találkozott a két fáradt francia közbaka.

– Bandi jókedvű volt és izgatott, megvolt a puskája és a hátizsákja is – hallottuk a felszabadulás után Tószegi Tamástól. – Egy tréfás történetet mesélt nekem, de aztán valaki azt kiabálta „André! Bar-le-Duc!” Bandi kezét rázott velem, hátbavágott, és nehéz, cammogó lépteivel elindult Bar-le-Duc irányába. Soha többé nem láttam! . . .

– Később, sokkal később tudtam meg – folytatta Tószegi Tamás –, hogy Bandi és csoportja másnap éjszaka megérkezett Bar-le-Ducbe, és befeküdt egy üres istállóba. Bandi éjszaka kiment az istállóból – miért ment ki, valami fenyegető zajt hallott talán, vagy valaki hívta: azóta is rejtély! – És másnap reggel sebesülten, véresen találták őt a bajtársak. Valószínűleg aknára lépett, de ez nem egészen biztos. A bajtársak Epignanba szállították, egy kis hadikórházba, ahol talán hat hétig feküdt, míg 1940 augusztusában eltávozott ebből az árnyékvilágból. Epignanban már nem volt vele egyetlen perpignani bajtárs sem. Száraz és rideg aktákból „fejtették ki” Fejtő Ferencet ezt az adatot.

Epignanban temették el. Nem kongatták érte „Pascal harangját”-t, amelyet a párizsi *rue Cassin*ban annyiszor hallgatott.

Nem ment az egyszerű faláda, a katonakoporsó után egyetlen barát sem.

Van olyan verzió is, hogy Myserinél szuronyrohamban kapta a súlyos sebet.

Hevesi András – ez a magyar Turauskas, ez a nagy reményekre jogosító magyar író, aki hősi halált halt Franciaországért – a „választott haza” védelmében teljesítette kötelességét, mert Magyarországon akkor nem látszott mód, hogy fegyverrel szállhasson szembe Hitler később ellenünk is meginduló hordáival.

Joinville tábornok írta róla a győzelem után az *Action*ban, amikor a Myseri-i sírban elhelyezett magyar író a becsületrend lovagkeresztjére terjesztette fel: „Hevesi András, aki ragyogó szellemű és a francia nyelvet ritka művészettel kezelő írónak

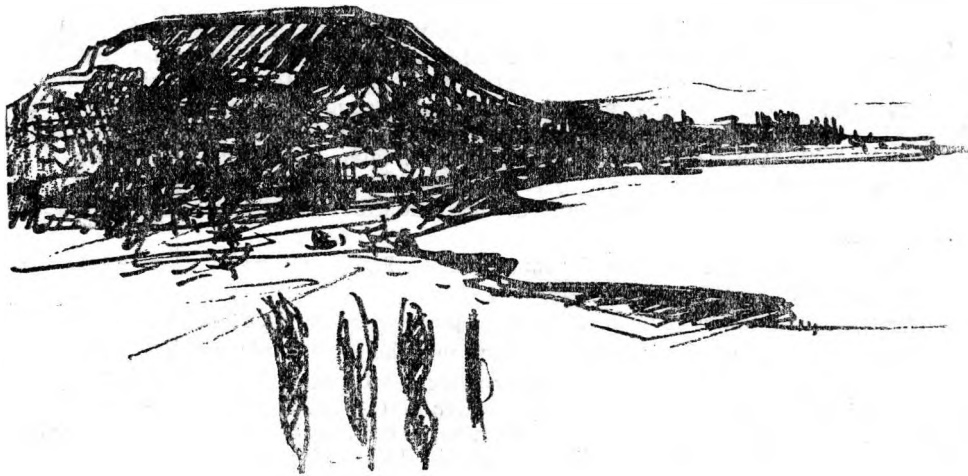
mutatkozott be, mint katona is a kiválók közé tartozott és megbízhatóságával, bátorságával kitűnt bajtársai közül.”

Hevesi András nem akarta megvárni Magyarország későbbi megszállását. Elébe ment a végzetnek. Franciaországban volt az ő Segesvárja, amelyet nem kerülhetett el, de nem is akart elkerülni. És eljött, aminek jönnie kellett.

„Egykönyvű” íróként maradt fenn a neve. Úgy érzem én is, ahogy Sötér István: a *Párisi eső* – minden hibájával és hiányával együtt – megmarad az utókor számára. Nem lesz a tömegek olvasmánya, de mindig akadnak majd olvasói.

Az *Irén*ben csak egyes részletek tekinthetők jónak. De néha a nem jó oldalak is érdekesek. Az egész regény mégiscsak „véstsejtő sikoltás” volt a fasizmus magyarországi megvalósulásának előestéjén.

Nem készítette el legnagyobb művét, a „nagypolgári világ” magyarországi összeomlásának regényét. A *Párisi eső* és az *Irén* „előgyakorlat” volt ehhez a meg-nem-írott műhöz, amelyet Hevesi Andrásnál jobban senki sem tudott volna megírni, de amellyel – a magyar irodalom nagy kárára – örökre adósunk maradt.

BOKROS LÁSZLÓ rajza

TÜSKÉS TIBOR

Ferenczy Béni halálára

Céloom a tetszés volt. S ma már

Oda a szellem, oda a báj...

(*Shakespeare: A vihar*)

Mielőtt betölthette volna hetvenhetedik életévét, két héttel születésnapja előtt meghalt Ferenczy Béni. A varázsló eltörte pálcáját. Mint egy új Prospero, ki „déli napból – Éjet csináltam s fellázítva minden – Szelet, zöld tenger és kék ég között – Bögő harcot szítottam; lángot adtam – A vad dörgésnek s Juppiter deli – Tölggyét saját nyilával széthasítám; – Erős sziklákat ráztam; és tövestül – Téptem fenyőt és cédrust...” – bűvös kört vont maga köré, ahová mi már nem léphetünk be. A művész, kinek „célja a tetszés volt”, aki sárból és agyagból gyúrta teremtményeit, fátlyolt húzott arca elé, s védtelenül és kiszolgáltatottan reánk hagyta alkotását.

Elment... elköltözött... magunkra hagyott... búcsút vett tőlünk... Variálhatjuk a szavakat, a stílus gyolcsába pólyálhatjuk a fájdalmat, védekezhetünk a meg hatódottság ellen, mindez nem változtat a tragikus tényen: „... a tenger – Mérőlánc által eddig el nem ért – Mélyébe hányom könyvemet.” Ferenczy Béni meghalt.

Nem tartozott a meg nem értett művészek közé. Már életében tudós méltatások, értő barátok kísérték útján. Alkotásai hazai és külföldi kiállításokon szerepeltek, másolatuk – írásaival együtt – könyvalakban jelent meg. Aligha volna értelme az életút állomásait föltérképező vázlatokat újjal szaporítani. Mit is mondhatnának ezek az adatok? Csak annyit, amennyit a víz redői vallanak a lenti világról.

„Szép a forrás – fürödni abban!” Nem beszélni kell a szépségről, hanem megmerítkezni benne.

Kitergetem magam körül rajzait. Belelapozok könyveibe. Forгатom a szobrok, az érmek reprodukcióit.

Nézni kell ezeket a képeket, szobrokat; a szavak kicsorbulnak, ha hozzájuk érünk velük. Képekről, szobrokról beszélni – olyan ez, mintha a zenét kellene megfesteni. Ahogy a táncról is csak egy másik táncsal lehet vallani, ezekről a képekről is csak formákkal, vonalakkal és színekkel volna szabad szólni! De örülnék most, ha tudnék rajzolni! Be kell érnem az írás, a nyelvi anyag szükségképpen torzító, a kifejezést béklyózó eszközével. Még zenét szerezni is könnyebb volna e szobrokról, mint beszélni róluk. Prospero tanácsa is ez volt: „Legjobb orvosság a zavart idegre, – Lassú zene gyógyítsa bús velőd...” S Arielt hívta segítségül...

Oszd hát a példát, hogy semmi se meddő –

Leheld agyagodba esendő

vágyainkat, alak-teremtő!

(*Illyés Gyula: Ferenczy Béni*)

A művészet hegyilevegőjében nőtt fel. A családban az asztal fölött napi téma a festészet. Apja Ferenczy Károly, a nagybányai festőiskola vezetője, bátyja Valér, jónévű műtörténész, aki eleinte maga is fest, ikertestvére Noémi, a kitűnő gobelinszövő. Négyéves korában már rákerül apja egyik képére. Még kamasz diák, amikor a nagybányai festőiskolán tanul. Nagy művész gyermekének lenni egyszerre előny és nehézség.

örökség: kincset érő ajándék s az az útravaló, amitől az ember szabadulni akar. Bejárja az európai nagyvárosokat, megfordul Firenze, München, Párizs, Bécs, Berlin, Moszkva falai közt. Mindenütt felszippantja a művészet legértékesebb táplálékait, az akadémikus, a klasszicizáló, a kubista művészet elemeit, barátságot köt Archipenkóval, másolja a chartres-i katedrális szobrait. Ismeri az avantgard törekvéseit és a gótikus szobrászat szépségét, a görög művészet eredményeit és a hazai előzményeket. Művészi világába beépülnek az antik formák és a reneszánsz elemek, tud a kortársak munkáiról, s nem feledkezik meg a műtörténet fölhalmozott értékeiről. Aki csak antikizáló szoborcímeit nézi – *Herakles és Anteus, Danae, Atalanta, Odalisk, Boreas elviszi Psychét Eros palotájába* –, hajlandó a görökség világához kötni művészetét; aki viszont csak a formák külső csillogását, a felület gazdag megmunkálását látja, a reneszánsz mesterekkel rokonítja. Van, aki a téma felől akarja megközelíteni ezt a művészetet s pusztán néhány alak variálását hajlandó benne fölfedezni; van, aki a műfajok szerint kívánná fölparcellázni tájait. A művész helyét akarja meghatározni az is, aki realistának nevezi s az is, aki neoklasszikust lát benne.

Szinte mindegyik nézet érvet találhat a maga számára, s valójában egyik sem tudja bekeríteni, teljesen birtokba venni Ferenczy Béni művészetét.

Életműve egységes és oszthatatlan. Festett, szobrot mintázott, érmet cizellált, rajzolt, írt, még műfordítást is készített, de mindegyik hangszeren ugyanannak a nagyzenekarnak a játéka szól.

Rajzait nézem. Variációk egy témára. Változatok egyazon műfaj határain belül. Nincs két lap, amely azonos mozdulatot örökítene meg, de mindegyik mögül ugyanannak a női szépségnek, feleségének érzékeny vonásai sugároznak át.

Érméit nézem. Weöres Sándor versbravúrijai jutnak eszembe, a *Harminc bagatell*. Mindegyik érem: parafrázis. A különféle stílusok nagyfokú beleélésével készültek, ugyanakkor belső rokonságot is mutatnak egymással. Rajtuk a konkrét tárgyra történő utalás, s mégis, félreismerhetetlenül ugyanarról a mintázó asztalról került ki mindegyik. A Greco-plakett hátlapján barokk ruhák pompáznak; Lionardo a reneszánsz ember fölényével néz. De mindkét érem testvére is egymásnak. Az eredeti formáknak olyan fokú átköltése, átkomponálása ez már, ami szintézisbe, egy másik minőségbe emeli az alkotást.

Szoborportréit nézem. Arcképek, de nem képmások. Ismerősök, fölidézhető vonások tekintenek ránk, Juhász Ferenc, Németh László, Pilinszky János arca. De a tárgyra utaló vonások mögött fölsejlik egy másik arc is, az alkotó portréja. Hogy a szobor hű s az ábrázolt alakkal azonosítható legyen, ahhoz az alakkal egyenértékű, azonos minőségű alkotónak kell lenni a szobrásznak. Ferenczy Béni arcképeinek értékét nem a hasonlóság adja, hanem az a képesség, hogy a portréban együtt van jelen a tárgy és az alkotó, hogy egyszerre tudja megjeleníteni az ábrázolt alak egyéniségét s kifejezni a maga személyiségét.

Ez a minden irányban kitarulkozó nyíltság és a benyomásokat egy új minőségbe elrendezni tudó erő – Ferenczy Béni művészetének talán legfőbb sajátja. Ebben a tág világban egymást erősítik a szobrok, a rajzok, a festmények, ebben a világban elfér a zene szeretete, az írókkal való barátság, a műfordítás. Nem ismeri a kényszerű csonkítást, a kirekesztést. Művészetének lényege – a műfajok változataiban is – ugyanaz: az igazság szépségének a keresése, a szépség igazságának a fölmutatása.

Mert mégse csak a test, a test...
A bőrön, véren, rostokon
átsüt egy másik, átsüt egy
fénylőbb izgalom.

(*Csorba Győző: Ars amatoria*)

Talán nincs még egy művészet, amely annyira egyetlen szólamra volna „hangszerelt”, mint a szobrászat: legősibb s szinte egyetlen témája az emberi test, a legszébb természeti forma.

Ferenczy Béni művészete is ezt az egyetlen témát variálja.

A B 1961

De nem ábrázolja, nem másolja az embert, hanem alkotóműhelyében új életet teremt. Szobrai ugyanolyan valóságok, mint a természet alkotásai: a fák, a virágok, a hegyek. Megszólítanak, kérdeznek, örülni tudnak és sírnak, nevetnek és bánatosak. A paradicsomi embert formálják újra, akit még nem szeplősített bűn, aki nem ismeri a szégyent, a halált. Nem azért szépek, mert tetszetősek, látványosak, illúziókeltők, hanem azért, mert igazak. Az embernek önmagáról való legteljesebb, legtisztább hitét formálják meg.

Leggyakrabban visszatérő témája a női akt és a serdülő fiú teste. Külön-külön: *Lépő nő, Danae, Paraszti Vénusz, Zsuzsanna . . . Golyózó fiú, Miklós, A kis alpinista, Leplet tartó fiú . . .* Vagy együtt: *Anya gyermekével, Anya és gyermeke, Fiú és anyja* – számos változatban . . . Női aktjai szépségüket nem a kozmetikai úton előállítható optikai csalódásnak köszönhetik. Nem használnak szemöldökcsipeszt, fűzöt, körömlakkot. Serdülő gyerektesteit nem érintette még idegen tekintet, nem tartják védekezőn maguk elé kezüket.

Milyenek ezek a szobrok?

Anyag és szerkezet, tömeg és felület harmóniájából épülnek. Tömör, telt formák, kevés rajtuk az áttörés, felületük azonban csupa játékos érzékenység. Szinte ingerlik a nézőt, hogy ujjával hozzájuk érjen, de ha megköpogtatná, nem adnának kongó hangot.

Mit mondanak alakjai?

A megfoghatatlant gyúrnák érzékelhetővé. A láthatót oldják képzeletté.

Enyhén félretartják fejüket, a felhúzott szemöldök merengővé, mélázóvá teszi a tekintetet. Befelé figyelnek. A kicsit szétnyílt száj mintha mondana valamit. Ülnek, fekszenek, játszanak, pihennek. Tagjaikat széttárják, telt, egészséges emberek. Nincsenek titkaik. Ruhát nem viselnek. Valami paradicsomi szépség ömlik el rajtuk, ami nem tűri, hogy kendőt tartsanak eléje. Tiszták. Fényből és zenéből gyúrt testek, boldogságot sugároznak, a természetet dicsérik. Alkotójuk ismeri és érti ezeknek a szaknak a jelentését: élet, öröm, ember . . .

A teljes életre intenek, a létezés örömeire figyelmeztetnek, a humánus igaz értelmezésére mutatnak példát.

„Élj – az utolsó pillanatig!”
(*Ferenczy Béni*)

Nemcsak a mintázóasztalon és a rajztáblán, de önmaga életében is legyőzte az anyagot.

Nem volt könnyű élete. Ifjúsága állandó vándorlás, városról-városra, országról-országra; esztendőket tölt idegen környezetben, emigrációban. Alkotásait két háború lángja ritkítja. Az utóbbi tíz év súlyos betegség ólomterhét rakta vállára: féltette megbénult, hangját elvesztette.

Az alkotó akarata azonban nagyobb volt. A test engedett. Megtanult balkézrel mintázni, s a tollat is ujjai közé fogta. Új szobrok születtek, az elszállni kész *Aranykor*, s papírra kerültek azok a tört vonalokból szőtt, imbolygó kontúrokból épülő jellegzetes rajzai, amelyek ismét fölszíkraztatták kivételes művészetét és tiszta emberiségét.

Ferenczy Béni legfőbb tanítása: emberi és művészi példája. A bénaságot és a némaságot legyőző akarata, a teljesség igénye, az erő és elhivatottság mellett tett vallo-más.

Életének ebben az utolsó évtizedében ismertem meg, kerültem vele kapcsolatba. A Jelenkort – jóformán indulása óta – támogatta munkáival. A rajz, ami itt jelenik meg először, egy siremlékhez készült vázlata. Amikor évekket ezelőtt odaajándékozta, ki gondolta volna, hogy közlése lesz majd az a mozdulat, amellyel most az ő sírja előtt – hozzá, végül is, a legillőbb módon – tisztelgünk . . .

Képzőművészeti krónika

PICASSO ÉS MOORE KIÁLLÍTÁSA A MŰCSARNOKBAN

A Műcsarnok remek tavaszi programmal lepte meg látogatóit. A kamaratermekben több magyar festő és szobrász bemutatója mellett a moldavai iparművészet (csodálatosan szép szőnyegek!) és Szárján idős grúz festőművész (kiváló portrék!) kiállítása után a jelenkori képzőművészet két kiemelkedő alakja lépett a magyar közönség elé: Picasso grafikai alkotásaival, Henry Moore pedig szobraival és rajzaival. Örvendetes kiállítások voltak ezek, méltó válasza a tavalyi párizsi és az idei londoni magyar tárlatoknak. Ez utóbbinak különösen, Londonban már csak a 20. századi magyar képzőművészet mutatkozott be.

*

„Szerencsétlenségemre és talán örömömre, a dolgokat érzések szerint teszem a helyükre . . .”
(Picasso)

Pablo Picassot aligha kell a magyar közönségnek bemutatni, híreről elsősorban ő maga és a körülötte fortyogó viták gondoskodnak, nálunk is „közszájon van”. Sehogyssem akar beilleszkedni a „nagy öreg” tiszteletre méltó kategóriájába (86 éves!), nyilatkozatai, sajtója nevét állandóan a felszínen tartja. Feltehetően a nemzetközi sajtóirodáknak már külön Picasso-szerkesztősége is lehet, de a csillogó és vibráló, a kapitalista „üzletmenettől” sem mentes felhőjáték mögött nagyszerű művész áll, akinek ma már aligha lehet szüksége ilyen kétes reklámra vagy beugrató fogásokra. És hogy mennyire nem, erről most a magyar tárlatlátogató is meggyőződhetett.

Enciklopedikus érvényű alkotó: művészete egyidős a századdal, és nincs történelmi-politikai vagy esztétikai változás (a neoklasszicizmustól a Fauves-on, a kubizmuson át a szürrealizmusig), amelyben ne venne részt, amelyről ne alkotna művel vagy tollal, magatartással véleményt. Ehrenburg emlékezés-köteteiből ismerhetjük meg a felszabadító forradalmakkal rokonszenvező és aktív békeharcost, a kiállításon pedig ennek a harcnak grafikai alkotásait (galambjai, idilljei) is láthattuk. Művészete és életmenete talán Hemingway útjával rokon, aki „mindig ott volt, ahol történt valami” és mindig az igazság oldalán (Guernica 1937, Koreai mézszárlás 1951, Béke 1952, a kiállításon: Ifjúkor 1950 stb.).

Úgy hisszük, hogy életrajzi bemutatását és pályaképét is mellőzhetjük, hiszen magyar monografusai is vannak (Kállai Ernő – 1948; Körner Éva – 1959; újabban Végvári Lajos közölt egy remek tanulmányt Az avignoni kisasszonyokról a Művészettörténeti Értesítőben), a közismert nemzetközi és nálunk is forgalomban lévő (Skira, Artia stb.) albumokon kívül. A tavalyi 85. születésnap, egyidejűleg párizsi nagy kiállításai újra életműve és pályája felé irányították az érdeklődő közfigyelmet Magyarországon is.

Az 1965-ben Prágát és Pozsonyt is megjárt anyag került a Műcsarnokba: metszetek, karcok, litográfiák a művészpálya különböző szakaszaiból. A katalógus előszavában a kiállítás rendezője, a híres műkereskedő, a kubisták mecénása és menedzsere, Daniel-Henry Kahnweiler a közelálló barát intim megfigyeléseinek és pontos adatainak birtokában vázolja Picasso grafikai művészetének történetét és állomásait. Töb-

bet erről már csak az alkotások címei és tematikája mond, bizonyítván azt is, hogy ezek a sokszorosított művek egyenértékűek a többivel, egy tőről fakadtak, ha nem is hozzák a fémüveket, a színes olajképek és temperák izgalmát, pazar változatosságait.

A kiállítást érthetően fokozott érdeklődés kísérte, és úgy hisszük: oldódóban a festő „érthetlenségének” legendája, ugyanígy a negációé is. Picasso hívek ezreit szerezhette ezúttal Magyarországon. Még a karcok és az egyszínű litográfiák monoton koloritnélküliségében is érezhető, hogy egy nyomasztó problémákkal, felfokozott életszeretettel, egy művészi és emberi idill állandó vágyával telt igazi gondolkodó és mester (Michelangelo – Rembrandt – Derkovits!) mutatkozott be, kinek nosztalgiai a száműzött Ovidiuszéval vagy Dantééval, akár Bartókéval mérhetők. A kiállítás monoton egyszínűsége ennyiben előny: jobban oda kellett figyelni, nem csábított felületes szemlélődésre, a látvány csodálatára az előbb hiányolt színesség. Ebben a meghittebb, szordínós milióban jobban megmutatkozott a szellem, az illékony felszínét átetszőre változtató humanista filozófus.

Az antik és a spanyol idillek őszinte nagyszerűsége a kamarazene közvetlenségében mutatkozott be (faunok, minotauruszok, kentaurók, galambok, nimfák – táncok, bandillerók, festők, zenészek, színpadi próbák stb.). Úgy érezzük, hogy mindezek nemcsak remekül ábrázolható témák – méltatlan lenne a művész bravúros rajztudását dicsérni –, hanem a mester el nem múlt vágyainak fővonalai is az elveszett antikvitás (Ovidiusz-illusztrációk!) és az elveszett haza, az áhitott béke után. Nem szabadon vagy megfontoltan kiszámított, dekoratív artisztikum az övé, ezeknek a nosztalgiáknak a kisugárzását a kiállítás minden látogatója érezhette, benne egy művészember rokonszenvet ébresztő halk vagy harsány harcát századunk még el nem jött békéje és megnyugvása irányában. Ez egyúttal meghatározza Picasso helyét is világában, a milliók oldalán. Lehetnek – és vannak is – az életműnek groteszk fintorai és keserű játéka (a kiállításon: béka, rák, kecskék, öreg festők, színes dohányzó férfifejek stb.), jókedvű persziflázai (Reggeli a szabadban, Balzac-, Bethsabé-változatok), de alapjaiban tényleg ábrándokkal és parttalan honvágygal, szomorúsággal el nem múlt békeakarattal telt művészet ez (korai artistapárok, anyák, vasalónők, gyermekek, vagy az Ember báránnyal bronz, a Vallauris-i Békekápolna, az Antibes-i Életöröm fenséges drámái vagy pajzán idillje), és nemcsak érdeklődést vagy csodálatot, nemcsak böszén viharzó rokon- és ellenszenv hullámokat, de alapjaiban fájdalmas együttérzést is kelt mindenkiben, akinek szeme van és elgondolkodik. A grafikák ebben az értelemben is a pálya fővonalához tartoznak, idézik a korai képek heroikus bánattal telt hangulatait, szimbolikus szomorúságát vagy éppen a későbbiek bölcs életvidámságát és sztoikus nyugalomszeretét. Ez a színes nagyképeknél aligha lehetne ennyire nyilvánvaló.

Minden kortársában meglévő nosztalgiákat és alapvágyakat (béke, szerelem, ölelés, élet, boldogság) ébreszt és fejez ki, egyben ezért is tud századunk egyik legnagyobb művésze lenni, milliók vágyával találkozik, és ezért is enciklopedikus. Mint Chagall és Bartók, vagy Thomas Mann, Hemingway és Solohov. Vagy József Attila, akinek verssorait sokszor képzeltük egy-egy kiállított kép alá („jó szóval oktasd, játszani is engedd . . .”, „Flóra, csináljunk gyereket . . .”). A grafikák jórésze tehát a líra négy szemközti intimitásával hatott, a terem meglepő csendje (diákok, zsúfolásig!) csak növelte ezt az élményünket. És ez a Picasso, a csömör és tragikomédia nélküli művész valóban ebben az intimebb, vallomásosabb műfajban mutatkozik meg a leginkább.

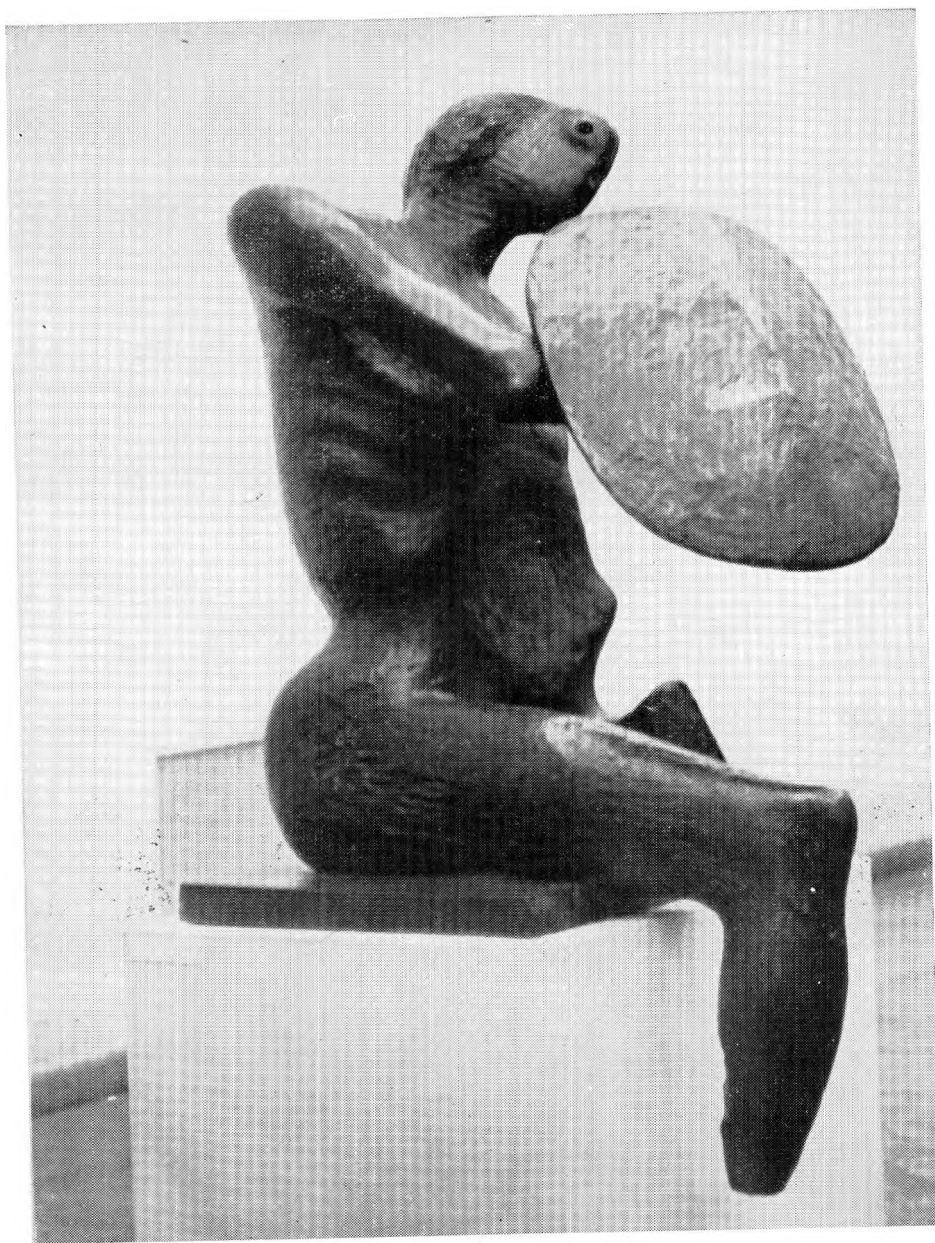
Az ily módon szétfoslott legendák után a mestert mindenki a magáénak is érezheti, alapélményeit a sajátjának, és minden érzékszervünkkel, akaratunkkal, nosztalgiáinkkal meg lehet érteni. „ . . . felszabadultan vall örömeiről és bánatairól, és amikor azonosulunk a művésszel, az esztetikai élményen kívül egy másfajta emóciót is átélünk” – írja Kahnweiler a katalógusban. Úgy hisszük: valóban ez történt a kiállításon.

PABLO PICASSO: *Női mellkép*

PABLO PICASSO: *Palóma és babája*

HENRY MOORE: *Harcos, pajzsa*

HENRY MOORE: *Zsineg-figura*

„Moore ... művészetét a ‚magasztos‘, és nem pedig a ‚szép‘ kategóriájában kell vizsgálni.”
(Sir Herbert Read)

A „modern szobrászat” az összefoglaló művészettörténeteknek nem a legizmosabb címszava. Ez nemcsak azt jelenti, hogy inkább a piktúra és az építészet került az érdeklődés fővonalába, de azt is, hogy a szobor mint műtárgy sok értelemben elvesztette egykori jelentőségét és primátusát, a modern szellem – aligha helyesímelhető módon – igencsak mellőzte a plasztikai díszítést mindennapjainkban. Ily módon a szobor inkább „inyencek csemegéjévé” vált, kicsúszott a nagyobb megbízatásokból, egyidejűleg a tárlatokról, majdhogy a köztudatból is. Az olasz reneszánsz, majd az európai barokk, de még inkább a 19. századközép és századvég hallatlan arányú városodása módfelett kedvezett a plasztikának, de – inkább ez utóbbi korszak – ellaposította is, a köztéri emlékműszobrászaton kívül egy kissé mindvégig az építészet szolgálatában szerepeltette. Gropius már nem is látott más hivatást a szobrászatban. A mai ízlés aligha viseli el a plasztika másodlagosságát, a modernizmus sima és hatalmas, töretlen épületfelületei fölverték a színeket, de levedlették a szobrászati díszítéseket, a túltengő gipszfüzérektől beállott csömör – vízzel a gyereket! – alig tűrte az épület és szobor (akár dombormű) együttesét.

Ez lehet az egyik oka a kisplasztika oly nagymérvű kedvelésének és elterjedésének századunkban. Két-három valóban monumentális és valóban művészi nagyszobor felemészt egy életet és kevés egy életműhöz – mondják –, ez az ellentmondás pedig korunk szobrászainak a legnagyobb felismerése (Ferenczy Béni!). A fentiekből leszűrhető tanulságok a modern plasztika kialakulásának és megértésének egyaránt alapjai. A konvencionális emlékműszobrászat mellett megindult egy másik – számunkra érdekesebb, témánkhoz közelítő – folyamat is: a szobrászat méltó és azonos stílusban, az izmusokat követő művészetfelfogásban való megjelenése a kiállítások festményei között (Archipenko, Arp, Brancusi, Despiau, Duchamp-Villon, Gabo, Giacometti, Gonzales, Laurens, Lipschitz, Marini, Permeke, Pevsner, Picasso, Richier, Zadkine stb.), de az épülettel, a környezettel egyenértékű monumentalitásában, akár a modern köztereken is.

És mint Watteau vagy Fragonard képeinek idillikus parkbozótjaiban az antiki-záló, torzósított aktok és puttószobrok, századunk új témája már nem a szobor és épület vagy szobor és köztér, hanem az ember által teremtett plasztika és a közvetlen vagy alakított természet harmóniájának, kölcsönhatásainak keresése.anyagok, formák és ösztönös erők kölcsönhatása, archaikus alakzatok, idolk, „tér és forma”, belső és külső energiák problematikája, a megközelített negyedik dimenzió. Példája egy az elemi erők és az idő által alakított, a környezettel az összenöttség képzetét keltő amorfi sziklatömb. És máris közel járunk a másik, a Picassohoz méltó mester, Henry Moore művészetéhez. A fentiekben életművének feltehetően nagy formai problémáit és kísérleteit, kiemelkedő alkotásainak teremtő folyamatát is felvázoltuk (Madonna és a gyermek – Király és Királyné – Külső és belső formák – a párizsi Unesco-palota előtti Fekvé alak stb.).

Ezzel a valójában formai útkereséssel találkozunk Moore művészetében egy tartalmi, eszmei és tematikai alapélmény is: ahogy az elemi erők morzsolják kényükre a magányos sziklatömböt, századunk társadalmi, politikai szembenállásai és erői (két háború, forradalmak, imperializmus és militarizmus, bombázások, fasizmus, atomfegyver stb.) az előzőhöz hasonló módon tördelik amorffá és torzítják el a görög vagy reneszánsz szépségideál alkotta embert, a szenvedőt.

Moore plasztikájából tehát a tehetetlenül borzongó, újra magános ember, a kis közösségben élők (család) komor hangjait halljuk, a Coventry-i és a londoni bombázások, az óvóhelyeken patkányként élő társadalom, az egykori önmagától elidegenedett ember tragikus alapélményének megnyilatkozásait. Nem ideális vágyakat vagy ezek plasztikai megjelenítését, hanem a tragédiát mutató, a tépott emberiség valóságához méltó alkotásokat, a „rémület esztetikájának” teremtményeit. Moore magányos humanista, nem lát kiutat és nem lázadó, a „harmadik rend” szülötte és nevelt-

je, Thomas Mann, Martin du Gard vagy a hozzá hasonlóbb Leonhard Frank („Német novella”) életeszményeinek és osztálytudatának őrzője. Babitsi értelemben nem válik „cinkossá”, a világháborús Ady („Ember az embertelenségben, Mag hó alatt, Krónikás ének”) alapállása és rémülete az övé. Naponként látja keresztényi vagy polgári tízparancsolatának megcsúfolását történelmi és társadalmi méretekben is. Nem „néma”: művei ennek a felismerésnek és belső tűznek, ennek a „magánpokolnak” és gyötrődésnek külső megjelenítései. „Ez vagy, ilyené váltál Praxitelész óta” – mutathat szobraira, szemben az önmaga pusztulásán fáradozó és az „ismeretlen jövőtől” vagy a már ismert emlékektől rettegő emberiséggel. Kétségtelenül polgári filozófia ez, de a legrokonszenvesebbek közül való, szellemében és alkotásaiban egyaránt tiszteletünkre méltó, valóban „magasztos”. Moore Shakespeare-i hősokeket formál, tragédiákat őriz és katarzisra tör, egy anglikán szent biblikus és puritán életelveit, félelmeit mutatja. Aligha található meg nála a modern művészetek „játékossága”, ő nem lát komédiát a tragédiában.

Herbert Read Moore-ról szóló könyvének (London, 1965.) első táblái az életrajzot követik: az egyszerű munkásszülők arcai, a szülőhely, Castleford kormos és a mai szemek előtt lakhatatlannak tűnő munkáslakásai a fotókon, bánya, korom, meddőhányók, kőst, kémények, fekete szemét és sötétség; Engels művének vagy a Külvárosi éjnek tájai és képei. A ma 69 éves mester ezt a gyökereit meghatározó emlékmagyagot hordozhatja magában, a végigharcolt és az átélt két háború csak fokozhatta a számkivetettség, az ellentmondások felismerésének, a rémületnek intellektuális alapélményeit. Read is a „rémület esztetikájáról” beszél könyvében, de a budapesti katalógus általa írt előszavában is.

A fenséges Király és Királyné egy ossziáni kopár természetbe ágyazott és időtlenül sztoikus, messzenézó nyugalma Moore alapállását idézheti („Holt próféta a hegyen”). Élményeit az emberi fejnek csak a vázát és szinte a brit történelem komor fenségét őrző Sisak (ez 1940-ból, párbajdarabjai, az 1950-es és 1963-as nem voltak itt), a különböző riadt állatfejek, a csonkolttá fonnyadt Harcos pajzsral, a kíméletlen Penge-él, a felismerhetetlenségig szétdarabolódott és eltorzult nőalakok, valamint a földöntúli szépséget és nyugalmat árasztó családok elsorvadtt és a lényegre szűkült fejeikkel, anyák gyermekeikkel, archaikus idolkra emlékeztető összenőtt tömbjeikben. Evvel szinte ki is merítettük a mester tematikáját, nem említvén a fentiekkel művészileg egyenértékű, amorfizáló plasztikai darabjait (Nagy torzó stb.) vagy korábbi, modernizáló alkotásait (Zsineg-figura, Faragvány stb.).

Valamiféle sokirányú borzongás árad a nézőben, formák és felületek, téma és anyag, szín és tömeg szándékoltan drasztikus kölcsönössége, zseniális egymásratalálása, harmóniája láttán érzett esztetikai gyönyörűség, ebben az értelemben is katarzis, mint a görög sorstragédiáknál.

Az állami megbízásból készített „Katakomba-sorozat” grafikai hű krónikája annak a szenvedésnek, melyet a londoni nép a német bombázások idején átélt. Bennünk és mindenkiiben saját háborús borzalmak emlékét ébresztehtik, ma is élő rettenetet. Így válhat Moore művészete történelmi erővé is. De a szobrok időtlen tragédiái többet mondanak minden képi és tárgyhoz kötött megjelenítésnél, akár a szürrealizmus szándékolt és öncélú rémületkeltésénél is (pl. Salvadore Dali), Szürrealista élmény itt is akad: az egymást szinte felfalni készülő „Anyá gyermekével” (1953) kettőse.

A kiállítás egyik kis termében remek tablósorozat (fotók és szöveg – Philip James összeállítása Moore megnyilatkozásaiból) vezet a szobrász művészetéhez, mutatja helyét a plasztika történelmi és jelenkori folyamatában. „Tömbszerűsége” a mexikói indián művészetbe ágyazódik, modernsége Brancusiéval rokon a tablók szakmai geneológiájában. Véleményünk szerint a legtöbbet Moore nem annyira az elődöktől és kortársaktól (mindkét ágbán több nevet is fel lehetne sorolni), hanem a természetől, a naturális állapotban található tömböktől tanulta: érdes és mohos szikláktól, patinás és éles törésű ércpektől, folyamcsiszolta fényes kavicsoktól, tűzben formálódott meteoritoktól. Az önmagát alakító természet törvényeinek és öröklétének, mozgásainak kutatása pedig – Jean Jacques Rousseau és a felvilágosodás óta tudjuk – a legjobb iskola: a maradandóság és ellenállni tudás iskolája. Izmusok múlnak, divatok mennek,

de Moore művészete az állócsillagok és galaktikák múlhatatlanságával rokon, az idő végtelenségét asszociálja. Ez lehet a mester második budapesti bemutatkozásának (az első 1961-ben, az Ernst Múzeumban volt) a legnagyobb tanulsága. És még egy: fáj-laljuk, hogy egynémely szobra nem a természet közvetlenségében mutatkozhatott be – mint ez a tervekben volt –, a Múcsarnok körül, a Városliget fái közötti pázsiton. A sivár termek egyszínű ridegsége alig tudott megfelelő környezetet nyújtani az alkotásoknak. Ezek a szobrok amúgyis „szólóra” és jórészt a szabad természettel való kontaktusra terveződtek. Ezt a tanulást szolgálják a műveket eredeti környezetükben bemutató nagyméretű fotók is az említett tablósorozaton.

BERNÁTH AURÉL ÚJ KÖNYVE: A MÚZSA UDVARÁBAN

Az ünnepi könyvhéten jelent meg Bernáth Aurél életrajzi-életművi sorozatának negyedik kötete. Az Előszóban a szerző könyve helyét így határozza meg: „E könyvben összegyűjtöttem mindazokat a még kiadatlan írásaimat, melyeknek témakörét korom művészetének reményei és megrendülései inspirálták. Művészetelméleti munkásságomat ezzel lezártnak tekintem, de bizakodom, hogy életrajzom következő és egyben utolsó kötetében – távol a Múzsza udvarától – már csak egy-egy emberi arc-ról, történésről, tájról mondom el majd benyomásaimat.”

Bernáth Aurélnál az életmű szerves részét alkotja a mester irodalmi munkássága is. A biográfia nemcsak a művek keletkezéséről és a szűkebben vett életútról, hanem esztétikai értékrendjének alakulásáról is beszámol. Így ennek a fejlődésnek kiemelkedő dokumentumai festményei mellett az írói és tanári pálya tanulmányai, emlékező darabjai. Kevés életmű ivelt Nagybányától a szocializmus esztétikájának vállalásáig és alkotó, szabad hirdetéséig, a Bernáth Aurélé ilyen. Ez is biztosítja tájékozódó és vallomásos írásai helyét az életrajzi sorozatban.

A könyv emlékezéseinek egy része a bécsi és németországi éveket idézi (1921–1926), melyek személyes élményeiről az *Utak Pannóniából* című kötet számolt már be oly egyszerű olvasmányossággal. Ez az irodalmiság most sem marad el, sőt – másokról is szólván – kitágul, még átfogóbb és elemző művészettörténeté válik. Remek emlékezések (*A Kút, A Gresham-kör, Gerevich és a római iskola*), és szeretettel megírt arcképek (*Oltványi Imre, Fruchter Lajos, Berény Róbert, Pátzay Pál, Szőnyi István, Ferenczy Béni, Rózsa Miklós, Déry Tibor, Illyés Gyula*) alkotják a kötet nagyobbik részét, köztük több újabb keletű esszé is. A könnyed irodalmi jellemzés szép példáját olvashatjuk a „*Déry Tibor*” és a „*Vidáman és komolyan Illyés Gyuláról*” c. portrékban, vagy a napokban elhunyt Ferenczy Béniről szólóban. Ezekben a szerző alig törekszik valamiféle tanulmányírói precizitásra vagy mérlegelő hűvösségre, az írásokból árad a közvetlen élmény, a baráti szeretet intim melege. Mégis, egy-két mondattal, olykor csak jelzőkkel vagy határozókkal érvényes és teljes portrét kapunk az ábrázoltaktól. Ez a kettősség (írói könnyedség és portretista precizitás) emeli a szerzőt egyenértékű társsá az ábrázoltakhoz, az irodalom remek „pszichológiai portréfestői” közé. Külön érdeme Bernáth professzornak, hogy jórészt képzőművészek a témái, afféle „ismeretlen földrészt”, emlékezései a felfedező naplóinak erejével is hatnak. „*Korközelibb*” is az új válogatás az előzőnél, emelni fogja az eddigi közönségikert is, méltó módon vezet vissza az életrajzi folytatáshoz, az ötödik kötethez.

A gyűjtemény második részében tanulmányokat olvashatunk különböző festészeti problémákról, így a kompozícióról, régi mesterekről (*Greco, Velasquez, Giorgone, Rembrandt*), a művészet sorskérdéseiről (1963). Az olaszosra, de még inkább francia orientációra beállított jelenkori magyar művészettörténet és kritika külön gazdagodhat Bernáth „németes” példáival: Hans von Marées méltánytalan elhanyagolását Német Lajos is felrója a *Művészeti Lexikon* 3. kötetében. Marées neve a talán legtöbbször előforduló a Bernáth-kötetben, láthatóan nagy élménye a Cézanne-hoz hasonlítható német mester festészete.

A „sorskérdésekről” szóló tanulmány különösen elevenbe vág: a nonfigurációba és üzleti, ipari, cirkuszi tevékenységbe züllött festéssel vitázik, a humanizmus és

életszeretet, az igazi művészi értékek és életelvek védelmében. A tanulmány elriasztó élményalapját az 1962-es velencei Biennale anyaga és Jean Cassou akkori, a művészetet ismét elparentáló tanulmánya adja. Bernáth ugyanitt megdöbbentő példákat (saját emlékek és nyugati újsághírek, riportok alapján) mond el a „festészet és beérkezés” címszavak kapitalista üzletmenetéről. Igazat adhatunk neki: ez a folyamat aligha hozhat valódi és időtálló művészetet, az így szervezett üzletmenetben és anarchikus képtermelemben nem maga az alkotás, hanem az alkotó módszer a kortünet, eredménye nem mű, hanem egy jól-rosszul reklámozott, és csak pillanatokra értékelt, divatos üzleti áru. Az illetén kultúrpiactól való csömör jellemzi különben az idősebb, harcát már megharcolt nemzedék szinte egyöntetű visszavonulását és elzárkózását is (Picasso, Chagall, Moore stb.). Ők is látják, amit ugyan Bernáth sem mond ki, de minden szava szinte szuggerálja: a művészetek csak valóságos és haladó szellemi erők társaságában és igézetében tölthetik be igazi hivatásukat, teremthetnek valóságos értékeket és valóban maradandót. Ezt a megdönthetetlen igazságot szolgálja a 72 éves magyar mester nemcsak festészetében, de professzori és társadalmi tevékenységében, irodalmi munkásságában, ma is eleven életművében.

HEITLER LÁSZLÓ PÁPAI KIÁLLÍTÁSARÓL

A fiatal festő neve nem ismeretlen a Jelenkor olvasói előtt: képzőművészeti tárgyú írásai rendszeresen jelennek meg folyóiratunkban. De ugyanígy a Művészetben, a szombathelyi Életünkben, a Rajztanításban, a Valóságban, az Új Írásban és a Fotóban is. A pápai tanár (30 esztendő) most meglepetést okozott: nemcsak írásaiban foglalkozik a művészetekkel, hanem művelői is. Sikeres májusi kiállítása ad alkalmat arra, hogy ezúttal mi írjunk festészetéről.

Sok jelét látjuk újabban annak, hogy a kisebb dunántúli városok kezdenek felőni feladataikhoz kulturális téren is. Ebbe a megnyugtató folyamatba ágyazható – sok más mellett – Heitler pápai működése, több kiállítása, „Pápai képek” c. – saját rajzaival és metszeteivel díszített – füzetkéje. Tudomásunk szerint ez a kiállítás harmadik önálló bemutatkozása városában, de részt vett több megyei bemutatkozáson és a IV. Országos Pedagógus Tárlaton is. Grafikáit sorozatosan közli számos folyóirat és újság. Pécsnek is köze van pályájához: az itteni Tanárképző Főiskolán nyert rajzföldrajz szakos diplomát.

Festői élményköre fiatalsága ellenére már megrajzolható – az ifjú Bernáth Aurél dunántúli élményeivel paralál –, városa, a csendes, hóborította Pápa, a környék falvai, dombos tájai, az ezt átszelő magasfeszültségű vezeték remek perspektívája, a közeleli Balaton, a környezetében élők portréi, falusi hangulatok ihletik elsősorban. Az új kiállítás talán legnagyobb meglepetése egy a közelmúltban tett dalmáciai utazás Csontváry élményeire emlékeztető sorozata. Tudatosan vállalt és bevallott Csontváry örökség ez, az új képek tematikája (Koper temploma, Katedrális a tengernél, Fő tér alkonyatban, Trogir, Piran, Emlékezés Dalmáciára, Vitorlásokötő Zadarban, Bakar, Velebit stb.), de a festő prelogikusan fogalmazott, díszlet és meseszerű, primitivizáló képalkotása, vagy még az egyik kép alcímében is bevallott tanítványi szerep („Trogir – Emlékezés Tivadar festőre”) a járatlanabb tárlatlátogatóban is felkelti az előbbi asszociációt. A jártasabbét a lefestett látvány érezhető átírása, újrafogalmazása, a jellegzetesen csontváryos sűrítés tradíciója is. A tenger, a dalmát vidék szlávosan-törökösen-olaszosan reneszánsz épületei, városhangulatai – kultúrák és világok páratlan találkozása egy viszonylag szűk parti tájon –, a nagyoperák színpadára emlékeztető terei tűnnek talán a festő eddig legmegrendítőbb élményének.

Összegezve: „Bakony – Balaton – Adria” a festői élményforrás, ahogy a kiállítás plakátján is olvashatjuk. És ugyanakkor e tájak dolgozó embere is (Festmények: Szalmahordás, Rönkrakodás; metszetek: Szénosztályozó, Jégvágók, Pulykapásztor).

Meglepő, hogy Csontváry művészetének egyidejű rokonai még találhatóak, de alig van tudatos folytatása. Pedig nem lezárt és még kincsekhez vezető út az övé, a diva-

ton túl is alapja lehet egy újrealista képirásnak, amely nemcsak a dolgok felszínét adja vissza, nemcsak a látványt, hanem mindezeket sűrítve-újraformálva az általuk teremtett élmény mélységét, a téma évszázadokon át őrzött hangulatát, a festő belső lényegét is. Nos, ilyen hangulatokat vélünk felfedezni Heitler képeinek egy részében, valamelyes ösztönző belső feszültséget, ugyanakkor teljes harmóniát téma és festő között (Falusi barokk, Somló).

Természetesen még aligha kialakult, inkább kísérletező pálya az övé. De irányában, eszményeiben, vallomásaiban, eredményeiben helyes és rokonszenves festőút ez, figyelmünkre méltó és még jelentős eredményt hozhat. Ez a mostani pápai kiállítás konklúziója. Véleményünk szerint képei és grafikai rászolgáltak már egy városán kívüli önálló bemutatkozásra, ezt szolgálja közeles jelenlegi kiállítása is.

HEITLER LÁSZLÓ rajza

Múlt századi festmények a pécsi múzeumban

A Modern Magyar Képtár, jóllehet elsőrendű feladatának századunk képzőművészetének bemutatását tekinti, a közvetlen előzmények jelzésszerű felvillantására is vállalkozik. Természetesen szerények a lehetőségek, hiszen 19. századi festészetünk jelentős értékei már jórészt közgyűjteménybe kerültek; a főművek pedig szinte kivétel nélkül. Évszázados gyűjtőmunka eredménye ez. Tipikusan magyar sajátosság, hogy a Magyar Nemzeti Galéria mellett alig valami jutott ebből vidéki múzeumainknak. Viszont a 20. századi magyar képzőművészetnek szerteágazó gazdagsága, sok kitűnő alkotása kínálja a lehetőséget: ki kell tágítani a múzeumi kereteket, ki kell használni – a jelenleginél sokkal jobban – a képtárak lehetséges határfokát. Sok szó esik nálunk manapság a képzőművészetek különböző irányzatairól, polémiák hangzanak el pro és kontra és még ma is főként csak reprodukciók alapján ítélkezünk. A képzőművészet megismerése, képtárak létesítése valahogy másodlagos dolognak számít csupán, pedig az eredeti képet nem pótolja sem a betű, sem pedig a szó.

A pécsi múzeum – úgy érezzük – úttörő szerepet vállalt magára azzal, hogy önálló, jelentős képgyűjteményt hozott létre és tervszerű gyűjtőmunkával állandóan gazdagítja anyagát. Értékes magángyűjtemények megszerzése, állandó vásárlások és számos művész nemes adománya – az eredője, az összetevője az egyre gyarapodó képtárnak.

A régi pécsi városi múzeum csak elszomorítóan szegényes képanyaggal rendelkezett. A képzőművészeti anyag gyűjtése csupán az ajándékozások esetlegességére szorítkozott és elsősorban a városképek, metszetek megszerzését szorgalmazták. Rendszeres képvásárlásra csak 1957 óta sikerült anyagi fedezetet biztosítani.

A régi anyagban említést érdemel néhány helyi vonatkozású portré: Irányi Dániel (Pécs városának követje felirattal), Lickl György pécsi karmester, Csepregi Chapringer Zsigmond, Weidinger Gusztáv és felesége, valamint Schmelcz Josefa – jórészt ismeretlen vándorfestők kvalitásos munkái. Egy kisebb képegyüttes a negyvenes évek végén került a múzeum birtokába. A pécsi, vagy Péccsel művészi kapcsolatba kerülő festők munkásságának viszont alig lelhetjük már a nyomát, pedig, ha nem is volt itt pezsgő képzőművészeti élet, az egyház és a módosabb polgárság egykét festőt mindig foglalkoztatott, így megemlíthetjük Boros N. Jánost, Weber Xavér Ferencet és Mücke Józsefet, az arcképfestő Pósa Gusztávot, a Zsolnay gyári Kaldewey Kelement és Klein Ármint. És nem utolsó sorban Székely Bertalan és Lotz Károly is dolgoztak itt a század végén, amikor a székesegyház kápolnáit díszítették. Ennek a pécsi tartózkodásnak az eredménye az a nagyszerű portré is, amelyet Székely festett Zsolnay Vilmosról kerámiára és amely a technikai próbálkozás érdekességén túlmenően művészi kifejező-erejét tekintve is kiváló munka. A keramikus Zsolnaynak fiatalkori festményei viszont a közelmúltban jutottak a múzeum birtokába. Az 1850 táján festett képek nagyrészt romantikus szemléletűek és a megelőző kor biedermeier hangulatát árasztják. Zsolnay megörökítette Pécs jellegzetes alakjainak képmásait, Amtmann Prosper fuvolást, Weidinger Imre fagottost, a vak Hanselt és az öreg virslárust egyaránt.

Leánya, Sikorszki Zsolnay Júlia érzékletesen friss virágcsendéleteket festett, és leíró jellegű, különböző népviseleti típusokat megörökítő sorozatot, ez azonban elsősorban etnográfiai érdekességű.

Ez évben, a Tompa-gyűjtemény révén került a múzeum birtokába az a 19. századi kis képegyüttes, amely jelentőssé növelte a korábbi anyagot, és részletesebb ismertetést érdemel.

A Tompa-gyűjtemény és ezzel a pécsi képtár 19. századi anyagának kiemelkedően jelentős alkotása egy, a kis méret (20x26 cm) ellenére is monumentális hatású kép, *Barabás Miklós* Alföldi táj című akvarellje. 1838-ban festette Barabás, és ezzel a képpel hosszú sort indított el; az Alföld nemcsak Petőfi lírájával került kiemelt helyre, hanem ettől kezdve a festőket is inspirálta a téma, egészen napjainkig. A kép születésének idején festette Markó Károly a klasszikus veretű Visegrádot, majd jóval ezután, 1853-as hazajövele alkalmával két alföldi képét, a Gémeskutat és az Alföldi táj szivárvánnyal címűt. A sorban ez után következik Pettenkofen és a szolnokiak, az ő hagyományuk is a jelenbe nyúlik. Egy időben Kecskemét, Szentés és Baja, de legfőként Hódmezővásárhely rangos művésztelepe méltó az említésre, amely a māt köti össze a múlt eredményeivel. „A pusztá, a tér végtelenének megfestésére biztatja a festőt”. És Hoffmann Editet idézve: „Barabás volt az első, aki magyar tájat magyar szemmel nézett, megérezte az ízét és éppen azért kétségtelen, hogy ő a magyar tájfestés megindítója. Bizonyos, hogy az alföldi táj a gémeskúttal, a végeérhetetlen rónaság, a nádas a gólyával s a könnyű nyári felhőkkel játszó derült ég a legalkalmasabb arra, hogy a szemlélőben a magyar táj képzetét keltse fel. A motívum felismerésénél is meglepőbb, hogy fogalmazásának mindjárt klasszikus formát tudott adni”. Az ő elgondolásához tulajdonképpen senkinek sem volt hozzátenni valója. A kép, ami elénk tárul, rendkívül egyszerű – hatalmasan kitarulkozó horizont, végtelen csend, s nyugalom honol a tájon. A gémeskút magányosan áll a kanyargó út mentén, csak a levegőben köröző gólya szakítja meg a vibráló mozdulatlanságot. A halvány melegbarna színek a napszitta föld melegét érzékelik. – Ehhez a nagyszerű, tipusteremtő tájképhez még két Barabás-portré csatlakozik. Az egyik 1838-ból való, míg a másik késői alkotás és Darányi Ignácot ábrázolja.

*Borsos József*nek egy Szőlős csendélete szerepel a gyűjteményben. Érzékletesen festett, klasszikus elrendezésű kép, a valóságot precízen-pontosan, szinte tapinthatóan adja vissza. Olykor az illúzióknak engedve, szeretnénk egy szőlőszemet lecsipni a fűrtől. Díszes kupák teszik pompázatosá a hétköznapi témát és a drapéria is a téri hatás fokozását szolgálja. A semleges háttér, a kompozíció szabályos háromszöge, a kép tiszta színvilága, valamint a vízcseppektől áttetszően fénylő gyümölcs-csendélet keresett festőiséget ad.* Rokon felépítésű *Szentgyörgyi János* Csendélete is, bár megoldásuk különböző. Ezen a plaszticitás nem olyan hangsúlyozott és színeiben is lágyabb, szárazabb hatású, mint Borsos említett képe.

A portrék sorában talán a legsikerültebb *Weber Henrik* Női képmása. Porcelán-szerűen törekeny biedermeier formák, miniatűr-festésre emlékeztető, kissé idealizált megjelenítéssel. Nyugalom és derű, biztonságérzet és kiegyensúlyozottság érződik, ugyanakkor visszafojtott mosolya sejtelmes hangulatot áraszt és fokozottan magára tudja vonni a néző figyelmét. A színezés halványan tompított, a rajzosság fontos szerephez jutott. *Györgyi Giergl Alajos*, *Than Mór*, *Vastagh György* egy-egy képe, a már említett két Barabás-portréval együtt egészíti ki az arcképcsarnokot.

A tájképek közül elsőnek *Paál László* ifjúkori kísérletének tartott (Lázár Béla) Est a Maros partján című képét kell megemlíteni, 1864-ből. Két oldalról kanyarog a folyóvíz, középen tűz mellett kuporgó alakok – a romantikus tájszemléletnek kitűnő példája – megoldatlan világítási- és fényproblémákkal. Fényreflexek villannak a vízben, a naplemente valószínűtlen színekkel sejtelmesen világítja be a tájat.

Egységesebb, összefogottabb *Ligeti Antal* Tájképe. Ligeti mesterének, Markónak hatása alól nem tudott és nem is akart szabadulni. Az idealisztikus képelgondolás híve: a táj nála olyan, mintha a bokrok mögül nimfák leselkednének, mintha a természet az antik félistenek tartózkodási helye volna csupán. De mindezt illúziótkeltően és vonzóan érzékeny ecsettel varázsolja elénk, bár talán kevésbé meggyőzően, mint

* Közölve a Jelenkor 1967/5. számában. 443. 1.

korábban mestere. Mindenesetre elgondolkodtató ma is ez a szemléletbeli konzervativizmus, a szokványos eszközök akademikus másolatása.

Telepy Károly több tájképpel is szerepel. Előadásmódja szárazabb, kiszámítottabb Ligeti stílusánál. *Szinyei Merse Pált* egy sejtelmesen borongós hatású kép, a Lovag és apáca képviseli, *Munkácsy Mihályt* pedig egy nagyméretű szénrajz (Enyelgés – himzöráma mellett ülő nőalak, mellette álló, felé hajló ifjúval). *Lotz Károly*-tól Léda hatyúval szerepel.

A historizáló festészetet, amelynek szerepe a múlt században oly jelentős volt és a jelen számára így kettős tanulságot is szolgáltat: *Orlay Petrich Soma* egyik műve, a Zách Felicián mutatja be. Orlay a festők közül elsőnek választotta e témát, melyet öt évvel előbb, 1855-ben Arany János már költői sorokkal aktualizált:

„Rossz időket élünk,
Rossz csillagok járnak,
Isten óvja nagy csapástól
Mí magyar hazánkat”

(*Zách Klára*)

A Zách-család tragédiáját, amelynek során „minden nemzetségét” kiirtották, először a 14. századi *Kronika Hungarorum* említi, a históriás énekek tanulsága szerint még a 16. században is ismerték a véres történetet. Heltai is említi *Kronikájában*. Az igazságtalanság és a védtelen kiszolgáltatottság egyrészt, a véres leszámolás és a bosszúállás, másrészt – bár közel sem egyértelmű a példázat – ihlette meg Orlayt, aki egy összetett drámai jelenetnek mintegy sűrített képsorát jelentette meg. Talán ezzel csúszott ki a festő kezéből a téma, a kívánt drámai hatást a kép meg sem közelíti. Kissé száraz és illusztratív jellegű, mert verbális és nem vizuális indítású a kép. A történelmi festészet csak a legnagyobbak, Madarász és Székely legjobb művein tudott magas szintre emelkedni.

A kortárs „történetírás” példája *Vágó Pálnak* a Szegedi árvízhez készített vázolata (Szeged szebb lesz, mint valaha). Itt a kép középpontjába az uralkodó került, nagyszámú kísérettől övezve, amint szemlét tart a pusztuláson. Felsorakozik a képen minden és mindenki, szinte leltárszerű pontossággal. A festő a fenséges megjelenésnek állít inkább emléket, mintsem az emberi tragédiának.

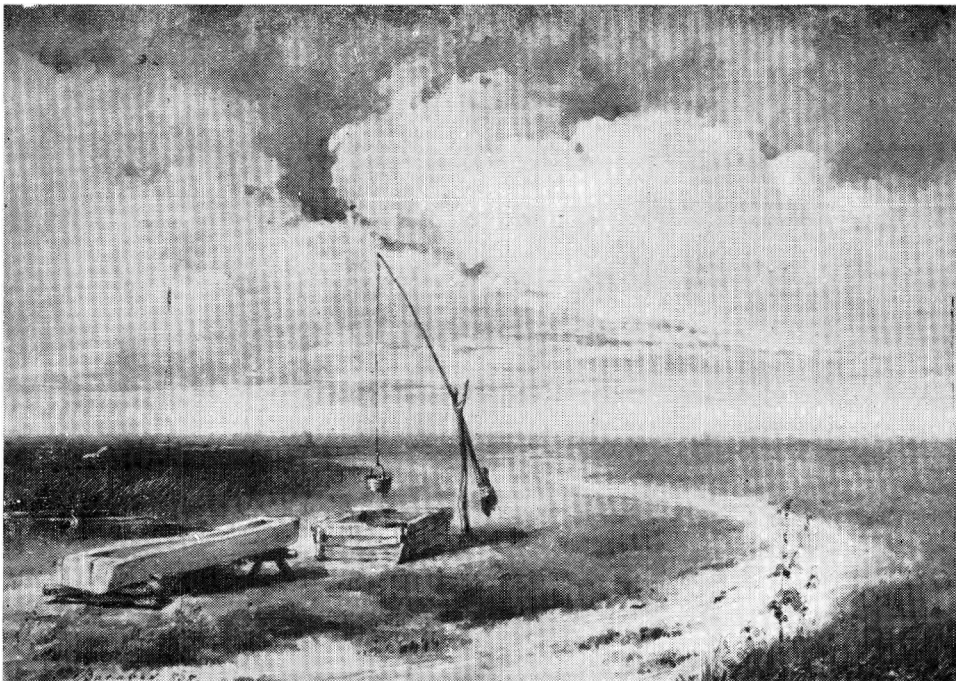
Székely Bertalant két falkép-vázlat mutatja be, az egyik a Vérszerződés, a másik pedig a Halászbástya-mozaikhoz készült terv, az Átkelés a Volgán.

Benczúr Gyula késői művekké szerepel. A Nőrabló kentaur már a 900-as évek táján készült, a nagy történelmi vásznak után, böcklini témák hatására. Az idős Benczúr gyakran nyúlt effajta témához (Pán a nádasban, Két kis kentaur, Páni félelem). Ragyogó festői eszközökkel, bravúros technikával megoldott gunyoros önfintornak is tekinthetők ezek a képek.

Egészen más világ *Wagner Sándor* Debreceni ötösfogata. Itt minden részletesen és pontosan megrajzolt, racionális és szabályos, mozdulatlan merevedett állókép, a valóságnak szinte lefényképezett mása. A kép hitelét azonban éppen dokumentatív jellege biztosítja.

Ennél a száraz, tényközlő, leíró piktúránál azonban többre, kifejezőbbre törekedtek a festők. Nagybányán az Akadémia és a Műcsarnok avult szellemétől távol egészséges, friss festői szemlélet kezdett meghonosodni és ezzel új fejezet kezdődött a magyar festőművészet történetében is.

E rövid ismertetés nem törekedett a múzeumi anyag teljes, lajstromszerű bemutatására, csupán a fontosnak vélt műveket emelte ki ezek közül. A Janus Pannonius Múzeum 19. századi képzőművészeti anyaga szerény, de egy kialakuló gyűjteménynek biztos alapja már ebben az összetételben is.

*BARABÁS MIKLÓS: Alföldi táj
(Modern Magyar Képtár, Pécs)*

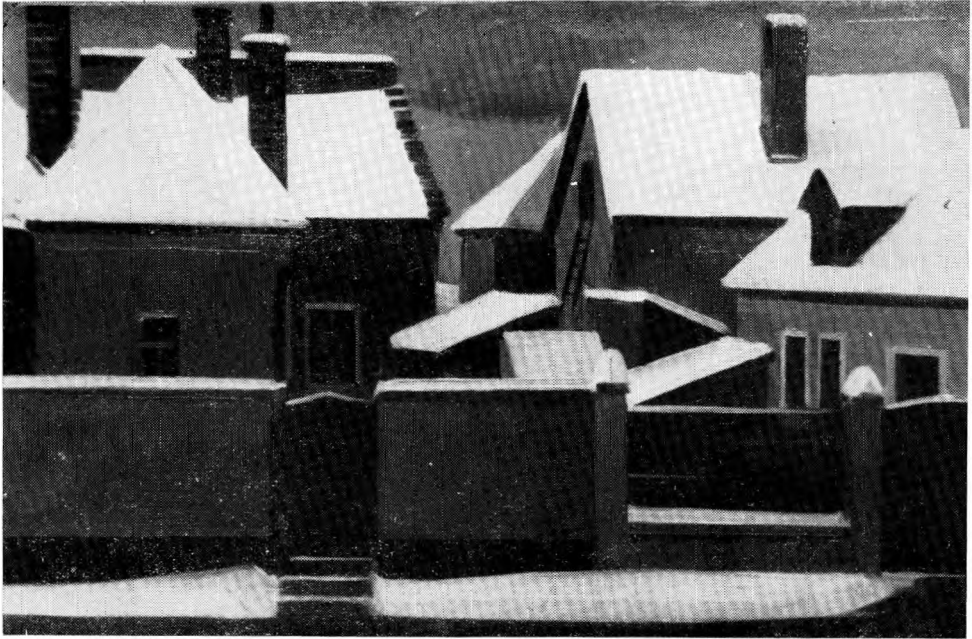
*LIGETI ANTAL: Tájkép
(Modern Magyar Képtár, Pécs)*

ORLAY PETRICH SOMA: Zách Felicián
(Modern Magyar Képtár. Pécs)

WEBER HENRIK: *Női arckép*
(*Modern Magyar Képtár, Pécs*)

IRCSIK JÓZSEF: Házak

GICZY JÁNOS: Gyümölcsoltó

Kiállítási napló

IRCSIK JÓZSEF KÉPEI VESZPRÉMBEN

A Képcsarnok veszprémi fiókja *Ircsik József* képeit mutatta be áprilisban. A festő 1932-ben született Veszprémben. Ma is jórészt ebben a városban tölti az esztendő, mely kiállított műveinek szinte kizárólagos tematikai bázisa.

A Képzőművészei Főiskolán Kmetty János és Bernáth Aurél tanítványa volt. A tanulmányai befejezése – 1954 – utáni esztendők önmaga-kereső munkájában szülővárosa önbizalmat adó otthonossága segítette a fiatal festőt. Mostani kiállítása – melyet több hazai és külföldi szereplés előzött meg – önállóvá, egyéni arculatúvá alakult festészetének bizonyítéka volt.

Konstruktív képépítő szándékának megvalósításához jó modellek Veszprém hullámzó szintű utcái, egymás fölé tornyosuló háztömegei. Látszólag a látványt festi, de nem az impresszionista-naturalista felfogásban, hanem egy átirtabb, a motívumokat a kép dimenzióihoz alakító módon. Ebből következően a szentendreiek, mindenekelőtt Barcsay Jenő festészetével tart rokonságot piktúrája. Ircsik művei azonban közelebb állnak a látványhoz, mint a szuverénül módosító iskolateremtő mester alkotásai. Az illuzionisztikus eszközök – például a perspektíva – is helyet kaptak munkái némelyikén a tisztább képhatást eredményező konstruktív elemek mellett. Ez a kettősség is a festő teljességre való törekvését mutatja. Ugyanis nem nehéz belátnunk, hogy bármilyen megnyerő és alapos is a csak a sík és tér motíválására törekvő festés, ez a nyelv nem alkalmas minden emberi közlendő elmondására.

Képei többnyire mértani felépítésűek. Azonban a hangsúlyozott mértani osztások zaklatott vagy nyugalmas hatású rendje nem vált szellemében is elvonttá. Képeinek mégoly kimódoltan elrendezett sík foltjai is megtartják érzelmi töltésüket: a házak otthonok.

Színei is összefogottak, akárcsak formái. Súlyos barnák, üde zöldek, rideg szürkék, meleg sárgák és tiszta fehérek ismétlődnek leggyakrabban képein, egyenletesen töltve ki a sík egy-egy szeletét. Tiszta színsíkokkal dolgozik, a teret is az egymást metsző vonalak és síkok éreztetik. Domború–homorú felületeket nem ábrázol, tónusátmeneteket nem fest.

A festéket szélesen, zsirosan rakja fel, az ecset mozgása a síkokat követi. Szépen fest. A mesterség értése, etikus festői magatartás olvasható le műveiről. Ritkán találkozhatunk az anyag olyan kulturált kezelésével, mint Ircsik képein. Rend, a szellem rendje és tisztasága uralkodik alkotásain.

SZ. EGYED EMMA ÉS GICZY JÁNOS KIÁLLÍTÁSA GYŐRBEN

Két fiatal művész közös tárlatának adott helyet áprilisban a Győri Műcsarnok. Mindketten Sopronban élnek, az Óvónőképző rajztanárai. A munkahelyen kívül művészi céljaik hasonlósága is összeköti őket, ezért is szerencsés volt a szobrászró és a festő együttes bemutatkozása.

Sz. *Egyed Emma* 1935-ben született. A Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban és a Képzőművészeti Főiskolán tanult. Az utóbbin Pátzay Pál tanítványa volt. Művei gyakran szerepelnek Győr–Sopron megyei és országos tárlatokon.

Kiállított álló és ülő figurái típusos kisplasztikák, nemcsak méretük, de koncepciójuk szerint is. Egyszerűek, visszafogott előadásúak. A *Lantos* és *Korsós nő* címűek emelkednek ki közülük.

Többet tudott megvalósítani portréiban. A jó karakterizálás nagyvonalúbb szobrászi formálással párosult bennük, mint a figuráknál. A terrakotta megnyerő színe is növeli a fejek közvetlen hatását. Ez ugyan részben a véletlen műve is, de a végeredmény szempontjából nem közömbös tényező. *Láng Ilona, Zsuzsi, Németh Magdi, Maca* című portréi a jó szobrok plasztikai értékeit hordozzák.

Húszegynéhány kiállított érme azt mutatja, hogy érzelemgazdag gondolatait leginkább ebben az intimebb plasztikai műfajban tudta ezideig kifejezni Sz. Egyed Emma. Míg figuráiban és némely portréjában a festői és plasztikus mintázás vegyes alkalmazása egyenlenségekhez vezetett (például a *Fiúportré* címűben), az érmeiben ugyanez nem zavar. A Ferenczy Béni által megteremtett módszer: a pozitív–negatív formákkal való mintázás ritmikus változtatása, az érzékeny felületi hatások kihasználása vezette oda, hogy előadásmódja alkalmassá vált akár egy Szőnyi festmény érzékletes felidézésére is (Szőnyi István hátlap). Az érmeokről szólva is a portrék erejét dicsérhetem elsősorban (Szőnyi István, Aba Novák Vilmos, Brunszvik Teréz, Galilei. A hűgomat a bánat...). Kompozíciói harmonikusak, szépen idomulnak a kis kerek fémlaphoz.

Szelíd érzések, szeretetteljes gondolatok, érzékeny plasztikai megformálója Sz. Egyed Emma. Egykori tanára, Vigh Tamás katalógusbeli szavaival szólva: „Nem formai forradalmak átélésén keresztül, hanem finom tapintással akar kifejezést elérni, mely gyöngéd érzésének megfelel.”

A kiállítótárs *Giczy János* szintén fiatal, 1933-ban született. A Képzőművészeti Főiskolán és az Egri Pedagógiai Főiskolán tanult. Munkáival gyakran találkozhatunk különböző kollektív tárlatokon.

Győrben kiállított képein két hatás fedezhető fel. Nagy István tömönatos pikűrája az egyik, egri tanára, *Jakuba János* kolorisztikus törekvése a másik irányítója *Giczy* önálló jegeket is felmutató festészetének.

SZ. EGYED EMMA: Szőnyi István

Tömör komponálásra törekszik. A mozdulatlanság azonban csak látszólagos képeiben: rejtett feszültség élteti figurái és tájai többségét. Nagy foltokból felépített képein általában egységet és pontos kifejezést ér el, de a nagyvonalú formálás veszélye előbukkan néhány munkáján, melyeken kevés a motívum karakterisztikum, a formai és színbeli erő.

Giczey János képeiről a festő szemérmes lírája olvasható le. Részben témavilága, a falu életéből vett motívumai, részben visszafogottságukban is gazdag színei vallanak erről. Megrendüléssel szemléli a hagyományos paraszti világ eltűnését. Hangja gyakran elégikus (*Öregasszonyok, Öregek, Hetven esztendő, Fehér udvar, Este*). Kifejező szimbólumok – macska, madár, fiatal fa, öreg fa hajtása – ismétlődnek képein mértéktartó előadásban. A szimbólumok alkalmazásával kifejezővé tett képei adják a legtöbbet formában és tartalomban is. Mindenekelőtt a mély emberábrázoló erőről valló *Hetven esztendő*, a meditatív alkotót élénk idéző *Gyümölcsoltó* és a meghatóan kedves *Pacsirta* mutatja legjobb eredményeit. Statikus kompozíciónak sorában meglepő a mozgalmas *Vadászok a hóban*. Tájai a figurálisok szűkszavúságával ábrázolják emberei környezetét (*Tájkép tehennel, Bántalvi malom, Őszi földeken*).

A két művész túljutott már önmagakeresésének első állomásain. Mindkettőjük megtalálta azt az utat, melyen haladva reményük lehet önmaguk egyre teljesebb kifejezésére.

MAJOR MATE

A modern építészet szolgálatában

(III. rész)

A második világháború kirobbanása előtt – 1938-ban –, életem első *igazi* külföldi útján, Jugoszláviában töltöttem két hetet. (Előzőleg 1936-ban, csupán Ausztriába jutottam el néhány napra, akkor is – illegális küldetésben.) Zágráb, Split, Dubrovnik, Mostar, Sarajevo és Szabadka voltak kirándulásom állomásai. Dubrovnikból egy nap áthajóztam Lopud szigetére, s itt egy, egészen a Bauhaus szellemében fogant, vadoznatúj szállodát – a Grand Hotel-t – fedeztem fel, külsőben-belsőben egészen elveim szerint valót. Megtudakoltam az alkotó nevét: *Nikola Dobrović*nak mondták. A mű és a név belevésődött emlékezetembe.

Kereken húsz esztendővel később, egy kollégám járt Belgrádban, ahol megismerkedett a jugoszláv építészet egyik kiválóságával – alkotóval, szakíróval, egyetemi tanárral –, akit megajándékozott *Építésztörténet* című művem egy példányával. Ez a kiválóság Nikola Dobrović volt, aki vele, szintén elküldte részemre egy művének első kötetét. Ebből a közvetített könyv-váltásból előbb udvarias, kollegiális, közvetlen (magyar nyelvű!) levélváltás következett, majd a levelek egyre szaporodtak, s az udvarias-kollegialitás fokozatosan igaz baráti szeretetté melegedett. Olyanná, amilyen csak egészen kivételesen kerekedik két másnemzetbeli, egymástól földrajzilag is távoli, idősebb ember között. (Dobrović levelei annyira kedvesek, érdekesek, annyira hordozzák emberségének és alkotó rangjának jegyeit, hogy – alkalomadtán – publikálni szeretném nagyrészüket.)

Dobrović néhány évvel ezelőtt súlyosan megbetegedett. Testileg-lelkileg rengeteget szenvedett – tudta, hogy mi vár rá –, de a legszörnyűbb megpróbáltatások idején is úrrá tudott lenni önmagán, kissé keserű-bölcsen humorizálni is tudott, sőt,

mondhatni, utolsó pillanataig dolgozni is. Barátságunk azonban – ez az Ő jelzője – „misztikus” barátság maradt. Előbb talán a véletlen, aztán a betegség végső fázisa akadályozta meg, hogy legalább egyetlen személyes találkozással tegyük teljessé baráti együvértartozásunkat. Dobrović Nikola 1967. január 11-én, egy hónappal 70. születésnapja előtt meghalt.

*

Nikola Dobrović 1897-ben született. Egyetemi tanulmányait Prágában fejezte be, diplomáját 1923-ban szerezte meg. Ezután – 1934-ig – vállalatnál, majd magántervezőként dolgozott. Mint egy építészcsoport vezetője, részt vett a Prága melletti Krčben létesített „Masaryk otthonok” tervezésében. Már ebben az időben megnyerte a *belgrádi Terazia*, a *spliti „Bačvice” ürdőgyűttes és Bánsági Kórház* tervpályázatának első, az *üszkübi (Skoplje) Báni palota* pályázatának pedig harmadik díját (valamennyit 1930 előtt). Ezek a tervek már az új építészet elveit képviselték. Ezek megvalósításának lehetőségeit-módjait kiállítás-sorozaton is bemutatta Jugoszlávia városaiban – Belgrádban, Zágrábban, Ljubjanában, Újvidéken és Zomborban. De terveit Prágában és Hágában is kiállította. A hágai kiállításról korunk holland építészetének olyan nagyjai, mint Berlage, Oud, Rietveld és Dudok nyilatkoztak rendkívül elismerően.

Pályafutásának következő állomása Dubrovnik volt, ahol 1934-től 1941-ig működött – tervezett és épített. Az új építészet gondolatainak elfogadtatásáért kemény harcokba keveredett a konzervatív és klerikális körökkel, végül Jugoszlávia tengerparti tájain is utat tört a modern építészetnek. Ekkor – 1936-ban – építette meg Dobrović az említett Lopud-szigeti hotelt, az új jugoszláv építészet első, úttörő jelentőségű, nagy művét. Ezidőben is több pályázaton nyert díjat, így a *skopljei Bánsági Kórház*, az *újvidéki Színház*, és a *dubrovnikai Városi Kávéház* pályázatán.

A második világháborúban a Nemzeti Felszabadító Harcból Dobrović is kiveszi részét. Visen – Dalmácia legnyugatibb szigetén – a jugoszláv partizánok központjában dolgozik és – többek közt –, egy szakcsoport élén, előkészíti az ország újjáépítésének tervét.

A háború után – 1944-től – bontakozik ki a maga teljességében Dobrović sokoldalú és gazdag tevékenysége. Mint tervező, pedagógus, teoretikus, publicista, kritikus, társadalmi munkás és vezető jelentős részt vállal a rekonstrukció roppant munkájából. Előbb a *Szövetségi Építésügyi Minisztérium egyik vezetőjeként* irányítja a munkát, aztán a *Szerb Népköztársaság Városrendezési Intézete első igazgatójának* posztján segíti a szerbiai városok-községek újjáépítési, rendezési irányelveinek le rögzítését célzó tevékenységet, de segíti a szövetséges köztársaságok rendezési problémáinak megoldását is.

A Belgrádi Egyetem Építész Karára 1948-ban nevezik ki tanszékvezető tanárnak. Első tette, hogy a városépítészet studiumát, az építészet új gondolatai szerint átdolgozza. Három évvel később – 1951-ben – bevezeti az új építészet történetének – elveinek, tényeinek – oktatását. Előadásainak anyagát könyvekben és tanulmányokban publikálja, amelyek nemcsak az oktatás, hanem a szaktudomány szempontjából is nagy jelentőségűek. Ugyanakkor gyakorlati munkáját sem hagyja abba, betegségének súlyosra fordulásáig dolgozik, tervez.

Ebben a második világháború utáni, alig több mint két évtizedes szakaszban a következő nagyobb művek születtek meg rajzoló asztalán (terveinek még részletrajzait is maga csinálta). Pályadíjat nyert az *Új Belgrád városépítészeti megoldására* kiírt pályázaton, de bár lényegében az ő koncepciója valósul meg, a tényleges megvalósításból méltó részt nem juttatnak neki. Díjat nyer a *belgrádi Száva-part rendezése*, a *Tasmajdanon létesülő múzeumgyűttes*, a *Jugoszláv Kommunisták Központi Bizottsága* és a *Nemzetvédelmi Titkárság épülete* terveinek beszerzésére kiírt pályázaton is.

Ezidőben tervezett, illetőleg megvalósult fontosabb művei: *Stip* és *Hercegnovi-Igalo rendezése* (utóbbi, Dubrovnik és Kotor között, tengerparti üdülő- és gyógyhely), *művelődési ház, két szálloda, gyógyfürdő, gyermekgyógyintézet Hercegnovi-Igalo-ban* (az ötvenes évek végén, a hatvanasok elején); az *egyetemi Elektrotechnikai Kar*

épületegyüttese és a Nikola-Tesla Intézet épülete Új-Belgrádban; a vasútállomás Pristinában; a belobrdoi kilátó Stipben és a Nemzetvédelmi Titkárság – említett – hatalmas kettős tömbje – Dobrović főműve – Belgrádban (a hatvanas évek elején).

Szakirodalmi főműve viszont a négykötetes *Korszerű építéset*, mely felöleli az új építészet előzményeinek és jelenének egész problematikáját, nagyjainak ismertetését, műveinek elemzését, értékelését, és – a negyedik kötetben – az építészetelmélet minden eddigi filozófiai, szakmai gondolatának és e gondolatok megfogalmazóinak rövid bemutatását és bírálatát. E négy kötet – az első és második lényegesen bővített új kiadásban is – 1952-től 1965-ig jelent meg. (Az első két kötetből nagyobb részleteket, a negyediket teljesen lefordítottam, sőt az utóbbihoz Dobrović még betegágyából is jelentős kiegészítéseket küldött, melyek tehát szerbül sem jelentek meg eddig.) Másik igen fontos műve Dobrovićnak – ugyancsak egyetemi előadásainak összefoglalása – a *Városépítészet századokon át két (1950–1951)*, és *A városépítészet technikája* három kötete (1953, 1956, 1958).

De Dobrovićot a szakma minden ága érdekli. Mindennel intenzíven törődik, s mindenről megírja a maga brosuráit, vagy folyóiratcikkeit. Különösen érdeklik a kertépítészet történetének kérdései (négy ilyen füzetét is megküldte nekem). Az új kiadásokat nem számítva, tiznél több könyve, s legalább ugyanennyi önálló füzete mellett, ezidőszámtalán még összeszámolatlan sok cikke, tanulmánya jelent meg a különböző jugoszláv és külföldi folyóiratokban.

Elméleti és gyakorlati munkáját terjedelmes társadalmi tevékenységgel kerekítette ki. Hosszú ideig elnöke volt a *Jugoszláv Technikusok és Mérnökök Szervezetének*, és a *Szerb Népköztársaság Urbanista Társaságának*, tagja *Belgrád város tanácsának* stb.

Kimagasló építészeti és szakmai-társadalmi tevékenységéért számos elismerésben részesült. Megválasztották a *Royal Institute of British Architects* (London) tiszteletbeli levelező tagjává (1959); a *Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia* (Belgrád) levelező (1961), majd rendes (1965) tagjává; a Nemzetvédelmi Titkárság épületének tervezéséért megkapta az „Októberi jutalom” elnevezésű díjat (1962); a *Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia* (Zágráb) is levelező tagjává választja (1963); ugyanakkor megkapja a *jugoszláviai Urbanista Társaságok Szövetségének* „arany tű”-jét; és a *Szerb Építőművészek Szövetségének* tiszteletbeli tagságát; egész életművéért a „Július 6.”-a (1964), majd a *vörös zászlóval ékesített munka érdemrend* (1965) kitüntetéssel becsülik meg.

Ezidén pedig – javaslatomra – megkapta volna a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagságát is, ha korai halála ezt meg nem akadályozza. (Szégyellem, hogy idősebb létére megelőzött: 1965-ben az ő javaslatára választottak meg a Szerb Akadémia tagjává.) Nemzete pedig most készül emlékének méltó megörökítésére, szeretett városában, Belgrádban, utcát neveznek el róla.

És most írom le azt, ami miatt e cikket – mint harmadik részletét írásomnak – Pécsre küldöm.

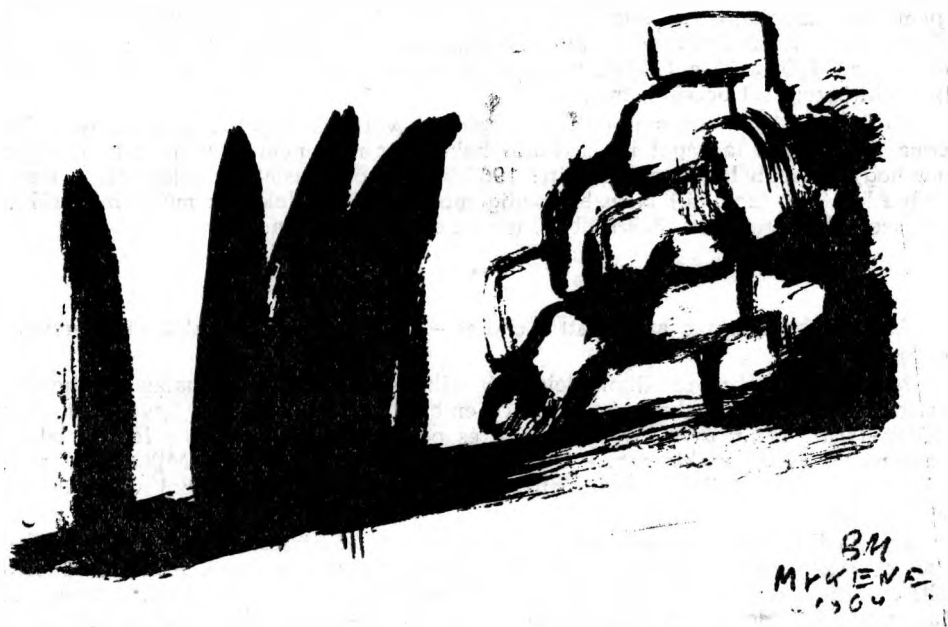
Meghívtuk Dobrović Nikola feleségét néhány hétre pesti látogatásra, pihenésre. Benne is kivételesen kedves, és egyszerű embert ismertünk meg. (Egyébként annak a *Kosta Hadži* nevű, újvidéki ügyvédnek és politikusnak a tizedik – legfiatalabb – gyermeke –, aki, annakidején, két hónapig adott otthont Károlyi Mihálynak, amint ez Károlyi emlékirataiban is olvasható.) Amit ő beszélt férjéről, abból adom át az itt következőket.

Nikola Dobrović *nagykanizsai apa és siklósi anya házasságából Pécsen született*. Alsó- és középiskoláit, ugyanitt, Dobrovics Miklós néven végezte. A cisztereknél tanult, és kitűnő diák volt. Együtt járt – többek közt – *Csébi Lajossal*, nemrég még Magyarország belgrádi nagykövétével –, akivel ott-tartózkodása idején felújították a fiatalkori barátságot.

Az érettségi után, az 1915–1916-os tanévben Dobrović, Pesten, a Királyi József

Nádor Műegyetem Építész és Mérnök Karára iratkozott be. Ezt az évet abszolválta is, de 1916-ban besorozták katonának. Hogy a harctérre még sem került, katonatorvos rokonának köszönhető, aki – mivel addigra már Dobrović két bátyja is elesett a harctéren – mindig megakadályozta, hogy menetszázadba osszák. Egyébként ennek az első világháborúnak ostoba nacionalizmusa – a „vadrácok”-at és a „megállj megállj kutya Szerbiá”-t üvöltő mentalitás – a Dobrović család hazaválasztásának kérdését is eldöntötte. Jugoszláviába költöztek. Ezért folytatta építészeti tanulmányait Dobrović a háború befejezése után Prágában és nem Budapesten.

Dobrovićné hallomása szerint a pécsi volt cisztercita gimnáziumban márványtábla örökíti meg azoknak a diákoknak nevét, akik a világháborúban hősi halált haláltak. Közöttük olvasható Dobrovićs Miklós neve is. A babona szerint, akinek egyszer alaptalanul halálhíret költik, sokáig fog élni. E hiedelem drága jó Nikola barátom esetében sem bizonyult igaznak.

BORSOS MIKLÓS rajza

NAGY L. SÁNDOR: *A köznapi forradalom*

VÁRKONYI NAGY BÉLA: „Kilépni önmagunkból”

KRITIKÁK. Csuka Zoltán, Pál József, Galambosi László,
Tóth Eszter, Cseres Tibor, Molnár Géza, Raffai Sarolta
és Gergely Mihály könyveiről

SZEDERKÉNYI ERVIN: *Folyóirat-szemle*

THIERY ÁRPÁD: *TV-szemle*

A Jelenkor krónikája

NAGY L. SÁNDOR

A köznapi forradalom

Új szovjet könyvekről

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója előtt a könyvesboltok újdonság-polcain a következő szovjet irodalmi alkotásokat találjuk: *Írók – sorsok*, esszé-gyűjtemény. *A világ vége*, Konsztantín Fegyin elbeszéléseinek egy kötete, Vera Panova *Útitársak* és Viktor Nyekraszov *Fordul a kerék* című regénye, Fjodorov könyve, *Az utolsó tél*, Arkagyij Vasziljev kisregénye, az *Ellene szavazok!*, valamint a fiatal szovjet költők verseiből egy érdekes válogatás *Hózápor* címmel.

Nem hősiesség-címek, nem akad meg rajtuk mindjárt az évfordulók látványosságaihoz szokott szem. Ha azonban elolvassuk a műveket, meggyőződhetünk róla, hogy valamennyien mégis – a forradalomról szólnak. A forradalomról, amelynek nemcsak évfordulóit, hanem hétköznapijait is vannak, kisebb-nagyobb gondokkal, bajokkal teliek, de semmivel sem kevésbé hősiessé az ünnepeknél.

SZÍNES SZELEK. A 20-AS ÉVEK LEGENDÁJA ÉS A VALÓSÁG

Az *Írók – sorsok* című irodalmi emlékezés-gyűjteményt Koczás Sándor szakzerű részletességgel bemutatta már a *Kritika* áprilisi számában. A kötet megjelenését valóban két érdem avatja jelentős eseménnyé kulturális-szellemi életünkben. Az egyik közös vonzereje a világszerte egyre népszerűbbé váló memoár-műfajnak: a közvetlen, szinte baráti hang, mellyel az esszé írói – többségükben maguk is jelentős irodalmi személyiségek – egykori fegyvertársaikról szólnak, s amely az olvasóban a beavatott-

ság kellemesen borzongató érzését kelti. Van is valami lebilincselő abban az intimitásban, hogy például V. Rozsgyesztvenszkijtől megtudjuk: *Jesznyin* egyszer egy alkoholgőzös hajnalon lefényképeztette magát Puskin szobrán ülve, karjával barátian átfogta a nagy költő nyakát, Szásájának becézte őt, s ivott az egészségére. A világhírű humoristapáros sok hívét érdeklik *Petrov* visszaemlékezései *Ilről*.

A kötet – s ez másik nagy érdeme – többet is tud azonban nyújtani a szovjet irodalom nyolc nagy alakjának egyszerű bemutatásánál. A szerkesztők céltudatosan arra törekedtek, hogy a válogatás a szovjet irodalmi-művészeti fejlődésnek egy előtűnk még eléggé ismeretlen, de annál érdekesebb szakaszát állítsa reflektorfénybe: a forradalmat követő nehéz és mégis oly vonzó emlékeket idéző évtizedeket. A könyvben szereplő írók mindegyike az 1920-as évek Moszkvájában és Leningrádjában tűnt fel, vagy amint az egyik visszaemlékező írja: abban a városban, melyet már nem hívnak Petrográdnak, de még Leningrádnak sem. Többen közülük, mint például a később méltatlanul mellőzött *Vszevolod Ivanov*, vagy a nálunk még szinte ismeretlen kiváló szatirista, *Zoscsenko*, ezekben az években írták legnagyobb, nevüket egyedül is reprezentálni tudó alkotásaikat. Akiknek pedig, mint *K. Fegyinnék* megadott, hogy folytassák és kiteljesítsék a megkezdett munkát, azok is úgy emlékeznek vissza ezekre az évekre, mint egész pályájuknak irányt szabó nagy élményre.

Miben rejlik vajon a 20-as évek ilyen ma is átforrósító erejű ihletésének a titka? – tesszük fel a kérdést a visszaemlékezéseket lapozgatva. *Színes szelek* – ölik fel bennünk *Ivanov* regényének címe. *Fényes szellők* – emlékezünk a magunk dalaira. Kétségtelenül van alapja az ilyen analógiának, akkor is, ha a szovjet polgárháborús és NEP-korszak kerek negyedszázaddal előzte meg a mi 1945–51 közötti időszakunkat. A hasonlóság főként a társadalmi atmoszférában lehet. A különböző rétegek más-és másképpen érzékelik a forradalmian gyors társadalmi átalakulásokat. Az értelmiség egy részét a *színes szelek* vagy fényes szellők sodrása lendíti előre, más részét *A világ vége* (ez is irodalmi mű címe, *Fegyiné*) hangulata köti gúzsba.

Mint minden hasonlat, ez is sántít azonban egy kicsit. Mert a 20-as évek szovjet irodalmában a mi népi kollégista, fényes szellős korszakunkkal rokon irányzatot éppen nem *Ivanov*, *Fegyin*, meg a kötetben szereplő többi író képviselte-kompromittálta, hanem az őket „útitársaknak” nevező, felületesen forradalmár és hangzatosan lapos *proletkult*-iskolák. *Ivanov*, *Fegyin*, *Kaverin*, *Zoscsenko*, *Olga Fors*, *Marietta Saginjan*, *Gruzgyev*, *Sklouvszkij* egy másik csoportosuláshoz tartozott, a pétervári Művészetek Házában 1921 telén megalakult *Szerapion-testvérek* körébe.

Sokan és sokfélét írtak már erről a csoportról. Egy időben elvont, formalista, politika-, sőt forradalom-ellenes iskolának kiáltották ki őket, mostanában pedig egyesek még a valóban elkövetett hibáktól is tisztára szeretnék mosdatni a csoport tagjait. Nemrégien jelentek meg a *Novij mir*-ben *Kaverin* visszaemlékezései, melyekben korrigálni igyekszik a Nagy Szovjet Enciklopédiának a Szerapion-testvéreket elítélő megállapítását. Arról igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy a csoport híres kiáltványa – „Miért vagyunk mi Szerapion-testvérek?” – egyedül csak az azt megfogalmazó és közlétező *Lev Lunc* nézeteit tükrözte, sohasem felelt meg a szerapionisták célkitűzéseinek. Hasonló módon nyilatkozott egyik felszólalásában *Fegyin* is, mikor „a csoporton belüli ellentétéről és harcáról” szólott.

Csak félreértés származhat abból, ha összecseréljük az irodalmi közéletet az irodalommal, az írói nyilatkozatokat a művekkel. Mikor a sokat emlegetett kiáltványt írta, *Lunc* nem volt több tizenhét évesnél. De nemcsak erről van szó. Nincsen igaza *Kaverinnek* és *Fegyinnék*, mikor a Szerapionok ideológiai-esztétikai tévedéseit men-
tegetik, még kevésbé, mikor ezeket egyedül *Lunc* nyakába akarják varrni. Nincsen szükség a szépítgetésekre. Nemcsak *Lunc* volt akkor fiatal és „kócos”, hanem ők maguk is. Íme *Fegyin* egyik kijelentése 1922-ből: „... az én forradalmam, úgy tűnik, véget ért. Kiléptem a pártból, van egy súlyos könyvekkel megrakott könyvespolcom. Írok...” Nem politizálni, írni! – divatos elve volt ez akkor a csoportnak. Azt tartották, hogy az adott időszakban az irodalom számára nem a *mit*, hanem a *hogyan* kér-

dése az elsődleges. Így is köszöntötték egymást: „Üdvözlét, testvér, nehéz írni!” Mert írni csak jól, a lehető legjobban szabad.

De lehet a jól megírt mű semleges akár világnézeti, akár politikai szempontból? Semleges, vagy politikamentes mű-e Ivanov *Páncélvonal*, *Színes szislek* című regénye, Zocsenko kispolgárt leleplező szatirikus elbeszélései, Fegyin ma is felfedezés erejével ható kisregénye, a *Városok és évek*, vagy *Tyihonov* forradalmi balladája? Az igazi író akkor sem lehetett elkötelezetlen a kor nagy élményével, a forradalommal szemben. A műveiben legalábbis nem. A csoport valamennyi tagja leróta a maga adóját a különböző divatos formalista iskolák oltárán. A legtöbben azonban – az igazi tehetségek legalábbis – nem kegyhelynek tekintették ezeket az iskolákat, hanem tanműhelynek, ahol a korszerű mondanivaló számára korszerű kifejezési eszközöket lehet kikísérletezni.

Most jelent meg magyarul Fegyin akkoriban írott elbeszéléseinek gyűjteménye *A világ vége* címmel. Ha be akarunk kissé tekinteni a Szerapion-testvérek műhelyébe és szembesíteni akarjuk kijelentéseiket saját művészi gyakorlatukkal, vegyük kézbe ezt a kötetet.

Itt van mindjárt a klasszikus hagyományokhoz való viszonyuk kérdése. Az említett kiáltványukban Lunc hevesen követelte, hogy a csoport szakitson a turgenyevi és tolsztoji örökséggel: „Le a pszichologizmussal! Le a csehovizmussal! Szédítő ütemű irodalomra van szükségünk, a kalandos és viharos szenvedélyek irodalmára, ami legjobban megfelel az új kornak.” Fegyin pályakezdő elbeszélései ezzel szemben tudatosan támaszkodnak a klasszikusok iskolájára mind a tematikát, mind az alkotói módszereket illetően.

Puskin *Postamstere* és *Gogol Köpenye* óta az orosz realistáknak állandó témája a megnyomorított, tönkretett kisember sorsa. Többnyire ilyen kisemberek a hősei Fegyin elbeszéléseinek is. Kisemberek, akik egyszerre szembetalálják magukat valamivel, ami az ő eszmei és morális értékrendszerükkel fel nem fogható, meg nem érthető, – s ez a találkozás összeroppantja őket. Csakhogy míg a régi klasszikusoknál ez a fantom a monarcho-feudalista rendszernek valamilyen embertelen megnyilvánulása volt, Fegyinnél már maga a forradalom. *Csehov*, akinek hatása leginkább kimutatható Fegyinnél, még együtérző fájdalommal szemléli kisembereinek tönkretett életét, mert azok tragédiájáért egyedül a társadalmat teszi felelőssé. Fegyin szemléletmódja már más. *A kert* című elbeszéléseinek hőse, Szilantij kertész magára gyűjtja az elhagyott urasági lakot, hogy az a pártütő bolsevisták kezére ne jusson. *A hajótűzér* című írás címszereplőjét tévedésből, „méltatlanul” ítélték halálra a matrózfelkelésben való részvétel miatt. „Mindössze” annyi történt, hogy a szabadságról visszatérő jómódú paraszt-matróz – bár idegenül fogadta a forradalom híret – mikor harcra került sor, nem engedett mást a gondjaira bízott üteghez, a forradalmi hajó az ő irányításával lőtte a kikötőparancsnokság épületét.

Ki a felelős ezeknek a robogó mozdony elé tévedt embereknek a tragédiájáért? Fegyin véleménye szerint elsősorban ezek a maguk szűk kis világába beleragadt, a történelmi sorsforduló idején fejüket struccként homokba dugó száználmas emberek, kiknek tragédiáját ő már inkább tragikomédiának érzi. A kortárs *Bábel* elbeszélései jutnak eszünkbe. Amíg azonban Bábel a tragikustól a groteszkig jut el, Fegyin inkább a finom iróniát, a szarkasztikus gúnyt műveli.

A kötet címadó elbeszélének, *A világ vége* című írásnak egy gimnáziumi tanár a főszereplője, aki végigszenvedte a háborút, végigügyeskedte a hadifogságot és a forradalmat, – s közben gondosan feljegyeztette egy kékfedelű kis noteszbe minden kiadását. Mikor elhagyja a felesége, nagy betűkkel felírja egy papírlapra: „Halálomért senkit ne okoljanak. Oda a családom, oda az életem, oda az egész világ. Vége. Porfirij Pirozskov.” De azután meggondolja magát. – Kit is érdekelhetnek ebben a gonosz világban az ő szíve vérével írott utolsó szavai? „... sőhajtott, felemelte a padlóról a kék noteszt, asztalhoz ült, és gyöngybetűkkel bejegyezte: Milocska elvitt magával 125 rubelt. Tűnődött egy sort, majd zárójelben odairta még: ... (Kerenszkij-bankóban), s a korábbi bejegyzéseket vastag vonallal aláhúzta.”

Ebből az ironikus nézőpontból következik a fiatal Fegyin írásművészetének másika, a Csehovétól eltérő sajátossága: a gyorsabb, dinamikusabb és szaggatottabb elbeszélési mód, s mindenek előtt az *újtajta hős* szakadatlan, nyughatatlan keresése. (A kötet elbeszélései közül leginkább a *Transvaal* címűben érzik a *tevékeny*, a jövőt építő ember alakjának megrajzolására tett kísérlet.) Ez is Gorkij hatását mutatja, aki – mint a Szerapion-csoport más tagjait – Fegyint is megkülönböztetett figyelemben és segítségben részesítette. Nem utolsósorban ennek a szigorú és igényes támogatásnak köszönhető, hogy Fegyin és a csoport többi tagjai is felül tudtak emelkedni tanulóléveik elhamarkodott elméleti koncepcióin és műveikkel a fiatal szovjet próza első rangos vonulatát tudták megteremteni.

Az idő megszépíti a kamaszkor felszeg kalandjait és az érett férfi már mint diadalmas tettekre emlékszik vissza rájuk. Aki azonban időnként visszalapoz életének naplójában, néha megkönnyebbüléssel veszi tudomásul, hogy egynéhány álma nem teljesült. Kulturális köztudatunkban újabbban valamilyen rózsaszínű pára lengi be a 20-as évek szovjet irodalmi-művészeti életének hullámos felszínét. Haszonnal olvashatják a legilletékesebbek, a szemtanúk visszaemlékezéseit azok, akik nem a legendára, hanem a valóságra kíváncsiak, a forradalom vértől és tűzvészttől pirosuló, ellentmondásokkal terhes első hétköznapjainak valóságára.

A HÁBORÚ, MELYET MÉG MINDIG NEM LEHET ELTEMETNI

Igy történt – hirdeti *Nyekrics* a Kossuth Kiadónál nemrég megjelent könyvének címe, melyen 1941. június 22., a hadüzenet nélküli német támadás előzményeit elemzi. Az író részletesen tárgyalja azokat a gazdasági, politikai és katonai okokat, amelyek a németek kezdeti győzelmeit magyarázhatják. Ha azonban higgadt, tárgyilagos és szakszerű okfejtéssel olyan könnyen válaszolni lehetne a kérdésre: hogyan is történt mindez, hogyan jutottak el a németek Moszkva alá, a Volgához, a Krimbe, miért kellett a szovjet népnek olyan irtózatosságot áldozatokat hoznia a győzelemért?, – akkor nem virágozna még ma is, nem virágozna újra a háborús szépirodalom.

Ha egy korábbi írásunkban (A felejthetetlen háború, Jelenkor 1967. 3. sz.), azt igyekeztünk bizonyítani, hogy a háborús témához való visszatérés színvonalas művek esetében mindig a személyi kultuszról való újatmondás, az igazi pártosság felmutatásának igényével párosul – a most megjelent könyvek csak megerősíthetnek bennünket ebben a hitünkben. Közülük azok jelenthetnek igazi irodalmi eseményt, melyek a tegnapról szólva is a ma harcaihoz keresnek eszmei-erkölcsi érvéket.

Vera Panova *Útitársak* című regényével kell kezdenünk a felsorolást, mert ezt a magyarul most megjelent művét Panova még 1946-ban írta, nem sokkal azután, hogy a könyvben szereplő kórházvonattal maga is hazaérkezett a frontról. Az orvos-író a legemberibb megnyilvánulásaikban figyelhette meg a katonákat, megpróbáltatások és szenvedések között, a halállal való közvetlen szembenézés pillanataiban. A háború egyaránt nagy próbatétele az egyén jellemének és a társadalom erkölcsi rendjének. Panova értékes tapasztalatokat gyűjtött mindkét próbával kapcsolatban, s ezeket érdekes cselekményvezetéssel, intellektuális feszültséggel adja elő.

Ilyen szemszögből nézve jelenik meg a háború Viktor Nyekraszov *Fordul a kerek* című kisregényében is, amelyet szintén csak most adtak ki nálunk. A mű eredeti címe „Sztálingrád lövészárkaiban” volt és arról szól, hogy miként élte át, harcolta végig a nagy csatát két jóbarát: egy fiatal műszaki hadnagy és egy vegyvédelmis főhadnagy. A háború néha embertelen erőfeszítéseket kíván tőlük, de ők sok társukkal együtt mégsem adják fel soha ember voltukat, s nekünk a könyv elolvasása után az az érzésünk támad, hogy elsősorban ennek volt köszönhető a győzelem, az, hogy Sztálingrád után valóban megfordult a háború kereke. Annak idején ez volt az egyik első mű, amely a háborús irodalomban is megfordította a visszaemlékezések kerekét, s a harci események puszta leírása helyett egyre inkább a csatákat megvívó ember belső világát állította előtérbe.

Sajnos nem mondható el ugyanez A. F. Fjodorov 1965-ben írott, *Az utolsó tél*

című könyvéről, amely a Magvető és az Uzsgorodi Kárpáti Kiadó gondozásában most jelent meg magyarul. A szerző az ukrán partizánmozgalom egyik kiemelkedő vezetője volt, maga is cselekvő részese az 1943–44 telén Volinyban lejátszódott, s a könyvben is megjelenített eseményeknek. Mivel azonban figyelme az egyes ütközetek leírásán és a partizánegység életének szervezett megnyilvánulásain túl nem terjed, a megélt eseményeknek jórészt csak hadtörténeti jellegű leírását tudja adni (nyilván ezért jelent meg a mű eredetileg a Szovjet Hadügyminisztérium kiadójánál). A. F. Fjodorov visszaemlékezéseinek fő érdekessége számunkra az, hogy részletesen szól a szovjet partizánegységekben harcoló magyar partizánok csoportjáról is.

MAI GONDOK

„Manapság sokan írnak visszaemlékezéseket, a hadvezérek, költők, zeneszerzők és színészek is. De még senki sem írta meg egy területi szovjet funkcionárius emlékeit *azokról* az időkről. Pedig de sok tanulságos dolgot lehetne elmesélni...” – mondja Arkagyij Vasziljev *Ellene szavazok!* című kisregényének egyik hőse, egy *volt* területi funkcionárius. És a műben megelevenednek ezek az emlékek vádlón és nyugtalanítóan, ő hosszú, álmatlan éjszakákon viaskodik velük, egészen a végzetes szív-rohamig. Fegyelmezett helyzetállás vagy gyáva megalkuvás volt-e a szolgálat, melyet a vezetők egy része a koncepciók perék idején vállalt? – úgy látszik, hogy ez a kérdés még ma sem vesztette el aktualitását. Az élet, a mindennapi harc szüntelenül újratermeli azokat a helyzeteket, melyekben világosan meg kell különböztetni az igaz kommunista helyzetállást és felelősségérzetet a demagóg forradalmisággal palástolt hivatalnok-moráltól.

Grohotovot, a katonaságtól hazatért fiatal munkást nem veszik fel a pártba, mert az üzemi titkár rossz jellemzést adott róla. A kisregény voltaképpen egy érdekes, számtalan finom megfigyeléssel gazdagított nyomozás története, melynek során a kerületi pártbizottság első titkára (egy nagyon szimpatikus, a nálunk is ismert Irina Grékovára emlékeztető középkorú asszony) kideríti az igazságot: Grohotov becsületes, elvhű, csak az átlagnál kicsit mélyebb érzelmi életet élő fiatal kommunista, Tyeljatnyikov pedig karrierista hivatalnok. Eközben bepillantást nyerünk három család belső életébe, s egyáltalán – a mai szovjet hétköznapokba.

Egyetlen dolog kisebbiti csupán az érdekes és időszerű olvasmány értékét: a gyenge, a szöveget szolgálai hűséggel követő *fordítás*. B. *Lányi Márta* úgy tesz, mintha nem ismerné a *kretén* szó orosz jelentésárnyalatait, „keserű unszolásnak fordítja a *gorško* felszólítást, amellyel az oroszok tudvalévően a fiatal házasokat büzdítják a nyilvános csókra, s olyan lehetetlen kifejezéseket gyárt, mint a „... mehetnékem kergetett”.

Annál szebb, annál megragadóbb fordításban ismerkedhetett meg a magyar olvasó a fiatal szovjet költők verseiből egy csokorra valóval a *Hőzáró* című kötetben. *Rab Zsuzsa* avatott tolmácsolója a szovjet-orosz költészetnek. Érződik ez a fordítások színvonalán túl abban a finom irodalmi ösztönben is, mellyel a bő termésből a legtöbbet ígérő alkotásokat válogatta ki. A kötetben szereplő fiatalok mindegyikéről elmondható, hogy érdekes, eredeti arcú alkotó. Tematikájuk, érzés- és gondolatviláguk széles, tükrözni tudja a mai szovjet valóság különböző területeit. Szó szerint értve is igaz ez, mert az orosz nemzetiségű költők után most először ismerkedhet meg a magyar olvasó a csuvas *Ajgival*, az észti *Ellen Niittel*, a kozák *Cibinnel* és a mansy *Sesz-telouval*, kikből mai verseik után ítélve még jelentős költők válhatnak.

Fegyin pályakezdő elbeszéléseit és a mai fiatalok ígéretes próbálkozásait csaknem egy fél évszázad választja el egymástól. Elválasztja? Sokkal inkább *összekapcsolja!* Mert ennek a fél évszázadnak állandó ihletője és tartalma a nehéz, fárasztó, de mégis érdekes, mindig fiatal és megújulni képes szovjet valóság, a *köznapivá vált* forradalom. Erről tudósítanak a magyarul most megjelent alkotások is.

„Kilépni önmagunkból“

Jegyzet Garai Gábor K e d d című kötetéről

1.

Olvasás közben mindig akad vers vagy egy jól megválasztott verscím, amely hasznos eszközt adhat a kritikus kezébe. Kitűnő példa erre az új Garai-kötetben található, s mottóként idézett *Kilépni önmagunkból*. Már első odapillantásra az az érzésem, hogy láthatatlan orsóra bukkantam, amelyre elemzéseim során az egész kötettel kapcsolatos mondanivalómat felgöngyölíthetem. Egyetemes művészi igény párosul benne szilárd emberi tartással, félreérthetetlen állásfoglalás a bizalom létnövesztő örömeivel. Pontosabban kifejezve: mindaz, ami esetünkben a költő eddigi tevékenységének lényegét tükrözi.

Mint előtte már annyian, Garai is a „teljes embert“ keresi. Az ösztönök szorításából kilépő bölcs embert, akiben végérvényesen felülkerekedett a maximálisan értelmezett humánus tudata, az emberi szándék és cselekvés egybehangolt tisztasága. Aki az egymásra utaltság felismerésével vizsgálja a társas együttlét gondjait; megértő, mert ez a legnemesebb alku, és jó, mert érénynek, sőt, gyakorlati igazságnak is ez a leghasznosabb. Ez a már-már eszményített homo sapiens évezredek óta ott kísért a legjobbak képzeletében. Mint végső lehetőség, mint érveink és vágyaink magasba vetített lombkoronája. Van is, nincs is. Van, mert állandóan felüti a fejét a lélek mélyáramában, s nincs, mert alig tud megkapaszkodni a kézzelfogható valóságban. Mégis napról napra igényeljük, keressük, követeljük, s ami ennél is lényegesebb – hiszünk benne: létünk alapvető értékét, értelmét kutatva csak általa találunk igazolást önmagunk számára. Bizni az emberben – ez a lélek oxigénje.

Mindez szép, kecsgetető távlatokat mutató megfogalmazásban jut érvényre az említett háromrészes Garai-versben. Kezdetben árnyaltan, a téma eszmei menetét követve:

Kilépni önmagunkból, több lenni, mint egyetlen
gyertyaláng-lázadás a halál éje ellen;
kilépni önmagunkból, nemcsak vigaszt keresve,
de egyensúlyt, amelyből fölnő a lét szerelme:
kilépni önmagunkból – ez a nagy vetkezés,
amit áhít a testünk, s amit óhajt az ész.

A továbbiakban a vers húsba-vágó érzékletességgel ad izelítőt a humánus valóság-tartalmaiból:

Boldog az, kit szerelme egy másik étellel oly forrón összezárt,
hogy bőrén érzi a párja gyönyörét, nyomorát;
boldogabb, kit a munka mindent feledtető
árama emel fel; néki fogad szót az idő.
De legboldogabb az, ki megizlelte, mit ér
a léleknek, ha fölkel másokért, kik kenyér,
jog vagy jó értelem híján tengődnek itt,
s vérével elkeverve szívük reményeit,
és minden forradalmak közös honába lépve,
mint áram a fémbe, hatol be minden földi népbe.

A vers befejező részében a költő visszatér az eszmei hegyvonulatra. A „teljes embert” hívja, mert „legbaldogabbnak is, példának is csak ez kell”. Megoldást is ajánl: a „szerelem, munka” és „összefűző közösség” egybehangolt szövevségét. Csak ez alatt a hármass csillagzat alatt épülhet a „tágas földi öröklét”, amely épül, de nem „lépcsőzetesen”, mint „Pláton elve”, mert

... a mindenség szerelme
tetőzi egy szintbe;
lakói, naponta rakjuk újból
hármass oszlopsorokkal, kilépve önmagunkból
egymásba olvadón és örök reményt ragyogva.
Segíts, irgalmas élet, hadd váltsuk már valóra.

Szép, erőteljes költemény. Magával ragad. Méltó folytatása Garai Gábor „tisztaszigorúsággal” épített korábbi verseinek. A látszólag lehetetlenre ösztönzi az embert – a tökéletességre. Utópiát kerget? Nem. Csak a legfőbb jót, a végső lehetőséget keresi. A vers formai megoldása is kézenfekvő: a francia alexandrinusra támaszkodó ritmusképlet, a szélesen és telten hömpölygő sorok ünnepélyességet, nemes pátoszt adnak az amúgy is emelkedett hangú mondanivalónak.

2.

Ha a mesterségbeli teljesség igénye alapján csoportosítom az új kötet írásait, a magam részéről az *Anyaföld* című verset teszem a ranglista élére. Megérdemli, mert a benne épülő, tág szemhatárt átfogó gondolat önmagát szabályozza: magasban szárnyal, mégis fészekhez-kötötten, csillag-álmokat súrol, de megmarad a föld vonzásában. Megközelítően pontos röntgen-kép ez a vers korunk belső tájairól, benne van a mai ember minden gondja, reménye, építő szenvedélye, föld-szerelme, világúrnosztalgiaja, ösztönös önbecézése és atom-szorongása. Fölépítése, szerkezeti tagolt-sága is meggyőző. A költő kísérletező kedve megkapó idom-betétekkel tarkítja a szöveget, sorokat bont, lépcsőzetes ábrákat teremt, változó rímképletekkel fogja hálóba a szavakat, formailag is visszatükrözve korunk érzelmi-indulati zaklatottságát. Fokozottabb mértékben ugyanez érvényesül a vers áttételekben gazdag képi megoldásai-ban. A montázs számos látszólag ellentétes indítású sejtetem, megézés vagy gondolat kontraszt-megvilágításába állítja az embert, az ikároszi ellődulás vágyától hajtott utast, aki a „szivárvány-pikkelyű” gömbből „röptében-rögzített cseppnek” kilép a súlytalanságba, a „kísérleti megsemmisülésbe”, hogy az „időtlen közegben”, s az alatta úszó „ibolya kód” láttán pillanatonként rádöbbenjen a földi támaszpont boldogító oltalmára. Az *Anyaföld* a technikai civilizáció eredményeivel megáldott és megterhelt huszadik századbeli ember bensőséges fohásza. Invokáció a mindenséghez és – önmagához. Garai Gábor ebben a versében kiegyensúlyozott arányérzékkel oldotta meg a maga elé tűzött költői feladatot, nemcsak kecsegtető távlatokat vetít az olvasó elé – „kezes ür-szörnyeket” vagy üdítő „harmat-italt” hozva a „szilaj színek forogtegeből”, intelmeket is tartogat lírai tarsolyában: *a társadalmi összefogás elodázhatatlan szükségyszerűségét, ügyengető kényszerét, mint legbiztosabb védelmet a bennünket fenyegető veszélyekkel szemben.* A tudatformálás igényével alkotó költő éppen azzal igazolja önmagát, hogy felelősséggel pillant a jövőbe, valóság-elemek tengelyén forgatja biztató látomásait; reményeket ébreszt, de optimizmusa nem más, mint állandóan megújuló pártos készenlét a „cet-fogú titkok” megzabolázására.

Az eddigiek során mindössze két verset emeltem ki a *Kedd* című kötetből. Kevesebbet markolva, de a lényegre fogva – a költő személyiségének néhány jellegzetes vonását szerettem volna hangsúlyozni. Azt, ami a kritika eddig is *ember-központúnak* minősített Garai lírájában. A nemes szándékban való maradéktalan feloldódást, s a

mell-zörejeket szorongva figyelő segítőkészséget. Ezek a költői erények, más-más fokokon, a kötet többi versében is kitapinthatók. Hol határozott állásfoglalás formájában (*Hittel és haraggal, Őértük szólok én*), hol egy nemvárt tragikus eseményhez kötötten (*Artéren*), hol árnyaltabban, gondolatáttételek búvópatakjában, mint a formában és mondanivalóban egyként újat közvetítő *Napkelet* és *Kedd* című két költeményben. Ha Garai Gábor elkötelezettségéről kérdezne valaki, röviden így foglalnám össze véleményemet: nem a „kétéltűek” fajtájából való; ösztönösen és tudatosan elkötelezett költő.

3.

„Áldott a lét, hogy mindig újra-kezdhető” – olvassuk a már említett *Artéren* befejező sorát, s ez a felismerés elidegeníthetetlen belső világunk kisebb-nagyobb hegycsúszamlásai láttán is megnyugtató hatást válthat ki bennünk. A költő szerelmi élete – védett terület, másra át nem ruházható, telekkönyvileg átvezethetetlen magánbirtok, mégis számot tarthat az általános érdeklődésre, mert emberi tartalmaiban lépten-nyomon önmagunkra ismerünk. Legsajátabb érzelmi tölteteink kiszámíthatatlan hullámsására. Legújabb szerelmes verseiben Garai a csalódottság pokoljárásáról tudósít. Az *erdő*-ciklus egyes darabjaiban ez a kényszeredetten vállalt megrendülés, s a vele járó lehangoltság különböző módon jut érvényre. Tiltakozva, lázadózva, másokat figyelmeztetve (*Hát, ennyi volt... Kérges leszek*), a szenvedély szakadékaik felé sodródó szerelem humánium-lényegét féltve (*Az erdő*), s végül a gyógyulás útjára lépő kiengesztelés hangján, mint az *Ablaktörő*-ben:

... és tiszta lesz az út majd,
messzi látni előre, fény patakszik
az ablakon be, s tiszta arcokon szép
csöndes mosoly ring, s tisztán cseng a szó.
És a két-végtelen idő megint
a jelenben lesz örökkévaló.

Ez a higgadt, nagyvonalúságról tanúskodó gesztus arra utal, hogy a költő megrendülésében már eleve adva volt a bajokat nyomon követő oldódás – a hosszabb vagy rövidebb távot igénylő tisztulási folyamat.

(*Szépirodalmi Könyvkiadó*)

Csuka Zoltán:

Előretolt állásban

Válogatott versek, 1921–1939

Nehéz, de szép feladatra vállalkozik, aki Csuka Zoltánról akar írni. Gazdag és sokoldalú egyéniségének, munkásságának teljesebb igényű méltatásakor szólni kellene a műfordítóról, irodalompolitikusról, szerkesztőről és szerzőről, szólni kellene áldozattal teljes munkájáról a magyar–jugoszláv művelődési kap-

csolatok területén, s nem utolsó sorban arról a szerepről, amelyet kétszer is – 1920 körül és 1945 körül – Pécs irodalmi életében játszott. Most azonban meg kell elégednünk az utalásokkal, jelzésekkel, s ugyanakkor örömnünknek kifejezést adnunk, hogy Csuka életművének egyik fontos aspektusa – a lírai költészet – bő válogatásban újra a magyar olvasó asztalára került.

Már a válogatás alcíme elárulja, hogy csupán tizennyolc év, lényegében a két világháború közti évek terméséről van szó, azonban éppen ez a termés a leggazdagabb, mind a formai kísérletezések, mind az eszmei mondanivaló területén. Persze, a fokozatosan el-

sötétülő kor Csuka költészetére sem maradt hatástalan. Milyen jellemző már az egyes verskötetek, illetve ciklusok címe: 1923-ban még *Megyünk*, 1931-ben pedig *Mindent legyűrő hiataltság* címmel jelenik meg a Vajdaságban egy-egy Csuka-kötet. 1933-ban azonban már a *Tűzharang* kondul meg, 1936-ban Debrecenben a rezignált *Életiv* címmel adja ki verseit, az előttünk fekvő válogatás utolsó ciklusa pedig a *Sötét idők árnyékában*, 1939-ből. A kezdeti lelkesedés, bizakodás keserűbb, rezignáltabb hangoknak ad helyet, bár Csuka sohasem válik kétségbeesetté, reménytelenné. 1933-ból, a hitleri „Machtergreifung” évéből való *A kerék mélybelendül* című vers, amely így fejeződik be:

A kerék most mélybelendül
s vele száguldunk mi is
de forog a kerék s biztos, hogy mindannyian
a feltörő lendületben is benne leszünk.

Csuka lírája valóban „határozottan és teljes mértékben elkötelezett költészet” – hogy Juhász Gézának bevezető tanulmányát idézzük. Mind az expresszionista szabadversek, mind az 1935 körül felbukkanó kötöttebb formák idején ez a líra igen szerencsésen egyesíti a kísérletező merészséget, a haladó mondanivalót és az esztétikai szépséget. *Élet és ember*: ezek Csukának talán legkedveltebb kifejezései, s egész lírájával az életet, az embert akarja szolgálni. Akár szociális témáról ír, akár szerelmes verset alkot, akár a politikai költészetet műveli, akár táj-motívumokat csendít fel, mindenütt megjelenik hármasság és a haladó magatartás. E sorok írója legközelebb a húszas évek expresszív Csuka-líráját érzi magához, de nem tagadhatja a harmincas évek kötött formáinak szépségét sem. Csuka irodalmi ősei Kassák, de Berzsenyi, Vörösmarty, Komjáthy is, világirodalmi méreteken pedig Hölderlin és Whitman.

Vörösmartyt idézi – modern hangszerelésben – a *Földrengés* néhány sora:

Az égről, akár a könnyek
lecsorogtak a csillagok,
felhők fekete drapériája suhogott,
az utak felágaskodtak,
múltak és eljövendő hullámai összecsaptak.

Az idő megállt utolsó sorai pedig a hölderlini líra közelségéről tanúskodnak:

látjátok emberek
a feltépett horizontok vonaglanak
adjátok kezetek kapcsát
dalolnak a hidak
ha ti
friss vonatokkal átcsattogtok rajtuk

Kedvünk volna legalább tíz-tizenöt verset idézni, és elemezni, hogy rámutathassunk: milyen kitűnően egyesíti Csuka a forma modernségét a haladó gondolatvilággal és a művészi szépséggel.

Elégedjünk meg most két példával. Az első *Az Alfa idejében* című szabadvers négy pompás strófája:

a föld életizét érezzük a felnövekvő
[hajnalokban, mikor lobogó
orcával megyünk a nap elé, az élet ize zeng
[nagy öleléseinkben
gyökértenger vagyunk, és belénk kapaszkod-
[dik az élet, az örök
humuszba, mi szívjuk fel a föld roppant nagy
[erejét, és mi intünk
a kék magasságok felé, ahonnan húsunkba
[rohan a fény
érezzük, amint az egek arcunk megnyílt
[kelyhére sugaraznak, és
virágokkal, füvel, fák milliárd levelével mi is
[a téres fény
felé fordulunk
és tudjuk, hogy rajtunk át már jelzését
[küldi az élet, a
hiánytalan és egész, az emberi, amely ellen-
[állhatatlan erővel
dübörög előre a századok országutain.

Íme, a Csuka-líra minden nagy értéke néhány sorban: az élet és az ember szeretete, a kozmosz felé kitérő kollektív szemlélet, a metaforák, jelzős szerkezetek, a sajátos belső ritmus szépsége.

A másik idézetünk legyen az *Apostolok küldettek* befejező részlete. Ez is expresszív szabadvers, ugyanakkor azonban betekintést enged Csuka költői műhelyébe is, és elárulja, hogy szerzőjének mekkora érzeke volt a költemény szerkezeti felépítéséhez, hogy a látszólag kötetlen sorok milyen pontosan tagolódnak két-három ritmikus egységgé. Idézetünkben ezt jelezni is fogjuk:

Küldettek / új apostolok / a világnak,
nem tizenkettő, / de ezerek.
Mindegy, / hol élnek,

egy domborodó kupola / fogja fel a szivverés-
[sük,

egy vihar viszi / szerte a hangjuk,
egy napsugár játszik / szemük tiszta tükrén,
folyók értük / kanyarognak,
mezők táblái / bennük sorakoznak / hatalmas
[képbe,

erdők zúgása / bennük növekszik / dallá,
házak melegsége / mind őket fűti,
nyomorgók jelszava / bennük fut össze /
(riadóvá.

s minden ige / új hajtása / belőlük rügyezik.
Küldettek / új apostolok.

és szerte a világ / minden táján / összehajolnak
[utaik,

összehajol általuk talán / a milliók lelke is.

A kettős-hármas tagolású sorok ritmikus lebegése hordozza, erősíti, mélyíti a mondanivalót, s egyúttal bekapcsolja ezt a nagy, haladó verset a magyar költészet és a világ-líra előbb említett hagyományaiiba is. Említsük legalább még *Az este színivatarra elkap bennünket* (1924) és a *Vérünkben rádiószikrák égnek* (1927) című verseket a nagy lírai teljesítmények sorában, modernség, haladás és szépség igényének termékeny szintézisével.

Nem mellőzhetjük hallgatással a kötet pompás technikai kivitelét sem. Az illusztrációk Borsos Miklós munkái, s nemcsak hogy remekül kísérik a versek atmoszféráját, hanem ugyanakkor egy Borsos-kiállítás esztétikai örömeivel is megajándékoznak. Nagy szobrászunk itt mint a grafika mestere, a könyv-illusztráció jeles művésze áll előttünk. – Dicséretet érdemel Juhász Géza pontos, jól tájékoztató bevezető-tanulmánya is. Legfeljebb csak azon csodálkozunk, hogy a vajdasági kritikus nem használ valami megkülönböztető nevet is. Kevésbé tájékozott olvasók esetleg összetéveszthetnék őt a debreceni Juhász Géza professzorral, aki szintén író és kritikus. Illesse végül dicséret mindazokat, akik ennek a szép kötetnek összeállításában és kiadásában részt vettek. Aki végigolvassa az itt összegyűjtött verseket, még nagyobb tisztelettel és megbecsüléssel fogja szemlélni Csuka Zoltán életútját.

(*Fórum-Magvető*)

ANGYAL ENDRE

Pál József:

Kék ablak mögül

Pál József minden egyes „indulása” valamely irodalmi-közéleti sorsfordulóhoz kötődik. Épp hogy megszólal az ötvenes évek legelején, máris alkalma nyílik „könyves” bemutatkozására Kövesi Endre és Timár György társaságában (Három fiatal költő, 1951). Az első önálló kötet a *Dúdolgató* éve 1954, a *Mézpergetéssel* 1960-ban jelentkezik. E kettő közé esik – a hallgatások és kiállások történelmi félidéjére – szereplése a Tűztánc antológiában.

A fellépés határozottságára némiképpen rácáfol a *Dúdolgató* és a *Mézpergetés* verseinek tematikai esetlegessége, az összképet szétforgácsoló mozaikszerűség – szemben az igen biztató hangulati folytonossággal. Kezdsé ígérete és a folytatás követelménye még eléggé direkt módon állnak szemben Pál József ekkori költészetében. A visszafogott érzelmekkel feszező, meditációra hajló alkat újabb fél-évtizedet követelt, hogy végül is olyan markáns alakzatokká rendeződjön a mondanivaló, mint a *Kék ablak mögül* ciklusai.

A kötet a tudatos szerkesztés példája: szinte felnagyítja az újabb versekre jellemző konstruktív elemeket. A „*Naplény korommal*” ciklus nyújt legteljesebbet. Főlényes összefoglalása a korábbi versek többnyire impresszionista erényeinek, komorabb színekkel gazdagítva mégis a skálát. „Az árokparton poros papír nyílik / És égre merednek a szürke betonlábak / Fekete dübörgés gurul a szénmosóból” – indítja A külváros reggeli anatómiáját. De az ég és a víz kékje, nyugalma, a fény kimeríthetetlen színjátéka visszacsalogatja minduntalan a folyópartra, horgász-figvelmének és gondolatainak leshelyére:

és kék nemcsak az ég, a víz, de minden,
mintha ott állnék kék ablak mögött
s onnan néznék ki és a víz, az ég csak
emlék lenne. Az is, hogy itt ülök.

(*Kék ablak mögül*)

Mintha a bányák mélyében is a termékeny magány, a meditáció újabb lehetősége vonzáná. Ugyanaz a rendíthetetlen szépség ragadja meg itt is, ellenkező előjellel: „Sötét sötét és újra csak sötét és kézben lóbálódzó / elektromos csillagok / és meggörcsült baromvastag

tévasak és tócsák és lecsorgó / kis víz-zuha-
tagok" (Pár fénylépésre).

A munka eszményi hőseit keresi a már-már természetesnek érzett földalatti járatokban, kik pénzsörgetés nélkül, úgyszólván az alkotás örömeért dübögtetik a fejtőkalapácsot, építik a jövőt. Ha nem ezt érzékeli, hangja kesernyésre vált, s mintha a költészet jövője feletti aggodalom vibrálna benne: „csak ennyi lenne hát és máris mintha az erekbe nem a szív nyomná a vért de kis modern robbanómotorok" (Pár fénylépésre). Szintézissel végül is ebben a ciklusban nem annyira a gondolat, mint maga az átlényegített természet szolgálat, összeötvözve az ellentéteket:

árnyék nincs csak sötét csak a sötét vetél
az utcán fonalat s a karcsú sarki lámpa
kelmének is fonná fent gágogott a tél

(Fent gágogott a tél)

A „Kövek között" darabjai könnyedén feloldhatók lennének az eddigiekbe, mert csupán a környezet változott. Magyarország helyett Ausztria, a víz és a tárnák mélye után a szirtetek és fenyő-sudarak magassága. A címadó vers szerint „a Lieser ‚csodaszép' és a hegy-élen / ott még a fény a megvillantott érem / de a fák között valaki zöld manókkal rokon / az éjszakát pöngeti ki a kék csillagokon". Politikai, vagy inkább lelkiismereti élménybeszámoló a „Vers a Grossglocknerről, gyopárról, pisztrángokról és egyebekről", valamint egy másik költemény, amelyet mintha az útlevel-osztályhoz címezték volna: „Egy amerikaiaknak, aki 1947-ig magyar volt, s akivel Ausztriában találkoztam."

A „Nincs övem, cipőmben tűző" a szűkszáví szerelem ciklusa. Egészeiben véve nem sokkal emelkedik túl ebben Pál József a Mézpergetés rokontárgyú verseinek – korántsem alacsony – színvonalán. Szembetűnő azonban helyenként a megfogalmazás körülményessége. A „Hát este van" és a „Mint ahogy az ősfenyők gyantája" kezdetű vers szinte teljes egészében a tetszetős zárókép, ha úgy tetszik: csattanó, aggodalmaskodó előkészítése.

A kötet nyugtalanságot sugalló, továbbfejlesztést ígérő záró ciklusa a *Hullámverés*. Egyik-másik darabja nem olyan csiszolt, mint az előzők, de maga is érzi-tudja, hogy most... innen kell továbblépnie. A „Most van ideje a rakétáknak" – direkt mondanivalójában is

igényes vers – szinte egy reményteljesebb Babits hangján énekel:

most van ideje a rakétáknak
a távolság kagylóhéjnyi
most kellene most kellene
embernek emberhez eltalálni

Érdekes, hogy egyfajta teremtő bizonytalanság párasítja be a legújabb Pál-verseket. Nem a mondanivaló után tapogat, hanem a fogékony elmét-tudatot keresi. Nem az értés, a félreértés nyugtalanítja. Sokszor szembesíti magát a gyötrő kérdéssel – soros mondanivalóját is megszakítva olykor –: érdemes-e írni, alkotni? „Napsütésem milyen napsütés? / S milyen jege bent a zivatarnak? / S kelti e másban mindenegyes szó / mását, és hű mását önmagának?" – olvassuk éppen a *Hullámverésben*. De tollán egyszerűsre mind a felismerés: „Meghalsz... meghalsz... és nincs ajtó, / csak egyetlen kínálózó ablak: / nyisd hát ki és röptesd magásra / madarát a fölértett szavaknak." A művészi igény magasabb foka szükségeltetik ahhoz, hogy a költő kilépjen ebből az „eleve-elrendelt" tartásból, melyet végső soron kielégítene az egyszerű belső értékrend. Pál József elég erősnek érzi magát ehhez a lépéshez, mikor szárazon közli a *Hullámverésben*:

A lyukas fillért az útszélen hagyják
Az erő pénzt elteszik

(Jelenkor – Magvető)

BODA MIKLÓS

Galambsi László:

Sárkányok és tűzfák

Galambsi László színekben és képekben fogalmazza meg a világot s ebben a folyton megújuló vizuális élményben mindig más látószögből néz ránk a valóság. Képkalkító kedve mindent kiemel a megszokott értékrendből, a virág árnyéka „madárlábú", a sarkan-tyú „sikoltva vág sebet a fénybe", az értelem „kék lángokkal" úszik, a tintahalakat a „sötét-sátrú" jelző formálja képpé, a „mindenség-erdő üstökös fákat" gyűjt, s a vihar „jég-küllős" kereke „vért pörget".

Sokféle forrásból táplálkozik ez a barokkos áradású költészet, középkori legendák, népi mítoszok, múlt századi romantika, modern kísérletek egyaránt formálták, mégis legtöbb sora nem a hatásokat igazolja, hanem ennek a sajátos, világot átformáló látásnak jogosultságát, melyben minden hatás egyénivé, eredetivé forrott össze. Mert Galambosi nem hasonlatokkal él, tudja, hogy a legjobb hasonlat is sápadt árnykép, ezért a jelenségeket nem egymással magyarázza, hanem azt mondja, lám, ilyen a világ. S ha néha meg is hőkent, ha mindig nem is tudjuk nyomon követni, szerencsés képeiben egy sejtelmes, értelem mögötti valóság érveit érezzük.

Részek kóboroltak az éjszakában,
belekapaszkodva a hold utolsó sugarába,
hogy meg ne fagyjanak

– olvassuk egyik kis remeklésében s a Preszszó is ugyanilyen éles körvonalakkal vésődik az emlékezetbe, ahol

A lámpa napként világítja meg a sóhajokat,
a szerelemből s halálvárásból szakadókat,
a cigarettafüst vaskéken gomolygó menny-
[boltot
formál, hogy elrejtse valamit a nyugalmas
[képből.

Ugyanilyen pontos, részletező rajz, amit Pécscről vázol fel:

A gyárkémények töltőtollai
szürke tintával írnak vastagon,
az ég sötétkéj rajzlapjairól
kemény betűik büszkén olvasom.
Tornyok kucsmáján tollak csokra ring,
galambcsapat. Mély harangszó kering,
az ég selymébe bújik boldogan.

Mégis, igazságtalanok lennénk, ha csak a rajz pontosságát emelnénk ki, hisz a hatás épp abban rejlik, amennyivel többet ad a fényképnél: a friss utak „smaragd-zöld-kerekék”, a reklámfény „neonbetűs pecsétet csap a csontszínű est kartonjaira”, a TV-torony „meredt vas-liba”, s az „aknak sisakja” fölött „pillangózó korom” úszik.

Galambosi meg sokszorozza a valóságot, amely minden pillanatban új meg új gondolatársításokat kínál s verseiben szinte egymásra fényképezi a folyton más élményt ki-

náló világot. Itt valóban nincs szükség hasonlatokra, hisz a részek igazsága csak ebben a már-már panteista egységben jut érvényre, s ezért írhatja joggal:

A hullámvás nagy vásznain keressünk új valót,
valót, mellyel a szíveket tovább dobogtatom.

Ezt a gondolatársításokból táplálkozó valóságot érezzük népi ihletésű, mesét idéző képeiben is:

Esküszik a bajszos harcsa,
felesége ölbe kapja,
hizott legyet fogdos neki,
lábában főzögeti.

A hatásos és meggyőző képek azonban néha elburjánzanak, az egymásra zsúfolt jelzők már csak szavak, nem hozzák közelebb a képet, nem tudják fokozni a hatást. A hold mellé tett jelző, „tejfehér dorong” épp oly keveset mond, mint a tűz hármassal összetételű jelzője, a „láng-skorpió-dús”. Néha úgy érezzük, sok, s így stereotíp hasonlattá válik a kígyó, cápa, polip, bálna, korall, hüllő, s főleg sok a kötetcímekben is szereplő sárkány. Igaz, Vörösmarty is többször élt vele, de nála ez a mesemotívum csak mértékkel, nagyon indokoltan bukkan fel, mint a Két szomszédvár e szép sorában: És harag a sárkány, mely őrt áll lelke tüzénél, – vagy egyik legmerészebb képében: az ember sárkányfog-vetemény. Galambosi nem éri be ennyivel, sőt egyik fejezetcímében már sárkánycsordák jelennek meg, pedig a nagyobb ökonómia épp a gazdagon áradó képek hitelességét segítené elő.

Mégis, nem fiatalos szertelensége jellemző verseire, hanem az a képalkotó lelemény, mely mindent láthatóvá tesz s egy-egy váratlan jelzővel, szokatlan szóösszetétellel rendszerint a lényegest emeli ki a sorokból. S nem elhanyagolható érdeme a biztos formaérzék, mely óvakodik a szabvány-rimektől, a hevenyészett ritmikái megoldásoktól, de arra is vigyáz, hogy nem egyszer négy-öt szótagú rimeit is funkcionális szerepet kapjanak néhány szerencsés pillanatban született, élmény-szerű versben.

Galambosi László első könyve (közösen Bertók Lászlóval és Makay Idával) három éve jelent meg. Akik azóta figyelemmel kísérték fejlődését, lemérhették, hogyan tisztult, gaz-

dagodott ez a sok forrásból szűrt költészet, melynek most jelentős állomása ez a szép kiállítású kötet.

Égi ábc-vel irod a mondatot,
nem törölhetik le bolyhos alkonyatok

– olvassuk egyik versében. Népköltészet, romantikus lendület, modern látásmód ötvöződik egybe s teszi rokonszenvéssé ezeket az égi ábc-vel írott verseket, melyekben azonban ott van napjaink minden kínja és reménysége is.

(Szépirodalmi)

CSÁNYI LÁSZLÓ

Tóth Eszter:

Ikermonológ

Tóth Eszternek az Ikermonológ előtti kötete, a Meghatott vitatkozás 1948-ban jelent meg. 18 év van tehát a két könyv között, bár ez nem jelentett teljes elhallgatást, hiszen ezalatt sorra jelentek meg a költőnő gyermekversei és meséi.

Ilyen hosszú megszakítás után az olvasót mégis fokozottabban izgatja, mi az, amit igazolt az idő, s mi újat hozott a költő a hoszszú, „kötetelen” hallgatásból.

A Meghatott vitatkozás c. kötetben két hang élt egymás mellett. A költőnő kulturált biztonsággal szedte versbe a meggyorsult történelem tanulságait. Tóth Eszter sem kerülte el a magyar költészet akkori általános tendenciáját, mikoris a mindennapi eseményekre szinte másnap illett reagálni. A szokásossá vált harsányságtól azonban elválasztja őt egyfajta, a világra való naiv rácsodálkozás, amit a kötet címadó verse is példáz. Minden naivság szükségszerű velejárója az őszinteség is; Tóth Eszter ekkori verseiből az őszinte önmagát-meggyőzés is kiérezhető.

A másik hang, amelyet a többi költemény képvisel, inkább a nyugatosok hagyományain nevelkedett költőt ígér, s az új kötet is azt mutatja, hogy ez az igazi hangja, ezt fejlesztette tovább. Az új kötetbe is éppen ezekből a költeményekből vett fel néhányat (Tollrajz egy férfiarcról, Tamariszok).

Az Ikermonológ első olvasásakor csalókan egy impressziókra épülő líra körvonalai bontakoznak ki. Olyan költői világban járunk, ahol „fény szemel be”, ahol „órájás fényrobbanásokkal nyit-hullik a teremés”. Állandóan visszatérő elemek a különféle fényhatások, hol a kemény „ragyogás”, hol a „langy fénylapok”. Nem is a dolgok valóságos látványáról és fényhatásairól van szó, hanem mintegy a vers hangulati telítettségéről. Készen is lehetne a legyintés, íme, egy költőnő ismét nem kerülhette el sorsát, és az érzékenyen felfogott villanásokat nem sikerült komoly költészetté ötvöznie.

Aztán kiderül, hogy ennek a fényre és hangra érzékeny, a költő belső rezzenéseit bőségesen kivetítő lírának a mélyén egy minduntalan kiütőköző intellektuális réteg van, s a pillanatnyi benyomásoknak pedig az a szerepük, hogy a gondolati magot mintegy esztétikailag „csomagolják”.

Tóth Eszter költészetének gondolatiságában azonban ennek ellenére elvontság kísért. A fogalmi közlés időnként úgy eluralkodik, hogy a versek sivárrá lesznek, veszélybe kerül a befogadó versélménye:

kerengtek gazdag többértelműségben
az egyazon dolgok alakjai.

(Tamariszok)

Még az első kötetben kidolgozott egy verstípust, amikor egy konkrét látvány vagy élmény kibontása után a vers végén felvillantotta a tárgy önmagán túlmutató, általánosabb jelentését (Novemberi begónia). Az Ikermonológban is előfordul ez a fajta vers, de egyre inkább átadja helyét egy puritán versépitésnek, mikoris néha már az az érzésünk, hogy szemünk előtt öltöztetik a gondolati csontvázat. (Ősigék, orfikusan).

A tartalmi elvontságot az okozza, hogy a verseknek nem a világ emberi átélése, hanem az átélés elemzésének élménye válik tárgyává, azaz másodlagos élmények töltik meg a kötetet. Tévedés ne essék, nem másodrendű élményekről van szó, hanem másodlagosokról, amit másképp steril élményvilágnak is lehetne nevezni. Nem véletlen, hogy ihlető alkalmaként olyan gyakran fordulnak elő zenei és versemlékek (Klemperer Bachot vezényel, Egy Goethe-témára, Szvjatoszláv Richter Bartókot zongorázik), avagy az én-formálás, alakítás gondolja. Ahogy egyik verscíme mondja, való-

ban „az én szakaszai” vonulnak el előttünk. S ezen a ponton rokon Tóth Eszter költészeté Weöres Sándoréval. Elég idézni a Mozgások groteszk-filozófikus sorait:

már rebbennek egymás fölé
nagy távozásai, világról világra.
A madaram.
Egy madár.
Madár.
A minden madarak egyszemélye
a minden ágak egy-ágára.

Azért sajnálatos, amit az elvontságról mondtunk, mert ez az éles logikájú költészet különben vonzó visszafogottsággal illeszti helyére a világ dolgait, ha a dolgok éppen az éles logika miatt el is veszítik néha érzékletes kapcsolatukat (Ikermonológ).

Szinte az előbbieket ellensúlyozásaképpen, az olvasó gazdag formai megoldásokban gyönyörködhet. Találkozunk itt impresszionista szóalkotásokkal (hosszúhódó, elhabló felhőarcaiddal, villó dárdát), s művéségükkel a Nyugat nagyjaira emlékeztető rímekkel (kelleti-keleti, várkisasszony-felriasszon, hajtás-pajtás).

A kötet legsikerültebb versei talán a Szabó Lőrinc Lóci verseire emlékeztető Képek egy kisleányról, melyben mégis tud újat nyújtani az anyai szeretet és a józan ítélet feleselgetésével, avagy a néhány finom vonással felrajzolt rövid vers (Orosz mozaik).

Olyan ez a költészet, mint a hókristály. Mértanilag szerkesztett rendje és fénye van, mely a beavatottnak feltárja szépségeit. De vannak, akik ezen túl ízekre is vágyanak. (Magvető)

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Cseres Tibor:

Fekete rózsá

Először is azt a kérdést kell feltennünk: helyes-e, hogy irodalmunkban, olvasói és kritikai tudatunkban olyan élesen különválnak a két kategória – „rangos, fajsúlyos író” és „népszerű, sokat olvasott író”? Mert ez az ellentmondás nyilván létezik. S nem jó, hogy létezik. A művészetek közül az irodalom egyi-

ke azoknak, melyek a közönség legszélesebb rétegeire hatni tudnak, irodalom és irodalomkedvelő között nem kell feltétlenül olyan távolságnak lennie, mint például a modern zene és általában a zenekedvelők tábora között az létezik. A megoldás pedig részben talán az lehet, hogy az író a szélesebb értelemben vett irodalmi közízlés szintjét is figyelembe veszi, s nemes művészi eszközökkel igyekszik azt a magasabb igények felé orientálni. Azaz jó értelemben vett népszerűsége törekszik, de igényeit nem adja fel.

Valami ilyesmire vállalkozott most Cseres Tibor is új regényével. Méltán meglepődik az olvasó, amikor a Hideg napok után a Fekete rózsát veszi kézbe. Számolt ezzel az író is, s „magamenségében” szembeszáll az előítéletekkel. „Igazából... soha nem voltam, s most sem vagyok az öncélú szórakoztatás híve – írja –, de kezdettől azt tartom, az írónak joga van hozzá, hogy olvasóját minden tisztességes eszközzel művéhez kösse.” Később pedig: „Nem szándékozom most felsorolni, milyen írói eszközöket tartok tisztességeseknek, tehát szakmailag becsületesnek – az érdeklődő izgalom felkeltését azonban a jó ügy érdekében mindig megengedettnek, sőt szükségesnek tartom.”

Most persze mentegethetnénk Cseres Tibort azzal is, hogy a nagy erőpróba, a nemzetközi sikerű Hideg napok után pihentető kirándulást tett a könnyvedebb írásművészet tartományába. Fekete Gyula az Orvos halála tájékán fantasztikus ifjúsági regényt írt. S még sorolhatnánk a mai paralel „mentő-eseteket”. Ám úgy érezzük, erre itt semmi szükség, hiszen Cseres szándékából is mást, többet hallunk kicsendülni. Széles olvasótáborhoz kíván szólni lebilincselően, egyben tanulságosan, magas írói igényvel.

S ez bizonyosan nem véletlen. Részben a kritikai életben is jelentkeztek már olyan hangok, melyek nem felmenteni – helyére tenni kívánják az olvasó tudatában is a manapság közkézen forgó, népszerű olvasmányokat. Ez az újabb szellemi mozgolódás hidat igyekszik verni a valóban művészi irodalmi alkotások és a tömegek között. A kulturális forradalom egy második izlésnevelő fázisa következett el, amikor már nem csupán hozzáférhetővé tesszük a művészetet, hanem eljuttatjuk mindenkire tudatos munkával, úgy, hogy valóban el is érje célját. Ez a nehezebbik része a munkának.

Ez a regény is ennek az új tendenciának a jegyében született. Popularizálni a művészetet – valahogy így lehetne summásan összegezni a szándékot. Ehhez pedig hatékony eszközöket kell kiválasztani.

Cseres valóban hatékony, egyben tisztességes eszközökkel dolgozik. Mesterien ötvözi az olvasmányosság és művészi tudatformálás látszólag kettős igényét. Szokatlan ugyan egy gyilkosság történetének ilyen érdekesítő megírása – az indításnál a gyanú is felmerül az olvasóban, vajon nem tett-e engedményt az író a sekélyes irodalmi izlésnek. Nyilvánvalóvá válik azonban, hogy ebben a külső könnyűségben több rejtezik: az élet igaz ellentmondásai feszülnek. A műfaj tipikus darabjaival ellentétben valóságos miliőt teremt, s következtetéseiben sem marad meg az egyszerű logikai játéknál, hanem a meglévő társadalmi előítéletekkel viaskodik. Töre Anna, a regény főalakja, amolyan rossz hírű nő a faluban. Öngyilkos lesz: ezzel a tétellel nem csupán menteni szeretné lánya tétét, a gyilkosságot, hanem egyben menekülni akar környezetétől, s ennek következtében zsákutcába jutott életétől. Nincs elegendő ereje, hogy megbirkózzon a maradi nézetekkel, magára marad, nem lát más kiutat. „Abban bízott, hogy az ő áldozata elég lesz.”

Tulajdonképpen három szálon fut a regény cselekménye. A legelső a bűnügyi történet, a nyomozás története. Ezt kíséri a szerelmi történet. S mindemögött ott találjuk a fentebb említett társadalmi problémát is. Az író a látszólag könnyed tálalás, a bravúrosan izgalmas történet előadása közben igaz, hiteles környezetrajzzal győz meg bennünket a maga igazáról. Valóságos emberi sorsok, jellemek ütköznek itt össze.

A regényben tehát a súlypontok tevődnek át. A gyilkossági história érdekesítő kibontása csupán ürügy az író számára, hogy elmondja véleményét a világról.

Mindenkihez szólóan. Végre azokhoz szólóan is, akik oly sokszor megjelennek az irodalmi művek lapjain, akik azonban csak nagyritkán veszik kezükbe ezeket a műveket.

Úgy hisszük tehát, joggal mondhatjuk Cseres Tibor új regényéről: több, mind érdekes erőpróba.

(Kossuth)

JENKEI JÁNOS

Molnár Géza:

Harangos óra

Molnár Géza már nem egy regényével bebizonyította, hogy van érzéke az időszerű témák iránt, és képzelt vagy megesett történeteit életteljes alakok szerepeltetésével, hitelemző realitással tudja tolmácsolni. Ez alkalommal – bár nem első ízben – mint novellista jelentkezik, és a műfaj szűkebb lehetőségeihez képest nem kerek, befejezett történeteket mond el, hanem csak egyes, olyan társadalmi tényezők szemléltetésére szorítkozik, amelyek hősei jellemének és sorsának kialakulásában szerepet játszanak. Minden novella – ha nem csupán egyszerű pillanatsfelvétel, vagyis több mint ellesett jelenetek, vázlatos portrék vagy futó hangulatok megörögzítése – valójában nem más, mint elvetélt regény, szereplői pedig többé-kevésbé félbemaradt regényalakok. Nem mintha a novellának nem volna meg a maga önálló műfaji rendeltetése, mert hiszen Molnár Géza esetében is láthatjuk, hogy avatott író kezében teljes értékű irodalmi élmény közvetítésére képes. Egy orvos mondja a kötet valamelyik novellájában (Sanoár), de mondhatná maga az író is, hogy „Sajnos, a mi történeteink olyanok, hogy a végét nem ismerjük. Jönnek az emberek, küszködünk velük, aztán eltűnnek, mint a napfénybe táncoló porszemek.”

Molnár Géza írásaiban következetesen arra törekszik, hogy korunk és környezetünk mindennapos eseményeit a szuverén módon figyelő író tárgyilagossággal álcázott szubjektív nézőpontjából világítsa meg, s jöllehet társadalompolitikai és erkölcsi meggyőződését sohasem rejti véka alá, általában az olvasóra bízva a történeteiben elrejtett következtetések levonását. Legfőbb írói erénye magabiztos, közvetlen előadásmódja, amelyből éppoly távol áll mindenfajta pátosz, mint írói intencióinak bármiféle túlzott hangsúlyozása. Ez a hang – a mesemondó hangja – kellemes az olvasó fülének, még akkor is, ha az író élményeinek vagy megfigyeléseinek komolysága netalán meggondolásra késztetné. Az a kezesetlen könnyedség, amellyel alakjait és témáit kezeli, egyáltalában nem jelent írói felelőtlenséget, aminthogy nem jelent cinikus beletörődést sem a világ gyarlóságai, inkább csak hallgatóságos állásfoglalás napjaink olyan problémáival szemben, amelyeknek megoldása mindnyájunk érdeke és kötelessége.

Akármiről is ír, mégha személyes világotól távol álló témakörrel is foglalatoskodik, minden egyes sorából kiérződik – hol közvetlenül, hol áttételesen – a szubjektív élmény vagy az objektív felismerés, amely megihlette.

Különös sajátossága és tegyük hozzá – olvasóira gyakorolt hatásának egyik titka az, hogy kétségbevonhatatlan eszmei képzettsége és elvhűsége mellett helyel-közzel romantikus elemekkel is szívesen kacérkodik. Jó példa erre „A nyár két arca” című hosszabb elbeszélése, amely, szatirikus alapötletének ügyes kiaknázásával, színpadi változatban vagy akár filmen is sikert arathatna.

Érdeklődési köre – lévén kétkezi munkás sorból önénejből felnőtt értelmiségi – a köz- és magánélet legkülönbözőbb területeire kiterjed, s leggyakrabban a polgári és szocialista életforma ellentmondásainak összeütközésére irányul. Ennek ellenére vagy talán éppen ezért a kötetben szereplő novellák nem egységes stílust képviselnek. (Minthogy sokkal inkább elbeszélő, mint meditáló író, szükségképpen azok az írásai a sikerültebbek, amelyek epikus tartalmukra való tekintettel szubjektív inspiráció valószínűségéről vallanak.)

Ars poeticának is beillő írói célkitűzéseit, amelyeknek követésére, a kötet tanúsága szerint, következetesen törekedett, bevezetőben írt ajánlásában így fogalmazta meg:

„Szeretném, ha az olvasónak az itt egybeszedett válogatás átadná azt a szenvedélyt, amely az ember útját nyomozza a szerelem, a közelet, a munka, a sport-veszély, a magánvilág nehéz óráiban.”

(Szépirodalmi)

KONDOR LÁSZLÓ

Raffai Sarolta:

Egyszál magam

Ami elsősorban megragad, és elismerésre kész-tet a regényben, az író atmoszféra-teremtő képessége, ereje. Tíz-tizenöt évet ábrázol a regény az új magyar társadalom életéből, azt az évtizedet, amely a személyi kultusz torzulásaitól terhes. Ábrázolja anélkül, hogy filozófiai, vagy közgazdasági eszme-futtatásokat iktatna közbe, mert erre semmi szüksége. Még

csak tömegjelenet sincs, még az ellenforradalom bemutatásának ürügyén sem. Minden egyetlen tantestületen belül történik egy falusi iskolában, legfeljebb az iskolától az igazgatói lakásig, esetenként a járási székhely oktatási osztályáig tágul a tér, de ennyi és így elég ahhoz, hogy általában, társadalmi vonatkozásban is hiteles legyen a kép. A középponti alak, Molnár Gábor igazgató életének ebben az évtizedében az erkölcsi gyávaság és ingatagság lejtőjéről fokozatosan és a mozgás felgyorsulásának fizikai törvényét lélektanilag megvalósítva, zuhan egyre mélyebbre az erkölcsi beszámíthatatlanság már szinte klinikai kórképig.

A szerző kitűnően exponálja az első oldalon az ötvenes évek elejének már-már tűrhetetlen feszültségét, jellemet, emberséget nyomorító légkört. Egyetlen párbeszéd a férfi megérkezésekor – éppen befejezte a tényleges katonáskodást – egy beszélgetés, amelyet a feleségével folytat, egyúttal a két ember közötti diszharmóniát is ábrázolja, amely végső fokon nemcsak házasságuk, hanem életük képtelenné válásához is vezet, sőt e diszharmónia gyökereit is: a férfi gyávaságát, önzését, haszonlesését, az asszony undorát, de ugyanakkor határozatlanságát, bizonytalanságát is. Molnár Gábor egy-kettőre felkapaszkodik az igazgatói székbe: egyaránt elősegíti helyezkedési képessége – pártbalépését is ez magyarázza – a tantestület naiv bizalma, vagy még inkább a legtöbbször meglévő lagymatag közöny, kényelmesség és újra és hangsúlyozottan a gyávaság. Igaz, ez a főalakban a legszembetűnőbb, az író azonban nem hallgatja el, hogy tipikus jelenség ez általában is, testvérével, a képmutatással és a hatalmi vággyal együtt. Később ez magyarázza az egész társadalom magatartását az 1956-os októberi tantesületi gyűlésen, ahol Molnárt leváltják, de elsősorban nem immoralitása, hanem személyes sérelmük, mellőzöttségük és – mondjuk csak ki nyíltan – reakciósságuk következtében. Az igazgató gerinctelensége nem akkor a legviszszataszítóbb, amikor ijedtében és zavarában csak hebeg a gyűlésen – ez még emberileg érthető – hanem amikor mindenáron menteni akarván magát, minden további nélkül hozzádörgölgődzik az ellenforradalomhoz, később pedig egész közönségesen bosszút áll beosztottjain, miközben még a nagyilekűt is megjártassa. Immoralitása szerelmi életében is döbbenetes. Amolyan falu bikája, aki minden útjába kerülő nőt, mint személyes használati

tárgyat tekint és kezel, végül tizenkét éves kislányára, saját gyermekére is szemet vet. Ezenkívül szemrebbenés nélkül sikkaszt és lop, elkezeli a költségvetési összegeket, helyetteseit is belerántja mocskos ügyeibe. Valóban: nem ember, és valóban mindenkit beszenyvez maga körül, ahogy felesége többször megfogalmazza.

Ennek a feleségnek a nevében beszél a szerző, ennek a magányos és mindinkább magára maradó, tisztaságot és igazságot áhító embernek a nevében. „Egyszál maga” van a hősnő több vonatkozásban is. Egyedül a falun és az iskolán belül, egyedül széteső házaságában és egyedül marad későn megtalált szenvedélyes szerelmében is. Férjét először csak nem érti, aztán megdöbben, aztán egyre fokozódó erővel iszonyodik tőle, legvégül pedig megöli. Megöli, amikor serdülő lányuk ágyában megpillantja. Megöli a rémület és az undor paroxizmusában. Tette, a regény megoldása lélektanilag hibátlanul indokolt. Ezzel az emberrel nemcsak élni nem lehet, ezt az embert el kell pusztítani. Mégis: itt rejlik a mű gyengéje is. Ezt a megoldást ugyanis nem tudjuk erkölcsi igazságszolgáltatásnak érezni, csupán a végső, tehetetlen kétségbeesésnek, a sokszorosan megcsalt asszony és a rémülettel beszámíthatatlan anya bosszújának.

Ez az asszony ugyanis – bármennyire rokonszenves és becsületes, tiszta ember a férjéhez viszonyítva – csak *érzelmileg* áll szemben végletesen Molnár Gábor szennyes életével. Tetteiben nem realizálódik ez a szembenállás, néhány vitától és kitöréstől eltekintve. Ez az asszony elfogadja a sikkasztott pénzekből, jogtalan előnyökből származó kényelmet, megrázkódik ugyan tőle, de elfogadja. Ez az asszony mocsárnak, tömény mocsoknak tudja házaséletét Molnár oldalán, de még gondolatban is csak feltételesen jut el a szakítás lehetőségéig. Névtelen levélben kér kivizsgálást a férje ellen, de amikor ez megindul, hagyja, hogy a névtelen levélírás gyanúja kolégáira tolódjék, nem vall színt sem társai, sem a kivizsgálást vezető felettesek, sem a férje előtt. Ezt szó szerint így fogalmazza meg: „Most már nyugodtan odaállhatok Gábor mellé, nyugodtan odaállhatok – magasabbra egyetlen lépcsőfokkal sem.” Eleinte Dömök, későbbi szerelme iránti érzelmeiben is zavaróan óvatos, majdnem számítgató, amikor pedig valódi szenvedélyre lobban, ennek elsősorban fizikai oka van: Dömök felel meg neki szexuálisan. Emberi különbözősége Mol-

nártól csak zárójelesen kerül szóba. Ez az asszony lobogva gyűlöli a férjét, de arra utalás sincs, hogy valaha ilyen lobogva szerette volna. Ennél a pontnál érzünk egyedül lélektani következetlenséget. Összegezve: olyan mértékben nem különbözik Molnártól ténylegesen, cselekvően, hogy amikor megvillan a kezében a kés, ne elsősorban személyes bosszúnak érezzük tettét.

A stílusban ráismerünk a költő Raffaira: kemény és tiszta, akár leír, akár beszéltet, akár elbeszél. Első személyben mondja el a történetet, és ez rendkívül szuggesztív, hitellessé, merésszé fokozza mondanivalóját. Néha ugyan zavaró, hogy sok a belső monológ, nagyon feszülten kell figyelnünk, hogy el tudjuk mindig különíteni az éppen folyó párbeszédétől. Érzékletesek és találóak metaforái: anyósa fekete folt a kert fakuló és tüzes őszi színei között, Vidner, a fiatal tanár nudlifogakkal nevet, a jegenyék nyáron tömör, durva nyársak, amelyek az égbe dőfnek, ősszel megtörtetett dárdák. Mértéktartóan és jó érzékkel használja a szokatlanabb és ünnepélyesebb szenvedő igealakokat is, anélkül, hogy keregetté, vagy modorossá válna. Mindezzel együtt elmondhatjuk: Raffai Sarolta regényét a kortársi prózairodalom értékei közé kell sorolnunk.

(Magvető)

MAKAY IDA

Gergely Mihály:

Atlasz, mire rendeltettél?

A hétköznapi gondok boncolgatása, az emberek közötti kapcsolatok árnyalt elemzése, a közéleti problémákra való érzékeny reagálás: ez jellemzi Gergely Mihály új elbeszélés-kötetét.

Lényegretörő ábrázolásmódja, szűkszavúsága elhatárolja mesélőkedvű kortársaitól. Nagy Lajos és Lengyel József tömörségével rokon a stílusa. Írói világa gazdag, hősei reális, mindennapi figurák. A realitás hangsúlyozása azért is fontos, mert magában hordozza a leglényegesebb problémák meglatásának képességét, kialakulásuk folyamatának ábrázolását, az emberek reakcióit, átváltozásaik periódusait, megtorpanásaikat. Kétségtelen, hogy a

realitás helyes értelmezésével fognak majd megszületni a magyar irodalomban már régen várt nagy társadalmi regények, a felszabadulás utáni magyar társadalom irodalmi enciklopédiái. Az idő már megérett, a kellő távlat már rendelkezésre áll, az alkotók most már előbb-utóbb felnőnek ehhez a nagy feladathoz. Jogosnak tarthatjuk ezt az irodalmi előrejelzést akkor is, ha figyelembe vesszük az elmúlt évek gazdag irodalmi termését.

Azért is érdemes jól odafigyelni Gergely Mihály írásaira, mert bennük megtalálhatók azok a gondolati csírák, amelyek magukban hordozzák a holt napi irodalmunk erényeit: az őszinteséget, a társadalmi folyamatok mozgásirányának helyes felbecsülését, az egyén és a társadalom komplex viszonyának rajzát.

Az író ebben az elbeszélés-kötetben is kamatoztatja szociológiai ismereteit. Nagy Lajos nyomdokain járva, írói örökségét felhasználva térképezi fel az emberekben élő vágyakat, az emberek közötti kapcsolatok összetartó erejét, az érzelmi életben bekövetkező válságokat.

Legtöbbször a hovatartozásról faggatja hőseit, szüksékvú kérdéseket tesz fel, kedveli a párbeszédet, hősei gondolatait boncolgatva bemutatja a lelki sérüléseket, a mellőzöttséget (*Az öregember első napja*), a változó világ feletti értetlenséget (*Atlasz, mire rendeltettél?*). Az írásokat végigkísérő motívum: a helyállás problémája. Ezek az elbeszélések gondolkodásra serkentik az olvasót, mert megnyugtató képletek elfogadása helyett tetteket kell megítélnie.

A munkásábrázolás egyik erőssége az írónak, extrém alakok helyett – akiket annyira kedvelnek fiatal íróink – reális munkásfigurákat rajzol (*A fizetés napján*, *Hosszú éjsza-*

ka, *Katlanban*, *Az öregember első napja*, *A sörkertben*). Ezek a hősök valóságos problémáikon keresztül jelennek meg, így mentesek maradnak a torzítás veszélyeitől.

Az értelmiség életével foglalkozó írások már alig közepes színvonalúak (*Miazma*, *Ivó*, *Lottónyeremény*). Hiányzik belőlük a karakter, az igazi feszültség. A gondolati mag több lehetőséget kínál az írónak, mint amit sikerült megvalósítania. Tipikus példa erre a *Miazma* című elbeszélés. A művészpár konfliktusa a tehetségtelenek önámító érvényesülése és az erkölcsi megsemmisülés két pólusa között van. Az író itt megelégszik a regisztrálással, bűnösnek mondja ki hőseit. Ítélezését nem támaszja alá megfelelően dokumentált tényanyag, így az elbeszélés váza alatt elveszik a konfliktus: képletet kapunk csupán.

Nyitva marad a felelősség kérdése is, az, hogy miként válik lehetővé a tehetségtelen emberek előbbrejutása, megbecsülése. Nem arról van szó, hogy tagadnánk az effajta megbecsülés létezését, szeretnénk azonban számonkérni az ilyen karriereknek az irodalom eszközeivel megformált hiteles történetét. Ivó cimboráktól hemzsegő történetünk van elég, importálunk életérzéseket, raktáron tartunk előregyártott konfliktusokat, de a szabványosítás nem segít rajtunk, az irodalomnak többnek kell lennie szűk nézőpontok leltáránál.

Gergely Mihály prózájának értékeit a tágabb nézőpontra törekvésben látom, ez a szándék emeli ki a kötetet irodalmi termésünk átlagából. Szigorúbb válogatással azonban egyenletesebbé vált volna a kötet anyaga.

(*Szépirodalmi*)

SZECSDI JÁNOS

Folyóirat-szemle

IRODALMI FOLYÓIRATAINK KORSZERŰSÉGÉRŐL

Öt-hat éve még sokszor elhangzott, hol vádként, hol csak panaszként, nyilvánosan vagy a „színpalak mögött”: irodalmi folyóiratainknak nincs sajátos arculatuk, egyéni koncepciójuk, gyakran külső megjelenésükben is egybemosódnak. Ugyanazok a szerzők itt is, ott is, ugyanaz a sablonos belső szerkesztési struktúra ebben is, abban is; azonos rovatok, felcserélhető ívek... Volt, aki még a sokszor valóban azonos betűtípust is emlegette...

A vádakban – el kell ismernünk – volt némi igazság. Amikor különböző alkalmakkor szóba került a kérdés, többen erre is azt ajánlották orvossággul – mint sok más egyéb, vélt vagy

igaz irodalmi kórra –, hogy engedélyeztessék az irodalmi élet irányzatok szerinti szerveződése, a folyóiratok váljanak egy-egy irányzat fórumává, s akkor mindjárt lesz körvonalazottabb egyéni koncepció, színvonalasabb anyag, élénkebb viták.

Nem tudni, mi történt volna, ha a „remedium” valóban felhasználásra kerül. Magunk is több veszélyt érzünk benne, mint gyógyító hatékonyságot. Megnyugtatónak látszik azonban, hogy az irodalmi folyóiratok az utóbbi években „maguktól” is felismerték a nivellálódás hátányait, és keresték a szocialista eszméiségben belül kialakítható sajátos koncepció, szerkesztési struktúra, külső megjelenés egyéni útjait. Merev határok, éles elkülönülések, kizárólagos szerzőgárda ma sem jellemzi ugyan folyóiratainkat, egyre több azonban a jele a differenciálódásnak, a könnyebben összemérhető, formátumban és terjedelemben hasonló budapesti és vidéki folyóiratokat ma már aligha lehet összetéveszteni. A *Kortárs* és az *Új Írás* szerkesztési koncepciója jobban elhatárolódott, különösen mióta a merev irodalomcentrikusság feloldásának lehetőségeit keresve az előbbi a tudományok, az utóbbi pedig a társművészetek, főként a képzőművészet felé kezdett tájékozódni. S úgy érezzük, az *Alföld*, a *Jelenkor* s a *Tiszatáj* – melyeknél még nagyobb volt az egybemosódás veszélye – szintén mindinkább egyéni úton halad.

Azt mutatja-e ez, hogy mégis csak megindult valamiféle irányzatok szerinti csoportosulás irodalmi életünkben? Nem, olyan értelemben semmiképpen, hogy a különbözős tartalma valamiféle ideológiai vagy politikai ellentétre engedne következtetni. Inkább azonos ideológiai alapon álló szerkesztési és írói lehetőségek gazdagodását tapasztalhatjuk. A vidéki lapoknál az eltérő hagyományokkal való ésszerű és természetesebb „gazdálkodás” az egyik differenciáló tényező. A szegedi *Tiszatáj* például az utóbbi időkben képzőművészeti elméleti írásait a vásárhelyi iskola hagyományköréhez kapcsolja – szerkesztési szempontból teljesen indokoltan. Lehet differenciáló tényező valamelyik művészeti vagy kulturális ágazat gondosabb figyelése, változatosabb, terjedelmesebb bemutatása is egy-egy folyóiratban. Az *Alföld* az elmúlt években országos érdeklődést tudott kelteni a népműveléssel foglalkozó cikkeivel. Sajátos szint, egyéni értéket adhat továbbá egy folyóiratnak a világ felé nyitott ablaka, kitekintése. A miskolci *Napjaink* „Hid” rovata hasznosan és színvonalasan foglalkozik a szomszéd népek irodalmával, újabban pedig a hazánkban élő nemzetiségek életével, kultúrájával.

Bizonyára közös gondjuk a vidéken szerkesztett folyóiratoknak, milyen szűkebb helyi bázisra tudnak támaszkodni, milyen rétegeket tudnak megmozgatni abban az országrészben, ahol megjelennek. A szellemi erők megoszlása és rétegezettsége nem egyforma Debrecenben, Miskolcon, Szegeden vagy Pécsen. A két alföldi nagyváros, Debrecen és Szeged bölcsészkarral is rendelkező egyeteme szilárd alapot és állandó utánpótlást biztosít az *Alföld* és a *Tiszatáj* elméleti kritikai tevékenységéhez. A Dunántúlon és Miskolc környékén folyóirat-szerkesztés szempontjából erősen érezhető, hogy az egész országrészben nincs bölcsészkarral működő egyetem. A tanárképző főiskola (Pécsen), s a tanítóképző intézetek (Esztergomban, Győrött, Kaposváron és Szombathelyen) a tapasztalatok szerint nem pótolhatják a bölcsészkar hiányát. A jövőben még kevésbé lehet ilyen szempontból alapozni rájuk, ezek az intézmények ugyanis egyre inkább a gyakorlati pedagógia felé fordulnak, kevésbé igénylik a szaktudományos szempontból magas kvalifikált oktatókat, a hallgatók képzésében is lemondanak a tudósképzéshez szükséges alapok nyújtásáról. A tanító- és tanárképzés pedagógiai erősítése természetesen művelődésügyi szempontból hasznos és helyes elv, itt csupán arról van szó, hogy a tanárképzést és tudósképzést, illetve a művészi kibontakozást elősegítő oktatási formák divergenciája hosszabb távon akadályozó tényezője lehet egyes vidéki centrumok humán-tudományos és író-művészi értelmisége magas szintű kialakulásának. A távolabbi jövő kulturális decentralizációjának pedig ez az egyik legfontosabb feltétele.

A Budapesten megjelenő folyóiratoknál természetesen más problémák merülnek fel. A *Kortárs* és az *Új Írás* bázisának kialakítását a fővárosban koncentrálnó szellemi erők bősége miatt jobban meghatározza a szerkesztés koncepciója, nem az a gond, hogy van-e megfelelő helyi réteg, amelyre támaszkodhatnak, hanem az, hogyan válogassák meg munkatársaikat. Már régen világossá vált, hogy a *Kortárs* és az *Új Írás* egymástól eltérő, sajátos arculatát nem a szerzők generációs különbsége adja, az *Új Írás* nem a fiatal írók, kritikusok kizárólagos fóruma, s a *Kortárs* sem az idősebbeké. Az eltérést bázis szempontjából inkább az határozza meg, hogy a *Kortárs* koncepciója tágabbnak látszik, feladatának érzi, hogy a legkülönbözőbb áramlatokat magába fogadja, az *Új Írás* viszont elsősorban az újabb szocialista törekvések fóruma kíván lenni.

A szerkesztés gyakorlatában, az egyes számok felépítésében ez az általános különbség nem

érvényesül mereven, sőt igen gyakran ellentmondó jelenségek is megfigyelhetők. Ugyancsak ellentmondáson keresztül érvényesül bizonyos vonzalom a *Kortárs*nál a realista hagyományok, az *Új Írás*nál pedig a szocialista avantgarde iránt. Az utóbbinál erősebben kirajzolódik emellett – különösen a lírában – egy határozottabb plebejus hang is, melynek intenzitása és hatékonysága az utóbbi években csökkenni látszik ugyan, de még mindig karaktert ad a lapnak.

Említettük már, hogy különbséget eredményez a *Kortárs*nak a tudományok, az *Új Írás*nak pedig a képzőművészet felé történő profilbővülése. A nehezebb feladattal észrevehetően a *Kortárs*nak kell megbirkóznia: hiába vannak értékes hagyományai a társadalomtudományok jelentős eredményeit is számot tartó folyóiratoknak, az ilyen írásokat közérdekű, a többi anyaghoz simuló stílárás szinten nehéz egyenletesen biztosítani.

Az *Új Írás* képzőművészeti „vállalkozása” egységesebb, merészebb, emellett olykor vitatható. Az általános koncepciónak megfelelően a képzőművészeti elméleti írásokban is érezhető az avantgardehoz és a legújabb irányzatokhoz való vonzódás, és illusztrációs anyaga szintén a korszerű törekvéseket részesíti előnyben. Tudjuk, hogy a folyóirat képzőművészeti orientációját nem kíséri osztatlan megaláztatás, s néha nem csupán a közönség konzervatívabb ízlésű rétegeinek ellenállását kell számításba venni. Pedig felbecsülhetetlen értékű munkát végez igen nehéz „terepen” az *Új Írás*, időnként magára vállalva a képzőművészeti szakfolyóiratokban elhanyagolt területek feltérképezését is. A *Népszabadság* képzőművészeti rovata mellett alighanem a legtöbbet teszi a képzőművészeti közízlés fejlesztéséért – természetesen jellegének megfelelő eszközökkel. Külön érdeme a kiváló magyar grafikus művészek sorozatban történet bemutatása; ennek az sem lebecsülendő „haszna”, hogy jelentős olvasórétegeket segített közelebb a magyar könyvművészet értékeinek felismeréséhez. Figyelemre méltó ebből a szempontból az egész folyóirat külső megjelenése, különösen mióta a tipográfiai esztétikában is új útra tért a szerkesztőség.

Folyóirataink külső kiállítására, tipográfiai megszerkesztettségére a negyvenes évek végétől majd másfél évtizeden keresztül kevés gondot fordítottak a szerkesztőségek. A gyengén felszerelt, túlterhelt nyomdák maguk is sokáig korlátokat szabtak a lehetőségeknek. Sokak számára nem is tűnt fontosnak a külső megjelenés, ma már azonban aligha kell bizonyítani, hogy a következő esztendőben, a gazdasági mechanizmus nyomán egyre fontosabbá válik. Az *Új Írás* merész tipográfiai újítása és a többi folyóirat javuló színvonala, olyan nagyszerű nyomdai teljesítmények, amelyeket például az Alföldi Nyomdában készült debreceni folyóiratnál tapasztalhatunk időnként – biztató jeleknek tekinthetők.

A *Kortárs* ma változatlanul a szövegnek rendeli alá a tipográfiai megoldásokat, külön képszerűsége nem törekszik. Tördelése, tipográfiája egyszerű, de tiszta és korrekt. Jól megfelel a folyóirat kiegyensúlyozottabb jellegének. Grafikai anyaga többnyire a naturalista és realista határok között marad, kiválogatása esetlegesnek látszik, a helykitöltésen, a szöveg egyhangúságának megtörésén kívül más funkciót nem szán nekik. A vidéki folyóiratok közül tipográfiailag a *Tiszatáj* áll hozzá legközelebb, erősebb és karakterisztikusabb képanyaggal, de gyengébb nyomdai feltételek mellett. Az *Alföld* viszont kiváló nyomdai adottságokra támaszkodva újszerű tipográfiai törekvéseket követ, szép hagyományú címbetűkkel, korábban talán túlságosan merev, ma már legalábbis a nagyobb egységeknél oldottabb balrazárással.

A tipográfia funkciójának kiemelése, a vizualitás igényének fokozása kétségtelenül az *Új Írás*nál legerősebb. Ismeretes, hogy néhány éve az új tipográfia megjelenése mennyi idegenkedést, ellenzést, vitát váltott ki. Igaz, eleinte voltak is az öncélúság veszélyét idéző „túlszerkesztések”, ma már azonban higgadtabb és egyenletesebb a kép – s az aggodalmak nagy része feleslegesnek bizonyult.

Ma már nem is vitatják, hogy az elegant groteszk nemcsak címbetűnek megfelelő: összefüggő, hosszú szövegben is szívesen olvassuk –, ha pedig mégis bosszankodunk, annak nem a betűtípus az oka.

Az *Új Írás* képszerűsége törekedő szerkesztése természetesen nem csupán a betűtípus megválasztásában mutatkozik, sokkal inkább a szakszerű, változatos tördelésben, az oldalak izléses megtervezésében, főképpen a képzőművészeti illusztrációs anyaggal történő összehangolásban.

A korszerű folyóirat-szerkesztésnek persze ebből a szempontból is több útja-módja lehetséges. Vázlatos áttekintésünk célja éppen az volt, hogy felhívja a figyelmet az ideológiai egységen belül lehetséges sokszínűsége, változatosságra, azokra a biztató jelekre és kezdeményezésekre, amelyek kibontakoztatásával vonzóbb, korszerűbb irodalmi folyóiratokat vehetnek kezükbe az olvasók.

SZEDERKÉNYI ERVIN

TV-szemle

A SZÁZEGYEDIK SENÁTOR

A történet tulajdonképpeni főszereplője, Bobby Baker csak állófotókon jelenik meg a sorozatban: az ügy kipattanása idején harmincnégy éves, diplomata külsejű, jómodorú, keze szolgálatkész mozdulattal mutat a biztos pontok felé, minden „oké” rajta, talán csak a mosolyában lehet fölfedezni valamit a ragadozók hideg, nyirkos ravaszságából. Bobby Baker a szenátus demokrata csoportjának volt a titkára, mint a vizsgálatok során kiderült, a száz „hivatalos” szenátor mellett a nem hivatalos, de nélkülözhetetlen „százegyedik”. Kezdetben az alelnök, Lyndon B. Johnson, akkor még texasi szenátor magántitkáraként, később mint szenátusi titkár szédítő karriert futott be. Mindenkit ismert – a gyengéivel együtt – és következetesen kiszolgálta mindenkiné a gyengéit. Kulisszák mögötti kulcsszerepét később anyagilag is gyümölcsöztetni kezdte. Megnyitotta a szenátus közelében a 308 N Street alatt a Quorum Clubot, először csak két helyiségben, később jelentősen kibővítvé, ahol a tanácskozásban elfáradt szenátorok kedvét Elly Rometsch, egy nyugatnémet őrmester felesége és annak társnői voltak hivatva földeríteni. Megnyitotta Océan Cityben a Strand Motelt is. Baker közben társtulajdonosa lett egy étel- és csokoládéárúsító automatákat előállító cégnek, főrésztvényese egy irodagépeket gyártó vállalatnak, s kapcsolatai révén mindkét céget hamarosan felvirágoztatta. Ő maga kilenc év alatt a semmiből kétfélmillió dolláros vagyonra tett szert. A tv-filmben arról konkrétan nem esett szó: hogyan bukkott le Bobby Baker, hogyan tudódtak ki üzelméi? A hadiipari trösztök engedtek Baker zsarolásának – nagy megrendelések reményében – és vásárolni kezdték a csokoládét és irodagépeket. Bobby Baker azonban a North American Aviation repülőgépgyárral szemben nem tudta „teljesíteni az ígérteit”. A gyár háromszázezer dolláros kártérítési pert indított ellene. Az ügy így pattant ki. Tudni kell még, hogy Johnson a dolgok kitudódása előtt, tehát alelnök korában gyakran hangoztatta nyilvános körökben, hogy „Bobby az utolsó, akivel este beszélek, és az első, akit reggel hívatok”. J. F. Kennedy elnök 1963. október 17-én, utolsó sajtóértekezletén az akkor már hetek óta tudott Baker-üggyel kapcsolatban (mely politikai bukással fenyegette Johnsont, a jelenlegi elnököt) ezt mondta: „Hamarosan más személyek ellen is meg kell indítani a vizsgálatot”. Baker eltűnt a szintérről. Kennedyt 1963. november 22-én, tehát öt hét múlva megölték Dallasban. Baker csak 1963. decemberében, karácsony táján került elő. Tudni kell, hogy Kennedy halála után a Baker-ügyet hosszú időn át irattározták, az üzelmekről legtöbbet tudó (vagy nagyon sokat tudó) Carole Tylet, Bobby volt titkárnőjét, szeretőjét (ha kellett, a szenátorokat szóragoztató „unokatestvérét”) egy gyanús repülőszerecséltenség ürügyén eltették láb alól. Évek múltán, most tavasszal nagy csöndben letárgyalták Bobby Baker ügyét, s a bíróság bár formailag elítélte (az ügyben kiszabható 48 év helyett mindössze alig három évre), de ötezer dollár óvadék ellenében szabadlábra helyezték.

Róla, s a mögötte gyűrűző erőkről szövegezték a tv-játék.

A százegyedik szenátor (a szerzőpár: Geszti Pál és Gimes György találóan átvették az amerikai sajtónak iróniától nem mentes Baker-jelzőjét) több szempontból nézve is figyelemre méltóan sikerült. Mindenek előtt a téma jelentőségét, politikai súlyát, és a tv-film tiszta, reális képességét kell kiemelni. A játék váza – melyre a dokumentumok és a játékelemek helyezkednek – Marjorie-nek, Fromm szenátor volt titkárnőjének a szenátusi etikai bizottság előtt tett vallomásra épül egy ideig, később az események a jelen időbe helyeződnek át. A szerkezet – az előbbi időváltásokból kifolyólag is – kissé szerteágazónak tűnik, de világos, áttekinthető publicisztikai parabolája, helyenként ügyesen alkalmazott kommentárjai, a bevágott fotók, a helyenként fellépő direkt dialógusok végül is egységessé (nem lezárttá) alakítják a néző előtt a bonyolult eseményeket és összefüggéseket. Mint műfaj is érdekes volt a bemutatkozás a képernyőn. A dokumentumjáték hazai viszonylatban nem túl régen jött divatba, és inkább mint rádiós műfajt vették figyelembe. A dokumentum azonban, különösen a második világháború óta hódít a kortársi művészetben, meghódítva a színházat, a filmet, de a prózairodalmat is. Elég olyan fontos

és művészileg kiemelkedő művekre utalni, mint Peter Weiss drámái, de különösen A vizsgálat, Hochhuth A helytartó című drámája, Rogosin filmjei, vagy épp a magyar Tízezer nap, mely Cannes-ban az idei fesztiválon aratott sikert, regényben pedig az utóbbi évek egyik legnagyobb világsikere, Truman Capote: Hidegvérrel c. műve. A százegyedik szenátor természetesen elég messze van ezeknek a művészi színvonalától, legfőképpen szöveve ritkább és fénytelenebb, de egyébként is a tv-játék szerzői publicisztikai koncepcióban építették fel a sorozatot. Azonban, mint a hazai képernyő szinte első dokumentumjátéka, a műfaj szempontjából is figyelmet és folytatást érdemel. A szerzők – mint említettem – publicisztikai koncepcióban helyezték el a többé-kevésbé ismert dokumentumanyagot, s csupán a dokumentumok közötti hézagokat töltötték ki játékelemekkel, költött személyek mozgatásával. A képzelet alakjai, történései korrektilt illeszkedtek a dokumentumokhoz, ahogy mondani szokás: szervesen. Ezek közé tartozik többek között az FBI néhány kitünően megrajzolt figurája, közöttük is Cullander, kitűnő a két újságró, de mindenekelőtt Andrew Robertson, a Daily News munkatársa, de nem mindig mondható el ez Marjorie-ről (valójában csak a szenátus etikai bizottságánál tett vallomása után) a film első részében túlságosan szenvedélyes, holott dramaturgiai helyzete ezt még nem indokolja, túlságosan magabiztos, már-már mint egy női Garrison rendezgette Stennis szenátor előtt az ügy különböző színű, meglehetősen bonyolult szálait. Nem sikerült valami kitünően Fromm szenátor ábrázolása, inkább csak külsőségeit láthattuk, kissé merev gesztusait, morc, fennhéjázó modorát, kimért-ségét, dialógusai azonban, érvelései – különösen Stennis szenátor előtt – többnyire elég könnyedén lebegtek a levegőben. Egyébként is, színészeink egy része nem tudott mit kezdeni azzal, hogy amerikai embereket kell alakítaniuk, s többnyire – Somogyvári Rudolf, Bitskey Tibor, Várkonyi Zoltán, Márkus László kivételével – elvesztek a modoros külsőségekben.

A dokumentumok és a képzelet egységét – ha szabad ezt a kifejezést használni – hatásosan egészítették ki a rejtettebb érzelmi motívumok (nem Andrew Robertson egyébként kitűnő és élő alakjától kissé idegen, patetikusan csengő végdialógusára gondolok) és ide kell sorolni természetesen a játék folyamán mind ügyesebben és feszültebben fokozódó izgalmat is, a cselekmény és a helyzetek feszült atmoszféráját. Itt kell megemlíteni azonban apró kifogásunkat: az ugyancsak kitünően és szellemesen ábrázolt Cullander a második és a harmadik rész között „mondja el” (a film légüres terében) a történet talán legizgalmasabb részét, Tom Harrow meggyilkolását és annak sötét hátterét – úgy, hogy a néző végül is erről semmit sem tud meg. Ugyancsak itt említhetünk meg néhány csekélyebb értékű, és korábban már oly sokszor alkalmazott fogást, mint volt az ablak függőnye mögött ölelkező szenátor, vagy a rendőrségi kocsi-ban őrizetlenül hagyott rádiótelefon, amit csupán azért hagytak a szerzők őrizetlenül, hogy Tom Harrow behallgathasson s megtudhassa, hogy a piros kocsin érkező idegen férfi az FBI embere. A film izgalmasságából, érdekességéből, jelentőségéből – vagyis összértékéből – mit sem von le ez, mint ahogy az sem, hogy a titkárnő Marjorie alakja halványra sikerült, s ennek egyformán szerzői és színészi háttere van, s az is csak apró megjegyzés, hogy a nagyszabású televíziós vállalkozás megérdemelte volna az eredeti kísézőzenét.

Az amerikai belviszonyok gyakran elgondolkoztatják a normális jog- és erkölcsi ren-dhez szokott embereket, s mindaz, ami különösen az utóbbi két-három évtizedben az Egyesült Államok belpolitikájában, üzleti világában történik, gyakran összefüggések nélkül lebeg az emberek fejében. Kennedy elnök tragikus halála óta sok minden elképzelhető. A százegyedik szenátor fel is villantja annak a lehetőségét, hogy volt-e esetleg valami köze Bobby Baker ügyének az elnökgyilkossághoz. A dolgok hátsó összefüggése homályba borul, s nincs is értelme a közös szá-lak keresésének, egy azonban bizonyos: – és erről a jól sikerült tv-sorozat is segítette meggyő-zni a nézőt – a Kennedy elnök elleni gyilkos merénylet és a Bobby Baker körül gyűrűző korrup-ció, és a morál alapjait sértő újsorozat ugyanabban az országban történt meg. Ez az összefü-gő közös szál bennük.

THIERY ÁRPÁD

A

JELLENKOR

KRÓNIKÁJA

A hazafiság és a hazaszeretetre nevelés problémái az ifjúsági irodalomban címen írók, irodalomtörténészek, kritikusok, KISZ-vezetők és pedagógusok tanácskoztak június 11-én a siklói Ifjúság Házában. A konferenciát a Baranyai Vasárnapok sorába illeszkedő várfesztivál alkalmából rendezte a Baranya megyei Tanács és a KISZ megyei Bizottsága.

Lukács Jánosnak, a KISZ Baranya megyei Bizottsága első titkárának megnyitása után három előadás hangzott el.

Kolta Ferenc irodalomtörténész, a pécsi Tanárképző Főiskola tanára a téma időszerűségéből, a hazafias nevelés jelenlegi helyzetéből indult ki, majd beszámolt az ifjúság körében szerzett tapasztalatairól és ismertette a fiatalok hazafiaságának megítélése körül folyó vitákat.

Az ifjúsági irodalom szerepét elemezve a hazafiaság tartalmát eszmei, érzelmi és a magatartás-forma oldaláról közelítette meg. Az ismereteket elsősorban az iskola adja – mondotta –, az ifjúsági irodalom legfőbb szerepe az lehet, hogy az ismeretek érzellemmel telítődjenek, s ezzel a magatartás alapjaivá váljanak. Az irodalom nem veheti át az iskola oktató funkcióját, a sok ismeret-közlés a tapasztalatok szerint számos ifjúsági regényben túlszűfolttságot okoz, akadályozza az eszmeiség kibontakozását.

A történelmi témájú ifjúsági regények íróinak is figyelembe kell venniük a gyermekek életkori sajátosságait, ismerniük kell a különböző korosztályok pszichikai adottságait és igényeit. A történelmi regények legidőszerűbb kérdése: a történelmi valóság és a romantizálás viszonya, és az illúziórombolás problémája. Hegedűs Gézának a Jelenkor júniusi számában közölt cikkével egyetértésben Kolta Ferenc is hangsúlyozta a nevelő erejű romantikus művészi módszerek és az igazi pátoz jogosultságát s az illúziórombolás veszélyeit.

Kováts Miklós, a Móra Kiadó igazgatója, előadásának bevezetőjében a szocialista hazafiaság teljesebb értelmezéséről és kialakításának folyamatáról beszélt. Az alapkérdés az, hogy „valaki végül is teljesen magányosnak, elszigeteltnek érzi-e az emberi létet, vagy ellenkezőleg: szükségét érzi-e a közösséghez való tartozásnak”. Az iskolai nevelésnek s az ifjúsági irodalomnak egyaránt az a végső célja a hazafias nevelésben, hogy „a fiatalok teljes érzelmi átéléssel képesek legyenek eljutni egy olyan pontra, ahol az egy hazához való tartozást emberi kiteljesedésnek és ne leszűkítésnek érezzék... Ha valaki az egész világnak nagy embere akar lenni, szükségképpen egy hazának a hűséges szolgálatán keresztül lehet azzá”.

Előadásának további részében kiemelte Kováts Miklós, milyen nagy szerepe lehet a szocialista hazafiság kialakításában nem csak a történelmi, hanem a mai témájú vagy a közelmúlttal foglalkozó ifjúsági műveknek is, majd áttekintést nyújtott ebből a szempontból az újabb regénytermésről.

Darvas József előadása a tanácskozás témáját összekapcsolta az országos és a szocialista nemzetek közötti gondokkal, problémákkal. A nemzeti kérdés jelenlegi helyzetének vázolója után két alapvető problémát fejtett ki. Az egyik: hogyan szemléljük kommunista módon a szocialista hazafiasságra nevelés szempontjából a történelmi múltat? A másik: hogyan nézzük és próbáljuk, akarjuk a szocialista hazafiaságra való nevelés szempontjából a mai tapasztalatokat, a mai valóságot felhasználni?

Az előbbit fejtegetve ismertette az évek óta folyó történésvitát, s határozottan állást foglalt a Mőd Aladár nevéhez kapcsolható koncepció mellett. Szembeszállt történelmünk dezilluzionáló szemléletével. Ezzel kapcsolatban hozta fel példának a lapunkban közölt Zrínyi-dramáját is: „Ha azt (ti. a dezilluzionáló szemléletet) vettem volna alapul a Zrínyi megírásánál, akkor Zrínyi alakjában egy önző, csak a birtokszerező rothadt főurat kellett volna bemutatni. Ez *is* volt ugyan Zrínyi. Azonban a középkori erkölcsök mások voltak. Gyilkoltak is, ha kellett, a birtokért. De nem csak ez volt Zrínyi, hanem az is, akinek ma is ismerjük: a török hódítással szembeni szabadsághős”.

A továbbiakban ismét hangsúlyozta, hogy „alapvető revízió múlt-szemléletünkben káros, igaztalan és antimarxista lenne.” Nem arról van szó – mondotta –, hogy tudományos kutatások révén nem kell állandóan igazítani, formálni a múlthoz való viszonyunkat... Történelmi szemléletünk állandóan változik, de haladó hagyományainknak a hajóból való kidobása a szocialista hazafias nevelés szempontjából rendkívül szerencsétlen, tragikus lenne”.

Abban a másik alapvető kérdésben, hogyan szolgálja a hazafias nevelés ügyét jelen-szemléletünk, így foglalta össze álláspontját *Darvas József*: „A nyílt beszédet, a nemzet gondjaiba való legteljesebb és legőszintébb beletekintést tartom helyesnek. Egy közösséghez való mély hozzátartozás alapja mindig csak az lehet, ha nem szölamokat tudok, hanem részese, beavatottja és a beavatottságon keresztül alakítója, formálója tudok lenni a közösségnek”.

Az előadásokat élénk vita követte, melyben felszólalt *Gergely Márta* író, *Takács Imre*, a KISZ KB kulturális osztályának munkatársa, *Tüskés Tibor* kritikus, *Órsi Ferenc* író, *Seres József* kritikus, *Kántor Zsuzsa* író, *Rákai István*, a Móra Kiadó szerkesztője és *Tatay Sándor* író, a tanácskozás elnöke.

*

Június 24-én nyílt meg Bálint Endre festőművész kiállítása az esztergomi Balassa Bálint Múzeumban. A megnyitó beszédet Kassák Lajos mondta. „A kép nem azáltal lesz valóságos és humánus, mert felismerünk arcokat, végtagokat, gesztusokat ezerszer megismételten; tehát nem attól, amit 'figurálisnak' neveznek, hanem a látomás hitelességétől” – vallja műveiről Bálint Endre.

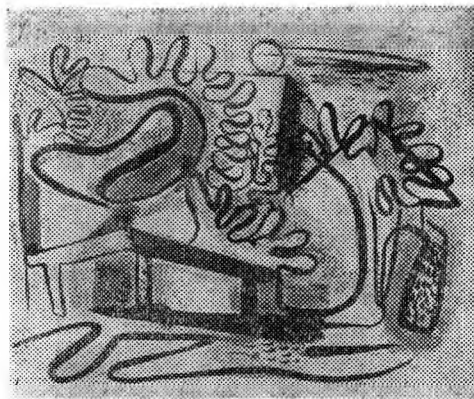
*

A Magyar P. E. N. Club május 22-én a Magyar Írók Szövetsége székházában megrendezte *Takács Gyula* és *Vérsi Endre* szerzői estjét. *Takács Gyula* költészetéről *Keresztury Dezső*, *Vérsi Endre* műveiről pedig *Hubay Miklós* tartott bevezetőt, majd színművészek tolmácsolták a szerzők alkotásait.

*

A *Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó* gondozásában még ebben az évben külön kötetben megjelenik a folyóiratunkban 1965–66-ban lezajlott ifjúsági irodalmi vita anyaga. A kiadó „Tanulmányok az ifjúsági irodalomról” címen sorozatot tervez, ennek első darabja lesz a készülő kb. 12 ives gyűjtemény. A kötet a felszabadulás utáni ifjúsági irodalom kritikájának válogatott cikkbibliográfiáját is tartalmazza.

Bene Géza emlékkiállítás nyílt a Tihanyi Múzeumban. A megnyitót június 11-én tartotta a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság, beszédet mondott Solymár István, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatóhelyettese. – Az 1960-ban elhunyt festőművész a szentendrei konstruktív irányzat egyik kimagasló mestere. Alkotásai Gadányi Jenő és Barcsay Jenő műveivel rokoníthatók. – A művész özvegyének tulajdonában lévő mintegy 80 olaj, tus és aquarell szeptemberig tekinthető meg. A kiállítást É. Takács Margit rendezte.

*

A Jelenkor, illetve a Jelenkor–Magvető gondozásában 1960 óta tíz kötet könyv jelent meg. A kiadó a jövőben további verseskötetek, regények és antológiák megjelenését tervezi. A Jelenkor–Magvető szerződést kötött Lipták Gábor balatoni furdőleveleinek kiadására, valamint *Dunántúli Kis Tükör* címmel, tíz szociográfiai tanulmányt magába foglaló kötet megjelentetésére (szerkeszti: Tüskés Tibor). A kiadó azzal a tervvel is foglalkozik, hogy a Pécsen élő festő, *Martyn Ferenc* művészetét bemutató könyvet állítson össze (Martyn Ferenc írásai – Írások Martyn Ferencről). A *Dunántúl* című versantológia sikerének láttán fölmerült az a gondolat, hogy kétévencint hasonló vállalkozás keretei közt mutassa be a kiadó a folyóirat köré tömörülő költők legújabb műveit.

*

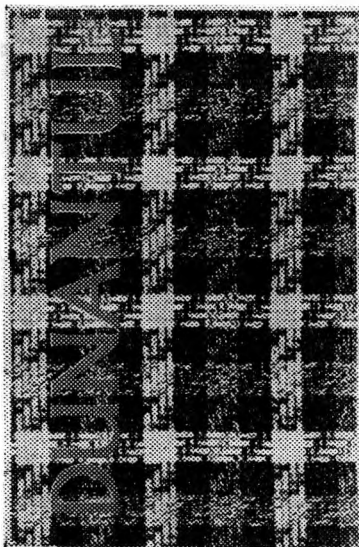
A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum júniusban kiállításon mutatta be új szerzeményeit, 24 festőművész 42 alkotását. Többek között Barcsay Jenő, Bernáth Aurél, Egry József, Kmetty János, Martyn Ferenc, Rippl-Rónai József és Vaszary János képei szerepelnek az új szerzemények sorában.

*

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportja és a Jelenkor szerkesztősége június 1-én sikeres vitát rendezett a *Harlekin és szerelmese* című új magyar filmről. A bevezető előadást Tüskés Tibor tartotta, az érdeklődéssel kísért, igényes elemzéshez többen hozzászóltak. A vitán részt vett Bertha Bulcsu, a forgatókönyv írója is, aki a forgatás során szerzett sajtósárgos élményeivel egészítette ki a beszélgetést. Az eszmecsere résztvevői elsősorban arra a kérdésre kerestek választ, hogy az író novelláiban megnyilvánuló eredeti Balaton-képet hogyan és milyen mértékben sikerült a film nyelvére fordítani a rendezőnek, Fehér Imrének. Az a vélemény alakult ki, hogy a film jobbára lehetőség maradt, s az író elgondolásai, „látomásai” nem érvényesültek maradéktalanul az elkészült filmben.

*

A magyar–román kulturális csereegyezmény keretében júniusban tíz napot töltött hazánkban Indrei Iuliu, a romániai Kiadói Főigazgatóság osztályvezetője és Bódor Pál, a bukaresti Szépirodalmi Kiadó főszerkesztője. Látogatásuk során időképpen a magyar könyvkiadók munkáját tanulmányozták. Június 16-án Pécsre utaztak, s az írócsoport tagjaival és a Jelenkor–Magvető kiadó szerkesztőivel megbeszélést folytattak a vidéki könyvkiadás problémáiról.

Május 23-án a pécsi írőcsoport és a Jelenkor szerkesztősége vitát rendezett a *Dunántúl* című lírai antológiáról. A vitaindító előadást *Horváth Zsigmond* kritikus tartotta.

Az antológia kritikai visszhangjából:

... az idei költészet napjára a három vidéki irodalmi folyóirat köré csoportosult vidéki költők antológiáját jelentette meg a *Magvető*. 63 vidéki költő verseit megjelentetni dicséretes vállalkozás.

(Szocialista Művészetért)

... a tájantológiákból „a jóra-való változtatás” költészete, a „cselekvő vers” szól az olvasóhoz a maradandóság reményével...

(Élet és Irodalom)

A *Dunántúl*-ban huszonhárom itt élő költő csaknem százhusz versét olvashatjuk. Nem csupán és nem elsősorban *táj*verseket, a szó szűkebb értelmében. Szimpla tájrajz alig akad a kötetben, inkább csak néhány fiatalabb, kevésbé kiforrott költőnél. A többségnek a táj csak kiindulópont, ahonnan a legváltozatosabb úton-módon jut el a költő a lényegesebb dolgokig, alkot magának sajátos lírai világot.

(Könyvtájékoztató)

Örömmel láthattuk a most megjelent mindhárom táji antológiában, hogy a magyar vidék most sem szűkölködik jelentős ifjú tehetségekben... Ha a táji antológiákban az ő verseiket olvassuk, szemünk elé tűnik, hogy a magyar líra magas színvonalra a vidéken ma is méltó folytatókra talál.

(Veszprém megyei Napló)

Mindhárom antológia... hírt ad arról az önmagában véve nagyon örvendetes tényről, hogy hazánk három hatalmas tájegységében külön-külön is él, virágzik, friss lombokat hajt a költészet... Kulturális életünk decentralizálásának fontos és értékes jele ez, amelyen belül másodrangúnak tűnik a tájhoz és a városnévhez kötődés.

(Magyar Nemzet)

Nagyon is érthető, hogy a „vidék-provincializmus?” kérdéssel vívódnak mindhárom antológia szerkesztői, s ugyanakkor keresik azokat a sajátos *esztétikai* mozzanatokat, amelyek egy-egy nagy országrészünk, tájegységünk mai költészetét megkülönböztető érvénnyel jellemzik. Ha ezeket az új köteteket helyezük egymás mellé, a különbségek elmosódását kell konstatálnunk – mind egymáshoz, mind a „központi” (tehát a fővárosban publikált) lírához viszonyítva.

(Népszabadság)

... a vidéki antológiák költői túlléptek a szűkebb élményvilág körén, kiemelkedtek abból a gyanakvással emlegetett közezből, amit tájköltészetnek, regionalizmusnak vagy egyszerűen vidékiességnak szoktunk emlegetni.

(Tiszatáj)

A Jelenkor–Magvető Kiadó szerkesztői a lehetőség keretein belül gondosan válogattak, az antológia bensőséges esztétikai élményt nyújthat az olvasónak... s jól reprezentálja a Dunántúl költészetét.

(Dunántúli Napló)